çınar yayınları

Asım Bezirci

RIFAT ILGAZ

RIFAT ILGAZ

Asım Bezirci

HALKIN ŞAİR VE YAZARLARI

Araştırma - Eleştirme Dizisi

1. Basım: 1988 (Boyut Yayınları)
2. Basım: 1989 (Çınar Yayınları)
3. Basım: 1992 (Çınar Yayınları)

Genişletilmiş ve geliştirilmiştir

ÇINAR YAYINLARI

Nuruosmaniye Cad.
Kardeşler Han No: 3/1 Kat: 4
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 512 23 59 & 513 95 45 / Fax: 512 23 59

Bu kitabın yayın hakları
Çınar Yayınları'na aittir.

Dizgi: Çınar Dizgi Servisi
Baskı: Özal Matbaası
Kapak Baskı: Rekor Matbaacılık
Cilt: Esra Mücellit
ISBN 975-348-036-9

RIFAT ILGAZ

Yaşamı, Kişiliği, Şairliği, Hikâyeciliği,
Romancılığı, Oyun, Anı ve Köşe Yazarlığı
ile
Eserlerinden Seçmeler

Hazırlayan

Asım Bezirci

(1989 Ferit Oğuz Bayır Kültür ve Sanat Ödülü)

çınar
yayınları

SUNU

Ferit Öngören

Asım Bezirci bana Rıfat Ilgaz'ın yaşamını, sanatını ve seçme ürünlerini bir kitapta toplayacağını söyleyince çok duygulandım. İşte iki eski dost; ne güzel rastlantı...

Asım, dedim, izin verirsen ikinizi birden anlatan bir sunma yazısıyla bu kitaba katılmak isterim. Çünkü ikisi de benim otuz yıllık dostum, yakınım. Asım Bezirci ile eleştirmenlik ve denemecilik yönünden akraba oluruz. Rıfat Ilgaz'la mizahçılık yönünden hısım sayılırız.

ASIM BEZİRCİ

Bezirci altmış altı yaşında bir delikanlı. Altmış sekiz kitabı var. Kitaplarını üst üste koyunca boyunu geçiyor. Gelmekte olan yeni kitaplar da cabası! Asım'ın kitaplarını edinmek istiyorsanız önce bir kamyonet kiralamanız gerekiyor. Öyleyken, bunca sayfa içinde dürüst olmayan, araştırılmadan, denetlenmeden yazılan bir tek cümle bulamazsınız.

Bu enerjiyi, bu direnci yıllardır saygıyla izlemekteyim. Gerçekten de Asım'ın yaşamını özetleyecek en uygun sözcük, 'sabır'dır. Evet, sabır. Hem de ne sabır!

Asım Erzincanlı bir işçinin Erzincanlı bir oğlu. Biricik çocuğu. Babası hem Dünya Savaşı'na, hem Kurtuluş Savaşı'na katılmış. Esir düşmüş, yaralanmış. Önce öldü haberi gelen, sonra kendisi gelen bir muharip gazi. İşte bu evrede baş başa kalan ana oğlun acılı bekleyişi. Ölmeyip dönünce marangozluğa soyunan bir baba. Sonra demiryolu işçiliği. İkinci Dünya Savaşı'nın vesikayla ekmek satılan yokluk yılları. Üstüne Erzincan depremiyle yıkılan ev. Savaşla yıpranmış, işçilikle bitmiş, depremle sarsılmış bir baba. Gene çileli ana ile oğlu. Bütün bunlar küçük Asım'ın yüreğinde savaşa karşı nefret ve halktan yana muhabbet yanardağları yaratıyor.

Fakat savaş Asım'ın yakasını bırakmıyor. 1950'de Kore'ye asker gönderilmesini eleştirdiği için bir buçuk ay tutuklu kalıyor. Bu olay onun bütün yaşamını altüst ediyor.

1940'ta girdiği parasız yatılı sınavında 126 kişi arasından seçilmiş iki öğrenciden biri olan ve ilkokuldan beri bütün sınıflarını tam not üzerinden geçen Asım, Edebiyat Fakültesi'ni de başarıyla bitirdiği halde ne üniversitede kalabildi, ne de çok sevdiği öğretmenliği yapabildi. Kore Savaşı'na karşı çıktığı için bütün kapılar birer birer yüzüne kapatıldı. Ana ile oğul gene baş başa. Asım ancak bir doktor tanıdığın yardımıyla bir şirkette iş bulabildi. Kendisiyle ilgisiz bir iş: Muhasebe memurluğu...

Asım bu işte 28 yıl çalıştı. Onun sabrı bu noktada ilgimi çekmiştir. Direncini gözlerimde gördüm, hiç unutmam: Asım akşam evine dönünce oturur, bir o kadar daha çalışır. Okur, yazar, okur, yazar. İşte bu boyuna ulaşan kitapları o yılların ürünleridir. Dergilerde sürekli yazdı, çeviriler yaptı, bütün sanat, kültür olaylarını düzenle izledi. Yayınları titizlikle arşivledi. Sabır onun yaşama tarzıdır.

Asım bu gece gündüz çalışması yetmezmiş gibi, girdiği örgütler ile yayımladığı yazılarından dolayı açılan davalarla da uğraşmak zorunda kaldı. Çeşitli yıllarda on iki kadar dava açıldı. Gerçi bunların hepsinden aklandı, ama iki yıl içerde yatmaktan da kurtulamadı. Her tutuklanışında düzeni kökten yıkıldı. En kötüsü, kitaplarına el konuldu. Öyleyken, o her seferinde ya sabır dedi, yeniden derlenip toparlandı.

"Eleştirmenin iki şeye ihtiyacı vardır: Zaman ve para. İkisi de bende yok!" diyen Bezirci, bu açığını yıllarca o muhteşem sabrı ile kapatır.

Fakat Asım'ın karşısında çok daha büyük sabırlar gerektiren engeller dikilir. Bunu kendisi şöyle özetler: "Nesnel/bilimsel eleştirinin dayanacağı bir gelenek yok. Türkiye'de böyle bir kültürel birikim oluşmamış." O zaman Asım ne yapacak? İmkânsızı deneyecek. Nasıl mı? Diyelim ki bir

denizi geçeceksiniz. Ama ortada tekne yok. İşte Asım kalkıyor, önce bir kayık yapmaya girişiyor. Sonra küreklerin başına oturup çeke çeke ulaşacağı yere varıyor. Kitaplığa da tıpkı böyle giriyor, aylarca kitapları, dergileri, gazeteleri tarıyor. Bir araştırmacı kesiliyor. Sonra evine kapanıp incelemeci oluyor. Bunlar bitince oturuyor masanın başına, eleştirileri ile denemelerini yazıyor.

Örneğin, Tevfik Fikret konusunda Prof. Kenan Akyüz'ün doktora tezindekinin üç katı kaynakça derlemiş. Fikret'in dönemini, yaşamını, kişiliğini tümüyle incelemiş. Sonra da oturmuş, Fikret'in bütün şiirlerini derlemiş, notlar ve sözlüklerle bugünkü dile aktarmış. Daha doğrusu, yeniden yazıp yaratmış. 1270 sayfalık üç cilt halinde.

Olacak şey değil! Fikret'in binlerce dizesini tek tek, sesli ve sessiz harflerine kadar yeniden dile getirişi belki de dünyada ilk örnekler arasındadır. Bana göre, çevirilerindeki birçok dize asıllarından daha uyumlu, daha başarılıdır. Şimdi anlaşılmayan, eskimiş dili yüzünden artık okunmaz olan Fikret'i Bezirci yeniden yaşama döndürmüştür.

Sırtında bir ormanı düze taşıyan bir sanat ve kültür adamının getirdiği eleştiriler elbette toplumun ilgisini çekecektir, çekmelidir. Bezirci diyor ki: Şimdiye dek Fikret'i yenileştirmeye çalışan şairler onu kendilerine benzettiler, kendilerini aşamadılar. Ben ise Fikret'in dünyasına girmeye, onu olduğu gibi iletmeye çalıştım. Ben şair değilim.

Oysa Bezirci de bir şair, gizli şair. Dört defter dolusu yayımlanmamış şiiri var. Ama Fikret'i çevirirken kendisini aşabiliyor. Bu da sabrın değişik bir ömeği.

Orhan Veli'yle ilgili incelemesinde yirmi sayfalık kaynakça var. Orhan Veli duysa buna şaşırırdı. Orhan Veli konusundaki kitabı sekiz baskı yapmış.

Yaşamı boyunca Türk dili için uğraşan Bezirci'nin Türk Dil Kurumu'na iki kez başvurup da üyeliğe alınmadığını biliyor muydunuz? Doğrusu, onun bu sabrı karşısında insanın sabrı taşıyor.

Peki, ama Asım Bezirci hiç mi patlamaz? Patlar, hem de yanardağ gibi patlar. Haksızlık etmekten çok korkar ve haksızlık edene hiç dayanamaz. Bu noktada aşırı duyarlıdır, alıngandır. Bamteline basmaya gelmez. Sertleşir. Acaba eleştiri alanında bu sabırlı insanı çileden çıkaran şey nedir? Bunu kendi ağzından dinleyelim: "Genelde eleştiriye kapalı bir toplumuz. Nesnel yargılara dayanamıyoruz. Hepimiz övgü bekliyoruz. Birisi erdemlerimiz yanında kusurlarımıza da dokununca kızıyoruz. Yalnızca arkadaşlarımız, devlet adamlarımız değil, sanatçılarımız da böyle. Yalnızca başarılı olanlar değil, başarısızlar da böyle."

Herkesin övgü memuru olmak istemeyen, gerçekleri söylemeyi amaçlayan Bezirci, bu yüzden ara sıra patlar. Örneğin, İkinci Yeniciler gibi çoğu arkadaşı olan kimseleri bile kıyasıya eleştirmekten kaçınmaz. Bunca sabırdan sonra gelen bu çeşit patlayışlar sempatiyle karşılanmalıdır.

Bezirci kültürümüzün ağır işçilerindendir. Tek başına edebiyat dünyamıza bir altyapı döşüyor diyebiliriz. Bu büyük emek sanata ve gerçeğe saygının bir sonucudur. Çok tanık olmuşumdur: Bezirci'nin bir şiire, bir hikâyeye verdiği önemi yazarın kendisi vermemiştir.

Bu, duygusal bir yazıdır. Yılların, acıların, başarıların şöyle bir anılışıdır. Benim için Asım Bezirci nedir? Eleştiriyle, araştırma ve incelemeleriyle ünlenmiştir, ama benim için o bir denemecidir. Eğer edebiyat adına bu ağır işçiliği yüklenmemiş olsaydı, sevimli ve duygulu sanatçı kimliği daha belirgin ortaya çıkardı. Bu gözle bakıldığında onun tipikliğini hemen görebiliriz. Bundan ötürü Asım'ın şiirlerini yüksek sesle okumak isterdim.

Asım Bezirci ilk günkü direnişini bugün de sürdürmekte. Ancak arada bazı ayrımlar belirmiş. Ana-oğul yerine uzun süredir yanında eşi bulunuyor. (Onun da adı –annesininki gibi– Refika, o da Erzincanlı.) 1978'de emekli olduğundan beri yazarlığı artık yalnız geceleri değil, şimdi gece gündüz sürdürüyor. Ama keyifle sürdürüyor. Bunca acılara karşın bir bebek gülücüğü yüzünden eksik olmuyor. Yüzündeki saf, temiz, sevecen ve delikanlı bakışı bir gün herkesin ilgisini çekecektir.

Acaba Nurullah Ataç onun çektiği yükün onda birini taşır mıydı?

RIFAT ILGAZ

Rıfat Ilgaz denilince kulağımda bir ezgi başlar: "Ilgaz Anadolu'nun sen yüce bir dağısın." Hüzünlü olan, çok güzel olan, çakırkeyif bir gülümseme. Belki isim benzerliği, belki de yalnızlığı.

Rıfat Ilgaz da öğretmenliği elinden alınmış bir öğretmen. Türkiye'de tasdikname almış bir öğrenci kadar, okulundan uzaklaştırılmış bir öğretmenin öğrencilerinin cıvıltılarını, öteki öğretmenleri, okul ortamını özlemenin, bir sevgiliye hasret gibi, duman duman tüten bir şiirdir *"Hababam Sınıfı"*. Bir senfonidir.

Bir öğretmen kaybettiği öğrencilerinin cıvıltılarını mı anıyor, evet. Bir öğretmen uzaktan uzağa öğrencilerini yaşama mı hazırlıyor, evet. Ben bu yorumlarımı 1959 yılında yapmıştım. Aradan otuz yıl geçmiş. İlkokuldan üniversiteye kadar on beş sınıf var. Ama bir de Hababam Sınıfı var. İşte bu sınıftan kimse Rıfat Ilgaz'ı çıkaramaz, kurucusudur.

Rıfat Ilgaz bir tek eseri ile dünya klasikleri arasına girmesini bildi. Eğer o eserini Avrupa'da yazmış olsaydı, bütün dünya çocukları Hababam Sınıfı'nda okuyor olacaktı. Türkiye TRT eliyle *Hababam Sınıfı*'nı Avrupa ölçeğinde bir dizi yapsaydı, dünya çocuklarından sınırsız sempati toplardı.

Rıfat Ilgaz önce bir şair, sonra hikâyeci. Mizah hikâyelerinde de şiir tüter. Nitekim, hikâyelerinde duyulan burukluk, onun şairce bakışından kaynaklanır. Gözlemlerinde, betimlemelerinde şiir ağırlığı belirgindir.

Oysa şiirlerinde mizahın yeri yoktur. Dizelerinde hicvin şimşekleri sık sık çaksa da, yazıları mizahî şiir değildir. İlgisi bile yoktur. Bu nedenle Rıfat Ilgaz bence önce şairdir.

Onun portre karikatürünü yaparken çatık kaşlarını hiciv gücüne, çakır bakışını şiirinin tadına, çaktırmadan gülümsemesini de mizah anlayışına benzetmiştim.

Marko Paşa olayını, mizah tarihi araştırması için incelerken, 1956 yılında şu notu düşmüştüm: "Bunlar birer mizah şövalyeleri. İsmet Paşa'ya karşı Marko Paşa'nın şövalyeleri. Millî şefin otoritesi önünde Celâl Bayar'ın gıkı bile çıkmazken, bu delikanlılar tam bir demokrasi mücadelesi veriyorlar. Hem de nasıl bir çarpıcı mücadele. Vardiya usulü hapse giriyorlar. Biri çıkarken biri giriyor."

Onlar mücadelesini yaptı. Demokrat Partililer Meclis'e girdiler. Tek ve savaşçı insanlar. Adeta birer samuray. Celâl Bayar bu demokrasi öncülerine teşekkür etmedi. Tam tersine, üstlerine gitti. Millî şefi bile bunaltan bu hiciv ustaları, yarın bana da saldırırlarsa ne yaparım korkusuyla onları baş hedef olarak gösterdi.

Ben Rıfat Ilgaz'ı tanıdığımda püfür püfür hapishane kokuyordu. Hiç övündüğünü ve dövündüğünü görmedim. Marko Paşa olayından kendisine büyük paylar çıkarmadı. Oldu bir şeyler deyip geçti. Bir araştırma hazırladığımı görünce, o günleri bir bir anlattı. Tuttuğum notlar rahmetli Mim Uykusuz'un anlattıklarına uygun düşüyordu.

Hababam Sınıfı'ndan en son tatlı komedyenler mezun oldular. *Hababam Sınıfı* üst üste filme alınınca, Yeşilçam yetenekli genç komedyenler kazandı.

Yaşamı hep mücadele ve direniştir. O bir ufuk şairidir.

*

Rıfat Ilgaz için daha fazla konuşmak istemiyorum. Sözü burada Asım Bezirci'ye bırakıyorum. Çünkü Asım bu kitapta Rıfat Ilgaz'ı anlatıyor.

Rıfat Ilgaz ve Asım Bezirci... Ne güzel buluşma! İkisi de öğretmen, ikisi de öğretmenliği elinden alınmış, halktan yana iki yazar. İkisi de yeryüzüne şiir gönlü ile bakmış, ikisi de şiir dışında daha çok ünlenmiş iki ozan. İkisi de haksızlığa karşı savaşırken çekilen eziyetin olgunlaştırdığı iki inanç adamı.

Her neyse... Lütfen sayfayı çevirelim, bakalım Asım Bezirci Rıfat Ilgaz'ı nasıl anlatacak?

TANITMALAR

YAŞAMI

Sorular:

Asım Bezirci

SOY SOP

– Ailenizin kökeni ile geçmişini biraz aydınlatır mısınız? Sözgelimi, dedeniz ve nineniz kimlermiş? Adları neymiş? Nerde, ne zaman doğmuşlar, ölmüşler? Başlarından neler geçmiş?

– Baba tarafım Karadeniz'de işleyen iki ya da üç direkli gemilerde kaptanlık yapan kişilerdir. Gemiler kendilerinin değillerdir. «Kâr uşakları» denilen bir ailenin malıdır. Kaptanlık babadan oğula geçer. İlk kaptan olan büyük babamız Sivastopol'dan gelmedir. Sivastopol bozgununda evsiz barksız, anasız babasız kalan kimsesiz bir çocuk bu kâr uşakları denilen aile tarafından gemiye alınmış, büyütüldükten sonra gemici, daha sonra da kaptan olarak çalıştırılmıştır.

– Babanız için de bilgi verir misiniz?

– Babamın adı Hüseyin Vehbi'dir. 1865 yılında Bartın'da doğmuştur. 1928 Martında Terme'de ölmüştür, 63 yaşında. Sonradan öğrendiğime göre, Terme Camisi'nin avlusuna gömülmüştür.

Bugün yeri tam olarak bilinmemektedir. Bundan ötürü, sordukları vakit, «Terme'de medfundur,» derim. Samsun Tiyatrosu iki oyunumu sahneye koyduğunda, karşılık olarak babamın mezarını bulmalarını ve onarmalarını istedim. Çok aradılar, ama bulamadılar.

Babam da, aile geleneklerine uyarak, ilkokul ve biraz da medrese öğrenimi gördükten sonra, gemilerden birine girmiştir. Hem gemicilik yapmış, hem de okur yazar olduğu için gemi kâtipliği işini yürütmüştür. İstanbul'da, yüklenecek malların hesabını görmek üzere kaldığı bir sırada, bağlı olduğu gemi Rodos açıklarında batmıştır. Bunun üzerine Bartın'a dönmek zorunda kalmıştır. Bu kez yine denizcilikle ilgili bir işe girer: Düyûn-ı Umûmiye kolculuğu. Bir süre görevde kaldıktan sonra, Çatalzeytin'e Düyûn-ı Umûmiye memur stajyeri olarak gönderilir. Asıl memur olunca da Cide'nin Meset nahiyesine verilir. Sonraki memurlukları hep Karadeniz kıyılarında geçer. 63 yaşında öldüğünde 35 yıllık Düyûn-ı Umûmiye memuru idi. Öyleyken bir gemici sağlamlığındaydı. 50-55 yaşlarında iken birlikte denize girerdik, beni sırtına bindirir, saatlerce kulaç atardı. 1928'de ansızın ölümü, Terme yöresinin sıtmalı bir bölge olmasındandır. O yıllarda Terme doktorsuz bir ilçeydi...

– Biraz da annenizi anlatır mısınız?

– Ana tarafımız da Bartın'da yerleşmiş bir ailedir. Bildiğim kadarıyla, Orta Mahalle'de «Agalar» diye anılırmış bu aile. Anamın adı Fatma'dır. 1870'te Bartın'da doğmuş, 1952'de Tosya'da ağabeyimin yanında ölmüştür, 82 yaşında. Annemin annesi Rukiye (Bartın ağzıyla, Ürke) de onun gibi uzun yaşamıştır.

DOĞUM

– Hangi yılda ve ayda, hangi ilde ya da ilçede yahut köyde doğmuşsunuz?

– Doğum tarihim nüfus tezkeremde 24 Nisan 1327 (7 Mayıs 1911) diye gösteriliyor. Bu kayda göre benim bahar aylarında doğmuş olmam gerekiyor. Oysa, annemden duyduğuma göre, «derin kar»da dünyaya gelmişim. Derin kar Karadeniz kıyılarına 1910'da

yağmış. Kimi yerlerde evlerin saçaklarına kadar yükselmiş. Annem Şubat ayında Salı günü doğduğumu söylerdi. Karadeniz şivesine göre Salı'ya 'Saali' dendiği için adımın da Salih olmasını önermiş. Babam, «Hadi ordan! Salı ile Salih'in ne ilgisi var?» demiş. Cide'de Düyûn-ı Umûmiye'de memurmuş. O sıra kendisini denetlemeye gelen müfettişin adını vermiş bana: Mehmet Rıfat.

Rıfat Ilgaz'ın doğduğu ev

Doğum yerim Cide'dir, ama nüfus kaydım Bartın'dadır. Annemle babam da Bartınlıdır.

– Büyüklerinizin doğumunuzla ilgili olarak sonradan size anlattıkları anıları nelerdir?

– Öyle dört başı mamur bir doğumevinde falan doğmamışım. Duvarları deniz kokan ahşap bir evde dünyaya gelmişim. Ebemi sonradan gördüm, okuma yazma bilmeyen zavallının biriydi. Annem sağlığı bozuk, zayıf bir kadınmış. Ben onun yedinci çocuğu oluyormuşum. Beni emzirecek güçte olmadığından, babamın

hekim arkadaşının önerisiyle keçi sütüyle büyütülmüşüm. Bundan ötürü, annem bana kızınca, «N'olacak, keçi sütü ile beslenmiş, onun için keçi inadı var onda!» dermiş.

– *Başka kardeşleriniz var mı?*

– Annem benden önce yedi çocuk doğurmuş. Ben sonuncusuyum. Kardeşlerimden pek azını görebildim. Ancak, birlikte büyüdüğümüz kardeşlerimden Sıdıka ablam ile Faruk ağabeyimi anımsıyorum. Büyük ağabeyim İsmail'i Çanakkale'de subayken yaralanıp izinli olarak Cide'ye geldiğinde tanıdım. Parlak düğmeli ceketi hâlâ gözlerimin önünde. Beni ikide bir kucağına alır kesik ceviz ağacının üstüne oturturdu. Gittikten sonra bir daha göremedim onu. Musul taraflarında savaşta yaralanmış. Süleymaniye'de bir hastanede ölmüş...

– Kulağımız Kirişte *adlı kitabınızda yer alan "Talimlerimiz" başlıklı şiirinizde ağabeyinizden de söz etmişsiniz:*

(...)
Şimdi anımsıyorum uzun boyluydu ağabeyim,
İlk kezdi görüşüm Çanakkale dönüşü
Pırıl pırıldı ceketinin düğmeleri
–Kucağına beni almıştı da biliyorum–
Gerçekten de belindeydi kılıcı,
Sırmalı bir de kalpağı vardı
–Kurtuluş Savaşı'nın kara kalpağı değildi–
Görüş o görüş!

Bir resim kalmıştı ondan konsolun gözünde
–Aramalarda götürülmüş olmalı–
Kim bilir nerelerdedir kılıcı?
Aynalıçarşı'da değilse, Çanakkale içinde,
İstanbul'da Kapalıçarşı'dadır.
(...)

– ... Ablam, Kurtuluş Savaşı yıllarında Kastamonu'da bir telgraf memuruyla evlendi. Ortaokul öğrenimimi onun evinde kalarak tamamladım.

ÇOCUKLUK VE ÖĞRENCİLİK

– İlkokula gidinceye değin çocukluğunuzla ilgili neler anımsıyorsunuz ya da neler duydunuz?

– 11, 12 yaşlarına kadar babamın memur bulunduğu Cide'de kaldık. Cide güzel bir kıyı ilçesidir. Bu ilçeyle ilgili anılarım emekli olduğum zaman da buraya dönmeme neden oldu. Çocukluğumun ilk anılarına midyeler ile çakıl taşları ve uçsuz bucaksız bir kumsal girmektedir. Bir de babamın deniz kıyısında haftanın belli günlerinde açtığı tuz mağazasına gidiş gelişlerim... Mağazadan tuz almaya gelenler ya katırlarla, atlarla gelirlerdi ya da kıyı köylerinden sandallarla. Ara sıra okuldan kaçıp bu müşteriler arasına katılırdım. Bu yüzden başöğretmenimiz Hilmi Bey beni askerce cezalandırırdı. Mütakere yıllarında İngiliz'lerin Kuleli'yi, Harbiye'yi kapatması üzerine İstanbul'dan ayrılmış, babasının şube reisi olduğu Cide'ye gelmek zorunda kalmıştı.

– İlkokula nerede ve ne zaman başladınız? Nerede bitirdiniz? Okula giderken neler duydunuz?

– İlkokulun son sınıfında olan Faruk ağabeyime güvenilerek küçük yaşta okula yazdırıldım. Okulumuz yüksekçe bir tepenin üstündeydi. Yağmurlu günlerde tepeye ağabeyimin sırtında çıkardım. Bunu güzel havalarda da yinelemek isteyince ağabeyim kaşlarını çatardı. Ben de, beş altı yaşında, okula gitmek hevesiyle yokuşlu yolu tırmanmak zorunda kalırdım. O dönemde okullar altı sınıflıydı. Fazladan bir de «ihzari» sınıf vardı. Ben, doğal olarak, başlangıçta ihzariye gidiyordum. Okula kayıtlı mıydım, değil miydim bilemiyorum, ama kısa sürede birinci sınıfa geçtiğimi anımsıyorum. Okula girdiğim günden başlayarak sınıf birincisi olduğumu da unutmuyorum.

– Öğrenimle ilgili, hâlâ unutmadığınız acı ya da tatlı başka anılarınız?

– Okula başladığım yıllarda padişahların cülûsundan söz edilirdi ve hükümet konağının önünde törenler düzenlenirdi. Törene gidip gelirken, konuşmacıların sözlerine uyularak, «Padişahım çok

yaşa!» diye bağırılırdı. Padişah Mehmet Reşat'ın cülûsunda da aynı ünlemle bağırtıldığımızı hâlâ anımsıyorum. Altı yıllık ilkokulun beş yılını Cide'de, son yılını ise Terme'de okudum. Okulu bitirişim kolay olmadı. Benden önce sınıfın bir birincisi varmış. Benim de ondan aşağı kalmamam gerekiyordu. Çünkü benden önceki sıradan biri değildi, Kelezâde'lerdendi. Bu yüzden ben çok çalıştım, başöğretmen de epey sıkıntı çekti.

ORTAÖĞRENİM

– Ortaokula nerede, hangi tarihte başladınız ve bitirdiniz?

– Ortayı Kastamonu'da ablamın yanında okudum. Yıl 1924. O dönemde Terme'den Kastamonu'ya gitmek «devrialem seyahati»ne çıkmaktan daha zordu. Babamın kolcularından birinin yanında, onların bindiği atlardan birine binerek Ünye'ye gitmem gerekiyordu, vapura binmek için. Beş altı saat süren yolculuktan sonra, vapurun Ünye'ye uğradığı bir gün ilk kez yalnız başıma yolculuğa çıktım. Geceyi vapur güvertesinde geçirdim. İnebolu'ya varınca yaylı posta arabasına binerek Kastamonu'ya ulaştım. Bu, Kastamonu'da posta memuru olan eniştemin babasının himayesinde bir yolculuk oluyordu. Ecevit'de at değiştirerek yolculuğu sürdürdük. On altı saat yolculuktan sonra, Kastamonu'ya girişte, yolumu bekleyen enişteme kavuştum. Ortaokul öğrenimim kolay geçti diyemem. Eniştemin evi okula çok uzaktı. Kastamonu da çok soğuk olduğu için gidiş gelişlerde sıkıntı çekiyordum.

– Nasıl bir öğrenciydiniz? Uslu mu, yaramaz mı, çalışkan mı, tembel mi? Hangi dersleri seviyor, hangilerinden hoşlanmıyordunuz? Hiç sınıfta kaldınız mı?

– Ortaokula yazıldığım yıl ilkokullar beş yıla indirilmişti. Ben 6 yıllık ilkokul çıkışlıydım. Bu yüzden, derslerimin arkadaşlarımın önemli bir bölümünden iyi olması gerekirdi. Belirttiğim gibi, tüm 6 sınıfı da birincilikle bitirmiştim. O zaman «birincilik» diye bir pâye vardı. Sene içinde iki sınav geçirirdik. Sınav sonuçlarına göre sınıfta yerlerimizi alırdık. Birinci olan en başta oturur, öğretmen sınıfa

girince arkadaşlarını ayağa kaldırmak için uyarırdı: «Dikkat, bak!» diyerek. İlkokulu her sınıfta arkadaşlarımı uyararak bitirdim. Fakat ortaokulda böyle bir görevim olmadı. Kaçıncı olduğumu bilmiyorum. Daha doğrusu, böyle bir ayrım yoktu. Ama sınıflarımı bütünlemeye kalmadan geçtiğimi biliyorum.

Sınıflarımı bütünlemesiz geçtiğim bir gerçekse de, hal ve gidiş hanesinin pek temiz olduğunu söyleyemem. Her dönemde bir ihtar işareti kondururlardı. Bu ihtarların çoğu derste yapılan yaramazlıkların bir sonucuydu. Kötü öğretmenleri hiçbir zaman bağışlamazdım. Bir gülünecek yanını bulur dalına basardım. Sınıfımız yemekhaneye çok yakındı. Bu yüzden kediler gelip ayağımıza dolaşırdı. Bunlardan en toramanını kucağıma aldığım bir gün, öğretmenin birden sınıfa girmesi üzerine, kediyi kapaklı olan sıraların içine kapattım. Ama kedi istediğim biçimde durmuyordu. Acı bir miyavlamadan sonra, Fransızca öğretmeni Hamit Bey masmavi gözlerini açarak üzerime doğru yürüdü. Yerimden biraz sağa kaydım. Kedi, baskıdan kurtulunca, başını çıkarıp dışarı fırladı, sınıfın içinde dolaşmaya başladı. Hamit Bey kediyi bırakmış, beni kovalıyordu. Ben, ondan daha atik davranarak sınıfın kapısını açıp kediyle birliktç dışarıya fırladım. Böylece, disiplin kuruluna verilmiş oluyordum. Nedense, bu kedi olayı korktuğum kadar bir tehlike yaratmadı. Disiplin kurulu başkanı olan müdür yardımcısı Nuri Bey'in hoşuna gitmişti. Bir ihtarla yakamı kurtardım. Derslerin zorluğu, kolaylığı diye hiçbir zaman bir sorunum olmadı...

– *Okumaya bu dönemde mi, yoksa daha önce mi başladınız?... Aileden ya da öğretmenlerden birinin etkisiyle mi? Yoksa, kendi başınıza mı? Neleri okuyordunuz? Şiiri mi, hikâyeyi mi, romanı mı seviyordunuz?*

– Ailemde yazar yoktu, ama okur çoktu. Babam Düyûn-ı Umûmiye memuruydu. Medrese eğitimi görmüş, kitapla yakından ilgiliydi. Ben yedi kardeşin en sonuncusu, tekne kazıntısıydım.

Dediğim gibi babam kitaba çok meraklıydı. Şerlok Holmes'in dedektiflik hikâyeleri, *Kerem ile Aslı, Zeycan ile Asuman* gibi halk masallarını her gece babam ya da ağabeyim yüksek sesle okur, biz-

ler dinlerdik. Kurtuluş Savaşı'nın son yıllarıydı. İstanbul ile pek ilişki kurulamıyordu. Telgrafhaneyle ilişkimiz olduğu için gelen gazeteler, dergiler, varsa kitaplar bizim evden geçiyordu, bunlardan yararlanıyorduk. Enişte Kastamonu'ya tayin edilince, ağabeyim telgrafçı olmuştu.

Sadık bir dinleyici olarak çok küçük yaştan itibaren okunanları dinledim. Derken okula başladım. Enişteler, ağabeyler de gidince okuma işi bana düştü. Babam işten yorgun geliyor, «Haydi Rıfat, oku!» diyor, okuma biçimimi düzeltiyor, diyaloglar nasıl okunur öğretiyordu. Daha ikinci sınıftayken Abdülhak Hâmit'in *Târık* adlı kitabını eski harflerle okumuştum.

– *Ortaokulda iken neleri okuyordunuz?*

– Hiçbir dersten bir sorunum yoktu ama, yazı yazmadaki hünerimi ya da beceriksizliğimi ortaya çıkaran bir ders vardı: Türkçe «tahrir» dersi, yani bugünkü deyimle kompozisyon. Dilbilgisinden hemen sınıfın en iyilerinden sayılabildiğim halde, nedense tahrirden aldığım not parlak değildi. Yazmak bir yana, okumaktan çok hoşlanıyordum. Yılbaşlarında aldığım ders kitaplarını bile birer ikişer gecede okuyup bitiriyordum. Bu yetmezmiş gibi, kirayla kitap veren kitapçı Emin Efendi'den romanlar alıyor, fazla para ödememek için en kısa zamanda bitirip geri götürüyordum.

– *Yazmaya da o yıllarda mı başladınız? Kaç yaşındaydınız ve hangi sınıftaydınız?*

– Kastamonu'ya, ablamın yanına ortaokula geldim. Harçlıklarımı kitaba yatırıyordum, arkadaşlarımdan kitap alıyordum. Yani Cide'deki işime devam ediyordum. Derslerle pek ilgim yoktu. Türkçe dersinden de iyi not almıyordum. Türk edebiyatında yeri olan Zeki Ömer Defne, bize Türkçe öğretmeni olarak geldi. Yazı yazdırmak istiyor bizlere. Ben yazıyorum, ama yazdıklarım kitaplardakine benziyor, okuduğum romanlardaki bir iki cümleyi aktarıyorum. Zeki Bey bir gün bir ödev verdi. Ben de güzelce bir yazı yazmışım. Ödevin altına yazdığı cümle hâlâ belleğimdedir: «Bu kadar güzel vazifeler yazıyordun da, beni neden ümitsizliğe düşürdün?»

Rıfat Ilgaz 1991'de eski öğretmeni Zeki Ömer Defne ile

- *Şiire yönelişiniz de o yıllarda mı başladı?*

- Orta üçteyim, artık yazı yazma eğilimi başlamış bende. Ama şiir nerde... Daha tahrirden sınıfı geçecek notu zor alıyorum. Okumaya devam ediyor, ders kitaplarını bile bir gecede okuyup bitiriyorum. Bu yüzden arkadaşlarım bana «Romancı» diye takılırlarken, bu bir süre sonra «Ormancı»ya dönüştü.

Sınıf arkadaşım Hilmi Özgen -sonraları ünlü biri oldu- aruz veznini çok iyi bilirdi. Hem aruzla hem heceyle güzel şiirler yazardı. Hilmi çok sonra Dost Dergisi'ne «Ölmeden Önce Bir Şaire Övgü» diye benim için bir şiir yazdı. O yazıda; «1926 yılında İstiklâl Marşı yarışması açıldı. Yarışma liselere de bildirildi, özendirmek istiyorlardı bizleri. Ben yazdım gönderdim. Rıfat da bir şiir göndermiş ama birbirimize söylemiyoruz. Ben bakanlıktan gelen mektubu çıkardım, şiir için teşekkür ediliyordu bana. Rıfat kendi-

sinde de böyle bir mektup olduğunu söyledi o zaman. Baktım onunki benimkinden uzun, başarısı tebrik ediliyor ve bu işe devamı dileniyordu. Ondan sonra Rıfat Ilgaz'ın gözleri bana zehir yeşili geldi,» diyor Hilmi. Ben bu olayı o kadar iyi hatırlamıyorum.

1927'de orta son sınıftayım. Şiirlerim dergilerde çıkıyor artık. Demin anlattığım o ödevden sonra günde iki üç şiir yazıyorum. Arşiv zengin, çok kitap okumuşum.

1926-1927 yıllarında şiire başladım. 1911'li olduğuma göre demek ki 15-16 yaşlarındaymışım. Kastamonu'da ortaokul son sınıftaydım. Kastamonu'da iki gazete çıkıyor: Nazikter ve Açıksöz. Açıksöz, tarihî bir gazete. Kurtuluş Savaşı'nın tek gazetesi belki de. Sanıyorum bir de Konya'da Babalık vardı. Biz de Kastamonu'nun Cide ilçesinde dünyaya geldiğimize göre, babam ve kardeşimin okuduğu gazete bu. Daha ilkokuldan beri evimize giren bir gazete.

– *Galiba ilk şiirleriniz de adı geçen gazetelerde yayımlanmış...*

– Kastamonu'da Açıksöz gazetesinin çıktığını söylemiştim. Ben şiir yazmaya başlar başlamaz, şiirlerimi Açıksöz'e verdim, Nazikter'e verdim, Güzel İnebolu, Güzel Tosya gazetelerine verdim. Hatta babamın ölümü dolayısıyla yazdığım şiir Samsun gazetesinde çıktı.

– *İlk şiirinizin adını anımsıyor musunuz?*

– "Sevgilimin Mezarında"...

– *6 Temmuz 1927'de yazdığınız şiir, 27 Temmuz 1927'de Nazikter'de çıkmış. Daha sonra Mehmet Saydur şiiri yeni yazıya çevirerek Kastamonu gazetesinde[1] yayımlamış:*

Bedbaht bir âşığın defterinden

SEVGİLİMİN MEZARINDA

Issız yollar içinde düşünceyle gezerken,
İçimdeki sızıyı bu yolla da sezerken,
Dimağımı mazinin hâtırasında ezerken,
O harap mezarınla yine mi karşılaştım!...

(1) Mehmet Saydur, "Rıfat Hoca'nın İlk Şiiri", Nasrullah Kastamonu gazetesi, 20.12.1991

Üstündeki topraklar yoğrulmuş, külçeleşmiş,
Zamanın pençeleri yer yer çukurlar eşmiş,
Yoksa beni arayan nazarların mı deşmiş?
Yine sükût bulmayan denizler gibi taştım.

Mezarını kaplayan bu çiçekler ne solgun!...
Üstündeki benekler gözlerinden de dolgun.
Yaşadığın son günler hayatım kadar olgun,
Bu coşkun yaşayışa sen öleli alıştım.

Her gece uğraştığım hayal senindir ey kız!
Kalbimde parlamadı başka aşk, başka yıldız.
Söyle mezarcığın da kalbim kadar mı ıssız?
Ölüm kadar mı basit!... Mâbed kadar mı sessiz!...

6 Temmuz 1927
Mehmet Rıfat

– *Gerçekten böyle genç yaşta ölen bir sevgiliniz var mıydı?*
– Yoktu...
– *Öyleyse niçin, kimin etkisiyle yazdınız adı geçen şiiri?*
– Bunu benimle yapılan bir söyleşide[2] de açıklamıştım:

Ortaokulda sınıfımıza Türkçe dersine giren Zeki Ömer Bey'den bu manzumelerin en güzellerine şiir dendiğini öğrendiğim günlerde içimde yeni yeni coşkular da kabarmaya başlamıştı. Altında imzası silinmiş bir şiir vardı. Süleyman Şevket Bey'in Güzel Yazıları'nda... Rıza Tevfik'in "Kabr-ı Fikret'i Ziyaret". Şiir,

Dediler ki: Issız kalan türbende,
Vahşi güller açmış; görmeye geldim.
O bağ-ı cennetin hâkine ben de,
Hasretle yüzümü sürmeğe geldim.

diye sürüp gidiyordu.

(2) Bak: Eray Canberk, "Rıfat Ilgaz ile 80. Yaş Söyleşisi", Varlık, Aralık 1991

Böyle bir şiir de ben yazamaz mıydım? Yazmak için önce bir türbe, bir mezar gerekirdi. Kastamonu'daki okuluma Aycılar Mahhallesi'nden gidiyordum. Evimiz kentin bir kıyısındaydı, mezarlığa yakındı. Mahallemizin kızları nedense çok severlerdi mezarlık ziyaretlerimi. Oyunlarımız birlikte düzenlendiği için ister istemez ben de katılırdım. Uzaktan yakından ölenler arasında hiçbir yakınım olmadığı halde herkesle birlikte tümseklerden birinin başına çöker okuma kitabımdaki şiirden dizeler okurdum:

Dediler ki: Sana emel bağlayan,
Kabrinde diz çöküp bir dem ağlayan
Bermûrad olurmuş, ben de bir zaman,
Ağlayıp murada ermeğe geldim!

Şiir biter, duyumsamalarım bitmezdi. Bu tümseklerde yatanlardan biri de benim sevgilim olamaz mıydı? Tümsekler yağmurdan da yararlanıyordu, güneşten de, otlar da yeşerirdi üzerinde, çiçekler de açardı:

(...)
Mezarında açılan çiçekler neden solgun
Mavi mavi benekler gözlerimden de dolgun
(...)

Ortaokulun ikinci sınıfındayım, şair arkadaşım 73 Hilmi... Türkçe öğretmenim Zeki Ömer Bey... Şiir dörtlüklerle uzayıp gidiyor... Onları şaşırtmam gerekir; artı, biten şiirimin yayınlanması gerekir, nerde? Dünyam o denli daracık ki... Kastamonu'da yayımlanan Nazikter gazetesini biliyorum yalnız... Sahibi babamın arkadaşı... Eski Cide tahrirat kâtibi Yusuf Niyazi Amca... Beni görür-görmez tanıyor... Şairliğimden söz ediyorum, babamı sorduğu zaman... Şiirler yazıyorum, diyorum. Öğretmenimiz Zeki Ömer Bey... Getir göreyim diyor... Yeniden yazıp getiriyorum, eski harflerle... Yıl 1926... Beni yüreklendirmek için "Çok güzel!" diyor, "Her hafta bir tane getir de yayınlayalım!"

O haftadan başlayarak yayınlıyor da: "Her Hafta Bir Çiçek"... Şiirin adı: "Sevgilimin Mezarında"...

– O zamanın Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati ile şair Faruk Nafiz (Çamlıbel) şiirlerinizi görüyorlar...

– Evet... Faruk Nafiz, Maarif Vekili Mustafa Necati ile Orta Anadolu gezisine çıkmadan önce Kastamonu'ya da uğruyor. Ben hemen çevremdeki tüm gazetelerde şiir yayınlıyorum. Açıksöz'de, Güzel İnebolu'da... Tos gazetesinde... Açıksöz'e de şiir bırakıyorum, günü gelince yayımlanıyor... Okulumuz tatil, ben ortaokulun son sınıfındayım. Babam Samsun'da memur, Terme kazasında... Aycılar Mahallesi'ndeki arkadaşlarımla kaydırak oynarken okulun hademesi bileğimden yakalıyor beni: "Yürü!" diyor. "Müdür Nuri Bey istiyor seni!" "Gene ne yaptık da istiyor bu Müdür?" diye düşünüyorum.

Meğer bir akşam Necati inmiş bakanlık kadrosuyla... Hayat dergisini çıkaran Şair Faruk da onur konuğu... İlk işleri Açıksöz gazetesine göz gezdirmek oluyor konukların... Gazetenin gösterişli bir yerinde uzun bir şiir, adı "Sazını Çalana", yazan: Mehmet Rıfat... *"Ey sazıyla ağlayan, ey sazıyla ağlatan..."*

– İlkin 2 Temmuz 1928'de Açıksöz'de çıkan şiir, 63 yıl sonra 1991'de Kastamonu gazetesinde[3] yeniden basılmış:

SAZINI ÇALANA

Ey zulmete sazıyla haykırıp duran âşık,
Yıldızsız ufuklara, sönük mehtaba yalvar!
Ey mızrabı sazına durmadan vuran âşık,
Senin de mi kalbinde sonsuz bir elemin var?

Kim bilir, yarattığın nağmeyi kim dinliyor,
Bu feryadla ağlıyor kim bilir... hangi kadın?
Hangi âşık kalbini bastırarak inliyor,
Vur mızrabı... kalbleri ağlatmaksa maksadın!...

İncecik parmakların telleri inletirken.
Ufuklara dökülsün acıları kalbinin.
Bu sadalar ruhları kanatsın olup diken.
Çıksın sonsuz göklere yarattığın bir enin!...

(3) Bak: Mehmet Saydur, "Rıfat Ilgaz'ın şiir Anlayışı Üzerine", Kastamonu gazetesi, 12 Ocak 1991

İlâhidir sazından yükselen her bir perde
Bu hulya dolu sesler, bütün kalbleri sular.
Yıldızlar titreşiyor bu nağmeyle göklerde,
Çağlıyor kalbin gibi şimdi ırmaklar sular...

Ey yaralı kalblere bin bir teselli katan,
Karanlığa bakarak inle, durmadan inle!
Ey sazıyla ağlayan, ey sazıyla ağlatan,
Zulmetleri parçala coşkun nağmelerinle

Gecelerin ruhu da inlesin vur mızrabı
Kalbinden, ızdırabın ördüğü ağ sökülsün,
Aksın hasta ruhlara nağmelerin şarabı,
Vur mızrabı, ağlayan kalbler bir parça gülsün.

... Ben de sınıfın değil, okulun da en kısa boylu ufak-tefek çocuğuydum. (Boyum santimi santimine 1.54 o yıllarda... Uzun bir süre de böyle kaldı. Bu yüzden ne voleybol takımına girebildim, ne de Kastamonu'nun Halk Oyunları'nın arasına katılabildim. Henüz öğretmen okuluna da girmiş değildim.)

Okul da tatil, koşması rahat olsun diye uzun pantolondan kesilmiş bir kısa pantolon var üzerimde. Bu kıyafetle beni tuttular getirdiler. Faruk Nafiz beni Mustafa Necati'ye şöyle tanıttı: «Efendim» dedi, «akşam, bir şairin şiirini okumuştuk ya, işte o şair». Mustafa Necati'nin güldüğünü hatırlıyorum. Oda kalabalık, umum müdürler hepsi orada, nerdeyse bütün vekâlet bir arada. Faruk Nafiz bu şiiri tekrar okudu, benim de hoşuma gitti. «Senin başka şiirlerin var mı?» dedi. «Var» dedim, «Evde». «Git getir» dedi. Koşarak gidip evden getirdiğim şiir defterimin sonuna şu cümleyi yazdı: «Kastamonu'dan geçerken tanıdığım genç ve kıymetli Mehmet Rıfat'a takdirlerim ve sevgilerimle...»

– *Şiirin yanı sıra mizahla da ilgileniyormuşsunuz...*

– Kastamonu'da Nazikter ile Açıksöz, İnebolu'da Güzel İnebolu gazetesi çıkıyordu. Bunların hepsinde şiirlerim yayımlanıyordu. Nazikter gazetesini çıkaran ve babamın arkadaşı olan Yusuf

Niyazi isimli zat 'Çalçene' diye bir de mizah dergisi çıkarmaya başladı. Bu dergiyi görünce özendim. Bir öykü, bir iki fıkra, bir manzum mizah yazısı yazdım.

– İlk şiirlerinizi, mizah öykülerinizi anlatınız. Biraz da ilk aşkınızdan söz eder misiniz?

– Az önce de söyledim: "Sevgilimin Mezarında" benim ilk yayımlanmış şiirim. Şiirin başlığına bakılırsa, benim bir sevgilim olduğu, genç yaşta öldüğü sanılır. Mezarına gitmiş, yüreği kan ağlayarak bu şiiri yazmışım... Oysa, ne benim öyle bir sevgilim vardı, ne de o erkenden ölmüştü! Edebiyat kitaplarındaki sevdiğim bazı şiirlere özenerek bu türlü bir manzume yazma gereğini duymuşum demek. Bu, düpedüz Şair Rıza Tevfik'in Tevfik Fikret için yazdığı «Kabr-i Fikret'i Ziyaret» adlı şiirinin sevgiliye döndürülmesidir. Benim ilk sevgilim mutlaka olmuştur. Muallim Mektebi'nin dördüncü sınıfındayken, Gazipaşa İlkokulu'nun son sınıfında çocuk yüzlü güzel bir kıza rastlamıştım, bir Cumhuriyet Bayramında. Arkadaşlarıyla birlikte okulun adını taşıyan çiçekli bir panoyla törene gidiyorlardı. Ben de o okulun arkasına takılmıştım. Artık benim de bir sevgilim vardı. Okula giden küçüklerden bu ablanın adını öğrendim. Bir eczacının kızıydı. Adı da Fikret'ti. Artık şiirlerimi yazarken gömülen sevgilileri düşünmeye gerek kalmamıştı. İçimin sıcaklığı dağıldı mı ve bizim Muallim Mektebi'nin durumu elverişli ise Gazipaşa İlkokulu'nun dağılmasını bekleyebilirdim. Böylece, beş on şiir yazdım. Bunlardan hemen hepsi vilâyet gazetelerinde yayımlandı. Muallim Mektebi'nden çıktıktan sonra unutmuştum bu küçük sevgiliyi. Yirmi yıl sonra ben İstanbul'a gelmiştim. Tan gazetesinde çalışıyordum. Bir rastlantı sonunda, Fikret'in Rumelihisarı'nda eczacılık yaptığını öğrendim. Artık onu görmem gerekiyordu. Bir Gripin almak için eczanesine giremez miydim? Önce yeniden tanıştık. Bir süre arkadaşlık yaptık, sonra da evlendik. Ne yazık ki 1954'te başlayan evliliğimiz, kayıtlara göre, tam 14 gün sürdü. Gene üzülerek belirteyim, sevgililerimden, eşlerimden ilk öleni (galiba 1986'da) o oldu. Ne yazık ki, mezarının nerede olduğunu bile bilmiyorum.

– Kastamonu Muallim Mektebi'ne hangi tarihte girdiniz? Niçin liseyi bitirmeden oraya geçtiniz?

– Ortaokuldayken «Liseyi bitirir, edebiyat fakültesine giderim» diye düşünüyordum. Başka hiçbir meslek aklımdan geçmiyordu. O sırada, 1928'de babam ölünce malî durumumuz sarsıldı, Muallim Mektebi'ne gitmek zorunda kaldım. Hatta, lise müdürü Muallim Mektebi'ne geçmemi engellemek istedi. «Sen yetenekli bir çocuksun, bunlar sönecek orada. Bir ilkokul öğretmeni olup kalacaksın, gelişemeyeceksin. Biz sana lisede okuman için kolaylık gösteririz» dedi. Ben o zaman yazar olmayı kafama koymuştum. «Muallim de olsam bu işi sürdüreceğim» demiştim.

– Bir konuşmanızda Muallim Mektebi'ndeki bazı yaşantılarınızı, öğretmen ve arkadaşlarınızı Hababam Sınıfı*'na konu yaptığınızı açıklıyorsunuz. Olayları ve kişileri eserinize aktarırken gerçeğe ne kadar bağlı kaldınız?*

– Bu tipler gerçeğe tamamen uygundur, pek bir şey katılmamıştır. Örneğin Kel Mahmut bizim müdür yardımcısıydı. Geçen yıllarda onunla Kastamonu gazetesinde bir röportaj yapıldı. «Kel Mahmut siz miydiniz?» sorusuna, «Evet, Rıfat çok sevdiği için bana bu pâyeyi vermiş,» dedi. Ne gariptir ki, bundan 15-20 yıl önce filme alınmak istenmişti. Senaryoda müdür yardımcısına Kel Mahmut dendiği için sansür kurulu öğretmene saygısızlık yapıldığını ileri sürerek metni onaylamamıştı. Oysa, müdür yardımcımız bana gönderdiği mektupta kendisine Kel Mahmut adını vererek sözünü ettiğim için bana teşekkürlerini bildirmişti.

ÖĞRETMENLİK

– Muallim Mektebi'ni kaç yılda bitirdiniz? Nerelerde öğretmenlik yaptınız? Öğretmenliğiniz nasıl geçti, ne kadar sürdü?

– Muallim mektepleri o zamanlar beş yıllıktı. Ben ilkokulu altı yıllık olduğu bir dönemde bitirmiştim. Muallim Mektebi'ni de normal süresi içinde, 1930'da bitirdim. Benimle birlikte üç arkadaşım da Bolu'ya verilmişti. Onlarla yola koyulduk. İlkin İstanbul'a

gittik. Hiç görmediğimiz büyük şehri bir iki gün gezip bilgimizi arttırmaya çalıştık. Sonra Bolu Maarif Müdürlüğü'ne başvurduk. Reşat adlı arkadaşımla ben 52 lira aylıkla Gerede'ye atandık. Arkadaşımız Hilmi Oran ise Düzce'yi istedi.

Bolu'daki ilkokul öğretmenliğim altı yıl sürdü. Sonra, Gerede'den Akçakoca'ya verildim. Oradan da Gümüşova bucağına başöğretmen olarak gönderildim. Burası Hendek ile Düzce arasında güzel bir köydü. Tatilde Kastamonu'ya giderek Gazi Eğitim Enstitüsü'nün sınavlarına girdim. Edebiyat bölümünü kazandığımı öğrenince, Bolu'dan Ankara'ya geçtim.

– *Gerek Bolu'da, gerekse Ankara'da okuyup yazma konusunda neler yaptınız?*

– Öğretmenliğim süresince okumayı yazmayı sürdürdüm. Altı yıl öğretmenlikten sonra 1936'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nün sınavına girdim, yeniden okumaya başladım. Artık bütün dergilerle yakından ilişkim vardı. Varlık'ta, Çığır'da şiirlerim çıkıyordu. Ahmet Kutsi Tecer ve Mustafa Nihat Özön öğretmenlerimdi. Mustafa Nihat şiiri fazla sevmezdi; ama Ahmet Kutsi beni teşvik etti...

– *Galiba ilk eşinizle de enstitüde tanışmışsınız...*

– İlk değil, ikinci. Çünkü, daha önce, Gerede'de öğretmen arkadaşlarımdan Nuriye Hanım'la 1931' de evlenmiştim. Ondan Gönül adında 1932'de bir de kızım olmuştu. 1933'te askere alındım ve eşimden ayrılmak zorunda kaldım. Askerliğim on dört ay kadar sürdü. İkinci eşim Rikkat Hanım'la 1936'da enstitüde tanıştım. 8 Şubat 1938'de kendi aramızda nişanlandık. 9 Şubat 1939'da Adapazarı'nda nikâhlandık. Bir oğlan (Aydın), öbürü kız (Yıldız) iki çocuğumuz oldu.

– *Enstitüdeki öbür arkadaşlarınız kimlerdi?*

– Çok sonraları liselerde edebiyat kitaplarını hazırlayan Baha Dürder ile Haydar Ediskun okul ve sınıf arkadaşlarımdı. Rüştü Şardağ da sıra arkadaşım...

– *Enstitüyü ne zaman bitirdiniz ve nereye atandınız?*

– 1938'de bitirdim ve Adapazarı'na atandım. Fakat derse giremedim. Çünkü enstitünün son sınıfında iken vereme yakalanmıştım. Hastalığım Adapazarı'nda ağırlaşınca rapor aldım. Kendi

paramla İstanbul'da Yakacık Sanatoryumu'na yattım. 15 gün sonra Bakanlığa başvurdum. Üç aylık ödenek gönderildi, 300 lira. (Aylığım ise 62 liraydı.) Ekimde yattığım hastaneden 1939 Ocağında çıktım. Üç aylık rapor almıştım. Adapazarı'na döndüm. Şubatta evlendim. Nisanda derslere girmeye başladım. Ciğerlerime on günde bir pnemoktraks yani hava verme işlemi yapılıyordu. Bunun için sık sık İstanbul'a gidip geliyordum. Tedavimin sürmesi amacıyla İstanbul'a naklimi istedim. Kabul edildi. 1939 Ekiminde Karagümrük Ortaokulu'na göreve başladım. Eşim Adapazarı'nda kaldı. Bir dersten bütünlemesi vardı. Sınava girdi, kazandı ve ortaokul öğretmeni oldu. Kur'a ile Eskişehir'i çekti...

İstanbul'a gelince Beyazıt'ta Gedikpaşa'da bir pansiyona yerleştim önce. Gedikpaşa'yı seçmemin nedeni şu: Karagümrük'e giden tramvayların Beyazıt'tan kalktığı yere çok yakın. Sabah pansiyondan çıkıyorum, Marmara kahvesine uğruyorum. Orada sabah çayımı içerek tramvayı bekliyorum.

– O yıllarda Beyazıt'taki Küllük ve Marmara kahveleri pek ünlüymüş. Şair ve yazarlar sık sık uğrarlarmış oralara. Siz de gittiniz mi o kahvelere, kimlerle karşılaştınız oralarda, kimlerle tanıştınız? Sizi kim tanıştırdı onlarla?

– Sanatoryumda tanıştığım Hüseyin Bekâr adlı bir arkadaşım vardı, Bursa Lisesi'nden, felsefe öğrencisi, edebiyatla da yakından ilgili. Beni Niyazi Akıncıoğlu'yla o tanıştırdı. Niyazi de Bursa'dan çünkü. Hüseyin'in çok büyük yeri vardır bizim 40 kuşağında. Nitekim Suphi Taşhan, Celal Vardar, Hilmi Büyükşekerci'yi de onun aracılığıyla tanıdık. Bunlar orada Orhan Şaik'in (Gökyay) öğrencisi. Bazı şeyler zıtlarıyla gelişir derler ya, Orhan Şaik toplumcu gerçekçi edebiyata yakınlık duymuyor, ama iyi bir edebiyat hocası, onlara şiir zevkini aşılıyor.

Ayrıca, Edebiyat Fakültesi'nde tanıdığım Hasan Tanrıkut, Sabahattin Kudret Aksal ve Salâh Birsel de geliyor, Küllük ile Marmara'ya. Ömer Faruk Toprak ve Orhon Murat Arıburnu ile hapisten yeni çıkan Hasan İzettin Dinamo ve A. Kadir'le de o kahvelerde karşılaşıp tanışıyordum...

– *Eşiniz hep Adapazarı'nda mı kaldı?*

– Hayır, iki yıl sonra onu da İstanbul'a aldırdım. Bunun için Ankara'ya gittim, eski öğretmenim Ahmet Kutsi Tecer'den yardım istedim. O sırada Urfa milletvekili olan ve Ankara Halkevi'nin çıkardığı Ülkü dergisini yöneten Tecer, elinden geleni yapacağını söyledi. Sözünü de tuttu.

İstanbul'da bir yandan öğretmenlik yapıyor, bir yandan da Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam ediyorum. Hasan Tanrıkut'la orada tanıştım. Salâh Birsel, Sabahattin Kudret Aksal fakülte arkadaşlarımdı. Sağlığım az çok düzelmişti. Fakat bu sefer de İkinci Dünya Savaşı bastırmıştı...

– *Savaşın yaşamınıza ve sanatınıza ne gibi etkileri oldu?*

– İkinci Dünya Savaşı başlamış, bütün fecaatıyla, bilhassa kışıyla başlamış, o meşhur kış. Bizim evimizde –şiirimde belirttiğim gibi– perdeler raptiyeyle tutturulmuş ve ısınma çok önemli bir faktör oldu; odun, kömür yok. Gene şiirimde de geçtiği gibi Bulgarya'dan gelen kömür motorlarından İstanbul'a kömür alınacak, üretimde çalışanlar bu kez tüketime geçmişler, hepsi silah altında. Bizim de en sıkıntılı yıllarımız, tabii şiirlerim de bu yaşama paralel gidiyor, hiçbir uydurma tarafı yok. Sabahattin Ali de bunu eleştirisinde şöyle belirtir: «*Yarenlik*» isimli kitabını okudum Rıfat Ilgaz'ın. «Şiirlerinin konuları kendi küçük dertleri gibi geliyor bize,» diyor. «Fakat bir de bakıyoruz ki bütün insanlığın, toplumun dertleri... Toplumcu şiir nedir diyenlere bu kitabı salık veririm» diyor. «Burda hiç zorlanmadan İkinci Dünya Savaşı'nın bütün sıkıntıları dile getirilmiş.» Bizim *Yarenlik* adlı kitabımız 43'lerin ürünü. Sabahattin Ali'nin bu eleştirisi Yurt ve Dünya dergisinde çıktı.

– *Savaş, sanki yaşamınızdan çok şairliğinizi etkilemiş...*

– Evet, öyle... 1940 toplumcu, gerçekçi kuşağın oluşmasında savaşın büyük etkisi oldu. Savaşı çıkaranlar ırkçılarla faşistlerdi. O dönemin çağdaş aydınları onlara karşıydı. En azdan ırk ayrımına karşıydılar, demokrat ve antifaşisttiler...

– *Savaşın yaşamınızla ilişkisini biraz daha somutlar mısınız?*

– Doğum yerim Karadeniz seferberlik bölgesi sınırları içinde kaldığından, 1942'de beni de Karagümrük Ortaokulu'ndan alıp yabancı askerlik şubesine götürdüler. Çorlu tümen komutanlığı emrine gönderilmek üzere asker elbisesini giydirdiler. Altı saat bu elbisenin içinde İkinci Dünya Savaşı'nda askerlik yapmış oldum. Tam bizi görecekleri sırada, şube reisi albay beni odasına çağırdı: «Sen ortaokulda öğretmen misin?» diye sordu. «Evet,» dedim. «Üstelik, müdür yardımcısıyım, Karagümrük Ortaokulu'nda.» Okulun telefon numarasını aldı benden, müdürü aradı, durumumu öğrendikten sonra: «Ben ortaokul aylığıyla çavuşluk yapacak çok asker bulurum. Seni göndermiyorum, burada kal da bizim çocuklarımızı okut!» dedi. O yıl Hasan Âli Yücel yedek subayların askere alınmaması için bakanlar kurulundan karar çıkartmıştı. Ben de yedek subay çavuş olduğum için, böylece, şube başkanının ilgisiyle bu karardan yararlanmış oldum. İkinci Dünya Savaşı'nda en azdan bir milyon insan üretici durumdan tüketici duruma geçtiğinden memleket sıkıntı içindeydi. Ekmeğin karneyle verilmesi bunun açık bir kanıtıdır...

İLK ESERLER

– *İlk şiir kitabınız* Yarenlik *1943'te çıkmış. Üstünde yayınevi adı yok. Onu siz mi bastırdınız? Nasıl?*

– Bunu bir kitabevi bastırmadı. Ben bastırdım, matbaacı olan bir arkadaşımın yardımıyla. Sebat Matbaası'nda çalışan ve çıkardığımız Yürüyüş dergisini hazırlayan dizgici Avadis Aleksanyan...

Yine ikinci kitabım olan ve bir sene sonra bastırdığım *Sınıf* da bu basımevinde yayımlandı. Fakat Devrim Kitabevi'nce basılmış göründü. Kitabın üzerine arkadaşımız İhsan Devrim'in amblemini koyduğumuz için...

– Yarenlik'*e eski ölçülü uyaklı şiirlerinizden hiçbirini almamışsınız...*

– Bu soruyu çok eskiden eleştirmen Fahir Onger benim adıma yanıtlamış diyebilirim: «Gözleri kapalı yaşadığı zamanın yazıları» diyerek...

– 14 Eylül 1948 günlü Başdan dergisinde siz de şöyle demişsiniz:

«Belki üç kitaplık şiirim vardı. Bunların en önemlileri Çığır, Oluş ve Varlık dergisinde çıkmıştı. Bunları ne zaman derlemeye kalksam, onlarda bir yapmacık tarafın bizden olmayan ve bizi ifade etmeyen tarafın mevcut olduğunu hissediyorum. Bu şiirler daha ziyade aylak sınıfın, geçim derdinden azade insanların hoşuna gidiyordu. Bizden olmayanların zevkine gayri şuuri olarak yaptığım hizmetin reaksiyonunu geç de olsa anlayabildim. Bazı burjuva münekkitlerinin, antoloji derleyicilerinin hoşuna giden bu şiirler, benim gözü bağlı yaşadığım yılların en canlı ifadesidir. Artık kimin için ve niçin şiir yazdığımın farkındayım.»

– Doğru demişim...

– Şiirinizi değiştirmenizde neyin etkisi oldu?

– İkinci Dünya Savaşı, çalışan her insana bazı gerçekleri algılama fırsatını da vermiştir. Bizim gibi edebiyatı kitaplardan, dergilerden, hocalardan izlemek zorunda olan edebiyat öğrencileri, Türkçe öğretmeni adayları, yaşamla yüz yüze gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda, edebiyatın yalnız kitap, dergi, gazete olmadığını anlamışız ve edebiyatın da, sanatın da, yazınsal ürünlerin de bu algılama olduğunu saptamışızdır. Öyle bir dönemimde, belki de Fahir'in bir sorusu karşısında, «Bugüne kadar ben edebiyat olarak hiçbir şeyin ayrımında değilmişim, yeni yeni edebiyatın ne olduğunu anlıyorum», demişim. Edebiyat, insanın yaşamıdır. Yaşamını içtenlikle dile getirmektir. Bu gerçeği saptadığım yıllardır 1940 yılları. Dünya ölçüsünde, dünya çapında büyük bir trajedi ile karşı karşıyaydık...

Yazdığım şiirlerin, yani 1926'da başladığıma göre 1939'a kadar yazdığım şiirlerin, emekçileri, memleketini seven halkımızı, işçimizi, aydınımızı, gerçek aydınımızı ama, ilgilendirmediğini gördüm. Şiirin yerine oturmadığını anladım yazdığım yazılarla. Bunlar biraz da, hani birçoklarının dediği gibi, az biraz Fransızca bilmemden ileri geliyordu. Baudelaire, Paul Valery, Verlaine, Albert Samain'i, daha sonraları Philippe Soupault'ları, çok daha sonraları Jacques Prevert'leri inceleyerek vardığım edebiyatçı gerçeklerinden

doğuyordu. Bunların toplumumuz için yeterli olmadığını tam algıladığım yıllardır 1940 yılları... Edebiyat, sanat, kitaptan öğrenilmez, yaşamdan öğrenilir dediğim yıllar oldu. Şiirlerimin aylak sınıfın beğenisine uğradığını gördüm; daha da ileri giderek, Nurullah Ataç bile benden söz ettiği halde, bunda bile bir yanlışlık olabileceğini düşündüm. Bu olaylar beni kendime getirdi. Ve hâlâ da aynı doğrultudayım. Gerçekçiliğimi bugünlere kadar sürdürüyorum. Bu, en ileri bir dünya görüşü algılamasıdır. Hâlâ değerini yitirmediğine ve bu doğrultuda sanat ürünleri vermenin halkımız için yararlı olacağına inanmamın sonucudur. En son yazdığım bir maden ocağı şiiri bile, bugün "Alişim" şiiri doğrultusundadır... Yanlış yolda olmadığımı görüyorum ve kendime güvenim artıyor...

– Yarenlik *basında nasıl karşılandı?*

– Oldukça geniş ve olumlu yankı yarattı. Çok eleştiri yazıldı kitap için. Fahir Onger, bir incelemesinde, yazanların adlarını şöyle sıralıyor:

«*Yarenlik* 1946'da, 'kitap hakkında yazılmış tenkitlerle' ikinci defa basılmıştır. Kitaba tenkitlerinden parçalar alınan yazarlar şunlardır: Asım Akşar, Oktay Akbal, Sabahattin Ali, Özdemir Asaf, Avedis Aliksanyan, Pertev Naili Boratav, Hüsamettin Bozok, Behice Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu, Hûlusi Dosdoğru, Abdülbâki Gölpınarlı, Kenan Harun, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Fahir Onger, Kemal Salih Sel, Refi Cevat Ulunay, Yusuf Ahıskalı, Ömer Bedrettin Uşaklı.

Çeşitli dergilerde ve gazetelerde geniş yer ayrıldığı halde nedense kitaba konulmayan eleştiriler de şunlar: Akşam'da Şevket Rado, Karaelmas'ta Muzaffer Tayip, Değirmen'de Cahit Tanyol, Vakit'de Zahir Güvemli.»

– *Yürüyüş dergisine katılmanız da aynı yıla mı rastlıyor? Dergide kimler vardı, ne yapmak istiyorlardı ve sizin oradaki göreviniz neydi?*

– 1940'lardan sonra dergi imtiyazı almak çok zorlaşmıştı. Bu yüzden dergi çıkarmak isteyenler eski imtiyaz sahiplerine başvuruyorlardı. Biz de böyle bir dergi bulmuştuk: Altı sayıdır çıkmakta

olan Yürüyüş... Sahibi, Fazıl Mahmut Ülküer'di, bir ilkokul öğretmeni. Eğitim sorunlarıyla uğraşan dergiye sanatı da sokmayı önerdik, kabul etti. Yedinci sayıdan başlayarak dergi bizim etkimiz altına girdi. 9 Eylül 1942 tarihli sayısında çıkan «Şiire Dair» başlıklı yazıda sanat görüşümüzü açıkladım. Dergide önceleri İbrahim Hoyi, Macit Mahmut, Salih Zeki Aktay, Fazıl Mahmut gibi imzalar yer alıyordu. Yedinci sayıdan on sekizinci sayıya kadar benimle birlikte A. Kadir, Cahit Irgat, Hüsamettin Bozok, Sait Faik, Salâh Birsel, Ömer Faruk Toprak, Fethi Giray, Suat Taşer, Samim Kocagöz, Orhan Kemal gibi imzalar yer aldı. Nâzım Hikmet de İbrahim Sabri imzasıyla bize katılmıştı. On beşinci sayıda imtiyaz Ömer Faruk Toprak'a ve yazı işleri müdürlüğü de bana geçti. Toplumcu 1940 kuşağının yayın organına dönüşen Yürüyüş, 5 Temmuz 1943'te İçişleri Bakanlığı'nın buyruğuyla kapatıldı.

– *Nâzım Hikmet'le ya da onun şiiriyle ne zaman, nerede, nasıl tanıştınız?*

– Nâzım Hikmet'in *835 Satır*'ı 1929'larda gelmişti Kastamonu'ya. Gayret Kitabevi'nden almış okumuştum, hem de sınıfta, şiire meraklı arkadaşlarımla... Kimseden kuşkulu bir uyarı duymamıştım. Birkaç yıl sonra da Nâzım'ın *Kafatası* adlı oyunu İstanbul'da oynanmıştı. Onun solcu olması, yapıtlarının hemen yasaklanmasını gerektirmiyordu. Gazi Enstitüsünde okurken yazı dersi için blok yapmam gerekince, aklıma Nâzım Hikmet'in *Gece Gelen Telgraf*'ı gelmişti. Önce kâğıdın üstüne serpme olarak telgraf tellerini fincanlarıyla birlikte çizmiştim... Sonra da tellerin arasına şu dizeleri ustaca yerleştirmiştim: "Gece Gelen Telgraf, dört heceden ibaretti/Vefat etti."

Resim-iş öğretmeni İsmail Hakkı Uludağ, yazıyla resmin olumlu bir uyumu olarak göstermişti arkadaşlarıma. Şiirin altına şairin adının da oluşu yapıtımı gözden düşürmemişti. Yıllardan sonra öğretmenim okul müdürü Hasan Ali Yücel'le birlikte Maarif Bakanlığı'na taşınmıştı. Uludağ özel kalem müdürüydü. Sıkı yönetim, şairliğimden suçlayıp içeri attığı halde, bakanlık okula gidemediğim için beni istifa etmiş saymakla yetindi. Suçlamaya kalkışma-

dı. Belki de Ankara'da Türkçülük-Turancılık yelleri esmeseydi kimse de suçlamaya kalkışmayacaktı. Öğretmenlikten atılsam bile verdikleri diploma çok işime yaramıştı. Basın yasasına göre sanat-edebiyat dergilerine sorumlu müdür olmak için yüksek okul diploması gerekiyordu. O yıllarda Yürüyüş dergisinin sorumlu müdürlüğünü ancak bu diploma sayesinde üstlenebilmiştim. Bu diploma olmasaydı Nâzım Hikmet'in Bursa Hapishanesi'nden el altından gönderdiği şiirleri, İbrahim Sabri adıyla nasıl yayınlayabilirdim? T.C. Hükümeti haysiyet kırıcı bir maddeden çok sevdiğim Türkçe-edebiyat öğretmenliğinden uzaklaştırmıştı beni, ama çıkardığı basın yasalarına göre beni onurlandırmış, benim basın şeref kartımı onaylamakta bir sakınca görmemişti...

– *Peki, ya sonra?*

– Nâzım'ın gözden düşürülmesi için şiirlerinin suçlanmasının yeterli olmayacağını düşünenler ona çok daha ağırlarını yükleyeceklerdi: Orduyu kızıllaştırmak, Yavuz Zırhlı'sını Rus'lara kaçırmak gibi... En kısa zamanda uygulamaya geçildi, böylece de kitapları vitrinlerden kalkmış oldu. Uzun süre bu kitaplar, yeni kuşaklar durmadan suçlanırken suç karnesi olmaktan kurtulamadı. Biz toplumcu-gerçekçi şairler Nâzım gibi şiirler yazmamak için direniyorsak onun şiirimize getirdiği içerikten değil, biçimden, ses uyumundan, yapısallıktan ötürüdür. Yeni toplumcu kuşaklar Nâzım'ın etkisinden sıyrılıp yepyeni taptaze seslerle seslerle biçimlerle, hatta biçemlerle durmadan oluşmakta, gelişmektedir. Toplumcu-gerçekçi şiirin amacı yapay sesler, tempolar aramak değil, çağının, uygarlığın, geniş anlamda demokrasinin gereklerini yerine getirmek, ona insanca katkılarda bulunmaktır. Eğer şiirin bireyselliği söz konusuysa ileri topluma yakışır bireylerin şiirini yaratmaktır çağının sanatçısına yakışan. Birinci Yeniler, İkinci Yeniler, varsa üçüncüler, kendileri de evrenselleşmenin yolunu tutacaklardır ister istemez...

– *Yürüyüş'e dönelim... Orada basılan şiirlerinizden birkaçının adını söyler misiniz?*

– «Alişim», «Cenaze», «Komşuluk», «Sanatoryum», «Çocuklarım», «Sınıf»...

– İkinci eseriniz, Sınıf *ne zaman yayımlandı ve ne gibi olaylara yol açtı?*

– 1944 yılının başlarında yayımlanan *«Sınıf»* ancak 25 gün satışta kaldı. Şubat ayında sıkı yönetimce toplatıldı. 9 Martta beni Emniyet Müdürlüğü'ne götürmek için gelen polisleri eve dönerken kapının önünde görerek uzaklaştım. İki buçuk ay kaçak yaşadım.

– *Sanırım, o sıra İstanbul Nişantaşı Ortaokulu'nda Türkçe öğretmeni idiniz. Ciğerlerinizden de hastaydınız.*

– Evet öyleydim... Bir öğrenciye haksız yere sıfır veren matematik öğretmeni Sabri Beyle kavga etmiştim. Bu yüzden, 1943 Kasımında «görülen lüzum üzerine» Nişantaşı Ortaokulu'na gönderilmiştim. Benim için bir çeşit cezaydı bu: İşyerine giderken iki kez tramvay parası ödüyordum. Aralıkta Tosya'da deprem oldu. Annemle ağabeyim oradaydı. Telgraf çektim, cevap alamayınca hemen izinsiz Tosya'ya gittim...

– Sınıf *adlı kitabınızda yer alan «Tosya Zelzelesi» şiirinizde bu acı olaydan ayrıntılarıyla söz ediyorsunuz:*

(...)
Saat biri otuz beş geçiyor...
Köpekler silkindi uykudan...
Değişti bir anda manzara,
canlı cansız devrildi ne varsa ayakta
yok oldu insan emeği...
Döküldü sokaklara insanlar
ölüler kaldı yerinde...
Vakitsiz giden hastalarına
üzülecek hemşireler kalmadı...
Sağ kalan çocuklarımız bir daha
karşısına çıkmayacaktır Kâzım'ın.
Çocuğunu emziren kadının
soğudu memesinde sütü...
Kimler dönecek köyüne,
hana sağ inenlerden;
yolcular yataklarında gömülü

atlar ahırda ölüdür.
Bozuldu tezgâhlar,
mekik tutan eller kırıldı;
Yarın Çeltik Fabrikası
işbaşı çalamaz;
artık uyandırmaz çalsa da
yedi yüz Tosyalı'yı uykudan!
(...)

– ... Tosya'dan dönüşte otobüste üşütmüşüm. Zatülcenp oldum. Okula gelince doktordan iki ay rapor aldım. Kıştan yeni çıkmıştık. Ciğerlerim su toplamıştı. Bu durumda içeri düşmem doğru değildi. Bundan dolayı kaçıp gizlendim. Yetmiş beş gün polisle köşe kapmaca oynadım. Mutemet gösterdiğim eşimin yardımıyla aylığımı aldım. Fakat raporumun süresi dolunca, devamsızlıktan işime son verildi. 19 Mayısta İsmet İnönü'nün Irkçı-Turancılara çatan konuşmasını duyunca biraz ferahladım. Mayısın 24'ünde gidip Birinci Şubeye teslim oldum. On üç gün Sansaryan Han'da kaldım. Tabutluklar doluydu. Beni bir büro odasına kapadılar (Hamza Salih Özbek adlı bir Turancıyla birlikte). Oradan Tophane'deki askeri cezaevine gönderildim. Tutuklanmıştım...

– *Hangi mahkemede yargılandınız? Sonuç ne oldu?*

– İstanbul 1. No'lu Örfi İdare Mahkemesinde yapılan yargılama 10 Ağustos 1944'te altı aya hüküm giymemle sonuçlandı. Oysa, bilirkişi raporunda kitabımda suç bulunmadığı belirtilmişti.

– *Cezanızda aynı hapishanede mi çektiniz? Orada nelerle karşılaştınız?*

– Evet, Tophane Askeri Cezaevinde, Irkçı ve Turancılarla birlikte... 13 kişilik bir koğuştaydım. Bulunduğum yerden hapishanenin kapısı görünüyordu. Ve Turancılardan kimisi gelip buradan bakıyorlardı... Daha önce Çetin Yetkin'e de anlatmıştım:

«... Almanlara karşı savaş açtığımız günlerdeydi. Hükümet ne de olsa belki Almanlardan bir tepki gelir diye hazırlıklar yapmıştı. Hapishanenin etrafı da tahkim edilmişti. Bir gece yarısı alarm çal-

dı. Makineli tüfek sesleri geliyordu. Askerler bizi ite kaka süngülerle avluya çıkardılar. Hiç unutmam, o katiller fîlân nasıl korkudan titriyorlardı. İnsanın içinde bir ülkü olmazsa hayvan gibi nasıl korkuyor. Köpeğinki gibi bir korku. Hapishanede bir de Sami adında 17 yaşında ve İstanbul Erkek Lisesi son sınıftan bir çocuk vardı. Alpullu'da tatil sırasında çalışırken Nâzım Hikmet'in bir şiirini tape ediyormuş. Bir arkadaşı ihbar etmiş. (Sonunda bir yıla mahkûm oldu.) Biraz sonra ikişer ikişer dizdiler bizi. Cezaevi müdürü Yüzbaşı Reşat Bey tabancasını takmış geldi, 'Vur emri var, kim intizamsızlık yaparsa vururum' dedi.

Biraz sonra bir şangırtı ile bir zincir getirildi. Biz, acaba bu ne olacak, diyoruz. Zincirin boyunca sağlı sollu kelepçeler var. Bizlerden önce 40-50 kişiyi buraya bağladılar. Daha başka gruplar da oldu. Sami yanımda idi, biri itti, bir sıra geriye kaldı. Bunu *Yaşadıkça*'da yazdım:

1944 yılındasın yanlışın yok
Kışlı girdiğin temmuz ortasındasın
Emirle de olsa açıldı ya
İşte demir kapılar ardına kadar
Dışardasın
Tepende ne zamandır unuttuğun güneş
Liman bildiğin gibi yerli yerinde
Hazır Karadeniz seferinde şu vapur
Şu mavna Haliç'ten geliyor
Poyrazdır bir uçtan bir uca esen
Çekebilirsen ciğerlerine
Bu ses fren gıcırtısıdır.
Durdu Beşiktaş tramvayı durakta
Gidemezsin elinde değil
Emrindesin insanı hiçe sayanların
Bir liseli talebeyle vuruldu bileklerin
Kırk mahkûmun sürüklediği zincire
Tek suçumuz hür insanlar gibi konuşmak
Kitaplar suç ortağımız
1944 yılındasın yanlışın yok

Doğrudur dağıldığı esir pazarlarının
Tek forsa kalmadı kalyonlara çakılı
Roma sirklerinde atılmıyor köleler
Aç aslanların ağzına
Çoktan yerle bir ettiler Bastil'i
Kenar mahalleliler
Özgürlük şarkısıdır söylenen Volga boylarında
Ne Taif'tesin, ne Magosa zindanında
Yalnız nâmı kalmıştır kaleme alanın
«Vatan Kasidesi»ni
Seviyoruz her zamandan fazla Fikret'i
Yeni anlaşıldı manâsı «Millet Şarkısı»nın
Aynı «Sis»tir memleketin üzerindeki
Bugün de vaktinde çıktı gazeteler
Geçti ilk sayfalara Beşiktaş cinayeti
Ismarlama yazıları üstat kalemlerin
Taksim'deki ziyafetten resimler
Çeyrek saat uzaktasın çok değil,
O meşhur Babıâli'den
Tek satır yok sayfalarda
Bu zincirleme tutsaklık üzerine
Çekildi dış kapıdan demir sürgüler
Tuttu süngülüler yolları
Topyekûn himâyesindeyiz zincirlerin.

Cezaevinde tutuklu Turancı subaylar da vardı. Bunları zincire vurmayıp başımıza komutan yaptılar. Türkeş, Tevetoğlu. (Hatta Tevetoğlu cezaevinde, üsteğmenken yüzbaşı olmuştur.)

Gece yarısı bizleri mahalle aralarında dolaştıra dolaştıra sığınağa götürdüler. Yani sığınak gibi bir yere. Bu zincire vurulma olayı birkaç kez daha oldu...[4]

– *Hapisten çıkınca ne yaptınız?*

– Altı ay sonra, Kasımın 24'ünde cezamı bitirip çıktığımda ne öğretmenliğim kalmıştı, ne de sağlığım. Felsefedeki öğrenciliğim de sona ermişti. Zor günler geçirdim. 1945 Eylülünde Heybeliada

(4) Bak: Çetin Yetkin, *Siyasal İktidar Sanata Karşı*, 1970, s.140

Sanatoryumu'na yattım. Orada hem tedavi oluyor, hem de çalışıyordum. Şiirin yanı sıra düz yazıyla da uğraşıyordum. Aziz Nesin'in iki ortağıyla çıkardığı Cumartesi adlı magazine «Sanatoryumdan Mektuplar» gönderiyordum. Bir dizi yazı. Ayrıca, Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun yönettiği ve Hasan Tanrıkut'un imtiyazını taşıdığı Gün dergisinde de şiirlerim yayımlanıyordu. Fakülteden arkadaşım Tanrıkut'u Müstecaplıoğlu'na ben tanıştırmıştım.

Heybeli'de biraz düzelen sağlığım, 4 Aralık 1945'te oradan ayrılınca, yeniden bozuldu. Sanatoryuma yatabilmek için öğretmenliğe dönmem gerekiyordu. Milli Eğitim Bakanlığı'na Reşat Şemsettin Sirer getirilmişti. Ankara'ya giderek öğretmenlik için başvurdum. Aradan iki yıla yakın bir zaman geçmişti. Onların deyimiyle, «müstafi» idim, yeniden görev alabilirdim. 1946 Kasım ayı başında Boğazlayan (Yozgat) Ortaokulu'na atandım. İki ay kadar öğretmenlik yaptıktan sonra, raporlu olarak İstanbul Validebağ Sanatoryumu'na gönderildim. Beş ay orada yattım. O sırada Hasan Ali Yücel-Kenan Öner davası gündemdeydi. Kenan Öner, Hasan Ali'nin solcu öğretmenleri koruduğunu öne sürmekteydi. Bu arada beni de buna örnek göstermekteydi. Oysa ben Hasan Ali'nin zamanında görevden uzaklaştırılmış, Reşat Şemsettin zamanında işe alınmıştım. Bunu bir mektupla mahkemeye bildirdim. Böylece, Yücel'den yana çıkmış, Sirer'i güç duruma düşürmüş oluyordum. Sirer olayı araştırdı, doğru söylediğimi ve kimliğimi öğrenince kızdı, hemen işime son verdi. 1947 Haziranında öğretmenlikten ve sanatoryumdan çıkarıldım. Tedavim yarım kaldığı gibi, bir daha da çok sevdiğim öğretmenliğe dönemedim.

MARKO PAŞA

– Marko Paşa gazetesiyle ilişkiniz ve Sabahattin Ali'yle tanışmanız da bu dönemde mi oldu?

– Sabahattin Ali'yle daha önce, 1934'te tanıştık. Ben o sırada askerdim. Bağlı olduğum alay, İran Şahı'nın Ankara'ya gelişi dolayısıyla görevlendirildi. Atatürk davet etmişti O'nu. Biz de resmi geçit için çağrılmıştık Adapazarı'ndan. Mürettep bir taburduk ve ben

ağır makineli komutanıydım. Bu vesileyle Ankara'ya geldiğimde -tabii asker elbiseleri üzerimde- sınıf arkadaşlarımı gördüm Muallim Mektebi'nden. Gazi Terbiye Enstitüsü'ne girmişler. Çok sevdiğim bir arkadaşım, sonra başmüfettiş oldu; «Hoş geldin Rıfat'çığım,» dedi; «bu elbiselerle seni her yere çıkaramam, gel gidelim bizim yatakhaneye sana bir sivil elbise giydirelim» dedi. Götürdü beni. Asker elbisesiyle girdik, sivil elbisesiyle çıktık Gazi Terbiye Enstitüsü'nden. Doğru çiftliğe gittik. Çiftlikte geziyoruz, karşıda bir grup var, bira içiyorlar ayakta. «Bak,» dedi, «şu sarışın, orta boyluca, yakışıklı zat Sabahattin Ali.» «Evet,» dedim, «Ben yazılarını falan okudum.» «Viyolonsel» adlı hikâyesini işte o zaman hatırladım okuduğumu. Sene 34, yani ben 28'lerde falan okumuşum, Meşale dergisinde ve birkaç yerde de şiirini görmüştüm. Bizim gibi Muallim Mektebi mezunu olduğunu biliyorum. Bir abi o benim için, daha da fazla ünlü değil henüz. «Biz» dedim, «biçimine getirelim, o gruba doğru yaklaşalım.» Tanıştırılmadan konuştuk o grubun içinde. Böylece tanışmış olduk, o benim Rıfat olduğumu bilmiyor, ben onun Sabahattin Ali olduğunu biliyorum. Çok neşeli, gene o günkü konulardan konuşuyoruz.

- Daha sonra nerede karşılaştınız? Birbirinize nasıl yaklaştınız?

- Sabahattin Ali'yi yakından çok sonraları gördüm, 45'lerde falan. Esat Âdil Müstecaplıoğlu'nun evinde karşılaştık ve ondan sonra da ölünceye kadar ayrılmadık. 45'ten 48'e kadar. Hemen hemen bir iki ay aralıklarla. Sonra, birlikte çalıştığımız dergiler, gazeteler: Gün, Gerçek, Marko Paşa...

Gün'ün sekreterliğini yapıyorum. Esat Âdil Müstecaplıoğlu çıkarıyor. İmtiyaz Hasan Tanrıkut'taydı, Gün'ün imtiyazı. Felsefe'den okul arkadaşım, dostum Hasan Tanrıkut'la. Bu derginin imtiyazı elinde, çıkaramıyor. Daha önce de bir iki dergide birlikte yazı yazdık: Yeni İnsan, Hamle vb... O sıralarda Esat Âdil müfettişlikten ayrılmış, dergi çıkarmak istiyor, biliyorum. İmtiyaz yok elinde. Hasan'da imtiyaz var, dergi çıkaramıyor. Ben ikisini tanıştırdım, böylece Gün dergisi çıktı. Gün'ün de düzenlenmesini ben yapıyordum, ayakçılığını da yapıyoruz; yazı topluyorum. Bu arada Sabahat-

tin Ali'den de hikâyeler alıyorum. Birçok hikâyesini ben almışımdır. Hatta, bu arada aramızda şöyle bir olay da geçti: «Millet Yutmuyor» isimli bir hikâye verdi bana, ben dizdirdim, kapağa yazarların ve yazıların ismi konuyor ya, ben, «Türk Milleti Yutmuyor» diye yazmışım. «Rıfat'çığım biraz dikkatli ol bu konularda, önemlidir,» dedi. Ben, ciddi mi söylüyor, şaka mı söylüyor falan derken, gülmeye başladı. «Yahu, nerde o günler?» dedi, «Allah vere de Türk milleti yutmasa!» dedi. Öylece de tatlıya bağladık işi.

– *Marko Paşa'nın çıkışı ve sizin onunla ilişkinizden de söz eder misiniz?*

– 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi açılmış. Başkanı, biliyorsunuz, Esat Âdil Müstecaplıoğlu. Parti binası Taksim'de, Sıraselviler'de. Aziz Nesin'le yayan olarak gidip geliyoruz. İkimizde de metelik yok o günlerde. Parti üyesi işçiler uyanık, bizim yazar olduğumuzu biliyorlar, benim şiirleri biliyorlar. Bir gün dediler ki, «Marko Paşa adlı bir mizah dergisi çıkaralım!» Bize bunu öneren ilk önce işçiler. Marko Paşa adını bulanlar onlar. Dokumacı Rıza'lar, elektrikçi Zeki'ler, Hüsamettin'ler Marko Paşa adını onlar koydular. Aralarında para bile topladılar. Hemen partinin toplantı odasına duvar yazıları, duyurular yazıldı, «Marko Paşa çıkıyor!» diye...

Sabahattin Ali o sıra Ankara'ya gelip gidiyor, sık sık karşılaşıyoruz. Daha partiye kayıtlı değil. Biz de, çok sonraları Aziz'le girdik partiye. Kısa sürdü benimki, sonra öğretmenlik için başvurdum ve resmen istifa ettim, öğretmen oldum. Dönüşümde de Marko Paşa'ya katıldım, hepsi bir-iki ay içinde oldu.

Marko Paşa'nın ilk sayısı 25 Kasım 1946'da çıktı. Sahibi ve sorumlusu Sabahattin Ali idi.

Marko Paşa gazetesi 1947-48'lerde 60.000 basılıyordu, Cumhuriyet 17.000 basıyordu. Marko Paşa'yı o makinelerle, bir haftada basardık. Büyük satışlar 3.000-4.000 o sıralar; 1947-48'deki 60.000, günümüzde 500.000 sayılır.

29 Ekim 1948-30 Ocak 1949 tarihleri arasında gazetenin sorumlu müdürlüğünü ben üstlendim. Sonra hapse girdim...

– Niçin ve ne zaman?

– Marko Paşa'da çıkan bazı yazılar dolayısıyla kovuşturma açılmıştı. İngiliz Kraliçesine, İran Şahına ve Cumhurbaşkanına hakaretten. Eylül-Kasım 1948 tarihleri arasında iki buçuk ay kadar Cerrahpaşa Hastanesi'nde yatmıştım. Ardından, 1948 Aralığında parayla Heybeli Sanatoryumu'na geçmiştim. Adlî Tıp doktoru Sultanahmet Cezaevi'nin müdürüyle konuşmuş ve benim oranın revirinde kalıp kalamayacağımı sormuş. Olumlu cevap alması üzerine, beni 1949 Ocağında hastaneden cezaevine götürdüler. Revir çok ilkeldi. Hastalığım iyice artabilirdi. Hapishane müdürüne dilekçe verdim. Guraba Hastanesi'nde muayene oldum. Ahmet Kıcıman bana bir yıllık hava değişimi raporu verdi. Böylece, 1949 Temmuzunda dışarı çıktım. İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan yargılama 5 yıl, 5 ay, 25 gün mahkûmiyetimle sonuçlandı. Mahkeme başkanı Salim Başol'du.

– Raporun süresi dolunca yeniden cezaevine girdiniz mi?

– Hayır. Sürem 1950 Temmuzunda bitmişti. İnfaz savcısına başvurdum. Af Kanunu'nun kapsamına girdiğimi bildirdi. Cezam ertelenmişti. Hapse girmeme gerek kalmamıştı.

– Bir de Hür Marko Paşa serüveniniz var...

– Hür Marko Paşa'yı 9 Mayıs-6 Haziran 1949 tarihleri arasında Orhan Erkip çıkardı. Beş sayı. 13 Hazirandan 12 Eylüle, 19. sayıya kadar da sahibi ve sorumlusu ben oldum.

– *Hür Marko Paşa'yı 27 Mart-10 Temmuz tarihleri arasında on beş sayı Hakkı Raci Dinçer çıkarmış...*

– Öyle... Gerçi dergi Raci'nin üstünde görünüyordu, ama aslında onu çıkaran, yazıları yazan bendim. Cezaevinden bir yıl raporlu olarak salıverilmiştim. Kendi adımla dergi falan çıkarınama olanak yoktu. Bildiğiniz gibi, sonra seçimler oldu. 14 Mayıs 1950 seçimini ezici bir çoğunlukla Demokrat Parti kazandı. 15 Temmuzda Af Kanunu'nu çıkardı. Bu kanundan ben de yararlandım. Hastaneye yatmam gerekiyordu. Üstelik, artık mizah gazetesiyle muhalefet yapmaya da ihtiyaç kalmamıştı. Çünkü halkımız umudunu Demokrat Parti'ye bağlamıştı. Bu sırada *Gazap Üzümleri*'ni çeviren arkadaş, Rasih Güran, «Rıfat'çığım sen bu gazeteyi bana bırak, nasılsa çıkaramayacaksın, çünkü Heybeli'de sıran geldi, sanatoryumdan» dedi. O vakit tedavi olmak için sırayla yatılırdı. Üç ay hastanelerde yatma hakkımız vardı. Hem sıram geldi, hem de 1950'nin Mayısı falan oldu, yani seçimler bitti. Devrettim Rasih'e. Aslında, Marko Paşa devrini tamamlamış, tarihsel eylemini yapmıştı. Bugün bile o Marko Paşa'yı çıkarsak müşterisini bulamaz. O belli bir tarihsel dönemin, çağın ürünüydü. Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı ilk gerçek muhalefet örneklerini vermişti. Halkın umudunu, isteklerini dile getirmişti. Kısaca, üzerine düşen işi yapmıştı...

– *Marko Paşa'dan sonra, 1952'de Adembaba adlı bir mizah dergisinde yazmışsınız. Bu yüzden de yine kovuşturmaya uğramışsınız...*

– Adembaba'nın sahibi ve sorumlu müdürü Necati Sözen'di. Dergi yedi sayı çıktı. Haziranda yayımlanan birinci sayısının fiyatı bir kuruştu, 40 bin basmıştık. O günkü iktidar muhalefet yapan mizah dergilerine kızıyordu. Meclis'teki bir konuşmasında Adnan Menderes bu kızgınlığı açığa vurmuştu. Ardından da bizim dergi için «hükümete hakaretten» dava açıldı. Beş altı dava birden. Birinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılandık. Başkan Nef'i Demircioğlu idi. Yazılarda amaçlanan hükümetin şimdiki hükümet olmadığını söyledim. Sonunda aklandık.

– *1953 Ocağında yayımlanan* Devam *adlı şiir kitabınız da kovuşturma konusu olmuş...*

– Kitap toplatıldı ve soruşturma açıldı. Şiirlerde komünistlik ve müstehcenlik bulunduğu öne sürülüyordu. Fakat 27 Martta düzenlenen Sulhi Dönmezer, Nurullah Kunter, Sahir Erman'dan oluşan bilirkişilerin verdiği raporda bunun gerçekleşmediği belirtiliyordu. İfademi alan İstanbul 3. Sorgu Yargıcı İrfan Özkan 16 Nisan 1953 tarihinde «men-i muhakeme» istemiyle dosyayı 10. Asliye Ceza Mahkemesi'ne yolladı. Sonunda dava düştü. Toplatılan kitaplar da Adli Emanet'in deposunda kaldı.

– *1950'den sonra başka hangi mizah dergilerinde hangi imzalarla yazdınız?*

– İlhan Selçuk ile Turhan Selçuk'un 1957'de birlikte çıkardıkları Dolmuş dergisinde imzasız ya da "Stepne" imzasıyla yazdım. «Hababam Sınıfı» ile «Bizim Koğuş» bu dergide yayımlandı ve büyük ilgi gördü. 1958-1959 yıllarında Semih Balcıoğlu'nun çıkardığı Taş dergisinde Rıfat Ilgaz imzasıyla göründüm. 1960'ta Külâh dergisinde yazdım.

GAZETELERDE

– *Ya gazetelerde?*

– 1952'den 1960'a kadar Tan'da düzeltmen olarak çalıştım. Ayrıca, imzasız olarak fıkralar yazdım, röportajlar yaptım. Aziz Nesin'in bazı yazılarını ben kaleme aldım.

– *Bu dönemde yeni bir evlilik geçirmişsiniz. Bir önceki eşinizden ne zaman ve niçin ayrıldınız?*

– Yukarıda da açıklamıştım: Çocukluk aşkım Fikret Hanım'a 1954'te İstanbul'da rastladım. Rumelihisarı'nda eczacılık yapıyordu. Hemen evlendik. Fakat evliliğimiz ancak 14 gün sürdü. Ondan önceki eşim Rikkat Hanım'dan 1949'da ayrıldım. Benim yüzümden işinden olmaması ve çocuklarımızın bundan zarar görmemesi için anlaşarak ayrıldık. Öğretmenlikten çıkarılmıştım, ikide bir kovuşturmaya uğruyordum. Adım komüniste çıkmıştı. İzleniyordum. Yerim yurdum, ne olacağım belli değildi. Üstelik, verem gibi bulaşıcı bir

hastalığım vardı. Bütün bunların eşime de zarar vereceğini, bir gün onun da işinden atılabileceğini düşünüyor, çocuklarım için de kaygılanıyordum. Ayrılmamız da bundan oldu.

Rıfat Ilgaz eşi Rikkat Hanım'la

– Önceleri daha çok şiirle uğraşmışsınız. Fakat sonraları gitgide mizaha, daha doğrusu mizah hikâyesine yöneliyorsunuz. Bu yönelişte nelerin etkisi oldu? Birbirini izleyen kovuşturmaların mı, geçim zorluklarının mı? Yoksa başka olayların mı?

– Bende şiirle mizah birbirinden ayrı değildir. Kastamonu'da ilk şiirlerim çıkarken Çalçene adlı mizah dergisinde de yazılarım yayınlanmıştır. Sonradan mizaha ağırlık verişim yaratılışımın, yeteneğimin gereğidir. Geçim zorluklarıyla ya da kovuşturmalarla ilgisi yoktur. Şiirden çok mizah yazılarımdan kovuşturmaya uğrayışım da bunu göstermektedir. Kuşkusuz, ekmek parası önemlidir, ama yaratıcılığımı o yönetmemiştir. Yaratırken falan işte daha çok kazanç vardır diye düşünmemişimdir. Hangi işi istemişsem onu yapmışımdır. Ekmek parası nasıl olsa çıkar diye düşünmüşümdür.

– 27 Mayıs 1960 harekâtının sanatınız, yaşamınız ve yayınlarınız üzerinde etkisi oldu mu?

– 27 Mayıs'tan bir hafta önce Birinci Şube'den çağrıldık. Başka bir kente sürgüne gönderilecektik. Benimle birlikte birçok ilerici, solcu şair ve yazar arkadaşa nereye gitmek istediğimiz soruluyordu. Ben vaktiyle öğretmenlik yaptığım Adapazarı'nı seçtim. Onlar da uygun gördüler. Yolculuk için hazırlanmamı söylediler. Vakti gelince beni evden alacaklardı. İstanbul'dan bir semt-i meçhule götüreceklerdi. Bu korkulu günü beklerken 27 Mayıs geldi, biz de kaygı ve gerilimden kurtulduk.

– 27 Mayıs'ın başka etkileri olmadı mı?

– Oldu. Toplumda az çok bir açılım başladı. Basında ve çevrede bize gösterilen ilgi arttı. Bazı dergi ve gazeteler bize sayfalarını açtılar. Örneğin, 1961'de Demokrat İzmir gazetesinde –Naci Sadullah'ın yerine– fıkralar yazmaya çağrıldım. 1963'te Akbaba dergisinin sürekli yazarları arasına katıldım. Daha sonra Vatan gazetesinde fıkralar, pazar yazıları yayımladım. 1967'de May, 1968'de Türk Solu ve 1970'te Yeni Dergi'de şiirlerim basıldı.

– Üsküdar'da Sabah Oldu*'dan sekiz yıl sonra, 1962'de yeni bir şiir kitabınız yayımlanıyor:* Soluk Soluğa. *Gerçi bir çeşit seçki bu, ama içinde yeni yazdığınız şiirler de var. Bunları, şiirde açılan arayı kapatma çabası sayabilir miyiz?*

– Şiire ara vermedim, ama yazdıklarımı kitaplaştırma olanağı da bulamadım. *Soluk Soluğa*'daki yeni şiirlerin çoğu daha önce dergilerde yayımlanmıştır. Fakat onları kitap halinde basan bir yayımcı çıkmamıştır. Nitekim, *Soluk Soluğa*'yı da ben kendi paramla bastırmışımdır.

– Soluk Soluğa*'nın son bölümünde yer alan aşk şiirleriyle yani evliliğinizin ya da eşinizin bir ilgisi, esintisi var mı?*

– Oradaki aşk şiirleri Balıklı Rum Hastanesi'nde yatarken yazılmıştır. Yeni evliliğimle ve eşimle bir ilgisi yoktur. Hapishane görüşmeleri gibi, hastane görüşmeleri de hastaları çok etkiler. Ziya-

retçi beklemek, gelince onunla konuşmak çok önemlidir. Yaşayamadıklarımızı, özlemlerimizi, beklentilerimizi, hayallerimizi anlatıyorum o şiirlerde...

– Yeni eşiniz Günsel Koptagel ile ne zaman tanıştınız ve evlendiniz?

– 1965'te *Hababam Sınıfı*'nın oynandığı günlerde tanıştık. 1966'da evlendik. 1968'de birlikte Paris'e gittik. Tıp kongresine katılmak için. Eşim doktordu. Dönüşte Yugoslavya'dan geçtik, Pula şehrine uğradık. 1969'da ayrıldık.

– Böyle sık sık evlenip boşanmayı neyle açıklıyorsunuz? Evlilikle şairlik ve yazarlığı bağdaştırmak güç mü geliyor size?

– Hayır, temel etken bu değil. Ayrılmalar, yaşamımızın değişmesinden, bozulmasından ileri geliyor. Yani dengeli bir yaşama kavuşamamaktan. Hani, eski deyimiyle «mazbut» bir ev köy düzenimiz yok. Yaşamım daha çok hastanelerde, hapishanelerde, otellerde geçiyor. En çok otellerde. Ayrıca, yaş ilerledikçe insan daha çok geçimsizleşiyor, daha çok özgürlüğe düşkün oluyor. Ekonomik, toplumsal koşullar bile bunların yanında insanı fazla düşündürmüyor.

– Şiire yönelişinizle birlikte mizahla ilişkiniz de yoğunlaşıyor; 1962'de üç hikâye kitabınız birden çıkıyor: Kesmeli Bunları, Nerde O Eski Usturalar, Saksağanın Kuyruğu. *1965'te de iki kitabınız vitrinleri süslüyor:* Şevket Ustanın Kedisi, Geçmişe Mazi. *Hiçbirinin üstünde de yayınevi adı yok. Siz mi bastırdınız onları?*

– Evet, bunları ben bastırdım. Yalnızca *Şevket Ustanın Kedisi*'ni Kitapçılık Servisi yayımladı. Bu yıllarda yayınevleriyle ilişkilerim iyi değildi. Oysa, eskiden Babıâli'de matbaacılarla sıkı ilişkilerim vardı. İçli dışlıydım onlarla. Çünkü ben de entertip işçiliği yapmıştım bir zamanlar. Bu yüzden, matbaacı arkadaşların da yardımıyla birtakım kitaplar çıkarmıştım. Fakat sonradan koşullar değişti. Bir süre kitaplarımı kendim bastırmak zorunda kaldım.

– Biraz da mizah anlayışınızdan söz açar mısınız? Sizin anlayışınızla öbür mizah hikâyeciklerinki arasında ne gibi bir ayrım var?

– 1940'lardan beri belli bir sanat anlayışını sürdürüyorum: Toplumcu gerçekçilik. Mizalı anlayışım da buna bağlıdır. Kendim-

den söz açsam bile çevremi ön plana alırım. Hep çevreyle ilgiliyimdir. Çevremdeki insanları -sorunlarıyla birlikte- tanımak isterim. Onların çelişkilerini, yaşama güçlerini, umutlarını, tasarılarını yansıtmaya çalışırım...Mizah, yazarının mizacından gelen bir çeşnidir. Kimi güleç, kimi çatıktır. Türler ancak, yazınsal tür olarak düşünülür. Mizah, doğayı yorumlar; biçimi ve bakış açısıyla... Benim kimi şiirlerim vardır, toplantılarda okunur. Ahmet Gülhan okumuştu, "Mıstabey" başlıklı şiirimi. Millet yerlere yattı. Buna biz mizah türünde bir şiir mi diyelim? Mizah, bir tür değil, bir çeşnidir. Bakış açısıdır. Bir algılama, doğayı, toplumu bir algılama biçimidir.

– *Ayrıca, yergiye de önem veriyorsunuz.*

– Şiirimde olduğu gibi hikâyelerimde de yergi vardır. Ben mizahı gülmeceden daha kapsamlı ele alıyorum; ironisi, humouru ve satiriyle birlikte. Elbette, mizahta güldürü de bulunur, ama amaç salt bu değildir. Çünkü, çelişkiler insanı güldürdüğü gibi üzebilir de, düşündürebilir de. Bunu kısıtlamıyorum.

– *Hikâyelerinizde tip yaratma kaygısı var mı?*

– Vardır.

– *Ya tasvir?*

– Tasvir üzerinde pek durmam. Kişinin yaratılışı, mizacı konuşmasından da belli olur. Uzun uzadıya onun kaşını, gözünü anlatmaktansa, iki üç sözünü, hareketini birinci plana çekerim. Böylece, hem okuru, hem de kendimi tasvirden kurtarmış olurum.

– *Bir yandan mizah hikâyeleriniz kitaplaşırken, öbür yandan oyunlarınız da sahneye konuyor bu yıllarda. Örneğin,* Hababam Sınıfı...

– *Hababam Sınıfı* 1966'da Ulvi Uraz Tiyatrosu'nda sahneye kondu. 1969'da İstanbul Tiyatrosu'nda. Büyük ilgi gördü. 1969'da *Çatal Matal Oyunu* Ankara Sanat Tiyatrosu'nda sahnelendi.

– *1968'de Paris'ten başka Moskova'ya da yolculuk yapmışsınız...*

– Oktay Akbal'la birlikte Özbekistan'a gittik. Yazarlar Birliği'nin çağrılısı olarak. Önce trenle Moskova'ya ulaştık. Bir iki gün Moskova'da kaldık. Sonra uçakla Taşkent'e vardık. On gün kadar orada konuk olduk.

– *Galiba bu döneme yeni bir evlilikle giriyorsunuz...*

– Yukarıda da belirtmiştim: 1969'da Günsel Hanım'dan ayrıldım. 1970'te yazar Afet Hanım'la evlendik. Bir yıl sonra Defne adında bir kızımız oldu. 1974'te ayrıldık. Fakat hâlâ boşanmış değiliz. Yedi sekiz yıldır da birbirimizi göremiyoruz.

– *Sanırım, bundan önceki dönemde, 1960-1970 yılları arasında yayınlarınızdan ötürü bir soruşturma ya da kovuşturmaya uğramamıştınız.*

– Galiba öyle...

– *Peki, 12 Mart 1971 darbesiyle gelen fırtına size de dokundu mu?*

– Çoğu kimseye dokunması, bir bakıma, bana da dokunması demektir. Kaldı ki, fırtına bana da dokunmadı değil: 1971 Mayısında toplumcu arkadaşlarla Gelecek adında bir dergi çıkarmıştık. Kurucuları Ercüment Behzat, A. Kadir, Fahir Onger, Hasan Hüseyin, Bedrettin Cömert, Asım Bezirci, Metin İlkin, Aydın Hatipoğlu ve Tekin Sönmez'den oluşuyordu. İçinde benim de şiirlerim yayımlanan dergi altı sayı çıkabildi. Ekim sayısından sonra Sıkı yönetimce kapatıldı. Derginin sahibi Metin İlkin ile sorumlusu Güngör Gençay için soruşturma açıldı, ama bundan bir sonuç çıkmadı.

– *Aynı yıl Sınıf Yayınları'nı kurmuşsunuz. 1972'de* «Palavra, Tuh Sana, Çatal Matal Oyunu, Bunadı mı Bu Adam, Keş, Al Atını, Altın Ekicisi, Bizim Koğuş» *adlı kitaplarınızı yayımlamışsınız.*

– Yeni eşim Afet Hanım'la kitaplarımızı yayımlamak istiyorduk. Ben eski bir dizgici, düzeltici, mürettiptim. Basım yayım konusunda epey bilgim vardı. Yayınevini birlikte kurduk. İşe bir çocuk dizisiyle başladık. Önce Afet'in *Annem Annem*'i ile benim *Halime Kaptan* yayımlandı. Sonra mizah hikâyelerim basıldı. Dağıtımı Milliyet yapıyordu. Durum iyi gidiyordu. Fakat Milliyet Yayınları'nın arkadaş saydığımız müdürü bizi rakip gibi gördü. (O da çocuk kitapları çıkarıyordu.) Dağıtımı etkiledi. Yayınlarımız piyasadan toplanıp bize geri verildi. Bu olay bizi üzdü. Neyse ki Yeni Büyük Dağıtım adlı bir kuruluş kitaplarımızı aldı. Dağıtıp tüketti, ama bizim hevesimiz kırılmıştı. Yayıncılığı bıraktık...

– Bazı gazetelerde köşe yazarlığı yapmışsınız. Hangi tarihlerde ve hangi yıllarda, açıklar mısınız?

– Köşe yazarlığım, İzmir'de çıkan Demokrat İzmir gazetesinde. Adnan Düverci'nin gazetesinde, her gün köşe yazısı yazdım. İstanbul'da çıkan Vatan gazetesinin birinci sayfasında kısa yergiler ve "Pazar Yazıları". (Bu yazıları ilerde *Meşrutiyet Kıraathanesi* kitabımda topladım.) Daha sonra, 1971'de Yeni Gazete'de, 1971-1973'te Yenigün'de, 1974'te Yeni Ulus'ta, 1975-1981'de Cide'de, 1975-1981'de Bartın'da yazdım.

– Yeri gelmişken sorayım: Fıkra anlayışınızı ve sizi öbür köşe yazarlarından ayıran özelliklerinizi belirtir misiniz?

– Önce köşe yazarının dünya görüşü önemlidir. Ben bunu toplumcu gerçekçilik diye özetlemiştim. Bu açıdan bakıldığında, benim hikâye yazarlığımla köşe yazarlığım arasında yalnızca tür ayrılığı, teknik ve kompozisyon ayrılığı vardır. Fakat dünya görüşü aynıdır. Beni öbür yazarlardan ayıran özelliklere gelince: Elbette, her köşe yazarının kendine özgü, öznel bir yanı olacaktır, olmalıdır. Bende bu yan daha çok anılara dayanır. Başımdan geçen olaylara yazılarımda sık sık başvururum. Bir de şairliğimden gelen bir duyarlık, içtenlik yanımın bulunduğunu sanıyorum. Bunlara mizahçı yanımı da eklemeliyim.

– Fıkralarınızda en çok hangi konuları işlediniz?

– Başta özgürlük ve adalet olmak üzere sağlık, eğitim, hapishane, hastane, okul konularına ağırlık vermişimdir. Bunları işlerken de kişisel yaşantımdan, gözlemlerimden yararlanmışımdır.

– Emekliliğiniz de galiba köşe yazarlığından olmuş?

– Evet, 1974'te Yenigün gazetesinden emekli oldum.

– İstanbul'dan niçin ayrıldınız? Cide'ye hangi tarihte gittiniz? Buna bir çeşit «kaçış» diyenler oldu. Siz ne diyorsunuz?

– Sosyal Sigortalar Kurumu'nda emekli olduktan az sonra, 1975'te İstanbul'dan ayrılıp Cide'ye gittim. Köşe yazarlığına biraz ara vermek, yaşamımı bölümlere ayırarak romanlaştırmak istiyordum. Bunun için de en uygun yer de Cide'ydi. Orası doğduğum ve sevdiğim yerdi. Anılarımı orada daha kolay tazeleyebilirdim. Nite-

kim, yanılmadığımı anladım. Bu güzel dinlenme yerinde dilediğim gibi çalıştım. *Sayın Yazma* ile *Yıldız Karayel*'i orada yazdım. *Yıldız Karayel* 1982'de Orhan Kemal ve Madaralı roman ödüllerini kazandı.

– *Cide'de nerde kaldınız?*

– Özel İdare'nin yaptırdığı Uzunkum Oteli'nde kaldım. Yapılalı iki yıl olmuştu. Karadeniz'e bakan güzel bir moteldi. İşleten (Mehmet Toker) de çocukluk arkadaşımdı. Motelin önünde uçsuz bucaksız bir kumsal uzanıyordu. Öyleyken, hemşehrilerim bana ucuza bir arsa buldular. Fakat oraya ev yaptıramadım. Oysa, Demirtaş Ceyhun mimar olarak inşaat planını hazırlamıştı.

– *Anlaşılan, hemşehrileriniz de Cide gibi güzel insanlarmış. Siyasal kimliğinizi bildikleri halde size kucak açmışlar, yardım etmişler...*

– Gerçekten de öyle... Avukat Fuat Nazlı çıkardığı Cide Postası'nın sayfalarını bana açtı. Ardından, Esen Aliş, Bartın gazetesinde bana köşe verdi. Her iki gazetede de 1981'e değin güncel konuları, yerel sorunları işleyen yazılar yazdım. (Bu gazeteler bana hâlâ gönderilmektedir.) Ayrıca, yöredeki halkevi çalışmalarıyla ilgilendim. Gençler beni de aralarına aldılar. Oyunlar yazdık, sahneledik, yarışmalara katıldık, komşu ilçelerden ödüller bile aldık.

– *Hangi oyunla?*

– Çocuklar için yazdığım *Türk Çocukları, Türk Çocukları* adlı oyunla. Bu oyun Çatalzeytin Festivali'nde sahnelendi. Ön konuşmayı bana yaptırdılar. Çocuklar acemiydiler, ama güzel oynadılar. Birincilik ödülünü kazandılar: Bir plaket...

– *Sizin bir de* Çatal Matal Oyunu*'nuz var.*

– O oyunu yeniden yazdım. Cide'de *Uzun Eşek Oyunu* adıyla sahneye konuldu. İlgi ve sevgiyle karşılandı.

– *Bu oyununuz* Çatal Matal Oyunu *adıyla daha önce, 1972 Aralığında Ordu Belediyesi Karadeniz Tiyatrosu'nda da Uğur Gürsoy'un yönetmenliğinde sahneye konulmuş. Ordu'da çıkan Gürses adlı gazetenin 28 Aralık 1972 günlü sayısında duyurusu var.*

– Evet...

– *12 Eylül darbesi yapıldığında siz neredeydiniz?*

– Cide'deydim.

– *12 Eylül'den önce size yönelik herhangi bir tehdit ya da saldırı oldu mu?*

– Çevremle, çocuklar ve gençlerle olan ilgim, özellikle tiyatro alanındaki yardımlarım birtakım tutucu, gerici kişileri tedirgin etmiş olmalıydı. Yurt ölçüsünde terörist olayların yayılması bunları da harekete geçirdi. Bana karşı bazı kımıldanışlar başgösterdi. Örneğin, oğlum Aydın'ın beni görmeye geldiği 31 Ağustos 1980 günü oturduğum evin karşısındaki yıkıntıya sabahleyin bir pankart asılmış. Üzerinde, «Rıfat Ilgaz'ı evden atmazsanız burayı tarayacağız!» yazılıymış. Beni sevenlerden biri pankartı görmüş, alıp hemen yırtmış. Olayı oranın büyüklerine anlatmış. Ben bunları sonradan öğrendim. Bir gün de İmam Hatip Okulu'nun önünde bir dinamit patladı. Fakat pankartı asanlar gibi bunu yapanlar da araştırılıp yakalanmadı.

– *Gazetelerin yazdığına göre 29 Mayıs 1981 tarihinde gözaltına alınmışsınız...*

– Cide'de gerilim gittikçe artıyordu. Mavi bereliler, komandolar bazı gençleri alıp götürmüşlerdi. Bir gün sıranın bana da geleceğini seziyordum. Yanılmamışım, 28 Mayıs Cumartesi gecesi mavi bereliler oturduğum evi sardılar. Odama girdiler, her yanı aradılar. Masanın üstünde *Yıldız Karayel* adlı romanımın müsveddeleri duruyordu. Buldukları dergiler, kitaplar için tutanak düzenlediler. İmzalattılar bana. Astsubay hazırlanmamı söyledi. Albaya gidecektik. Önce pijamalarımı, üstüne elbiselerimi giydim. Aşağı indik. Gözlerimi bağlamışlardı. Cide'den Kastamonu'ya götürüldüm. Mezbahadan bozma cezaevine kapatıldım. Üç gün sonra gözlerimdeki bağı açtılar. Beni Albayın yanına götürdüler. Bir komiser beni sorguya çekti.

– *Neler soruyordu, neyle suçlanıyordunuz?*

– Yaşamımı, niye Cide'ye geldiğimi, ne işle uğraştığımı falan soruyordu. Beni belli bir şeyle suçlamıyordu. Zaten ortada suçlanacak bir şey de yoktu. Bilinen şeyleri anlattım. Bu arada İmam Hatip Okulu'nun önünde patlatılan dinamitten de söz ettim. Pek oralı olmadı.

– *Ne kadar kaldınız hapiste?*

– Dönünce hasta olduğumu söyledim. Bir doktor geldi, beni muayene etti. Hastalığım sabit oldu. Bir ciple beni Daday yolu üzerindeki Ballıdağ Sanatoryumu'na götürüp yatırdılar. Hastanede kapıda ve odada iki jandarma nöbet tutuyordu. Hâlâ gözetim altındaydım.

– *Hastanede ne kadar kaldınız?*

– 17 gün sonra jandarma komutanı geldi, gözetimin sona erdiğini, serbest olduğumu bildirdi. Fakat ben hastaneden çıkmadım. Başhekim Yakup Bey de iki ay daha kalmam gerektiğini söyledi. Kaldım. Tedaviye ihtiyacım vardı. Bu arada kızımla oğlum beni görmeye geldiler. 1981 Ağustosunun başında oğlum Aydın gelip beni aldı. Önce Cide'ye gittik. Emekli aylığımı bankadan almak istedim, ama vermediler. Bunun üzerine, Bartın'a gidip Esen Aliş'e bir gece konuk olduk. Ertesi gün İstanbul'a doğru yola koyulduk. Avcılar'daki evimize vardık...

– *Başınızdan geçen bu olayları bir kitabınızda anlattınız:* Kırk Yıl Önce, Kırk Yıl Sonra.

– Anlattım, ama ayrıntıya girmedim.

– *Kitabınızı okuyunca kırk yıl öncesi ile sonrası arasında bir ayrım olmadığı anlaşılıyor. Ne dersiniz?*

– Evet, bir ayrım yok...

– *6 Aralık 1982'de İstanbul'da Şan Müzik Holünde «55. Sanat ve 70. Yaş Günü»nüz kutlanmış. Günü kimler düzenledi ve neler yapıldı?*

– Anma gününü Cumhuriyet'teki arkadaşlar ile «Hababam Sınıfı»nın müzikalini sahneleyenler düzenlediler. İlhan Selçuk, Şükran Kurdakul, Leylâ Erbil, Atilla Dorsay, Doğan Hızlan konuştular. Ahmet Gülhan, Suzan Ustan, Ali Yazan şiirlerimi okudular. İlgi büyüktü. Coşkulu bir hava vardı. Salon iyice dolmuştu. Gelenlerden bir bölümü yersizlikten dışarıda kalmıştı.

– *Sizin için bir anma günü daha düzenlendi...*

– 28 Nisan 1986'da 75. yaş günüm dolayısıyla Harbiye'de Konak Sineması'nda da bir kutlama gecesi yapıldı. Polisten geç ve güç izin alınmıştı. Bu yüzden basında fazla bir haber çıkmadı. Gecede Kemal Sülker, İlhan Selçuk, Şükran Kurdakul, Ali Sirmen, Raim Ertem konuştular. Deniz Türkali ile Ali Yalaz şiirlerimi okudular. Cide'den ve yaşamımdan bazı slaytlar gösterildi İsa Çelik tarafından...

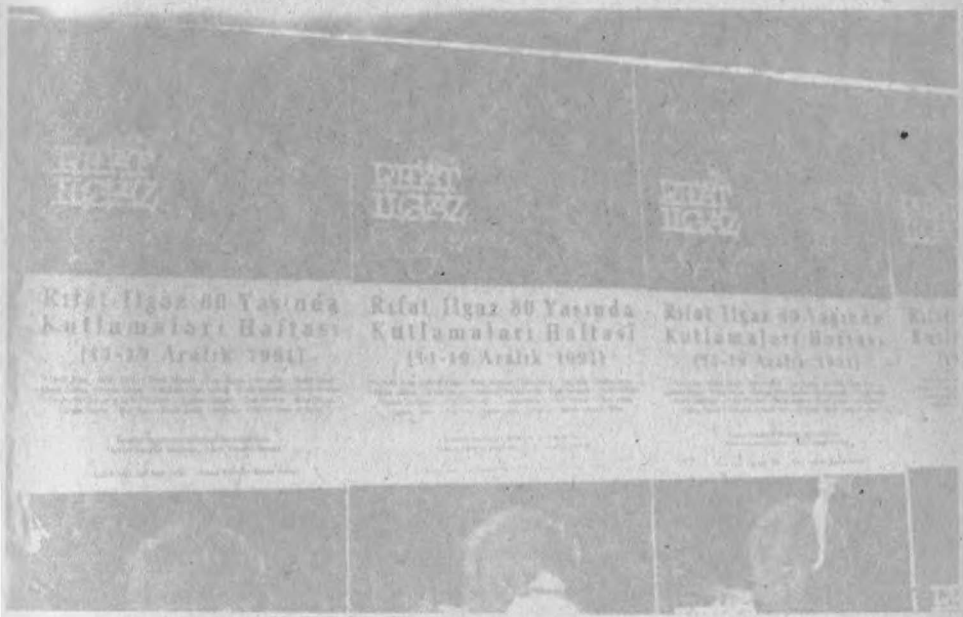
– *Aradan çok zaman geçmeden başka birkaç kutlama etkinliği daha oldu. İzninizle, bunlara da ben değinmek istiyorum:*

12 Mart 1990'da Türkiye Yazarlar Sendikası İstanbul'da Karaca Tiyatro'da "Ustalarla Birlikte adıyla bir toplantı düzenledi. Canan Sabuncu'nun sunuculuğunu üstlendiği toplantıda İlhan Selçuk, Fernih Doğan, Ahmet Oktay, Cengiz Bektaş sizinle ilgili birer konuşma yaptılar. Haldun Ergüvenç, Aytaç Öztuna ve Ömer Özgeç şiirlerinizi okudular. Bunları İsa Çelik'in dia ve Aydın Ilgaz'ın video gösterileri ile Rahmi Saltuk'un türküleri izledi. Yusuf Kurçenli'nin yönettiği ve Tarık Akan'ın oynadığı Karartma Geceleri *adlı filmden bir bölüm gösterildi.*

11-19 Aralık 1991 günleri arasında 80. Yaş gününüzü kutlamak amacıyla Türkiye Yazarlar Sendikası ile Pen Yazarlar Derneği'nin işbirliğiyle ortak etkinlikler düzenlendi. 13 Aralıkta Ankara'da Kızılırmak Sineması'nda yapılan toplantıda Jülide Gülizar'ın sunuculuğuyla Uğur Mumcu, Mustafa Ekmekçi, Rady Fish, Asım Bezirci, Atilla Özkırımlı, Kemal Çukurkavaklı, İlyas Salman birer konuşma yaptılar. Gülsen Tuncer şiir okudu. İsa Çelik dia gösterisini sundu. Kültür Bakanı Fikri Sağlar kaldığımız otele gelip sizi kutladı ve plaket verdi. 15 Aralıkta İzmir'de İsmet İnönü Kültür Sanat Merkezi'nde Rady Fish, Asım Bezirci, Konur Ertop, Sennur Sezer, Adnan Özyalçıner, Alpay Kabacalı konuştular, Gülsen Tuncer şiir okudu, İsa Çelik dia gösterdi. Güzel Sanatlar Fakültesinden Hülya Nutku'nun yönetiminde öğrencileri sizin bir hikâyenizi sahneye koydular. 19 Aralıkta Kastamonu'da Rady Fish, Asım Bezirci, Konur Ertop, Gülsen Tuncer, İsa Çelik aynı etkinlikleri tekrarladılar. Ayrıca, Aydın Ilgaz, Emin Değer

ve Mehmet Saydur da birer konuşma yaptılar. Mehmet Saydur Nazikter'de çıkmış ilk şiirinizin eski yazılı fotokopisini –bir çerçeve içinde– size sundu. 17 Aralıkta İstanbul'da Cemal Reşit Rey Konser Salonunda yapılan toplantıda Belediye Başkanı Nurettin Sözen ile İlhan Selçuk, Doğan Hızlan, Atilla Özkırımlı, türkolog Rady Fish ile Tevfik Melikov ve Tarık Akan, Suzan Ustan konuştular. İsa Çelik diaları sundu, Gülsen Tuncer şiirlerinizi okudu.

Dört ayrı yerde düzenlenen ve bir hafta süren bu toplantıları Faruk Şüyün yönetti. Toplantılarda siz de söyleşi niteliğinde tatlı konuşmalar yaptınız. Kastamonu'da iken Belediye Meclisi'nin kararıyla bir sokağa adınızın verildiğini gördünüz. Cide'deki Hastane Caddesine Rıfat Ilgaz Caddesi ve Belediye Parkına da Hababam Sınıfı Parkı adlarının verildiğini öğrendiniz... Özkan Kitabevi'nde eserlerinizi imzalayıp okurlarla söyleştiniz...

Bu kutlama geceleri, etkinlikleri sizde ne gibi duygular uyandırdı, neler düşündürdü?

– Çok yaşamanın insanı şu bakımdan da mutlu ettiğini söyleyebilirim: İnsan, düşlemediği bazı olayları görünce başka türlü bir mutluluğa kavuşuyor. 1940 yıllarında benim için de geceler düzenleneceğini, hele sağlığımda anılacağını hiç düşünmemişimdir. Bu yüzden mutlu oldum, sevindim. Ve hep geçmiş yıllarımı düşündüm. Acılı yıllarımı...

– Bu toplantılar sizde şöyle bir düşünce de yarattı mı: İnsanın çileler pahasına yaptığı olumlu şeyler boşa gitmez, ne denli karalanırsa karalansın, ergeç değerlendirilir...

– Böyle düşünmek için başlangıçta insanın «Bu halk sonunda beni anlayacaktır» diye düşünmesi gerekir. Gelgelelim, halktan kuşkumuz mu var ki böyle düşünelim? Bundan hiç kuşkulanmadık, ama «Halk bizi anlar da ne yapar?» diye sorulursa, işte bu gecelerde halkın anlayıp da ne yaptığını gördük. İşin en iyi yanı bu...

– Şimdiye kadar kaç ödül aldınız?

– En büyük ödülü halkımdan, okurlarımdan aldım. Ondan sonra 1982'de *Yıldız Karayel* romanıma Madaralı ve Orhan Kemal ödülleri, 1987'de *Ocak Katın Alagöz*'le Ömer Faruk Toprak Şiir Ödülü verildi.

– Uzun yaşamınızın bir muhasebesini çıkarır mısınız? Neleri yapmak istemiştiniz, neleri yapabildiniz? Yapabildiklerinizden neler için sevinç, neler için üzüntü duyuyorsunuz? Sonradan yanlış olduğunu anladığınız şeyler oldu mu?

– Yazı yazmak, şair, romancı olmak, yazar olmak... Ben o kadar küçük yaşta düşündüm ki bunları... Yazar olmak amacıyla giriştim işe. İlerde bir muhasebe yapmayı düşünmedim. Yazmaya başladığımda babam henüz sağdı, yazı yazdığını görmüştü. Sonradan, bir mektubunda dedi ki: «Oğlum, ben senin mühendis, doktor olmanı düşünüyordum. Sen kalktın şair oldun, yazar oldun. Ne istersen ol, karışmam, ama neyi iyi yapacağına aklın yatıyorsa onu yap. İstersen zurnacı ol, ama zurnayı en iyi biçimde çal!» Gelgelelim, ben o zamanlar en iyisini yapmayı değil, yalnızca yazmayı düşünüyordum. Yazdıklarım dergilerde çıkacak, halk okuyacak, arkadaşlarım okuyacak, hoşlarına gidecek... Bu amacıma erken kavuştum,

ilkgençliğimi yaşarken tattım bunu. Fakat hâlâ kendime sormadan edemiyorum: Acaba, babamın istediği gibi iyi zurna çalabiliyor muyum, çalabildim mi? Buna karar vermek zor...

– *Okurların, halkın geniş ilgisi göstermiyor mu bunu?*

– *Hababam Sınıfı*'nın iyi oynandığı ve ilgiyle karşılandığı günlerde bunu biraz gördüm. Bütün salonun içtenlikle sevindiğini (güldüğünü demeyeceğim, çünkü amacım güldürmek değildi), düşündüğünü, coştuğunu, mutlu olduğunu sezdim. Herhalde, dedim, yazarlık budur. Şimdi bundan fazlasını düşünmüyorum.

– *Bütün yaşamınızı yalnızca şairlik, yazarlık mı doldurıyor?*

– Aşağı yukarı öyle. Yazmak, okumak... Gerçi yazma konusunda gücümün yettiğini gerçekleştirdiğimi sanıyorum, ama okuma konusunda aynı şeyi söyleyemiyorum. Öteden beri hep çok okumayı istedim, okumaya çalıştım. Çocukluğumdan beri, okumak bir tutkudur bende. Önce babam, sonra da öğretmenlerim (özellikle Zeki Ömer Defne) bana bu yolda yardımcı oldular. Elimden geldiğince, fırsat bulduğumca okudum da. Öyleyken, tutkum oranında okuyamadığıma inanıyorum. Bundan ötürü kendimde bir eksiklik duyuyorum. Şu anda 80 yaşındayım. Gözlerim de, sağlığım da gönlümce okumama elvermiyor artık. Buna üzülüyorum...

– *Şu günlerde nelere çalışıyorsunuz? Yayımlanacak yeni eserleriniz var mı?*

– Bir kitaplık yeni şiirim var. Yayımlamak istiyorum. – *Hikâye, roman, oyun, anı konusunda da çalışmalarınız var mı?*

– Ufak bazı hazırlıklarım var. Romanı fazla düşünmüyorum, ama oyun yazmayı istiyorum.

– *İlerde neler yapmayı düşünüyorsunuz? Geleceğe yönelik ne gibi tasarılarınız var?*

– Demin de söylediğim gibi, önce şiir, sonra da oyun yazmayı tasarlıyorum. Şöyle dört başı mamur bir oyun.

– *Zengin anılarınız var, onları da yazmayı düşünmüyor musunuz?*

– Anılarımı da yazmak istiyorum, hatta bunda başarıya ulaşacağıma da inanıyorum, ama şiirde kuşkuluyum. Şiir uçucu bir şey, kolay yakalanmıyor. İnsanın yaşamı şiire yetmiyor.

– Son bir soru daha: Toplumculuğa bağlı genç şiir ya da yazar arkadaşlara ne gibi önerilerde bulunmak istersiniz?

– Bize kimse öneride bulunmadı. Biz çağımızın gerçeklerini arayıp bulduk. Çağımızın gerçeklerine uygun yazınsal türler gerektiğini bulup çıkardık. Bugünün gençliği de kendi yazınsal türlerini, çeşnilerini kendisi bulup çıkarırsa daha da sağlam bir yere, bir toprağa basmış olur. Yalnız onların bizim yaşamımız, yaşantımız doğrultusunda davranmalarını isteriz. Yani her şeye karşın, sağlığını yitirme karşılığında bile olsa, direnebilmek, saptadığı gerçekler karşısında en biçimli uygulamayı, yazınsal uygulamayı başarabilmek, durmadan kendisini yenilemek, böylece toplumu yenilemeyi hedef almak. Özgürlük ve bağımsızlığını yitirmeden, aydına yakışan biçimde savaşmak. (...) Çevresine güvenmek, çevresindeki kişilere güvenmek, emekçilere güvenmek. Çünkü emekçi en haklı, toplumun içinde. Üreten kişiye güvenmek. En haklı insan, bence üretendir. Üretenden yana olmak. Biraz daha yüreklice konuşacak olursak, ki bugün bunu bile söylemek yüreklilik istiyor, işçi sınıfından yana olmak. Onun sorunlarını sanat yoluyla dile getirmek. Sanatın olanaklarından yararlanarak, işçi sınıfının bir kelime ile buyrultusunda olmak. Onun doğrultusunda, onun verdiği görev ve ödevde yerini almak. Ama her zaman dediğimiz gibi, sanatçının üzerine düşen en büyük iş, bu sınıfın başında bile olsa, her şeyi değiştirmek, yenilemek, daha ilerisi için hazırlamak; hatta işçi sınıfının başı olarak bile üzerine düşen iş bu. Onun için sanatçı kendi sınıfından kopmuş kişi değildir, kopmuş kişi olmamalıdır. Kendi sınıfının görevinde, işlevinde olmalıdır...

– Çok teşekkür ederim, sizi uzun sorularımla yordum.

– Beni bilen, bana yakın bir arkadaşla konuşmaktan mutluluk duydum. Sorularınız beni açtı, rahatlattı. Sağolun...

ŞAİRLİĞİ

Rıfat İlgaz oğlu Aydın ve iki torunuyla

ŞİİR ANLAYIŞI

Rıfat Ilgaz toplumcu görüşe bağlandığı yıllarda şiir anlayışını bir yazısında[1] şöyle açıklar:

ŞİİRE DAİR

«Resim ve müzik sanatında olduğu gibi edebiyatın da bünyesine tesir eden dinî telâkkiler, yerini zamanla daha başka endişelere bırakmıştır. Beşerî ve içtimaî kelimeleriyle vasıflandırabileceğimiz bu endişeler son iki asır içinde edebiyata daha fazla hâkim olmuş ve bilhassa roman janrında büyük örnekler vermiştir.

Zaman zaman, şiirin bünyesine mahallî renkler, yerli motifler ve folklor malzemesi halinde karışan bu endişe bugün, bir yama olmaktan çıkmış; estetik kanunlarıyla bağdaşarak şiire istikametini kazandırmıştır.

Bu içtimailik vasfı ile, şairin cemiyet ve tabiatla olan psikolojik münasebeti, gelip geçici anlaşması çok defa karıştırılmaktadır. Bu yanlış kanaatle Nedim gibi, Yahya Kemal gibi şairlerin, devirlerini tarih sayfalarından daha iyi verebildiklerini ileri sürenler vardır.

(1) Rıfat Ilgaz, "Şiire Dair", Yürüyüş dergisi, 9.9.1942

Şairin kendinden bahsetmesi ve enfüsi bir şekilde dış âlemi ele alması, meydana getirdiği esere içtimaî vasfını kazandıramaz.

Sanatkâr, her şeyden önce muhitini, cemiyetini kavrayabilecek ileri bir düşünce sistemine sahip olmalıdır. Ancak bu seviyeye ulaşan sanatkâr, kendinden beklenileni verebilir.

Bir taraftan aynı hayat görüşüne ve düşünme sistemine sahip olan sanatkârlar birbirine yaklaşırken, bir taraftan da mizaçlarındaki ayrılık üslûplarına tesir ederek onların şahsiyetlerini belirtir.

Sanatkâr, mevzuunu tefsir ve izah ederken muayyen bir düşünce sisteminin şaşmayan ölçülerine bağlı kalmak mecburiyetindedir. Bu ölçü, bugün artık, mücerret bir estetik mikyas olmaktan çıkmış ve en sağlam bir sanat telâkkisi haline gelmiştir.»

Ilgaz 1940'larda bağlandığı bu anlayışı sonuna dek sürdürür. Nitekim, 1969'da bana yazdığı ve 1976'da bir dergide yayımladığı mektupta[2] da aynı görüşleri savunur:

"ŞİİR ANLAYIŞIM

«Çağının gerçekleri, sorunları içinde tarihsel görevinin bilincine varması gereken bir şairin eylemi söz konusudur bugün.

Şairin, tek başına duyduğunu düşündüğünü, gerçekleri saptayıp yansıtması, önemini yitirmiştir. Topluma yeni biçimler vermekte olan işçi sınıfının değiştirici bir bireyi olarak yaşama yeni bir anlam katması, geleceğe güvenini açığa vurması, iyimser bir duyarlık içinde çağının yeni gerçeklerini belirtmesi görevi başlamıştır şairin.

Bu görevin dışında kalmış olan şair, sanatının çekiciliğini, coşturuculuğunu, atılımlara götürücü, hız verici niteliğini yitirmiş demektir. Sanatla halk arasındaki uyumu yeniden kurma görevi sömürü düzeni hızını arttırdığı sürece kaçınılmaz bir eylem olmalıdır.

Her yeni çağ aşağıdan yukarıya doğru itilerle oluşup gelişirken, toplumla içli dışlı olması gereken şair de gerçekçiliğin yeni

(2) Rıfat Ilgaz, «Şiir Anlayışım», Militan dergisi, Haziran 1976

biçimlerini yaratmaya itilmektedir. Şair toplumu değiştirme, oluşturma çabası içinde kendisini de değiştirip oluşturacaktır. Bu gerçeği Brecht'le birlikte yineleyebiliriz:

'Her yeni çağ gerçekçiliğin yeni biçimini ortaya koymak zorundadır.'

Şairin amacı, bu gerçekleri öğrenmekle bitmiyor. Bunları yapıtına bilgi olarak koymak, şairi sanat dışı gereksiz çabalara götürür. O, bu gerçekleri içeriğine uygun bir biçim içinde yansıtmak zorundadır. Şair, coşku ve hayranlık yaratan kişidir. Bu coşku ve hayranlık, benzer koşullar içinde yaşayanlar arasında mümkündür. Bir şiirin etkileyici ödevi, bu koşulların içindekilerle yüz yüze geldi mi başlar. Bu bakımdan şair yan tutan kişi sayılır. 'Sınıf zıtlıkları sürüp gittikçe ulusal olma niteliği başlar,' sözü de bir bakımdan yanlıştır. Ulusun uluş olma koşullarına uyan, sanatını bu sorunların gerçekleşmesi için görevli tutan şair, ulusallık çizgisine ulaşmış sayılır.

Sanatçı yeni biçimler bulacak dedik. Tutan biçimleri boyuna yineledi mi kendi gelişimini dural bir duruma getirdi demektir. Önce onu beğenen halk, bir gün beğenmeyebilir. Halk da değişen bir beğeni içindedir. Kalıpçılık şairi akan zamanın gerisinde bırakır. Dil de halkın beğenileri içinde değişken bir gerçektir. Şair kıvrak ve işlek bir şiir dilini kendi beğenisine göre düzdüğü sözlükle sağlar. Halkla kendi arasında özel bir anlaşma aracı bulur. Dil gelişip oluşurken değişmeyen yanını titizlikle saklar. Şair kalıcı yana da el attı mı halkla bağlantısını kendi eliyle kurdu demektir. Yunus Emre'nin taze kalışı işte bu değişmez yanı bulup sanatına mal etmiş olmasından ileri gelir.

Şiir bir uyarlık işidir. Hegel'in bir tanımlaması değerini uzun yıllar yitirecğe benzemiyor: 'Fikirle biçimin uyarlığı, tutarlığı güzeli doğurur.'

Salt biçimcilik diye bir sorun yoktur bizim anladığımız şiirde. Hele şiirin düzen ve düşünceleri geleneksel kalıplara dökme işi sanılması çoktan anlamını yitirmiştir. Biçimcilik, soyut bir teknikçilik, kendi kendisiyle yetinen, kendi dışında herhangi bir amacı olmaksızın kendi kendisiyle var olan bir çaba idi eskiden. Tutucu

sınıfın işine gelen bir anlayıştı. Oysa yeni özlerle yeni biçimler ortaya getirme çabası bizi diri bileşimlere götürmektedir. Ortaklaşa atılımlardan güç alan sanatçı, belli bir zamanda toplum için zorunlu olanı gerçekleştirir. Yaratma özgürlüğü bu durumdan zedelenmez, tersine onunla gelişir.»

(Not: Okuduğum yazılardan yararlanarak çıkardım bu düşünceleri. Kaynak göstermediğim için özür dilerim.)

GARİP AKIMI VE ORHAN VELİ

Ilgaz, çağdaşlarından Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rıfat'ların öncülük ettiği şiir hareketi karşısındaki görüş ve davranışlarını birkaç konuşmasında belirtmiştir:

«– Orhan Veli, 1937'lerde Varlık dergisinde şiir anlayışını ortaya koyan bir şiir yayınlar. Bu bildirisinde ölçüden, uyaktan yakınır, bunların yapay olduğunu açıklar. Tuzu kuru olanların beğenisinden oluşan, şiir anlayışına karşı olmak ister ama, kimlerin karşısında olduğunu açığa vurmak istemez. Ele aldığı sorun, şiir beğenisi toplumda bir katmanın, bir sınıfın sanat anlayışıdır ama bunun açıklanmasını Garip'çiliğe aykırı bulur. Çünkü hiçbir sosyal görüş yanlısı değildir Orhan Veli, düzen eylemcisi değil, salt şiir bilimden yanadır. İçerik Orhan Veli'yi hiç ilgilendirmez. Şair bireysel olarak her şeyden söz edebilir bu bildiriye göre, akıldan yana olsun sanatçı, yeter. Hele toplum sorunlarına hiç yanaşmasın... Bildiri yayımlandığı yıllarda ırkçılık içerde de dışarıda da almış yürümüştü. Onlara karşı olan özellikle şairler basın savcılarınca günübirlik gözetim altındaydı. Bizim Yürüyüş dergisi İçişleri'nce yasaklanmış, –sorumlu müdür olduğum için biliyorum– dergi müdürlüğüne çağrılmıştık.

Garip bildirisi şaireneliğe karşıydı ama, şairanelik değil, bize şairlik bile yaptırmıyorlardı. Yine o yıllarda *Sınıf* adlı kitabım sıkıyönetimce toplatılmıştı.

Gelgelelim bildirisinde şaireneliği yasaklayan şair, Urumelihisarı'na oturur, oturur da bir türkü tutturabilirdi.

Orhan Veli ve arkadaşlarının Türk şiirine hiç mi olumlu etkisi olmadı. Ölçü uyak bakımı söz konusu ise hece vezninin, Halk Edebiyatı'nın biçimsel etkileri hızını yitirmişti. Nâzım Hikmet'ler, Ercüment Behzat'lar bu konuda üzerlerine düşeni yapmışlardı. Türk şiiri Batılaşma yoluna girmişti, ister istemez dil bakımından olduğu gibi, biçimsel açıdan da gelişecekti. 1940 yıllarında şiir yazan tüm şairler, dili de ölçüyü, uyağı da çağına yakışır bir işlerliğe kavuşturmuşlardır. Ne var ki yenilikten yana görülen tüm sanatçılar birinci yeniciler, ikinci yeniciler şiirin anlamından ürküyorlardı, akıldan yana olanlar bile...»[3]

«Orhan Veli'nin şiirlerini incelersek 1946'ya kadar, *Destan Gibi*'si hariç içinde bulunduğu dönemin koşullarıyla ilgili, yani savaşın ülkemizdeki esintileri, getirdiği yokluklar, yoksulluklar ile faşizme karşı direniş, Millî Şef döneminin siyasal baskılarına karşı direniş göstermiş değillerdir. Yalnız Köy Enstitüleri'nin 945-46'larda övgüsünü yaparcasına yazdığı *Destan Gibi* kitabı hariç. Ama her şey olup bittikten sonra Yaprak dergisini çıkardı, burada bir parça sosyal demokrat görünmüştür.

Eğer, *Garip* bildirisi bir akımın tüzüğünü taşıyorsa, neden ona aykırı davranılmıştır: Şaireneliğe başvurmuşlardır? Demek ki *Garip* bildirisi ilk günlerde toplumculuğa karşıdır. Toplumcu şiire karşıdır. Fakat Orhan Veli ölümüne yakın toplumculuğa karşı değildir. Bütün süsleri, uyumları atmıştır. Yani karşısında olduğu bütün şeyleri benimsemiştir.

Şiirde, sanatta büyük devrimi yapan Nâzım Hikmet'tir. Diyelim ki *Garip* bildirisi, akımı da bir ekoldür, ama kendileri tarafından yıkılmış bir ekoldür.»[4]

(3) Eray Canberk, «Rıfat Ilgaz ile 80. Yaş Söyleşisi», Varlık, Aralık 1991
(4) Bak: Hikmet Altınkaynak, *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*, 1977, s. 141-142

RIFAT ILGAZ VE ŞİİRİ [5]

Rıfat Ilgaz'ı çoğumuz oldum bittim «toplumcu» bir şair diye tanırız. Uzun bir süre «toplumcu olmayan» şiirler de yazdığını bilmeyiz. Çünkü, bu tür şiirler eski dergilerin sayfaları arasında kalmıştır. Ilgaz onları hiçbir kitabına almamıştır. Bundan ötürü de, oldum olası, toplumsal konuları işleyen bir şair sayılmıştır. Oysa. Ilgaz'ın toplumcu bir şair olarak başarı kazanmasında bu şiirlerin de bir payı vardır. Onun için, ilkin kısaca onlardan söz açmak gerekiyor.

1911'de Cide'de doğan Ilgaz'ın ilk şiiri «Sevgilimin Mezarında» adını taşır. 1926 yılında Kastamonu'da Nazikter dergisinde yayımlanır. Ardından, gene aynı şehirde çıkan Çalçene gazetesinde bir mizah hikâyesi ve Açıksöz gazetesinde şiirleri basılmaya başlar. Şair henüz on beş yaşındadır, ama yazdıkları çevrenin ilgisini çekmektedir. O kadar ki, 1928'de Kastamonu'ya gelen Faruk Nafiz adı geçen gazetede «Sazını Çalana» şiirini okuyup beğenmiş ve Ilgaz'ı kutlamıştır.

(5) Bu bölüm Asım Bezirci'nin «Rıfat Ilgaz'ın Şiirine Genel Bir Bakış» başlıklı incelemesinden alınmıştır. İnceleme, Militan dergisinde (Haziran 1976) yayımlanmış ve buraya aktarılırken yeniden işlenip geliştirilmiştir.

Şiirin ilk dörtlüğü şöyledir:

Ey zulmete sazıyla haykırıp duran âşık,
Yıldızsız ufuklara, sönük mehtaba yalvar!
Ey mızrabı sazına durmadan vuran âşık,
Senin de mi kalbinde sonsuz bir elemin var?
(...)

Ilgaz'ın, bundan sonra, 1939 yılına değin Güneş, Çığır, Oluş, Yücel, Varlık, Hamle, Uyanış, ve Yeni İnsanlık dergilerinde birçok şiiri çıkar. Bunlar, ana çizgileriyle romantik ve bireysel ürünlerdir. Toplumsal gerçekler ya da sorunlarla bir ilişkileri yoktur. Önceleri Faruk Nafiz ile Ahmet Kutsi'den, sonraları –kendi deyimiyle– «biraz» Baudelaire ile Verlaine'den, «biraz» da Ahmet Hamdi, Ahmet Muhip, Necip Fazıl ve Halit Fahri'den bazı etkiler taşırlar. Özellikle Halit Fahri'nin şiir çizgisine yakın düşerler. Gelgelelim, bu yakınlığı *taklit* anlamında almak yanlış olur. Gerçi, Ilgaz o günlerin yaygın şiir anlayışının pek dışına çıkmaz. Ama, o anlayış içinde genellikle bir kişiliği oluşturmaktan da geri durmaz. Sözgelimi, ölçüyle uyağı başarıyla kullanır, akıcı ve sıcak bir deyişe ulaşır. Bu yüzden de şiirleri çoğun ilgiyle karşılanır. Nitekim, Nurullah Ataç da aynı ilginin etkisiyle bir yazısında Ilgaz'ı övmek gereğini duyar.

Öyleyken, Ilgaz bu şiirlerden hiçbirini kitaplarına koymaz. Hatta, üzerlerine sünger çeker: «Belki üç kitaplık şiirim vardı. Bunların en mühimleri Oluş ve Varlık dergilerinde çıkmıştı. Bunları ne zaman derlemeye kalksam onlarda bir yapmacık taraf, bir bizden olmayan ve bizi ifade etmeyen tarafın mevcut olduğunu hissediyorum. Bu şiirler daha ziyade aylak sınıfın, geçim derdinden azade insanların hoşuna gidiyordu. Bizden olmayanların zevkine gayri şuurî olarak yaptığım hizmetin reaksiyonunu geç de olsa duyabildim. Bazı burjuva münekkitlerin ve antoloji derleyicilerinin hoşuna giden bu şiirler, benim gözü bağlı yaşadığım yılların en canlı bir ifadesidir.»[6]

(6) Başdan dergisi, 14.9.1948.

1930'da Kastamonu Muallim Mektebi'ni bitiren Ilgaz, Bolu ve yöresinde altı yıl ilkokul öğretmenliği yapar. 1936'da girdiği Gazi Terbiye Enstitüsü'nden 1938'de Türkçe öğretmeni olarak çıkar. Fakat son sınıfta iken yakalandığı verem hastalığı yüzünden rapor alarak İstanbul'a gidip Yakacık Sanatoryumu'na yatmak zorunda kalır. Bir süre sonra da İstanbul'a naklini yaptırır. 1939'da Karagümrük Ortaokulu'nda göreve başlar. İkinci Dünya Savaşı da bu sıralarda patlak verir. Dar gelirli bir memur olan Ilgaz, savaşın türlü sıkıntılarıyla çarpışır. Gerek bu sıkıntılar, gerekse çevresinde gördüğü çelişkiler, okuduğu kitaplar, tanıştığı ilerici aydınlar, Ilgaz'ı gitgide toplumculuğa doğru götürür. Günden güne bilinçlenmeye, kendi deyimiyle, «artık kim için ve ne için yazdığını fark etmeye» başlar.

★

Bu bilinçlenme şiirine de yansır. «Gözü toplumda, kulağı halkta bir şair olun» Ilgaz, bireysel şiirden hızla toplumsal şiire geçer. Üstelik, bu geçiş tatlı bir dönüşüm içinde değil, keskin bir sıçrama biçiminde gerçekleşir. Ilgaz, geçmişiyle bağlarını koparır. Yeni bir görüş ve davranışla karşımıza çıkar. Sanatında enikonu bir devrim yapar.

Bu devrimin ilk ürünleri Yürüyüş, Yeni Ses, Pınar gibi dergilerde yayımlanır. Bunları gören Nâzım Hikmet bir mektubunda Ilgaz'dan övgüyle söz açar: «Gençlerin içinde çok beğendiğim şairler var, hepsinin ismini aklımda tutamıyorum, isimleri henüz yer etmedi, ama şiirlerini pek beğeniyorum. Şöyle aklımda kalanları, sıra tefriki yapmadan sayayım: Dinamo, Suat Taşer, Rıfat Ilgaz, A. Kadir, Orhan Kemal, Saffet Irgat vesaire...»[7]

Ilgaz, «Şiire Dair» başlıklı yazısında yeni sanat anlayışını şöyle özetler: «... Sanatkâr her şeyden önce muhitini, cemiyetini kavrayabilecek ileri bir düşünce sistemine sahip olmalıdır...»[8]

★

(7) *Bursa Cezaevinden Vâ-Nû'lara Mektuplar*, 1970, s. 55
(8) Yürüyüş, 9.9.1942

Ilgaz'ın 1943'te ilk kitabı çıkar: *Yarenlik*. Kitap büyük bir ilgiyle karşılanır, kısa zamanda tükenir. 1946'da ikinci basımı yapılır.

Yarenlik'te halktan kişilerin, basit insanların yaşamı anlatılır. İş başında sakatlanan işçiler, tatlı hayallerle avunmaya çalışan çöpçüler, sanatoryum köşelerinde ölen kimsesizler, vitrinleri özlemle seyreden yoksullar, geride miras bırakmadan göçen küçük memurlar, apartman kapıcıları, mahalle komşuları, emekliler şiirlere konu olurlar.

Ilgaz kişilerine sevgiyle, acımayla bakar:

(...)
Günümüzü gün etmek için
şöyle bir demlenelim deriz,
dert olur bize,
meyhanecinin kazanç vergisi
ve garson Nuri'nin
nüfustaki işi
(...)

(Yarenlik)

Gelgelelim, bu acıına, bu sevgi her zaman açığa vurulmaz. Daha doğrusu, Ilgaz çoğu kez kişilere ve olaylara uzaktan bakmaya çalışır. Deyim yerindeyse «nesnel» olmaya uğraşır. Bu nesnellik, gerçeği bütün çıplaklığı ve acılığıyla ortaya koymasına yardım eder. Gerçi anlattıklarıyla alttan alta, gizliden gizliye ilişkidedir, ama bunu az belli eder. Bu davranış, okurlar üzerinde daha etkili olur.

Ilgaz gerçeğe diyalektik bir gözle bakar. Onu, bir yanıyla değil, karşıt yanıyla da görmeye yönelir. Bu yöneliş, çoğun ince bir alayla ya da taşlamayla birleşir:

(...)
Sessiz sedasız göçtün aramızdan;
Ne ölümün geçti gazeteye
Ne dokuz göbek soyun.
(...)

(Baba)

Bu parçada iki karşıt durum bir arada veriliyor: Bir yanda, yoksul bir kişinin ilânsız ve törensiz sönüp gidişi belirtiliyor; öbür yandan da varlıklı kişilerin gürültülü ve tantanalı ölüşü. «Dokuz göbek» deyimi bizi hem gülümsetiyor, hem de öfkelendiriyor. Ilgaz kendisi isyan etmediği gibi okurları da isyana çağırmıyor. Fakat, olayları o şekilde yansıtıyor ki, okurlar kötülüğe başkaldırmak gereğini duyuyorlar. Böylece, Ilgaz sanat anlayışına ve yaradılışına en uygun yöntemi bulmuş oluyor. Şiirini söylev, düzyazı ya da öğreticilik (didaktizm) çukuruna düşmekten kurtarıyor. Bilindiği üzere bazı toplumcu şairler çokluk bu çukura düşmekten kendilerini alamaz ve şiiri yitirirler.

Yukarıdaki parçada geçen «dokuz göbek, sessiz sedasız» sözcükleri Ilgaz'ın bir özelliğini daha ortaya koymaktadır: Ilgaz şiirlerini kurarken «halk deyimleri»nden geniş ölçüde yararlanır. Nasıl ki halkın yaşamı şiirlerinin temel konusu olmuşsa, halkın dili de anlatımının temel aracı olmuştur.

Yarenlik'in açık, akıcı, yalın (ama basit değil) bir dili var. Orhan Veli gibi Ilgaz da kapalı, süslü, yapma, şairane anlatımlardan hoşlanmıyor. Belâgata olduğu kadar geleneğe de sırt çeviriyor. İmgeye, lirizme, ölçüye ve uyağa boş veriyor. Alışılmış şiirin kurallarına ve kolaylıklarına kapılmıyor. Bu davranışı ona «yeni» bir sanatçı kimliği kazandırıyor. Gerçi Hasan İzzettin Dinamo, İlhami Bekir, A. Kadir, Suat Taşer, Ömer Faruk, Niyazi Akıncıoğlu, Enver Gökçe vb. gibi o da Nâzım Hikmet'in açtığı toplumcu/gerçekçi yolda yürüyor. Ama, bu yolun kimi yolcuları gibi onun salt izleyicisi olmuyor. Kendine özgü bir tutum ve uslûp yaratıyor. Bu bakımdan, denebilir ki, o yıllarda toplumculuğu benimseyip de Nâzım Hikmet'in etkisinde kalmayan ya da en az kalan iki üç şair varsa, bunlardan biri Ilgaz'dır.

Gerçekten de bazı yanlarıyla Ilgaz, Nâzım Hikmet'ten çok Orhan Veli'ye yakın düşer. Ama bu yakınlık dıştadır; özde değil, biçimdedir. Nitekim, Orhan Veli'nin «başlangıçta» toplumcu bir kaygısı yoktur: Ilgaz ise belirli bir inancın adamıdır. Onun için, Orhan Veli'de kendinden başka amacı olmayan mizah, Ilgaz'da toplumsal yergiye destek olur. Orhan Veli, özellikle Garip döneminde, Batıcıldır. Ilgaz ise, yerli ve yereldir. Orhan Veli halk gibi olmaya özenir, Ilgaz ise halktan biridir.

Ilgaz her şeyiyle *yerli* bir yazardır. Dili, konuları, mizahı, ve yerel renkleriyle Hüseyin Rahmi'yi ya da Ahmet Rasim'i andıran, ama dünya ve sanat anlayışıyla onlardan ayrılan bu yerlilik şiirleri daha bir ilginç kılar. Şiirlerle okurlar arasında daha bir yakınlık, bir kaynaşma doğurur. Ayrıca, Ilgaz'ın da halkın dışında değil, içinde yaşaması, *halktan biri* olması bu kaynaşmayı pekiştirir.

Bütün bu özellikleri Ilgaz'ın toplumcu şiirimize katkıda bulunmasına, deyişi ve içeriğiyle onu zenginleştirmesine yol açar.

★

Ilgaz'ın birinci şiir kitabı *Yarenlik* yayımlanır yayımlanmaz basında geniş olumlu yankılar yaratır. Abdülbaki Gölpınarlı, Sabahattin Ali, Behice Boran, Oktay Akbal, Pertev Naili Boratav, Hüsa-

mettin Bozok, Esat Adil Müstecaplı, Muzaffer Şerif Başoğlu, Fahir Onger, Revi Cevat Ulunay, Özdemir Asaf, Ömer Bedrettin Uşaklı, Yusuf Ahıskalı, Kenan Harun, Kemal Salih Sel gibi yazarların övgü dolu yazılarına konu olur. Fakat Ilgaz'ın 1944'te yayımlanan ikinci kitabı «*Sınıf*»tan yalnızca Pertev Niali Boratav söz eder. Oysa, *Sınıf* hiç de *Yarenlik*'ten geride kalmış bir eser değildir. Hatta, bazı bakımlardan ondan ileridedir.

Sınıf'ta bir öğretmenin (Ilgaz'ın) ağzından yoksul öğrencilerin okuldaki ve dışarıdaki yaşamı anlatılır. İşten dönen emekçiler, askere giden delikanlılar, dar gelirli memurlar, iş için kente göçen köylüler, dilenciler ve beslemeler söz konusu edilir. Halkın ve çocuklarının yürek burkan durumu iç ve dış gözlemi birleştiren, gerçeklik ve duyarlıkla örülen bir deyişle, sevecen, insancıl, dikkatli bir görüşle ortaya konur:

(...)
Yoklama defterimden öğrenmedim sizi,
benim haylaz çocuklarım!
Sınıfın en devamsızını
bir sinema dönüşü tanıdım,
kolluğunda satılmamış gazeteler...
Dumanlı bir salonda
kendine göre karşılarken akşamı,
nane şeker uzattı en tembeliniz...
Götürmek istedi küfesinde
elimdeki ıspanak demetini
en dalgını sınıfın!
(...)

«Çocuklarım» başlıklı şiirden aktarılan ve babaca bir sesleniş, dostça bir söyleşi havası taşıyan bu parça Ilgaz'ın öğrencilerine ne kadar derin bir sevgi, anlayış ve hoşgörüye baktığını gösteriyor.

Sınıf'ta yalnızca yoksul öğrencilerden değil, onların ana babalarından da aynı görüş, duyuş ve anlatışla söz edilir. Örneğin, «*Vapur İskelesi*»nde erkenden işe gitmek için bekleşen insanların aralarındaki konuşmalarla onların sıkıntılı yaşamları açık, özlü, çıplak

bir anlatımla dile getirilir. Çeşitli halk katmanlarından seçilmiş kişilerin barınma, beslenme, giyinme, çalışma sorunlarına değinilir. Sözgelimi, İkinci Dünya Savaşı'nın bunalımlı yıllarında sebze ve meyveden yoksun yaşayan biri şöyle konuşur:

(...)
– Açık kalmasın da sırtımız
giyinmek bizim için değil...
Bütün zorumuz boğazdan,
hasretiz bol sirkeli salataya,
henüz girmedi mutfağımızdan içeri
Ayşekadın...
Dilimiz bağlı geçiyoruz
manavların önünden
ne karpuzun turfandası bizim
ne üzümün.
(...)

Aynı şiirde üst tabakaların insanlarından da söz açılır. Daha doğrusu, varsıl kadınların mutlu durumuyla işçi kızların acıklı durumu birbiriyle karşılaştırılır:

(...)
– İşte Ada vapuru kalkıyor,
dolaş, candan bir tanıdık bulabilir misin
dert yanacak,
çımacıdan, ateşçiden gayrı...
Bakır yüzlü kadınların arasında
bizim Cibali kızlarını göremezsin.
(...)

Bu parçanın son iki dizesinde ince ve buruk bir alay var. Sınıf ayrımlarını, ekonomik çelişkileri sezmeye yardım eden bu alaya öbür şiirlerde de rastlanır.

Yer yer gülmeceye kaçan bu alaya karşın, Ilgaz durumunu yansıttığı kişilere hep sevgi ve acımayla yaklaşır. Ama bunu çoğunlukla açıkça ortaya koymaz. Okurların satır aralarından sezmesini

ister. Bunun için de anlattıklarını, elinden geldiğince, nesnel bir deyişle iletmeye çalışır. Salt bir gözlemci, bir ileticidir sanki. Oysa, gözlemleyip ilettikleriyle alttan alta, gizliden gizliye ilişkidedir. Genellikle dolaylı bir biçimde dışa vurulan bu ilişki, dolaysız bağlantıdan daha çok etkiler okurları.

Okurları etkileyen, daha doğrusu, çeken bir başka özellik de yerinde ve bolca kullanılan deyimlerdir. Çoğu halk ağzından ve gündelik konuşma dilinden alınan bu deyimler, anlatıma daha bir doğallık, sıcaklık ve esneklik kazandırır. İmgeye, şaireneye, edebiyat sanatlarına sırt çeviren bu yalın, duru, kıvrak anlatım tatlı, temiz ve kadife gibi yumuşak bir dille birleşerek söz konusu kazanımı arttırır.

Bilindiği üzere, Garip akımının öncüleri (Orhan Veli, Oktay Rıfat, Melih Cevdet) de imgeye, şaireneye, edebiyat sanatlarına yüz vermezler; şiire «halkın dilini, halkın zevkini» sokmaya çalışırlar. Ama onların amacı «halkın ihtiyaçlarının müdafaasını yapmak olmayıp sadece zevkini aramak, bulmak ve sanata hakim kılmaktır.»[9] Onlara göre, «Sanat hiçbir zaman itikatların dellallığını yapmak işiyle tavzif edilemez. Yahut yeni de olsa birtakım ideolojilerin söylediklerini bilinen kalıplar arasına sıkıştırmak yeni bir şey yapmış olmak değildir.»[10]

Ilgaz ise, Garipçilerin tersine, hem halktan yana yeni bir ideolojiye bağlanmıştır, hem de halkın ihtiyaçlarının sanat yoluyla sergilenmesini ve savunulmasını üstlenmiştir. 1942'de yayımlanan bir yazısında bunu açığa vurmuştur:

«Sanatkâr, her şeyden önce muhitini, cemiyetini kavrayabilecek ileri bir düşünce sistemine sahip olmalıdır. Mevzuunu tefsir ve izah ederken muayyen bir düşünce sisteminin şaşmayan ölçülerine bağlanmak mecburiyetindedir.»[11]

Ilgaz'ın ilk eseri gibi ikincisi de bu zorunluluğu kavramanın ürünüdür. Nitekim, *Sınıf*'taki şiirler *Yarenlik*'in özelliklerini geliştir-

(9) Bak: *Garip*'in önsözü, 1941, s.7

(10) Ulus gazetesi, 30.12.1937

(11) Rıfat Ilgaz, «Şiire Dair», Yürüyüş, 9.9.1942

rerek sürdürürler: Yine şiirlerde acı gerçeği yansıtan tipler, hikâyemsi tablolar çizilir. Tablolarda yine halktan kişilerin kahırlı yaşamı -onların dili ve duyarlığıyla- canlandırılır. (Çünkü Ilgaz da onlardan, halktan biridir.) Bu canlandırmaya yine ince bir üzünç ve buruk bir alay eşlik eder. Anlatım daha yalın, dil daha işlek, yapı daha sağlam bir kimlik kazanır. Halk deyimleri, folklor öğeleri, yöre renkleri daha cömertçe kullanılır. Toplum katları arasındaki ayrımlar daha keskin belirtilir.

Gerek *Sınıf*'ın bu gelişen özellikleri, gerekse Ilgaz'ın bağlandığı ideolojik ve estetik anlayış yüzünden üzücü ve utandırıcı birtakım olaylar birbirini izler.

Sınıf 1944 yılının başlarında yayımlanır.[12] Fakat ancak 25 gün satışta kalır. Şubat ayında Sıkıyönetimce toplatılır. 9 Martta polisler şairi Emniyet Müdürlüğü'ne götürmek için gelirler. O sırada Ilgaz da evine dönmektedir. Kapının önünde onları görünce hemen uzaklaşır. İki buçuk ay kadar kaçak yaşar. *Tebliğ* kitabı yüzünden 1943'te arkadaşı A. Kadir'in başına gelenleri duymuştur: Sansaryan Han'da dört gün aç bırakılma, 17 gün tabutlukta kalma ve beş yıl Anadolu'da sürgün yaşama...

Ilgaz aynı acı olayları yaşamak istemez. Üstelik, ciğerlerinden de hastadır. Doktordan iki aylık rapor alır. 19 Mayısta İsmet İnönü'nün radyoda Irkçılar ile Turancılara çatan konuşmasını dinleyince biraz ferahlar. Mayısın 24'ünde gidip Birinci Şube'ye teslim olur. Tutuklama kararıyla Tophane'deki askerî cezaevine gönderilir. Orada hücreye konur. Duruşma günleri elleri zincirle bağlanarak mahkemeye götürülüp getirilir.

Yargılama İstanbul 1 No'lu Örfî İdare Mahkemesi'nde yapılır. Mahkemece seçilen bilirkişi verdiği raporda «*Sınıf* adlı kitabın muharririnin hasta ruhlu olduğunu, komünizm lehinde propaganda mahiyetinde olmadığını ve kıymet-i edebiyesi bulunmadığını ifade ve beyan eder.»[13] Ayrıca, Ilgaz da kitaptaki şiirlerin daha önce

(12) Rıfat Ilgaz, *Sınıf*, İstanbul, 1944, Devrim Kitabevi, 64 sayfa 60 kuruş.

(13) Bak: Çetin Yetkin, *Siyasal İktidar Sanata Karşı*, 1970, s.134-136

çeşitli dergilerle gazetelerde yayımlandığını, kovuşturmaya uğramadığını, «sınıf» sözcüğüyle toplumsal sınıfları değil, «derslik»i amaçladığını belirtir. Fakat askerî mahkeme bunlara aldırmaz. Şairin Hasan İzzettin Dinamo'nun arkadaşı ve kitabın kırmızı kapaklı olması, heyet-i vekilece toplatılmış bulunması nedeniyle 10 Ağustosta mahkûmiyet kararı verir. Tümgeneral Y. Ziya Yazgan'ın ve Teğmen Osman Ebeköy'ün oylarıyla Ilgaz altı aya hüküm giyer. Duruşma yargıcı Şahap Homriş onlara karşı çıkarsa da sonuç değişmez.

Ilgaz 24 Kasımda cezasını bitirip hapisten çıkar. Sağlığı iyice bozulmuştur. Üstelik, çok sevdiği öğretmenliği de elinden alınmıştır. Sıkıntılı günler geçirir. 1945 Eylülünde Heybeliada Sanatoryumu'na yatar...

45 yıl karanlıkta kalan *Sınıf* ancak 1989'da gün ışığına kavuşabilir.[14] Kitabın başına mahkemenin kararı da eklenir. Karar, ilgililerce haksız sayılmış olmalı ki, kitap için yeniden kovuşturma açılmaz. 1991'de üçüncü kez basılır.

★

Yaşadıkça, 1948'de yayımlanır, Bakanlar Kurulu kararıyla ve Sabahattin Ali'nin *Sırça Köşk*'üyle birlikte hemen toplatılır. Nasıl ki *Sınıf, Yarenlik*'i geliştirerek sürdürüyorsa, *Yaşadıkça* da öylece *Sınıf*'ı zenginleştirerek yürütür. Eski tipler bu kez yeni kişiler (çektikleri yoksulluktan ötürü vereme yakalanan hastalar, düzenin bozukluğu yüzünden hapse düşen insanlar, düşünceleri dolayısıyla tutuklanan ilerici aydınlar, çocuk düşüren işçi kadınlar, unakıl karıştıran fırıncılar, taşralı memurlar, vurguncular, çobanlar...) katılır. Sözgelimi, ekmeğin karneyle, gazın fişle satıldığı, buna karşılık karaborsacılarla vurguncuların saltanat sürdüğü, küçük insanların türlü yoksunluklar içinde kıvrandığı İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz sonuçlar ortaya konur. Bunun için yine yalın, buruk bir anlatım ile halkın alaylı, sıcak diline başvurulur:

(14) Rıfat Ilgaz, *Sınıf*, İstanbul, 1989, Çınar Yayınları

Kimini vurguncu yaptı 39 Harbi,
Kimini karaborsacı.
Laf olur diye çayı içmeyenler,
Mahkemelik oldu rüşvet yüzünden.
Gaz fişi, ekmek kartı derken
Kimler karışmadı ki piyasaya.
«Kimini sefil etti 39 Harbi
Kimini şair etti.»
Beni de gazete tiryakisi.
(...)

(Kahveler, Gazeteler)

Halkın acılı yaşantısı çoğunca hikâyeciklerle belirtilir. Olaysız, süreçsiz, anlık kesitler ve somut tiplerle... Belki de bu yüzden şiirlerin boyu –*Yarenlik* ve *Sınıf*'takilere oranla– biraz uzar. Hatta, bazıları («Oğlum», «Parmaklığın Ötesinden», «Ziyaret Günleri») dört beş bölüme kadar varır. Bu uzama sonraki eserlerde (*Devam, Üsküdar'da Sabah Oldu*) daha da artar.

Sözü geçen uzama kimi şiirlerin gereksizce büyüyüp dağılmasına yol açar. («Oğlum»da olduğu gibi.) Buna karşılık, *Yaşadıkça*'da özlü, dengeli, ölçülü hikâyecikler de görülür. Kitabın ilk şiiri, «İçimizden Biri» böyle bir hikâyedir: Alabildiğine yoğun ve yalın. Öyle ki, kitaptaki örneklerin en kısası dense yeridir. Adsız bir çobanın silik, dar, sönük yaşamını anlatır, halktan birine duyulan sessiz bir sevgi ve acımayla:

Eli değnek tutar tutmaz
Çoban oldu;
Sardılar sırtına bazlamayı.
On altı yıl güne verdi kanını,
On altı yıl koyun güttü, kavalsız.
İnsanlardan ağayı tanır,
Adını bilmez sorarsan,
Hayvanlardan Karabaş'ı.
Günü yetti, bıyığı bitti,
Okundu künyesi,
Gitti davulsuz zurnasız.

İlk iki kitapta ele alınan konularla temlere yenileri (halk sevgisi, özgürlük özlemi, yaşama tutkusu, gelecek umudu, hapishane yaşamı, direnme çağrısı...) eklenir.

Örneğin, aşağıdaki parçada tek parti/tek şef döneminde insandan, halktan, özgürlükten yana olanlara karşı yönetimin baskıyı arttırdığı günler yansıtılır:

(...)
İnsanları alabildiğine sevmeyi,
Bırakmazlar yanına.
Böyle çekersin cezasını
Üç duvar bir kapı arasında;
Onlardan ayrı
Böyle onlardan uzak.
Yasak sana, boylu boyunca sokaklar,
Bahçeler, yalı kahveleri.
Dostlara şimdi mektup değil,
Bir selâm yasak!
Kapılar demir sürgülü, çifte kilitli,
Kapalı, hürriyete giden yollar;
İçerdeki içerde mahzun,
Dışardaki dışarda.
(...)

(Parmaklığın Ötesinden)

Burada «sen» seslenişi hem insandan, halktan, özgürlükten yana olanları, hem de şairin kendisini kapsamaktadır. Çünkü, şiirde anlatılan kötü olaylar şairin de başından geçmiştir. Nitekim, bir şiirinde Rıfat Ilgaz da buna değinmiştir:

(...)
Bu ses fren gıcırtısıdır,
Durdu Beşiktaş tramvayı durakta,
Gidemezsin, elinde değil.
Emrindesin insanı hiçe sayanların!
Bir liseli talebeyle vuruldu bileklerin

Kırk mahkûmun sürüklediği zincire
Tek suçumuz hür insanlar gibi konuşmak
Kitaplar suç ortağımız!
(...)

(Bu da Bir Hürriyet Şiiridir)

Kuşkusuz, söz konusu hikâyeciklerin, daha doğrusu hikâyemsi şiirlerin içinde düşünce de yer alır. Ama şair bunu doğrudan değil, dolaylıca iletir okura. Düşünce, anlatılanın kendisinden değil, anlatılış biçiminden çıkar. Karşıtlıkları alaycı bir deyişle bir arada sunmanın da buna katkısı olur. Sözgelişi, «Doğum Koğuşundan Çıkış»ta doğurmak üzere hastaneye yatan bir tütün işçisinin korkuları, kaygıları, umarsızlıkları böyle bir deyişle dile getirilir. Rukiye'nin annesi ile üç çocuğu daha vardır. Vakitsiz gelen bu dördüncüye nasıl bakacak, onu neyle besleyecektir? Kocası hayırsızın tekidir, bütün yük kadıncağızın zayıf omuzlarındadır:

(...)
Candan can ayrıldı işte,
Verdi dördüncü meyvasını Rukiye.
Belki bir tütün işçisi kazandı Beşiktaş,
Belki bir yosmacık daha Beyoğlu.
Kim sevmez ki yavrusunu,
Kuşa bak, kurda bak,
Nasıl sevmesin Rukiye.
(...)
Kar yağar buranı buram
Üç çocuk bakar yollara,
Anan kendinden geçmiş Rukiyem,
Kocan... bırak şu hayırsızı.
Haseki yolları arnavut kaldırımı
Arabada gidenler düşünsün,
Kumkapı'ya yayan gidilir, yayan!
Üşütmeye gelmez,
Bilirsin ki kırk gün açıktır,
Lohusanın mezarı.
Emziklisin kaynamalı tencere,

Nasıl dayanırsın, Rukiyem,
Hazıra dağlar dayanmaz.
Hele bak, şu kör kısmete,
Tutmuş da çocuktan açılmış.
Ne yapmalı bu vakitsiz geleni?
Bir kısır zengin karısına,
Evlâtlık mı vermeli dersin,
Yoksa tüneldeki işten mi olmalı?
(...)

Ilgaz, eserinde yalnızca kendinin değil, hapis yatan öbür insanların da durumuyla yakından ilgilenir. «Parmaklığın Ötesinden» bölümünde yer alan beş şiir bunun kanıtlarıdır. Aynı zamanda kitaptaki örneklerin en uzunlarıdır.

Bunlarda şair hem kendisinin, hem de öteki mahpusların özgürlük, memleket, doğa ve kadın özlemleri ile ayrılık acılarını, üzüntülerini ve dışarı çıkanların sevinçlerini dile getirir. Birkaç dizeyle çizdiği canlı tiplerin aracılığıyla mahpusların ve görüşmecilerinin davranışlarını, serüvenlerini, sorunlarını özlü, etkili bir anlatışla sergiler. «Parmaklığın Ötesinden» başlıklı şiirin V. kesimi buna iyi bir örnektir:

(...)
Ters çevirdiler kapıdan
Tütündeki Şevkiye'yi.
Sarılacak kocasının boynuna
Neler anlatacaktı, neler!
Şimdi düşünüyor kara kara:
«İhtilâttan mı» de ne demek?
Gitti havaya yemiye,
Bir de gelip görmemek!

Aynı bölümde bulunan, daha önce de değindiğim «Bu da Bir Hürriyet Şiiridir» başlıklı örnekte ise, cezaevinde mahkûmlara yapılan hukuk ve insanlık dışı uygulamalardan söz edilir. Bu arada, düşünce suçundan içeri düşmüş kişilerin zincire vuruluşları anlatılarak özgürlük özlemi dışa vurulur.

Edebiyatımızda, 1948'den önce, hapishane yaşamı ile insanlarını konu alan şiir pek azdır. Gerçi Sabahattin Ali'nin *Dağlar ve Rüzgâr* (1934) adlı eserinde beş «Hapishane Şarkısı» ile bir de «Gurbet Hapishanesi» başlıklı şiirlere rastlanır. Fakat bunlarda şair öbür mahpusları değil, kendini anlatır. Nâzım Hikmet'in *Dört Hapishaneden ve Memleketimden İnsan Manzaraları* ise 1948'den önce yazılmış şiirleri kapsamalarına karşın, ancak 1965'ten sonra yayımlanabilirler. Bundan ötürü, kişileri ve sorunlarıyla hapishane yaşamına en geniş yeri ilkin Ilgaz'ın verdiğini söylemek yanlış olmaz.

Ilgaz *Yaşadıkça*'nın toplatılmasından sonra şiirle bağlarını gevşetir. Eylemini daha çok düzyazılarıyla yürütmeye çalışır. Marko Paşa, Ali Baba, Malûm Paşa, Merhum Paşa, Hür Marko Paşa, Adem Baba, Yeni Başdan vb. gibi dergi/gazetelerde Aziz Nesin ve Sabahattin Ali'yle birlikte çalışır. Birkaç kez kovuşturmaya uğrar; doktorların hasta raporuna karşın sanatoryumdan alınarak hapse atılır. 1950'de Af Kanunu'yla kurtulur. Yeryüzü, Beraber, Kaynak dergilerinde tek tük şiirler yayımlar.

★

Yaşadıkça'dan beş yıl sonra, 1953'te yayımlanan *Devam* da toplatılır. Savcılıkça şair için kovuşturma açılır. Fakat bilirkişinin kitapta suç bulunmadığını bildirmesi üzerine Sorgu Yargıçlığı «men-i muhakeme» kararı verir.

Devam'daki şiirleri Ilgaz beş bölümde toplamış; Bilsem ki, Film, Mangal, Sarı Kâğıt Üstüne, Kara Taş Üstüne.

Gelgelelim, bu bölümlere giren şiirler arasında içerik ve biçim açısından tam bir yakınlık görülmüyor. Bundan dolayı, kitaptaki şiirleri böyle bir yakınlığı gözeterek şu kümelerde toplamayı daha uygun buluyorum:

– Ilgaz'la ilgili şiirler:

«Bilsem ki», «Dışarda», «Şiirde», «Yaşıyoruz», «Heybeli», «Sahipsiz», «Derece Zamanı» başlıklı şiirlerde Ilgaz genellikle kendinden ve çevresiyle ilişkilerinden, duygu ve düşüncelerinden, bu arada yaşama yolunda verdiği çetin savaşımdan, CHP'nin baskıcı yönetimi altında çektiklerinden, eserlerini korkup basmayan yayımcılardan, adının üstünü kara kalemle çizen dergicilerden, sanatoryumlarda tanıdığı çileli hastalardan, sevecen hemşirelerden, veremin doğurduğu ağrılardan, üzüntülerden söz eder. Ama bunları dışa vururken bile inançlı, dirençli, umutludur. İnsan ve halk sevgisiyle, özgürlük ve adalet özlemini de onlarla yoğurarak belirtmektedir. Çünkü yaşamıyla inancı, sanatı ve kavgası tutarlı bir bütünün ayrılmaz öğeleri olmuştur. Şair A. Kadir'e adadığı aşağıdaki şiiri buna bir örnektir:

Önce şiirde sevdim kavgayı
Hürriyeti kelime kelime şiirde.
Mısra mısra sevdim yaşamayı,
Öfkeyi de, sevinci de...
Senin ışıklı günlerin,
Benim iyimser dostlarım
Hepsi hepsi şiirde.
Ne varsa kaybettiğim...
Bütün bulduğum şiirde.
Kafiyeden önce gelen
Sevgilerimiz mi sade,
Sürgün de var
Hapis de.

(Şiirde)

Ilgaz'ın bu tutumu, fincancı katırlarını ürküten bu çabası yalnızca yöneticilerle savcıları değil, kimi yayımcılarla dergicileri de tedirgin eder. Bir yandan borç dert ederek bastırdığı kitabı toplatılır ve kendisi sorguya çekilirken, öbür yandan dergilerle gazeteler de ürünlerine sayfalarını kapatırlar:

(...)
Kapandı yüzümüze dergi kapakları
Bir varmış bir yokmuş olduk sağlığımızda
Şiir.. O yosmanın boyuna
Gazete... Gelene gidene başyazı
Ara ki bulasın sayfalarda
Şair Rıfat Ilgaz'ı

Düştükse itibardan
Ölmedik ya yaşıyoruz işte
Yaşıyoruz dedik yaşıyoruz be
Heeeey fincancı katırları

(Yaşıyoruz)

Ilgaz sanatoryumda ağrı ve sızılar içinde yatarken bile koğuşundaki hastaların dertlerini paylaşır. Onlardan herhangi birinin ölümü onu derinden sarsıp üzer. Öyleyken, çevresine yaşama umudu ve direnme gücü aşılamaya çalışır. Sabahleyin derece almaya gelen hemşireyi de avutmaya uğraşır:

(...)
Dolaş yatakları bir uçtan bir uca,
Çeviriver başını hemşirem,
Sıra Raşid'e gelince
Silinmesin yüzündeki aydınlık,
Bize bırak acısını gidenlerin
Sen kalanlar için yaşa!
Bir kalbimiz var ki öylesine,
Nabızlarımız şahit.
Bakma solukluğuna benzimizin
Çıkmayan canda umut!

(Derece zamanı)

Birinci kümede bulunan şiirler önceki eserleri –az buçuk değiştirerek– sürdürürler. Yalnız, onlardaki yer yer savrukluğa kaçan doğallığın yerini şimdi bir hesaplı titizlik alır. Bunun sonucu, şiirler eskisine oranla kısalır, daha derli toplu bir kimliğe bürünür-

ler. Alçak gönüllülük, açık yüreklilik ve içtenlikle yoğrulan dizelere ince bir alayla hafif bir üzünç (hüzün) etkileyici bir hava verir:

Bu ayaklar benden hesap soracak,
Bir düşüncenin peşinden dolaştırdım
Sokak sokak.
Bu baş, bu âsi baş da öyle...
Bazı sarhoş, bazı yorgun
Daima bir yastığa hasret!
Bu ciğer de hesap soracak,
Esirgedim güneşini, havasını.
Bu ağız, bu dişler, bu mide...
Ne ikram edebilirim ki bol keseden!
(...)

(Bilsem ki)

– Hikâyemsi şiirler:

Bu kümeye giren şiirler birinci kümedekilere oranla oldukça uzundurlar. Üstelik, şairin kendisiyle değil, çevresiyle ve en çok da halktan insanlarla, onların sorunları ve yaşantılarıyla ilgilidirler. «Filim» ile «Mangal» bunun önde gelen örnekleridir. Bunların *Yaşadıkça*'daki hikâyemsi uzun şiirleri sürdürdükleri, hatta daha da ileri götürdükleri söylenebilir.

Dokuz sayfalık «Mangal» da bir koşuklu hikâye sayılabilir. Ama derli toplu, ölçülü, dengeli bir hikâye...

«Mangal»da bir mangalın başından geçenler anlatılır. Mangalın serüveni giderek yoksul bir ailenin trajik yaşamıyla birleşir. Ilgaz bu birleşmeyi başarılı bir hikâyeleme tekniğiyle gerçekleştirir. Uyakların rastlantıya bırakılmasına, hatta umursanmamasına karşın anlatım ahenklidir. Dizelerde halk dilinin doğal tadı duyulmaktadır.

Şiirde «ince belli, bakır tenli» mangaldan söz edilirken üç savaş görmüş, Rumeli'den Türkiye'ye göçmüş, türlü sıkıntılar çekmiş bir aile bireylerinin geçmişi ile şimdisi özlü bir biçimde sergilenir. Böylece, mangalla ailenin yaşamı kaynaşmış olur:

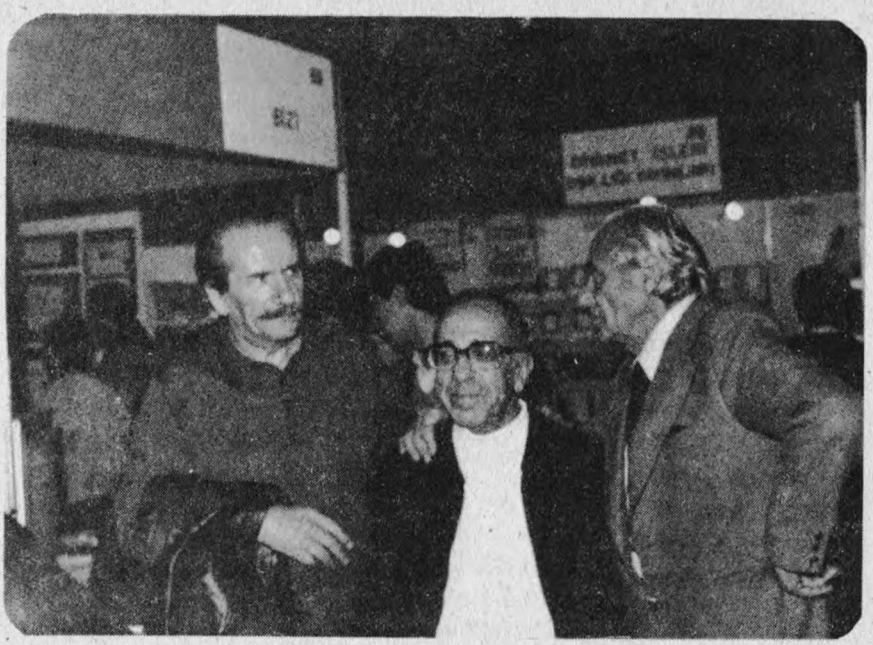
I
Ev mi ev, oda mı oda,
Ne raflarda kap kacak
Ne duvarlarda ayna...
Nerden baksan iki minder.
Masayı eskiciler götürdü,
Kilimse çıktı mezada.
Evdir bu anam babam,
İşte kapısı, penceresi.
Yemin etsen başın ağrımaz
Kapıda hane numarası.

İşte bu yoksul evin ve ana oğul iki kişilik ailenin tek avuncu, desteği, sevinci mangaldır:

III
Günler mangalla başlar
İşler mangalla yürür.
Anası yakar Nuri'nin
Gecenin ayazı söndürür.
Bakarsın ev hali bu,
Patates gömülür külüne.
Varlıkta çay demlenir,
Çifte cezveler sürülür.
Kış gecelerinde tandır,
Yaz günlerinde ocak.
Kaynar fıkır fıkır tencere
İçindekini kim görecek.

Nuri'nin yaşlı annesi ağır hastalanır. Yorgan döşek yatar. Nuri özenle, sevgiyle, kıvançla yaptığı mangal tablosunu[15] satışa çıkarır, ama kimse almaz. Bunun üzerine mangalın kendisini üzülerek satar, hastaya ilâç alır. Fakat sülün boylu mangalın gidişiyle evin de neşesi sona erer:

(15) Burada adı geçen ressam, Ilgaz'ın arkadaşı Nuri İyem'dir. Mangal da, tablo da onundur ve şiirin konusu da gerçektir.

III
Evimiz ev, yine odamız oda...
Kendi gitti bizim Çerkez kızının
Işıl ışıl resmi kaldı duvarda.
Yağmur yağdı böyle oldu;
Erken bastırdı soğuklar,
Hastamız, yine eski hasta.
Gitti evimizin şenliği
Mangal gitti, maşa kaldı,
Parayı yatırdık ilâca
İki kırık şişe kaldı.

«Filim»de işsiz ve parasız kalmış iki kişinin hırsızlığa kalkışması anlatılır. Hırsızlar önce gümrük ve esrar kaçakçılığı yapmayı düşünürler. Sonra, yoldan geçen bir kızı görerek –yerli filmlerdeki gibi– onu soymaya girişirlerler. Kız geç vakit fabrikadan evine dönmekte olan bir tütün işçisidir. Hırsızlardan biri onun ceplerini arar,

bir şey bulamaz. Kız korkudan bağırmak isteyince öbürü mendille ağzını bağlar. Hırsız, kızın parayı göğsüne sakladığını sanarak elini oraya daldırır. Fakat memelerin sütyensiz olduğunu görerek elini çeker. Ardından, elini kızın bacak arasına sokunca donsuz olduğunu anlar. Böylece, paralı olduğu varsayılan kızın iç çamaşırı bile giyemeyecek kadar yoksul olduğu ortaya çıkar. Hırsızlar elindeki naylon çantacığı alarak onu salıverirler. Çantadan iki paket sigara ile iki kuruş ve bir dönüş bileti çıkar...

Bu konu özetinden de anlaşılacağı gibi, «Filim» koşukla yazılmış bir mizah hikâyesi sayılabilir. On dokuz sayfa tutan hikâyede halkın konuşma dili temel alınmış, yer yer deyimlere, tekerlemelere ve argoya başvurulmuştur. İmge yok denecek kadar azdır. Anlatım tatlı ve akıcıdır. Dil doğal ve işlektir. Fakat içerik ara sıra biraz dağılmış ya da biraz söze boğulmuştur.

Amacı salt güldürmek olmayan Ilgaz, yeri geldikçe birtakım toplumsal yergilerde bulunuyor, acı gerçeklerle düşündürücü çelişkilere de parmak basıyor. Sözgelimi, hırsızlardan biri soygun sırasında işçi kızla konuşurken onunla zengin kız ve kadınları şöyle karşılaştırıyor:

(...)
Eller yukarı, yavrum Nazmiye!
Gücenmek, darılmak olmaz şekerim,
Bu iş böyle!
Olmadı, beğenmedim duruşunu,
Niçin omuzların böyle düşük,
Önünden de mi geçmedin mektebin,
Bilmez misin nedir jimnastik?
Fırlayınca yatağından sabahları,
Banyonu almadan
Sütlü kahveni içmeden önce,
Hani jimnastik şekerim?
Bıngıl bıngıl olursa kalçaların,
Ne yaparsın belin kalınlaşırsa?
Korseden, dondan, lastikten önce

Jimnastik lâzım hayatta,
Plastik de lâzım,
Estetik de...
İşte geldin gidiyorsun,
Çalış çalış sonu yok,
Nedir bu kendine eziyet!
(...)

– Yergili şiirler:

Bu kümedeki şiirlerle ilk iki kümedekiler arasına kesin sınırlar koymak yanlış olur. Nitekim, konuları bakımından bu kümedekiler ikinci kümedekilere yakın düşerler: Bunlar da öncekiler gibi çoğunlukla halktan kişilerle ilgilidirler, ama boyları uzun değil kısadır. Üstelik, çoğunlukla hikâyemsi bir kuruluşları da yoktur. Buna karşılık, alay ya da yergi yanları daha belirgindir. Örneğin, gün boyunca çalışan, eve geç gelip erken giden bir işçiye Ilgaz şöyle seslenir:

Budur başta gelen işin,
Aman dikkat Araboğlu:
Akşam soyun, sabah giyin!
Vaz geç de yatak derdinden
Kıvrılıver bir köşeye,
Neyine gerek suyla sabun
Sabah giyin,
Akşam soyun!
Zenginlikte gözün mü var,
Bu da elindedir senin.
Artsa artsa dişten artar,
Nedir boğazına düşkünlük
Hem de böyle iki övün.
(...)

(Aman Dikkat!)

Burada alaylı bir yergi var: Şair, işçiye birtakım aykırı öğütler verirken, hem onun nasıl yoksul bir yaşam sürdüğünü belirtiyor, hem de bununla yetinmeyen işverenlerin nasıl işçi istediklerini –dolaylı bir yolla– ortaya koyuyor.

Aynı yöntem «Taş mı Yesin!» başlıklı şiirde de uygulanıyor. Ilgaz bu kez bir sandalcının ağzından Galata Köprüsü'ne seslenir. Yağmurlu havalarda yolcuların kayık yerine vapura binmelerini sağladığı ve dolayısıyla sandalcıyı ekmeğinden ettiği için yerer onu:

İş mi bu yaptığın Galata Köprüsü?
Havalar yağışlı mı gidiyor,
Al yolcuyu bindir vapura
Düşünme sandalcı İdris'i!
Çeyreğe dolmuş mu beklersin
Kürek mi çekersin akıntıya,
Söyle İdris taş mı yesin?
Bir gözün kırmızı, bir gözün yeşil,
Canavar mısın Galata Köprüsü?
Şilepler bindirsin beline
Boyu devrilesi!

Kuşkusuz burada bir gülmece havası içinde belirtilmek istenen, sandalcının ekmek kavgasının ne denli güvenceden yoksun olduğudur. Ilgaz bunu özgün bir biçim ve tatlı bir anlatımla vurguluyor.

★

Ilgaz'ın halkın yaşamını konu alan, onun diline ve beğenisine yaslanan *Devam* ve *Üsküdar'da Sabah Oldu* ile Garipçilerin 1949'da Yaprak dergisinin çıkışıyla daha bir belirginleşen şiir çizgisine yaklaştığını öne sürenler olur. Örneğin Memet Fuat adı geçen eseriyle Ilgaz'ın «kendi yolunda direnmediğini, günün beğenilen şairleriyle yarıştığını», «bu yüzden de ortak şiirin içine düştüğünü, başkalarına benzediğini» söyler.[16] Herhalde burada «günün beğenilen şairleri» diye sözü edilen Garipçilerdir. Oysa Ilgaz kendisinin

(16) Bak: Memet Fuat, *Çağdaş Türk Şiiri Antolojisi*, 1985, s.29

Garipçilere değil, onların kendisine yaklaştığı kanısındadır. Orhan Veli'nin 1949'da yazdığı «Altındağ» şiirini buna örnek olarak gösterir.

Bence de, Ilgaz'ın adı geçen kitaplarıyla Garipçilere yaklaştığı yargısı doğru değil. Gerçi Ilgaz'ın şiirlerinde 1948'den sonra bazı değişmeler olur. Ama bu, sözü edilen ortak şiiri benimseme yönünde gerçekleşmez. Ilgaz'ın şiirinde başından beri var olan şu öğeleri öne çıkarma, onlara daha bir ağırlık verme yönünde gerçekleşir: Halkın yaşamını onun diliyle hikâye biçiminde mizah ve yergiyle anlatma...

Yaşadıkça ile Devam'ı incelerken bu anlatmaya örnek olarak «hikâyemsi» şiirlerden söz etmiş, özellikle «Mangal» ile «Filim» üzerinde uzunca durmuştum.

Üsküdar'da Sabah Oldu, «Mangal»dan çok «Filim»i anımsatır. Şiirden çok bir «manzum mizah hikâyesi»ne benzer: Köyden kente gelmiş bir eşeğin gülünç serüvenleri akıcı, tatlı, sade ve rahat bir anlatımla hikâye edilir. Mim Uykusuz'un konuya uygun düşen başarılı karikatürleri bu anlatımı pekiştirir.

Üsküdar'da Sabah Oldu'da imge yok denecek kadar azdır. Edebî sanatlara da pek rastlanmaz. Dizeler genellikle ölçüsüz olduğu gibi uyaklar da seyrek ve gelişigüzeldir. Dil işlek, canlı ve doğaldır. Halkın gündelik konuşma dili temel alınmıştır. Deyimlere sık, ama tekerlemelere az başvurulmuştur. Süslü, özentili, şairane sözcüklerle deyişlere uzak durulmuştur. Hatta, onlarla alay edilmiştir. Eşeğe «Karabiber» adının konulduğu şu parça buna örnektir:

(...)
Pişkin eşektir o,
Gün görmüş eşek,
Günde yatmış yuvarlanmış eşek...
Aman ne de pis kelime bu,
Hiç mi hiç gitmiyor şiire.
Tutup çöplüğe atmalı
«Cânân»la «mey»le birlikte
Yerine bir kelime bulmalı

Dostça, insanca bir kelime.
Karakaz mı diyelim,
Nazlı mı diyelim Yusuf,
Gel, Karabiber diyelim şuna!
(...)

Kitapta Karabiber'in serüvenleri böyle alaylı bir deyişle anlatılırken –konunun dışına çıkılarak– hastaneler, müzeler, doktorlar, eleştirmenler ve kimi şairler de yerilir. Sözgelişi Yahya Kemal'le, Ahmet Haşim'le, Abdülhak Hâmit'le hafiften dalga geçilir. Örneğin Karabiber'in hastalanışını anlatan,

(...)
Bindi dalına ince hastalık
Sıtmanın peşinden,
Düştü yataklara.
Duyunca kara haberi Tanrı Şair
Şıp diye bastı kalıbını:
Dedi «Uğradı Leylâ nazara!»
Bir haber saldı Erenköy'e
«Geldi köy kızları, el bağladılar.»
Bir tek kafiyenin hatırına
Burunlarını çeke çeke
Ağladılar, ağladılar, ağladılar!
(...)

bu parçada Yahya Kemal'in «Nazar» şiirinde bulunan şu dizelere yansılama yoluyla bir gönderme/takılma vardır:

Gece, Leylâ'yı ayın on dördü
Kıyıda yıkanırken gördü.
(...)
Geldi köy kızları el bağladılar
Diz çöküp ağladılar, ağladılar
(...)
Dediler: «Uğradı Leylâ nazara!»

Gelgelelim, keyifle okunsalar da, bu ve öteki takılmalar ile yergi ve alaylardan çoğu birer eklenti olmaktan kurtulamazlar. Şiirin gereksizce yayılıp dağılmasına yol açarlar. Aslına bakılırsa, Ilgaz'ın bu eseri şiirden çok hikâyemsi bir yergi niteliğindedir. Bu yüzden de onda şiir tadından çok hikâye ve yergi tadı bulunmaktadır.

Üsküdar'da Sabah Oldu'dan sonra Ilgaz sekiz yıl şiir kitabı yayımlamaz. Bunun yerine, ardarda mizah hikâyeleri ve romanları çıkarır: *Radarın Anahtarı* (1957), *Don Kişot İstanbul'da* (1957), *Hababam Sınıfı* (1959), *Bizim Koğuş* (1959)...

★

1962'de *Soluk Soluğa* basılır. Bu, yeni bir şiir kitabı olmaktan çok, eski eserlerden seçilmiş bir derlemedir. Gerçi, yeni şiirler de vardır içinde, ama bunların sayısı azdır. Nitekim kitapta bulunan 40 şiirden, 8'i *Yarenlik*'ten, 2'si *Sınıf*'tan, 10'u *Yaşadıkça*'dan, 1'i *Üsküdar'da Sabah Oldu*'dan alınmıştır. 3'ü şairin eserlerine girmeyen eski şiirlerinden seçilmiş, 8'i yeni yazılmıştır.

Yeni olan şiirlerde Ilgaz'ın folklor verilerinden yararlanma eğilimi gevşer. Toplumsaldan bireysele doğru bir kayış sezilir. Şair çoğun ya kendi durumunu ya da sevgilisiyle olan ilişkilerini yansıtır. Toplumsal yerginin yerini çoğun kişisel bir duygusallık alır. Ne var ki, bu durum, şairin insancı ve toplumcu yanını silmez. En kişisel şiirlerde bile bu yanın kaybolmadığı görülür. Aynı bileşim romantizmle gerçeklik konusunda da kendini gösterir. Şair artık kişisel ile toplumsal, yaşanılan ile düşlenen arasında bir denge kurmuş gibidir. «Utancımı Anlatıyorum» bunun bir örneği sayılabilir. Ilgaz bu şiirinde ölüme karşı yaşamayı, sevmeyi ve inancı uğrunda dövüşmeyi önerir. Bunun için sevgilisine şöyle seslenir:

Ölüm, hiç özenilecek şey değil
Sevgilim, ölümün güzeli yok
Bir çirkin oluyor insan görme
Sevmeyi düşünmeyi unutuyor

Ölecek misin ya bir meydanda öl,
Ya da dağ başında kavgan için
Böyle yatakta miskince ölme
(...)

Şiirin son kesiminde aşka verilen değer ile yaşama ve direnme isteği vurgulanır. Böylece, kişisel duygularla toplumsal düşünceler birleştirilmiş olur:

(...)
Bu yüzden ölemiyorum kolay kolay
Hem ölmek de nerden aklıma geliyor
İnsanlar uzayda dolaşırken
Bütün ilaçları içiyorum yarım kalmasın diye
Bütün kitapları okuyup bitiriyorum
Boyuna kuruyorum saatimi
Getirdiğin portakalları yiyorum
Sana beğendirmek zorundayım kendimi
Bilmiyorsun direnmek zorundayım
Utanırım karşında ölmekten
Yaşıyorum böyle daha iyi

«İsteklerimi Anlatıyorum» başlıklı şiirde aynı tutum başka türden bir belirtisiyle karşılaşırız.

Ilgaz bu şiiri 1961'de hastanede yatarken yazmıştır. Umutla bağlandığı inancı yolunda savaşacak durumda değildir. Buna çok üzülmektedir:

Hastanenin saçağına kuşlar konuyor
Güvercinler, gözleri umut yeşili
Gidemem ciğerlerim yetmiyor solumaya
Bu ayaklar benim değil ne zamandır
(...)

Bu durumdan kurtulması için sevgilisinden kendisine yardım etmesini istemektedir:

Kolum kanadım sensin anlamıyorsun
Özgürlüğüm, aydınlığım, inancım
Hepsi senden mutluluğum gibi anlasana
(...)

Yukarıdaki dizelerin gösterdiği gibi, Ilgaz aşkla inancı birbirinden ayırmamaktadır. Bir kadını sevmeyi insanı, yaşamayı, özgürlüğü, aydınlığı sevmekle birlikte düşünmektedir. Şiirin aşağıdaki bölümünde bu düşünceyi daha bir açıklıkla ortaya koymaktadır:

(...)
İnsanca bir şeyler katalım sevgimize
Gecelerden birlikte çıkalım ister misin
Işığı birlikte aramamız güzel olacak
Yataklarda sıramı beklemekten usandım
Al götür bırakma beni ölümle yüz yüze
Seni görmeliyim yanımda savaşırsak
Eksiksem bir şeyler kat sevginden
Yüreğindeki sıcaklıkla bütünle beni
Yorgunsam gücünden ekle dirileyim
Bitkinsem sağlığından ver cömertçe
Aşıla yaşama tutkundan
Büyük ülküler için elimden tut
Al götür beni gerçeklerin çağrısına
(...)

Yeni şiirler arasında kişisel ve duygusal yönü ağır basan, genellikle aşk temini işleyen örnekler de var. Ilgaz toplumsal gerçekçi şiir türünde olduğu gibi bu şiir türünde de başarılıdır. Uyaklardan, ses uyumlarından, sözcük tekrarlarından ustaca yararlanır. Lirik, arınmış bir dil kullanır. Canlı, duyarlı imgeler kurmaya çalışır. «Leylâklarını Anlatıyorum, Gidişini Anlatıyorum, Yalnızlığını Anlatıyorum» başlıklı şiirler bu çalışmanın alımlı ürünleridir. Yeni bir deyişle, yeni bir yaşayışa tanıklık eden başarılı ürünler...

Bunlardan birincisinde Ilgaz hastanede kendisini görmeye gelip leylâk getiren sevgilisinden söz eder. Onu bir leylâk bahçesine

benzetir. O gidince, vazoya koyduğu leylâkların da renkleri solar, kokuları uçup gider. Şair bundan duyduğu üzüntüyü, yalnızlığı dile getirir.

«Leylaklarımı Anlatıyorum» içeriği ve biçimiyle, duyarlığı ve içtenliğiyle yeni şiirlerin en güzellerinden, en alımlılarından biridir:

Leyâk getiriyorsun bana güneşli bir gün
Onu saçlarından topladığın belli
Bir leylâk bahçesisin karşımda
Böyle kucağında kalsa daha iyi
Bir vazoya bırakıp gidiyorsun
Sen gidiyorsun leylâklar kalıyor mu sanki
Önce renkleri gidiyor soyunarak
Her vazoya baktıkça karşımdasın ne tuhaf
Her kokladıkça dönüp dönüp geliyorsun
Düşünceler gibi filizleniyorsun gün geçtikçe
Yaprak yaprak gelişiyorsun
Leylâk leylâk bakıyorsun gözlerimin içine
Ölümsüz bir mevsim oluyorsun

★

1969'da yayımlanan *Karakılçık*'ta on sekiz şiir bulunur. Bunlardan sekizi önceki eserlerden aktarılmıştır: «İçelim» *Yaşadıkça*'dan; «Mangal», «Bilsem ki», «Meryemin Reşit» *Devam*'dan; «İsteklerimi Anlatıyorum», «Sarıyı Anlatıyorum», «Utancımı Anlatıyorum» *Soluk Soluğa*'dan. Geri kalan ve çoğu Türk Solu dergisinde (1968) basılan öbür şiirlerde köylülerin yoksulluk içindeki yaşayışı, halkın bilinçsizliği, kurulu düzenin adaletsizliği, Anayasa'nın gerici güçlerle çiğnenişi, gençliğin bağımsızlık ve özgürlük kavgası, Kanlı Pazar'ın içyüzü, yaşamanın güzelliği, demokrasinin değeri, aydının görevi belirtilir. *Soluk Soluğa*'dan alınan ve bireysel yanı ağır basan şiirler sayılmazsa, *Karakılçık*'taki örneklerin genellikle toplumsal içcrikli oldukları söylenebilir.

Şiirlerden «Meryemin Reşit» iki Adanalı yazara –Orhan Kemal ile Yaşar Kemal'e– sunulmuştur. Hikâyeyi andıran şiirde

bir tarım işçisinin acılı yaşamı anlatılır. Reşit çalışmak için köyünden Çukurova'ya gelir. Kavurucu güneş altında düşük ücretle alınteri döker. Önce sıtmaya, sonra vereme yakalanır:

«Keklik ne ötersin Çukurova'da»
Şahin değil
Bir ince hastalıktır kapmış yavrunu
Bir pençede sermiş yataklara
Terden sırılsıklam saçları
Dudakları liyme liyme ateşten
Derisinde gün yanığı katmer katmer
Bir ağarır bir sararır
Pırnalın karaçalının perenin
İşler tabanında dikeni
Keçebağ'ın sıtması dalağında
Ciğerinde bıçak gibi veremi
(...)

Reşit, bir yandan hastalık ve yoksullukla boğuşurken, bir yandan da yalnızlık ve yurt özlemi çeker. «Günden güne gül benzi sararıp solar.» Yataklara düşer. Adım adım ölüme yaklaşır.

Ilgaz bu durumu ölçüye, uyağa, imgeye, edebiyat sanatlarına başvurmadan çıplak ve buruk bir deyişle yansıtır. Yer yer halk deyimlerini kullandığı gibi, bazı kesimlerin başına ya da sonuna halk türkülerinden konuya uygun bir dize koyar: «Keklik ne ötersin Çukurova'da», «Kendin gurbet elde gönlün sılada» vb.

Reşit gibi ezilen işçilerin kurtulması yolunda, bağımsızlık, özgürlük, kardeşlik, uygarlık yoluna halktan ve emekten yana gençliğin yürüttüğü coşkulu çabayı Ilgaz sevinçle, umutla karşılar:

Bütün sokakları bu kentin Gençlik Parkı'na açılır
Bir sevgi ilkyaz sıcaklığında
Bir türkü yükselir uygarlıktan yana
Halktan yana emekten yana bilimden yana
Alır karamsarlığımızı götürür

Mavilikte açılır tomurcuk
Bir halı dokunur yurt güzelliğinde
Geleceğin yollarına serilir
(...)

(Gençlik Parkı)

Ilgaz bir yandan gençliğin ülke ve halk yararına giriştiği eylemi överken, öbür yandan kör, sağır, dilsiz olmayı seçmiş aydınları yerer, onları okumaya, uyanmaya, sorumluluk üstlenmeye çağırır:

Kilim gibi dokumada mutsuzluğu
Gidip gelen kara kuşlar havada
Saflar tutulmuş top sesleri gerilerden
Tabanında depremi kara güllelerin
Duymuyor musun.
(...)

(Aydın mısın?)

Ilgaz yalnızca çekimser, sorumsuz korkak aydınları değil, bilinçsizlik dolayısıyla ya da küçük çıkarlar karşılığında büyük ödünler vererek ulusal bağımsızlığımıza gölge düşürenleri ve ezenlere arka çıkanları da yerer. Böyle davrananların –ulusun ve halkın çıkarlarıyla birlikte– sonuçta kendi çıkarlarını da göremeyen kimseler olduklarını söyler:

(...)
Gözlerimizi bir pula satıp geçmişiz bir yana
Ölmesini bilenlere yüz çevirmemiz bundan
Körüz gözbebeklerimize mil çekilmiş mil
Acımasız bir namlu şakağınızda soğuk
Tetikteki kendi parmağımız yabancının değil

(Körüz Biz)

«Uzak Değil» başlıklı şiir yurdunun güzel doğasını, çalışan halkını, verimli tarlalarını, ulu çamlarını bir daha görmek ve onlara karşı, «göğüs dolusu yaşıyorum» diyebilmek için Ilgaz'ın «dost yüreği sıcaklığında bir yolculuk»a çıkma özlemini dile getirir:

Çaresizlik akşamında düşünülmüş
Bakıp bakıp kör pencereden
Bir yudum suyun bir soluk havanın
Sudan da havadan da üstün dost yüzünün özleminde
Alıp başını gitmek. Atsız arabasız
Alıp başını düşlerin çıkmazından
Karışmak taşa toprağa. Yolculuk...
(...)

«Uzak Değil», şairin yolculuk özlemiyle birlikte, toplumsal açıdan ülkesiyle halkını özgür ve mutlu görme isteğini de yansıtır:

(...)
Bir otuyum diyebilmek bu toprağın
Menekşe değil bir ardıç eğilmezliğinde
Özsuyunda üreme varolma tutkusu
Ne kişiye boyun eğme ne kula kulluk
(...)
Öylesine özgür
(...)

Yukarıdaki alıntıların da gösterdiği gibi, *Karakılçık*'ta dil temiz ve işlek, anlatım açık ve yalındır. Mizah ve alay bırakılmış, yergiye arada bir başvurulmuştur. İmge ile uyak da seyrek olarak kullanılmıştır. Buna karşılık düşünceyle duygu iyi yoğrulmuştur. Şiirlerde iyice ustalaşmış bir kalemin okura rahatlık veren belirtileri görülmektedir.

★

Aynı ustalık Ilgaz'ın 1974'te yayımlanan *Güvercinim Uyur mu?* adlı eserinde pekişerek sürer. Gerçi 12 Mart döneminin çetin koşulları anlatımı oldukça etkiler: Doğrudan anlatım çoğunlukla dolaylı anlatıma dönüşür. İmge ve duygu ağırlık kazanır. Öyleyken, inanç ve düşünce ağırlığından pek bir şey yitirmez. O kadar ki *Karakılçık*'ta arada bir görülen bireysel boyutlu birkaç şiir de burada yerini tümüyle toplumsal içerikli örneklere bırakır. «Defne'nin

Babası»nı konu alan şiirde bile Kanlı Pazar'da öldürülen bir toplumcudan söz edilir. Eğer iyi yürekli baba yaşamış olsaydı, büyüyen kızına yurt sevgisini, bağımsızlığın değerini anlatacak, ölüme, kötülüğe ve çirkinliğe karşı yaşamı, umudu, sevinci ve direnci öğretecekti. Oysa o, «bildiklerini bir yana bırakıp» alanlarda adalet ve özgürlük uğruna ölmeyi öğretti.

«Defne'nin Babası» gibi «Aydın mısın?» ve «Körüz Biz» başlıklı şiirler de *Karakılçık*'tan aktarılmıştır. Ötekiler ise 1969-1973 yılları arasında yazılan ve o zamanın demokrasiye aykırı, yasa dışı uygulamalarının, acılı yaşantılarının getirdiği duygu ve özlemleri, öfke ve üzüntüleri yansıtan ürünlerdir.

Kitaba adını veren şiirde barışı simgeleyen bir güvercin aracılığıyla şairin doğa ve insan anlayışını dile getirilir. Bu; gebeş, asalak, sömürgen, tembel bir güvercin değil, «ekmeğini taştan çıkaran», «gagasında zeytin dalı» taşıyan, ama kimseye kendini ezdirmeyen ve kimseyi ezmeyen, çalışkan ve sevecen bir güvercindir:

(...)
Güvercin dediğin uyanık olmalı
Tüyler duman duman öfkeden
Yanıp tutuşmalı gözbebekleri
Sevgiden tıpır tıpır bir yürek
Özgürlüğünce dövüşken

Güvercinin sevgiyle atan yüreği başka şiirlerde de sesini duyurur. Sevgi bireysel açıdan olduğu gibi toplumsal açıdan da değerlidir. Onun için Ilgaz yalnızca doğayı ve kadını değil, çocukları da, öbür insanları da çok sever:

(...)
Neler geldi geçti bir sevgiyi ayırdım
Yaşamayı defneler gibi uzun ömürlü
Pıtrak pıtrak üremeyi kök verip
İçlerinden bir sevgiyi ayırdım.

(Defneler Gibi)

Bu geniş boyutlu, bilinçli sevgi savaşa ve sömürüye karşı barış, bağımsızlık, özgürlük ve kardeşlik temlerini besler. Ayrıca, şairin çok sevdiği memleketinin yoksul halkını da kucaklar:

(...)
Sevdim haklıdan yana olabilmek için
Çalışıp ezilenden senden yana
Sevdim aldığını soluğu hak etmek için
Ama sevdim halkımca

Halk sevgisi, Ilgaz'ı özellikle Karadenizlilerin çetin yaşama koşullarını gerçekçi bir tutumla yansıtmaya götürür. «Karadenizlisin» şiiri bunun somut örneklerinden biridir. Yalnızca bu örnek bile Ilgaz'ın «halka bağlı, halkın diliyle konuşan bir şair olduğu kadar, halkın yüreğiyle de konuşan olumlu bir aydın» olduğunu bir kez daha kanıtlar.

★

Ilgaz'a göre,[17] «Her çağın su yüzüne çıkardığı yeni gerçekleri arayıp bulmak, bunları yeni biçimler içinde sunmak şairin değişmez görevidir. (...) Sanatçının yalnız yapıtıyla değil, kişiliği ile de değerlendirilmesinin zorunlu olduğu bir dönemdeyiz. Bu görev, sanıldığı gibi, sanatçının aydın olarak ele alınışıyla atılamaz. Salt halka bağlı bir şair olma görevidir; hele geri kalmış ülkelerde. Şair halkın diliyle konuşan kişi olduğu kadar, halkın yüreğiyle de konuşan olumlu, devrimci bir kişi oldu bugün.»

Ilgaz da böyle şair, böyle bir kişidir...

(17) Akşam, 6.11.1968.

Rıfat Ilgaz'ın şiirleri şu kitaplarda toplanmıştır: *Yarenlik* (1943), *Sınıf* (1944), *Yaşadıkça* (1948), *Devam* (1953), *Üsküdar'da Sabah Oldu* (1954), *Soluk Soluğa* (1962), *Karakılçık* (1969), *Uzak Değil* (1971), *Güvercinim Uyur mu* (1974), *Kulağımız Kirişte* (1983), *Bütün Şiirleri* (1983), *Ocak Katın Alagöz* (1987).

ÇEŞİTLİ DEĞERLENDİRMELER

Bu kitaplar için çeşitli yazarlarca değişik eleştiriler, değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, Rıfat Ilgaz da gerekli gördükçe birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Bunları, her kitapla ilgili kesimde, yazarları ve kaynaklarıyla birlikte aşağıya aktarıyorum:

YARENLİK

«*Yarenlik*, bugünkü Türk şiirine tekniği ve üslûbu bakımından yeni ve taze bir hava getirerek girmektedir. Rıfat Ilgaz mizah esprisi, halkçı edası ve yerli renkleri bakımından Hüseyin Rahmi'ye yakın; teknik, sanat anlayışı ve dünyamızı idrak cihetinden ondan üstündür.» (Hüsamettin Bozok)

«Halkın diliyle konuşan, halkın nüktelerini duyuran, bize her şiirinde en acı şeylere karşı bile dudaklarındaki derin ve manalı gülümsemeyle görünen Rıfat Ilgaz'dan çok şeyler bekliyoruz. Bize İstanbul'u, İstanbul'un her yerini ve her şeyini, pek iyi bildiği Anadolu'yu, Anadolu'nun acılarını, isteklerini sanırım ki çok güzel duyurabilir. O, bir saltanatın şiirini terennüm etmiyor, halkın dertlerini dert ediniyor. Bütün memlekette yayıldığı gün, lâyık olduğu değeri bulacaktır.» (Abdülbaki Gölpınarli)

«Rıfat Ilgaz, kendisine mahsus bir edası olan şuurlu veya şuursuz taklitten uzak, müstakil şahsiyetli bir şair olarak beliriyor. Yazılarında gösteriş, şu veya bu olmak iddiası yok. Yakından bildiği, içten duyduğu mevzuları, kendi hayat tecrübelerini işliyor. Bunun içindir ki, entelektüel iddialara, 'bir şiir anlayışı' izahlarına girmeden, lüzum görmeden, kendine mahsus bir yazış geliştiriyor. Muhteva öz, halis, yapmacıktan uzak olunca, ifade tarzını, vasıtalarını da kendiliğinden buluyor. Rıfat Ilgaz halk şairi, köy şairi olmak gayretinde değil, fakat kendisi halktan olduğu için, halkla beraber yaşadığı, duyduğu için ve sanatının da ehli olduğu için şiirlerinde temiz, güzel bir dil, halkın dili beliriyor ve Rıfat Ilgaz 'halka inmek' gayretinde olan, zoraki köy şiirleri yazan, halk şiirlerinin kalıbını alarak halk şairi olduklarını sananlardan çok daha fazla, onların erişemeyeceği kadar, bugünün halk şairi oluyor.

Rıfat Ilgaz müreffeh bir zümrenin değil, fakat bir günden öbürüne yaşayabilmek için didişen, böyle üzüntülü günlerin akşamında, bazen, 'gününü gün etmek için, şöyle bir demlenen' halkın şairidir. Onun için şiirlerinde gül, bülbül, berrak sema, mavi deniz, kalp ağrıları yok. Hayatın daha karanlık, daha üzüntülü taraflarının akisleri var. Bununla beraber şiirlerinde hayatı kötümser bir ruh hali de sezilmiyor. Şair isyankâr da değil. Kendisini hadiselerden biraz uzağa çekiyor ve hayata karşıdan bakarak gülebiliyor: alaylı olmaklar beraber halden anlayan, şefkatli, müsamahalı bir gülüş; acı, yakıcı bir istihza değil. Bu hoş gören tarzda alay, içinde bir hüzün de gizleyerek, bilhassa 'Yarenlik' ve 'Komşuluk' şiirlerinde beliriyor. 'Kitaplar' şiirinde şair daha iğneleyicidir; kof bilginlerin koflu-

ğunu deşiveriyor. Hadiseleri işlerken kendisini böyle biraz uzağa çekebilmek kabiliyetinden dolayıdır ki şair, ölümden, kendi ölüm ihtimalinden bile görünüşte lâkayitliğe benzer bir tabiilikle bahsedebiliyor. Bir arkadaşının ölümünden bahseden 'İşte Böyle, Azizim' şiirinde ince bir sızı, keder var; fakat şair his taşkınlığından çekiniyor, ölüme hailevi, esrarlı, feci bir şekil vermiyor. Heyecan ifadesinde şair tutumludur; baskı altına alınmış, hatta yarı alaylı ifade edilen acılarının samimiliğine, özlüğüne okuyucu inanıyor ve şairle birlikte duyuyor.» (Behice Boran/Adımlar, Mayıs 1943)

«Şair büyük mevzulara, palavralı şeylere hiç yanaşmamış. Basit, gündelik hadiselerden, apartman kapıcılarından, kolculuktan yetişme bir memur olan babasından, sanatoryum arkadaşlarından, mahalle komşularından bahsediyor. Hemen bütün şiirlerin mevzuu, kendi küçük dertleri, arzuları. Ama hayret! Bunların hiçbiri sadece Rıfat Ilgaz'ın dertleri değil. Hepsi, hepsi geniş bir kitlenin, bir insanlığın dertleri. Sosyal şiir nedir diyenlere bu kitabı göstermek lâzım. (...) Onun asıl kudreti, ferdilikten kurtulup cemiyetin malı olabilmesinde, kendi küçük dünyasındaki bütün şahsî meselelerin sosyal mahiyetini kavramasında ve bunları bir üçüncü şahsın bitaraflığı ile anlatabilmesindedir.» (Sabahattin Ali/Yurt ve Dünya, Nisan 1943)

«Şiirde realizmin, realiteyi şiire sokmaya çalışarak şiiri hikâyeleştirmekle değil de, realitedeki şiiriyeti meydana çıkarmakla mümkün olacağını sanıyorum. Rıfat Ilgaz bunu yaptığı için, arkadaşlarından kat kat üstündür. Şurası muhakkak ki bu şair etrafını çok iyi görüyor ve gördüklerini çok iyi ifade edebiliyor; o kadar ki ilerde işi hikâyeciliğe dökmesinden korkulur. Bu belki hikâyeciliğimiz için bir kazanç, fakat şiirimiz için herhalde bir kayıp olacaktır.

Hikâye anlatır gibi şiir yazan bu şairin kusurlarından biri, hatta birincisi şiirlerinin dağınık oluşudur. Biliyorum, teferruat üzerinde mahsus ısrar ediyor. Fakat bütüne de önem vermesi lâzım. Sonra 'Sanatoryum', 'Cenaze' gibi melodram ihtiva eden konulardan kaçınması lâzım, çünkü bunlar şairi kolaylaştıran, nihayet tembelliğe götüren tehlikeli yollardır. (...)

Rıfat Ilgaz'ın şiirlerinde, kaderin sillesini yemiş insanlara eğilmek isteyen bir arzu var. Zaten kitaptaki bütün şiirleri sefaletin bir hülâsasından, terkibinden başka birşey değil. (...)

Vakit gazetesinin edebiyat sayfasında Z rumuzu ile çıkan ve Zahir Sıtkı'nın yazdığını tahmin ettiğim bir yazıda Rıfat Ilgaz'ın serbest nazmı statikleştirdiği söyleniyordu. Bu gerçekten yerinde bir teşhistir. Şairin bundan da kaçınması lâzım. (...)

Rıfat Ilgaz'ın başarısını temin eden temellerden biri de dilidir; ne akıcı, ne temiz bir dili var. Rıfat Ilgaz, halk dilinin sırrına ermiş sayılı kimselerden biridir.» (Muzaffer Tayyip Uslu/Karaelmas, 15.2.1943).

SINIF

«Rıfat Ilgaz, genç neslin en çok vaat eden şairlerinden biridir. Hatta o şimdiden çağdaşları arasında kendine has bir üslûpla sivrilmiş görünüyor. Onun ilk kitabı *Yarenlik* ile ikinci kitabı *Sınıf*'ı karşılaştırınca bir sene kadar bir zamanın bile şairin sanatında bir gelişme gösterdiğini anlamak mümkün olur. (...)

Rıfat Ilgaz'ın meziyeti, başka bir vesile ile de söylediğim gibi, gürültülü mevzulardan kaçması, asıl sanatlık değerleri bulamadıkları için, tantanalı isimler ve sıfatları, önemli vakalar ve şahısları sıralamak suretiyle tesir yapmak isteyenlerin kötü geleneğinden kendini kurtarmış olmasıdır. Onda 'bazı cevherli genç sanatkârlarımızın zayıf tarafı' diye gösterebileceğimiz 'bohem' ve 'snobluk' merakı da çok şükür yok. (...) O, her gerçek sanatkârda olduğu gibi, şahsiyetini silmek suretiyle bir şahsiyet sahibi olunabileceğini anlamış görünmektedir. Şiirlerine konu ararken, uzaklara gitmek veya yükseklere çıkmak lüzumunu duymuyor, kendine en yakın muhitleri, en iyi bildiği insanları ve nesneleri kâfi görüyor. Bize ispat ediyor ki, her hadise, en küçüğü, en chemmiyetsizi bile şiirin mevzuu olabilir. Yeter ki bunu söyleyecek dili bulabilelim. Yeter ki, şiire, sırf kendi duygularımızın dar çerçevesinden taşıp bütün insanlara geçebilecek cinsten bir çeşni verebilelim.

Rıfat Ilgaz'ın kitabı adını şiirlerin ilk üçünden almış görünüyor. Bunlarda bir okulun sınıfı anlatılmaktadır. (Veyahut da birçok okulların sınıfları.) Bunu kâh bir öğretmenin ağzından, kâh çocuklardan birinin okul günlerinin hatıraları gibi dinliyoruz. Çocuğun tabiî muhitindeki katı realite ile sınıfın nazariliği arasındaki tezatlar, bundan çocuğun ve öğretmenin duyduğu hayret hoş, nükteli bir dille anlatılmıştır. (...)

Rıfat Ilgaz'ın şiirlerinde vakanın gerçekliğindeki ağırbaşlılığı ve sade, çıplak realizmi bulursunuz. Kin, gayz, nefret yok... Belki birazcık alay var. Onun şiirlerinin asıl örgüsünü sevgi ve merhamet teşkil ediyor. Basit, şatafatsız, gürültüsüz insanlar... Fakat iyi insanlar...» (Pertev Naili Boratav/Yurt ve Dünya, 15.3.1944).

«1940-1943 yılları arasında yazdığı ürünlere baktığımızda (Uzak Değil), dış gerçekliğe kendinden bir şey katmaksızın *olduğu gibi* yansıttığını görürüz. Şiirine, gerçekçiliğin özündeki gelişmeyi değiştirecek eylemi koymaz. Nesnel ölçüler içinde gözlemci kalır. Toplumdaki karşıtlıkları, çelişkileri, kenar bölgelerde kalmış insanların gerçeklerini, yalın bir anlatımla dile getirir. Onda henüz işçi sınıfının savaşımcı sesi yoktur. Toplumsal düzene, küçük burjuvazinin bakışıyla yöneltilen eleştiri, bu sınıfın maddi dayancasızlığından kaynaklanmaktadır. *'Seferberlik ekmeğiyle büyüyen'* bir kuşağın, sessiz sedasız ölen insanların, köylü kökenli işçi Ali'lerin, sanatoryumlardaki yoksul sayrılıların, kapıcıların trajik yaşamları Rıfat Ilgaz'ın şiirlerinin içeriğini oluşturmaktadır. Dahası, bütün bu insanların duygu ve düşüncelerinin dışavurumudur Ilgaz'ın şiiri. Bu evrede Rıfat Ilgaz, toplumsal gerçekçiliğe diyalektik bütünlüğü içinde bakar. Bu yanıyla toplumsal olguların bir boyutunu karşıt boyutuyla ortaya koyar. Ancak gerçekçiliğe ne karşı koyuş, ne de boyun eğiş içindedir. Salt belli bir gerçekçilik duygusunu yansıtır görünümdedir.

1944 yılında yayımlanan ve kovuşturmaya uğrayan şiirlerinde (*Sınıf*, 1944), çelişkiler daha keskin ve maddi temelleri gösterilerek yansıtılır. Sözgelimi 'Çocuklarım, Sınıf, Bahtiyar, Tosya Zelzelesi' adlı şiirler... Genel planda önceki şiirlerin özelliklerini korur görünümdedir.» (Ahmet Ada/Türkiye Yazıları, Mart 1978).

«1940-1950 yılları arasında toplum sorunlarına değinen şairlerin en önemlilerinden biri Rıfât Ilgaz. 1942'de yayımladığı *Yarenlik* büyük bir ilgiyle karşılanıyor. Bunu 1946'da yapılmış olan ikinci baskının başındaki eleştiri yazılarına bakarak söylüyorum. 1944'te *Sınıf*, 1948'de *Yaşadıkça* yayımlanıyor.

Rıfat Ilgaz'ın şiirlerini bilmeyenler, bugünkü gençler onu serbest nazım anlayışını devam ettiren bir şair sanıyorlar. Sanatın propaganda oluşuna inanışıyla öyle, ama sanatçılığı, işçiliğiyle öyle değil. Rıfat Ilgaz kendisine özgü bir söyleyişle, bir biçim anlayışına, bir öze varmış sanatçılardandı. Kimseye benzemiyordu. Nedense bu şair sonradan şiirini yenilemek, değiştirmek istedi. 1953'te yayımladığı *Devam* iyi değildi, 1954'te yayımladığı *Üsküdar'da Sabah Oldu* ise kötüydü. Rıfat Ilgaz kendi şiirlerinden ayrılmış, başka şairlerin etkisine girmişti.» (Memet Fuat/Varlık, 15.2.1961).

«Rıfat Ilgaz'ın yaşamından gelen (öğretmenliği, uzun süren sayrılığı, cezaevine girip çıkışı) gözlem zenginliği, sonraki şiirlerinin içeriğini oluşturur. Ölüm-yaşam karşıtlığı sayrı günlerinde işlediği temel konudur. Rıfat Ilgaz, ölüm olgusu karşısında serin kanlıdır. Asıl yansıtmak istediği öz, ölümün geriye bırakacağı yaşamdır. Ölüm olgusundan sonra, geride kalan insansal ve toplumsal sorunlardır. Kısaca, ölüm-yaşam karşıtlığında onu ilgilendiren yaşamdır. Sorunu bu yüzden keskin çizgilerle yansıtır. 'Babam, İşte Böyle Kardeşim, Demek Bu Yıl da, Böyle mi Olacak Ölümüm' adlı şiirleri ve daha sonra yazdıkları bu niteliktedir. 1945-1948 adlı bölüme aldığı şiirlerde inanç adamı Rıfat Ilgaz'ı buluruz. Dış gerçekliğin verilişinde gelecek umudu ön plana çıkar. Her işlediği temada geleceğe güveninden söz açar. 'Uyusun da Büyüşün, Geç Dostum' adlı şiirleri, yaşama bakışındaki iyimserliği sergiler. Toplumsal sorunlarla çevrili bir ortamda, Rıfat Ilgaz, sevgiye de yer vermeyi unutmaz. *'Engel olmaz bu bilgimiz – Sümbülden çok sevmemize yeşil soğanı'* derken de bu sağlam ve güvenli bakış açısını yakalarız. Yerel çevre, kuşakdaşlarındaki gibi, bütün renkliliğiyle onun da şiirine girer.

Cezaevleri ve özgürlük tutkusu daha aydınca bir tavırla yansıtılır. Anlatımcı yapı, yerini, düşünceyle duygunun kaynaştığı, bütün güzelliğine yönelen bir söyleyişe bırakır. Sözgelimi, 'Bu da Özgürlük Şiiridir' bunu kanıtlar:

«Bir liseli talebeyle vurulu bileklerin
kırk mahkûmun sürüklediği zincire
Tek suçumuz hür insanlar gibi konuşmak
Kitaplar suç ortağımız»

Rıfat Ilgaz'da özgürlük tutkusu yaşamıyla ilintili. *Sınıf* adlı kitabından altı aya hüküm giyince tutsaklığı başlar. Özgürlük onda maddi plana böyle dönüşür. Özgürlük tutkusu salt motif olarak değil, tutsaklığı maddî planda yaşayan insanın savaşımıyla özdeştir. Çıkarcılar, sömürücü sınıflar, dünyadaki emperyalist savaşın ülkemiz üzerindeki dolaysız bunalımından yararlanan vurguncu tipler şiirsel düzeyde dışlaştırılırken, emekçi kitlenin ekmek kavgası da olanca somutluğuyla yansıtılır. 'Doğum Koğuşundan Çıkış'da dışa vurulan gerçeklik, kafamızı duvara vurduracak derecede katıdır. 'Parmaklığın Ötesinden' adlı şiiri, Rıfat Ilgaz'ın bu dönemdeki en güçlü şiirlerinden biridir. Umudunu yitirmeyen bir aydının, cezaevinde, dışarıyla kurduğu ilişkilerin, özlemlerinin, duygu ve düşüncelerinin yoğunluğuyla örülür. *'Bir çift sözümüz vardı – Nar çiçeği gül dalı üstüne'* derken emekçi insanımızın özgürlük özleminden söz açmaktadır. Bununla da kalmayarak, dönemin tarihsel kesitini 'Kahveler Gazeteler' ve 'Mıstabey'de alay çeşnisinde dışlaştırmaktadır. Şiirin ikinci evresini oluşturan ürünlerinde, dönemin gerçekliğini, gerek kişisel yaşantı düzleminde, gerekse içinde yaşadığı toplumun iyi bir gözlemcisi olarak, toplumsal sorunları yorumlayan bir kimliktedir Rıfat Ilgaz. Şiir evreni, emeğin temellendirdiği maddî yaşamı enikonu, insansal boyutlarıyla yansıtır niteliktedir. 'Senin Neyin Eksik' adlı şiirde bu olumlu tavır belirgindir.» (Ahmet Ada/Türkiye Yazıları, Mart 1978).

«– Son şiir kitabınızda ne yapmak istediniz?»

– Son şiir kitabım *Soluk Soluğa*'da yeni hiçbir şey yapmak istemedim. Yapmak istediğimi 1942'de çıkan *Yarenlik* adlı kitabımla yapmıştım. Gerçek-üstücü şairlerin avuç avuç yıldız yediği yıllarda, karneyle fırın önlerinde iki yüz gram ekmek bekleyen yarı aç yarı tokların gerçekçi şiirini yazmaya çalışmıştım. Yeni kitabım, biraz da kendi antolojim sayılır. Her kitabımdan bir iki şiir aldım bu yeni kitabıma. 1961'de ölüm-kalım krizleri içinde hastanede yatarken biraz da moralimi sağlamlaştırmak için yazdığım beş on şiiri de sonuna ekledim. Bugün için şiirde yapmak istediğim hiçbir şey yok. Okurlarımdan, daha çok eleştirmecilerden istediğim, beni yerli yerime koymaları, İkinci Dünya Savaşı yıllarına doğru giderek karışık akımlar içinde kişiliğimi ve yapıtlarımı dürüst bir görüşle incelemeleri. Böylece Türk şiirinin gelişmesini, gerçekle çelişmeye düşmeden saptamalarıdır. *Soluk Soluğa*, bu bakımdan onlara faydalı olabilir.» (Rıfat Ilgaz/Yelken, Eylül 1962).

«Rıfat Ilgaz'ın bir şiir kitabı geçti elime. *Soluk Soluğa* adıyla bütün şiirlerini toplamış bir araya. Kitabın kapağında Rıfat Ilgaz'ın yüz çizgileriyle üzüntülü bir baş. Bir ömrü bir inanca harcayan adam. Hem de başından geçenlere o kadar öfkesiz ki, başkasının dertlerini anlatır gibi boş vermiş bütün olanlara.

Kitabı karıştırdıkça sardı beni bu şiirler. Bir de efkârlı zamanıma çattı mı? Sanatoryumda geçen yıllarını, Hasan Âli'nin yemin verip Sorkun Ortaokulu'na öğretmen atandığını, Karaşemsettinoğlu'nu vekâlet emrine aldığını, tevkiflerini, özel sıkıntılarını düşündüm düşündüm efkârlandım. Sonra şiirlere daldım. Konu komşunun dertleri, küçük Anadolu kasabalarının yoksunlukları, sanatoryumdaki ak gömlekli doktorun fakir hastalara öğütleri, savaş yıllarının dalavereleri, tramvaylarda gazete satan sıska öğrenciler, dar gelirli emekliler, hepsini, hepsini açık seçik serivermiş orta yere Rıfat'çık. Bütün anlattıkları gün ışığında pırıl pırıl. Yok bunalımdı, yok anlamsızdı, yok soyutlamaydı diye saklamamış karanlıklara.

Zaten benim aklım ermez başka türlüsüne. Bir adam ağlıyorsa gözyaşları damlamalı şıpır şıpır. İçi yanıyorsa sararıvermeli kitabın yaprakları. Kavga adamı ise, kan kırmızı bir karpuz kesmeli Bursa bıçağı ile. Bir dilimi bile yüreğini soğutmalı okuyucunun. (...)

Masamın üstünde Rıfat'ın son şiir kitabı *Soluk Soluğa*. Üstünde Rıfat'ın yüz çizgileri soluk ve yorgun. Bir yanı sarı, bir yanı ak. Gözkapakları aralıklı ama mavisi belli değil. Dalgın mı, dargın mı, mutsuz mu, mutlu mu belli değil. Ölülerin yüzünden çıkarılan balmumu kalıpları gibi geldi bana. İçim bir cız etti. Sonra okudum bir şiirini. Okudum birini daha. Bir inanca harcanan koskoca bir ömür geldi gözlerimin önüne. Çocukluğumun o canlı, şakacı, iğneci Rıfat'ından kala kala solgun bir yüzle birkaç kitap dolusu şiir kalmış ortalıkta...» (Hilmi Özgen/*Tarımda Sosyalizm*, 1964).

KARAKILÇIK

«1968'de yayımladığı *'Karakılçık'* kitabı, Rıfat Ilgaz'ın hep önceki kitaplarına giren şiirlerinin özelliklerini taşıyan ürünleri, hem de üçüncü evreyi oluşturan ürünleri içerir. Genellikle *Türk Solu* dergisinde yayımlanan şiirleri üçüncü evrenin özelliklerini taşır. Bu evredeki şiirlerde, yaşamı savaşçı bir coşkuyla yansıtan Rıfat Ilgaz vardır. Yaşamı her yönüyle, zengin boyutlarıyla yansıtma çabasındadır. Güncel olaylar, genel ve belirleyici olan vurgulanarak yansıtılır. Özgürlük ve bağımsızlık, anti-emperyalist savaşım, edilgen aydınların tavrı, Kanlı Pazar gibi dönemin olaylarını sınıfsal açıdan yaklaşımla şiire döker. Şiir kurgusu –bazı şiirlerindeki aksamalara karşın– yönünden usta; dili ise pürüzsüzdür. Umudu ve direnişi yalın bir söyleyişle dışlaştırır. 'Körüz Biz'de halkın bilinç düzeyi, 'Aydın mısın'da edilgen aydınlara çağrı vardır. 'Bir Kurşun Gibi'de de gençliğin özverili anti-emperyalist savaşımını dile getirir.

Bu dönemin şiirlerinde en sık başvurduğu teknik sözcük yinelemeleridir. Sözcük istiflenişi, dizeden dizeye geçişlerde yinelenerek yapılır. Başka bir deyişle, yansıtacağı gerçekliğin duyumsanır kılınmasını sağlamak için duyusal dünyanın bütün verilerini şiirin

mozaiğinde kullanacağı, yaşamın karmaşık verilerinin üstüne üstüne gideceği yerde; dizenin başlangıç sözcüğünün diğer dizelerde yenilenmesiyle yapısal yönden kolaya kaçmaktadır. Bu olumsuzluklar sonucu şiir yer yer kuru ve mekanik bir yapıya dönüşür. Sözgelimi, 'Özgürlüğe Giden Yol' adlı şiirde bu yinelemeleri görmek mümkündür.» (Ahmet Ada/Türkiye Yazıları, Mart 1978)

GÜVERCİNİM UYUR MU?

«1940 toplumcu sanat kuşağının büyük şairlerinden biri olan Rıfat Ilgaz, küçük burjuva şiirini bir yana attığı o günden beri toplumcu şiirin sivri çakmak taşlarıyla örtülü yokuşlarında soluğu kesilmeksizin yürümekte, şiirinin hızı durmadan artmaktadır. Topluma umut adayan düşüncenin bütün sorumunu yüklenerek bunu bir yandan şiiriyle bir yandan da mizah kitaplarıyla, oyunlarıyla dile getirmekte, böylece idealistin en çetin yollarından Sizifos'unkini seçmiş bulunmaktadır. Halkın umudunu bataklıktan çıkararak yokuş yukarı sürmekte, tam ışıklarının mutlu bir gül bahçesine döndüğü yaşayış dağının doruğuna çıkmakta, bunun korkunçağırlığını omuzlarında duymaktadır.

Şair, 'Güvercinim Uyur mu' adlı en son şiir kitabında Sizifos'un kocaman kayasını iterken döktüğü terleri dile getiren dizelerle bu kitabını da verimli bir biçimde süslemektedir: 'Güvercinim Uyur mu' şiirinin en son dizeleri, onun verdiği kavgada boy verecek yiğidin niteliklerini şöyle dile getirmektedir: *'Güvercin dediğin uyanık olmalı / Tüyler duman duman öfkeden / Yanıp tutuşmalı gözbebekleri / Sevgiden tıpır tıpır bir yürek / Özgürlüğünce dövüşken.'*

'Güneşten Uzak' şiirindeki dizeler, bütün Türkiye'nin tablosunu çizmektedir. (...)

'Aydın mısın' şiirinde şöyle şimşek gibi dizeler yaratır: *'Duymuyor musun? / Kaldır başını kan uykulardan / Böyle yürek böyle atar damar / Atmaz olsun / Ses ol, ışık ol yumruk ol.'*

'Defneler' şiirinden dizeler: *'Sevdim haklıdan yana olabilmek için / Çalışıp ezilenden senden yana / Sevdim aldığım soluğu hak etmek için / Ama sevdim halkımca.'* (...)

40 kuşağının bu korkusuz büyük şairinin son kitabını okuyanlar, yeni faşizmle de ne biçim dövüştüğünü şiirin bütün ustalıklarını, güzelliklerini göstererek, yaşın, başın bütün anlamını sanatına katarak yarattığını göreceklerdir.» (Hasan İzzettin Dinamo/Yeni Ortam, 8.10.1974)

«Baş tarafında Fahir Onger'in 'Rıfat Ilgaz'ın Sanatçı Kişiliği' yazısı yer almaktadır. Onun ardından Ilgaz'ın son yıllar içinde yazdığı şiirler bulunmaktadır. İnsanı insanın ve ulusları da ulusların sömürüşüne başkaldıran bir öze dayanan şiirlerde halkın dili ve kültürünü de bulmaktayız. Her türlü sömürüye karşı çıkışın, başkaldırışın şiirini buluyoruz bu kitapta.» (Muzaffer Uyguner/Varlık Yıllığı 1975).

KULAĞIMIZ KİRİŞTE

«Bu kitabımdaki şiirler son yedi sekiz yıl içinde yazdığım şiirler. Bu son yılları Cide'de geçirdiğime göre, diyebilirim ki, Cide'mizi anlatıyorum. Cide'mizin talimlerini, barok çiçeklerini, biledinlerini, sarı yazmalarını, denizcilerini, balıkçılarını ve Cide'nin son elli altmış yıllık toplumsal serüvenini. Savaşlar içindeki yoklukları, geleceğe umutla bakışını, itişkenliklerini dile getiriyorum.

Yukarıdaki savımızı sürdürürsek, Cide'den yola çıkıyorum demektir. Ben Cide'yi değil, tüm Karadeniz'i, tüm deniz kıyılarını, tüm insanları, bu koşullar içinde doğup büyüyen, gelişen insanların ortaklaşa toplumsal kaderini, yorulmazlığını, itişkenliğini anlatmak istiyorum. İyi bir Cideli olabilirsem yapıtımda iyi bir yeryüzü ozanı olabilirim diyorum.» (Rıfat Ilgaz/Yazko Somut, 11.11.1983)

«Rıfat Ilgaz, 1940'larda toplumsal gerçekçi akımı seçmiş bir ozan. Şiirlerinde, 'hüzünlü bir gülümseme' ışıldar baştan beri. Alişim (1944) şiirinde kolu kopan işçiye: 'Kızlar da emektar sazın gibi çifte kol ister saracak' derken, ne acıma vardır, ne ağıt. Yalnız o hüzünlü gülümseme... Bu gülümseme *Kulağımız Kirişte*'de sürüyor. Usul bir yaşam inadını da sürdürüyor bu kitaptaki şiirlerinde Rıfat Ilgaz. Yaşamayı 'mısra mısra sevmiş'. 'Ne varsa kaybettiğim bütün bulduğum şiirde' demiş bir ozanın kazancını hesaplıyor:

'Geride kalanlara ne bırakacağım,/(...) Olsa olsa/Karadeniz'den payıma düşeni.../Beş on evlek yer gökyüzünden' (Bilmeyecekler)

Bütün varı yoğu gökyüzünden caymayan şair; 'Yedi Canlı Olmak' şiirinde:

'Yaşamak için geceli gündüzlü / Dileniyorum üstelik!' diyor.» (Sennur Sezer/Gösteri, Eylül 1983).

«Rıfat Ilgaz, yazının tüm dallarında ürün vermekle birlikte, gülmece alanında *Hababam Sınıfı* adlı romanıyla tanınmıştır. Kendisi de bunun farkındadır. Ancak şiir onun için her zaman baş köşede olmuştur uğraşları arasında. Çünkü 1940 Kuşağı'nın şairlerindendir, o kuşağın ısrarlı savunucularındandır. 'Kırk Kuşağı' derken Rıfat Ilgaz, 1940'larda yaşayan şairlerin hepsinin değil, toplumcu şairlerin Kırk Kuşağı'nı oluşturduğunu yazılarında, özel söyleşilerinde ısrarla belirtir. İşte *Kulağımız Kirişte* de, 1940 Kuşağının bu ısrarlı savunucusu şairinden gelmektedir. Bir birikimin, tarihselliğin bize aktarılması açısından önemi vardır.

Kulağımız Kirişte'de Ilgaz, yaşamış savaşım vermiş bir kişi olarak var yine. Artık 'Yaşlılar adına konuşmanın tam zamanı' diyebilir ve arkasından ekler 'inanıvermeyin işimin bittiğine' diye. Süren bu uğraşın içinde olduğunu vurgular. Özellikle şiirle vardır bu yaşamın içinde.

Rıfat Ilgaz'ın şiirleri sesli okunacak şiirlerdir. Ancak bu şiirlerdeki lirik tadın, gülmece inceliğinin, özellikle de gülmecenin işlenmişliğinin ayrıca belirtilmesi gerekir, kitleler önünde okunmak için yazılmış başka şairlerden farkını göstermek için. Şiirle başlayıp, mizahla (gülmeceyle) doruğa çıkan, ancak Rıfat Ilgaz şiiri denen bir şiiri de ortaya koyan öncelikle bu özellikler olsa gerek. Bunların yanında en belirgin bir özellik de şiirlerde günlük yaşamın o kadar rahat tatlı ve olağan bir biçimde yer almasıdır. (...)

Şiir ve söyleşi... Ve yaşadığı yörelerin – özellikle son şiirlerinde Cide'nin – de aynı rahatlık ve tatlılıkla, sindirilmişlikle şiirlerde yer aldığını görürüz. Burada söylenmese de bilinen bir şey, bu şiirlerde de yaşam savaşımının, inanılmış bir uğraşın sürdürüldüğünün görülmesidir.

Kitabın ilk bölümünde yer alan şiirler son şiirleri. Bir kısmı daha önce dergilerde yayınlanmış şiirler bunlar. Yeni şiirlerle zenginleşmiş bir bütün. İlk bölümde Rıfat Ilgaz 'Kulağı Kirişte' ile başlıyor. Çünkü kapıyı kim vuracak belli olmaz, hazırlıklı olmalı. Ve 'yaşamadan kimliklerini eskitenler'i tanıyoruz, 'Kısalar, Köseler' şiirinde. Tanımamız gereklidir, çünkü 'biz korkarsak onlar yüklenecekler...' Oysa 'ölmez sevgiden yana olanlar' dizesiyle birleştiriyor Rıfat Ilgaz bizim gibi düşünenlerin yüreklerini, defneler gibi bir araya getiriyor bir söz tomurcuğuyla.

Son şiirler hakkında söylenmesi gereken bir özellik de, eski şiirlerinde yer alan öykülemelerin bunlarda azalmış olması. Hemen göze çarpan bir özellik. Bu Rıfat Ilgaz'ın şiirinin tek bir anlatım biçimine sığınmadan, ancak biçim oyunlarına da sapmadan yaşamını sürdürdüğünün göstergesi olmalıdır. Öykülemelerden bu şiirlere kalan özellik, aynı yalınlık, aynı konuşma biçimi rahat söyleyiş, kendini anlatırken, duygularını kâğıda dökerken yaşamı, ülkeyi, insanları anlatması, onarın derdini kendine dert edinmesi.

Şiirlerin bir bölümü çocuklar için ayrılmış. Çocukların yaşamı öğrenişleri, kent çocuklarının sıkıntıları, yoksunlukları, çocukça ama yine de yiğitçe karşılanan, büyüklere örnek olacak cesaretleri, yaşamdan korkmamaları çocukların; bu şiirlerde işlenmiş. 'Uçurtma' başlıklı şiirde özgürlüğü bir başka boyutuyla, çocukların yüreğindeki o saf, ama arzulu boyutuyla yakalamak olanaklı: *'Çocuklarımız neleri sevmiyorlar ki... / Uçurtmayı seviyorlar sözgelişi, / Bir havalandı mı uçurtmaları / Daha da güzelleşiyorlar. / Maviliklerde gözleri / özgürlüğü yaşıyorlar / uçurtmalarla birlikte'* Biraz da çocuk yüreklerimizde, imgelerimizde yaşayıp, yaşatmayız mı özgürlüğü? İşte çocuklar, işte şiirleri, özgürlüğe çağrıları... Ve masalları yıkan, masallardan güçlü bir şiirde yine çocuklarla konuşuyor Rıfat Hoca.

Rahat, ılık, bir dostla koyulaşmış bir söyleşi içinde konuşurcasına rahat başlıyor şiire Ilgaz ve konduruyor bitiş noktasını, yeni bir başlangıç için. Çocukların da okuması gereken bir şiir kitabı çıkıyor karşımıza, sadece ikinci bölümü değil, hepsini okuyabilir çocuklar, büyükleriyle birlikte. Sizin de 'kulağınız kirişte' olacaktır o zaman...» (İlhan Özdemirci/Cumhuriyet, 11.8.1983).

«40 Kuşağı şairlerimizden Rıfat Ilgaz, son ürünlerine yer verdiği bir yapıtla gene okur karşısında. Değişik zamanlarda, söz konusu kuşak üstüne tartışma açma çabalarının da sürdürüldüğü göz önünde tutulursa, Ilgaz'ın yapıtının, şiirlerin ötesinde bir önem ve ilginçliği de taşıdığı açık. Yapıtın bir başka önemi de, şiirlerin, yetmiş gibi ileri sayabileceğimiz bir yaşta üretilmiş olmaları. Ilgaz da ilk şiirine bu özelliği temel tutarak başlıyor: *'Yaşlılar adına konuşmanın tam zamanı / Kütükte yaşı yetmişlerin arasındayım. / Bir tekerlemenin çağrışımında / İnanıverneyin işimin bittiğine.'* (Kulağımız Kirişte). Böyle başlıyor Ilgaz ve yetmişe varmakla 'işinin bitmediğini' anlatıyor okurlara, iki bölümde toplanmış on dokuz şiirle seslenerek.

Kendi kişiliğinde özdeşleştirerek, yetmişli yaşların duyarlıklarını, dünyaya bakışlarını getiriyor Ilgaz. (...)

Yapıtının ikinci bölümü, 'Çocuklarımızın Bahçesinde' başlığını taşıyor. 'Uçurtma, Çember, Evcilik' gibi şiir adlarını sayarsam, şiirlerin içeriklerini de az çok açıklamış olurum sanıyorum. Ama, 'Benim Güzel Yavrum'adlı şiire özellikle dikkat çekmek istiyorum. Yapıtta en çok sivrilen şiir bence. Adı geçen şiirin son bölümünde şu dizeler yer alıyor: *'Padişah bu, / Bizim gibi sıradan baba değil ki / anladın gerisini değil mi, / «Cellât!» demiş padişah, / «Uçurun başını!» / Demiş ama benim güzel yavrum / Dediğiyle kalmış!'*

Yazının sonunu, yapıtın başındaki ilk şiire dönerek bağlamak istiyorum: *'Kapıya kim vuracak belli olmaz / Kulağımız kirişte olmalı!'*dizeleri, kitaba adını veren şiirin son iki dizesi. Evet, yetmişli yaşlara varmış olmak bir anlamda ölümü daha yakın duyumsatır kişiye, 'son'un kapıyı çalma olasılığının daha da yakında olması, hep tetikte tutar kişiyi. O nedenle söz konusu dizelerden «ölüme yakın olmak» çağrışımlarının alınması olası. Ama şu soruları da sorarak kendimize: Kapıyı çalan ölüler midir salt? Yalnız yetmiş yaşındakilerin mi kirişte olmalı kulağı?» (Bedirhan Toprak / Varlık, Eylül 1983)

«*Ocak Katın Alagöz*, Rıfat Ilgaz'ın onuncu şiir kitabı. *Kulağımız Kirişte* 1983 yılında çıktığına göre, *Ocak Katın Alagöz* son beş yılın ürünlerini kapsıyor.

Buna karşın geniş oylumlu bir kitap değil *Ocak Katın Alagöz*. Hepsi hepsi on beş şiir. Ama Rıfat Ilgaz'ın şiir çizgisinde önemli bir yeri var.

Önemi de şuradan geliyor: Rıfat Ilgaz'ın şimdiye kadar yazdıklarının bir bileşkesi. *Yarenlik*'ten *Kulağımız Kirişte*'ye uzanan eğride onun şiirinin birçok temel taşını barındırıyor.

Şöyle de söylenebilir: *Ocak Katın Alagöz*, Rıfat Ilgaz'ın hem toplumsal çelişkileri vurgulamasının hem de yaşamı çevresinde oluşan duyarlıkların aktığı iki kanalın bir yerde birleşmesinin göstergesi.

Toplumsal olaylar karşısında bir şairin öfkesini dizginleyememesinin şiirleri.

Kimi yerde yalın söyleyişlere düşse de: *'Ah uzak görüşlü yetkililer, / Bıraksanız da büyük sorunları bir yana, / Biraz da ulusunuz için... / Halkınız için konuşsanız.'*

'Bir ata öğüdü' de kendisi verse de...

Direncin, kavganın türküsünü söylese de 'Direnin sonuna kadar!'

Ocak Katın Alagöz'ün 'has' şiirleri Rıfat Ilgaz'ın kendi yaşamı çevresinde oluşan duyarlıkları işledikleri. 'Dört Mevsim gibi, Durmak Yok, Okutmak Üzerine, Öğünsek mi, Saltanat' gibi.

'SINIF'ın ozanıyım mimli, / HABABAM SINIFI'nın yazarıyım ünlü, / Kim ne derse desin, / Çocuklar için yazdım hep.'

Gerçekten de direnci de, kavgası da çocuklar üzerine hep Ilgaz'ın.

Ömür boyu iki iş tutmuş: Biri çocukları okutmak, ikincisi yazdıklarını çocuklara okutmak.

En yalın görünen şiirinde bile Türkçe sevgisinin öne çıkması, *'Sev Türkçeni, çocuğum, / Dilini sevenleri sev'* deme bilincinden olsa gerek.

'Ozanca, insanca, uygarca' da olsa ağlamak yok şiirinde.

Karamsarlık da, umutsuzluk da.

Güle oynaya geçilmese de aydınlığın dar kapılarından. Acılarla içli dışlı olunsa da...

Yenilmişlik de yok.

'Saltanat' şiiri 'son sözünü henüz söylememiş' bir şairin bir anlamda 'vasiyet'i. Dünya yüzünde yazdıklarından başka hiçbir maddi varlığı olmayan bir şairin... Altında bir kuru tabut, bütün tacı ve tahtı sözcükler ve sözcükler olan bir şairin...

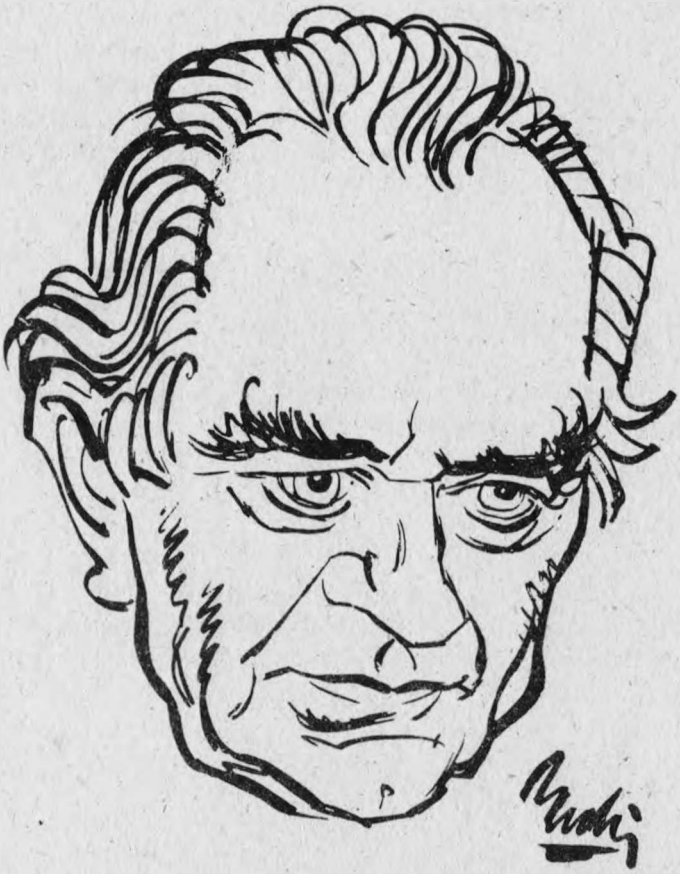
Hüzün, hep Rıfat Ilgaz'ın şiirinin dışında kalmıştır. Ama bu şiirde hüzün egemen.

Ve 'vasiyet' yalnızca oğluna değil, bütün bir topluma, ülkeye, hepimize... Karlı tipili kışlara değil.

Yemyeşil bir bahara, bir de sevme, çalışma, düşünme adına.

Ölü dalgaların unuttuğu... (Refik Durbaş/Cumhuriyet, 14.1.1988)

HİKÂYECİLİĞİ

HİKÂYE VE MİZAH ANLAYIŞI

ILGAZ'A GÖRE, MİZAH VE HİKÂYE

«– *Mizah yazarı olarak gittikçe genişleyen bir çalışmanız var, bu alanda neler söylemek istiyorsunuz?*

– Şiirde demek istediğimle, bugün mizahta yapmaya çalıştığım, birbirinden ayrı şeyler değil. Büyük zıtların, toplumu her bakımdan rahatsız ettiği bir ortamda yaşıyoruz. Mizah bu zıtları en başarılı bir şekilde belirtmeye yarayan bir yazı çeşnisi, bir görüş özelliği.

Bu mizacımdan gelen özellik, şiirlerimde de yok değildi. Roman da yazsam (*Bizim Koğuş* ve *Hababam Sınıfı* bir romandır) bu özellik ister istemez yapıtlarıma yansıyacaktır. Yani, şunu demek istiyorum, ben mizah yazarı değil, hikâyeci ve romancıyım. Eğer yapıtlarımda mizahî bir çeşni varsa bu ancak olayları görme, yorumlama özelliğimin bir sonucudur.

Bir gün tiyatro da yazarsam, şiirlerimdeki toplumcu anlayıştan ayrılmayacağım gibi, ister istemez mizacının etkisi altında kalarak mizahçılıktan da kurtulacak değilim.» (Rıfat Ilgaz/Yelken, Eylül 1962)

«– Eleştirmenlerden bir ricam olacak: Öykülerim yeniden basılıyor. Öykülerimi gerçek bir eleştirmen ciddiliği ile yeniden ele alsınlar. Hiçbir öykü antolojisinde benim adım geçmez. Öykü müdür, değil midir, bunu değerlendirsinler. Mizah mıdır değil midire bakmasınlar. Ben onların mizah olduğunu çok iyi biliyorum. Onlardan ricam, öykü kuralları içinde yazılıp yazmadığını değerlendirsinler. Öykü müdür, Nasrettin Hoca'nın fıkra anlatışı mıdır yoksa? Ben daha ileri giderek söyleyeyim, Batıda bunun usta mizahçılar tarafından yazılmışlarını görüyorum. Yanlış anlaşılmasın, diyelim ki O'Henry, Çehof, Thurber, Mark Twain örneklerini bir hatırlatayım dedim.» (Doğan Hızlan - Rıfat Ilgaz / Gösteri, Temmuz, 1982)

«– *Bir mizah olarak ünlenmeniz, şair kişiliğinize ve romancılığınıza bir haksızlık olmuyor mu?*

– Şiirle başlayıp mizah yazarı olarak ünlenmem mi? Bu ün halktan geliyorsa gerçekten övünmem gerekir... Eğer sayın eleştirmenler beni mizah yazarı sayıyorlarsa onlara sormalıyım: 'Beni mizah öykücüsü olarak sayıyor musunuz?' diye. Şunu rahatça söyleyebilirim, beni onlar değil, okurlarım mizah öykücüsü, mizah romancısı olarak saymaktalar... 12 kez basılan *Hababam Sınıfı*, beş kez basılan *Pijamalılar (Bizim Koğuş)* bunun sağlam kanıtı. Hiçbir eleştirmenin benim öykülerim üzerinde gereken önemle durduklarını sanmıyorum. Böyle olsaydı, öykücüler arasında adımın geçmesi gerekirdi. Mizah yazarı olarak toptan bir niteleme beni hiç de yazın adamı olarak ilgilendirmez. Çünkü mizah yazınsal bir tür değildir. Halkımız beni gerçek bir mizah öykücüsü, gerçek bir mizah romancısı olarak saymakta, yapıtlarıma gereken önemi vermektedir. Hiçbir öykü kitabının basımı, üç-dört basımdan az değildir. Bence önemli olan da halkın vardığı değerlendirmelerdir, ilgidir. Demek ki, ortada bir haksızlık yok, hakşinaslık ve değerbilirlik var bence...» (Osman S. Arolat - Rıfat Ilgaz/Nokta, 23-29 Nisan 1982)

«– Beni de soruşturmanıza katıyor, bana da soruyorsunuz, demek beni de hikâyeciden sayıyorsunuz, öyle mi? Ben kendimi mizah hikâyecisi, yani halkımızın çok okuduğu o mizah dergilerin-

de, gazetelerin belli sayfalarında (ilk sayfalar da dahil), türlü güldürü örnekleri çiziktiren bir yazar sanıyordum bir yanımla. (Benim birçok yanım vardır. Oysa bir yazar, ya sanatçıdır, ya değildir. Ama bizim dergi sahiplerimiz, eleştirmecilerimiz, antoloji derleyicilerimiz adamı param parça ayırıp işlerine gelen yanlarımızı, istedikleri dönemlerde alıp alıcılarına sunarlar.) Bu yüzden, Rıfat Ilgaz hiçbir zaman bu üstün ve içinden pazarlıklı kişilerce hikâyeci sayılmamış (hatta çoğu zaman şairden, romancıdan, piyes ye fıkra yazarından...) sayılsa bile, nedenleri kendilerince önemli tanımlamalarla saf dışı edilmek için de ayrıca gayretkeşliğe uğratılmıştır.

Bana sorarsanız (nitekim soruyorsunuz) mizah hikâyecisi olmak, 'öykücü'olmaya hiç de engel değildir, (üstünlüğünü savunanların da karşısında değilim) aptalca yazılmış birtakım hikâyeleri okudukça en kötü bir mizah hikâyesinin değerini ister istemez kabul ettiğim çok olmuştur.

Bu arada şunu da belirteyim: Mizah diye yazınsal bir tür yoktur. (Paradoks sanılmasın.) Mizah büyük bir gerçektir ama yazınsal bir tür değildir. Bir bakış, bir görüş, bir yorumlayış, çelişkiler, zıtlıklar, sürprizlerle gerçeği anlayış, göremeyenlerin, görmek istemeyenlerin gözlerine sokuştur. Bununla birlikte, üstün bir mizah değeri olan herhangi bir yazar, hikâyeci olma niteliğine de varmış sayılmaz. Önce hikâyecilik vardır. Bir hikâyenin mizah hikâyesi oluşu onun değerini düşürmez, tam tersi arttırır, eğer bu hikâyede gerçekten hikâye niteliği varsa...

Bir hikâyenin ağlatıcı, ürkütücü, hatta dehşet verici oluşunun hikâyeye değer kattığını söyleyemeyiz, ama (buna özenenler çok) güldürücü oluşu, eğer sanatçı bu işi kendine güldürmeden başarabiliyorsa, bu bir seçkinlik, bir ustalıktır. Dünya yazarları içinde pek az mizah hikâye ve romancısının yetişmesi savımızı pekiştirir.

Güldürü yazarları, toplum sorunlarımızı en karışık çağlarda, en baskılı evrelerde ele aldıkları için halkın çok sevdiği, benimsediği kişiler olmuşlardır. Bu tür yazarların kitaplarının, yazılarının çok okunması bunu göstermez mi?

Her güldürü yazarı olumludur diye bir sonuç da çıkarmak istemiyorum. Toplumun atılım gücünü kıran, halkı içinde bulunduğu bunalımlarla uzlaştırıp yatıştıran mizah yazarları da vardır. Çok okundukları için başka türlü yazanlardan daha uyuşturucu, tutucu olabilirler. Hepsi doğru. Mizah türünde hikâye vermeyip de zararlı, hiç olmazsa yararsız, olumsuz yazarlar az mıdır?

Bu arada şunu da belirteyim: Yazınsal ürünler üzerinde inceleme yapanlar, edebiyat tarihçileri, eleştirmenler, antoloji derleyicileri, yayınevlerinin yetkili seçici ve inceleyicileri iyi niyetli, yeterli görünmüyorlar. Hele ödül ve armağan üleştiricileri... Bunlar hikâyeciliğimiz için de, şiirimiz için de basın kanunundan, ceza kanunundan, yürürlükte olan Kurt Kanunundan çok daha zararlıdırlar. Bununla birlikte halkımız kendi yazarını seçmekte, okuyacağı hikâyeyi, romanı arayıp bulmakta hiç de yan tutanlardan, rüzgâr kollayanlardan yararlanır görünmüyorlar. Sorduğunuz 'Türk hikâyeciliği üstüne düşünceleri' ben halkın yargısına bırakıyorum. Bir gün gelip bütün yazınsal ürünlerin ve yaratıcılarının yeniden değer ölçüsünden geçirileceğine inanıyorum. Nitekim, halkımız en korkusuz, en sağduyulu, en güvenilir eleştirici, izleyici, okuyucu, değerlendirici olduğunu şimdiye dek yayın hayatında kendini duyuran bütün baskılara, şaşırtmacalara, yanıltıcılıklara, neyi seçip alacağını, sessizce ama dirençle göstermiştir. Halkın gücü bir gün daha çok artacak ve kendini bu edebiyat simsarlarına da saydıracaktır. Bize düşen iş, bol bol ürün vermek, yayınlama olanaklarımızı arttırmak olmalıdır.» (Rıfat Ilgaz/Yansıma, Haziran 1972)

«Her zaman söylerim, mizah yazarı olarak bile görevimin halkımızı güldürüp eğlendirmek, böylece sorunları unutturmak olmadığını. Altında sınıfsal nedenler olsun, olmasın mizahın eleştirisel nitelikte olmasını yeğliyorum. Mizah deyince, toplumsal yergiyi anlıyorum. Öyküde de sınıfsal nedenler olsun, olmasın mizahın konusunun işlenme biçimine göre her yazıda mizah dozu belli bir ölçekte olabilir, hiç de olmayabilir. Halkımız, bereket ki, gülmenin kararını en az bizim kadar biliyor. Hoca Nasrettin rahlesinden geçtiğinden...» (Rıfat Ilgaz/Vatan, 13.9.1975)

«– 1940-45 döneminin mizah anlayışı ile günümüzün mizah anlayışı arasındaki ayrımlar konusunda söyleyecekleriniz?

– Önce benim anladığım mizah nedir bunu açıklayayım: Bir kez yazınsal tür değildir. Bir başka yazınsal tür ile birlikte vardır. Romanla, öyküyle, şiirle... Olaylara özgün bakış açısıdır mizah. O açı nedir, ne olmalıdıra gelince, senin sorunun özü çıkıyor karşımıza. İnsanlara salt anlamsız kahkahalar mı attıracak, yoksa güldürürken bir şeyler de sezdirecek mi? Ayrım burada yatıyor. Güldürmeyle düşündürme arasındaki ilişkide. Günümüz mizahında –bazı mizahçı arkadaşları değerlendirmemin dışında tuttuğumu belirteyim– amaç çoğu kez hoşça zaman öldürtüp eğlendirmeye doğru eğilimli. Oysa 40'lı yılların mizahının başat niteliği güldürürken düşündürmekti... Toplumun yanlış işleyen yanlarını vurgulama, gerçeklerini gösterme, uyarmaydı. Yani ağızların kulaklara varması değildi istenen, dudaklar kımıldasın yeterdi. Güldürmek, eğlendirmek belki araç oluyordu, ama temelde istenen buydu. O dönemlerin çoğu mizah yapıtlarına bakın görebilirsiniz bunu. Nitekim, benim *Hababam Sınıfı* da yanlış işleyen eğitim sistemimizden doğmuştur, onun yergisidir. Diyeceğim, tümüyle alırsak bir nitelik ayrımı söz konusu.» (Mehmet Yücel-Rıfat Ilgaz/Görünüm, 1982)

«– Mizahın tarifini sorarsam size...

– Mizah bir tavırdır, bir tutumdur, bir davranıştır. Topluma, doğaya bakma biçimidir.

– Sizin bakış biçiminizle mizah? Başlıca amacınız güldürmek mi oldu?

– Hayır, benim amacım tümüyle güldürmek olmamıştır hiç. Tedirgin eden, tedirgin etmeye çalışan bir mizahtır. Uyuşturup yatıştıran, sakinleştirici bir mizah değil. İşlediğim olaylar olumsuz olabilir, ya da sıradan ve ilgisiz kişileri konu edebilirim. Ancak, amacım, izleyene olumlunun, yararlının, doğru davranışın ve sağlıklı tutumun ne olduğunu göstermektir. Hep bozuk düzenin köküne gitmeye çalıştım. Gözümü toplumdan hiç ayırmadım. Kulağımı da halktan. Beni saran ve yaşadığım olayların tanıklığı da gözlemlerime katkıda bulundu.» (Özcan Ercan-Rıfat Ilgaz/Milliyet, 15.12.1991)

RIFAT ILGAZ'IN MİZAH HİKÂYECİLİĞİ

«Hem şair, hem mizah yazarı olarak Rıfat Ilgaz'a edebiyatımızda gerektiği yerin verilmediği kanısındayım. Değerbilir eleştirmenlerin Ilgaz'ın sanatı üzerinde bir gün değerince duracaklarını sanıyorum. Mizah yazarı olduğuma göre, Ilgaz'ın mizahı üzerinde yargıda bulunmam belki de yadırganacaktır. Ben Rıfat Ilgaz'ın şiirleriyle mizahı arasında yakınlık buluyorum. Onun mizahı da şiirleri gibi ince, duygulu ve halktan yana... Dahası, mizahında da şiirin ağır bastığını söyleyebilirim. 'Tuh Sana' ve 'Nesi Meşhur' gibi hikâyelerin Türk mizahında belli bir yeri olacağına inanıyorum.» (Aziz Nesin/Yeni Tanin, 1961)

«Rıfat Ilgaz ilk ününü şiiriyle yaptı. O dönemin edebiyat dergilerini ve yayınlarını izleyenler Rıfat'ı önemli bir imza olarak anacaklardır.

Konumuz mizah, Rıfat'ı mizah yönünden yeni baştan tanımamız gerekiyor. Yazdığı mizah eserleriyle yaşantıları arasında büyük ilgiler var. Mizah yazarı Karel Çapek'i gününün eleştirmecileri yaşantısıyla birlikte ele alarak incelemek istediler. Bu Rıfat Ilgaz için de doğru.

Rıfat Ilgaz'ı eski bir öğretmen ve eski bir veremli olarak özetleyebilirsiniz. Bu taraflarını eserlerinde kolayca bulacaksınız. *Hababam Sınıfı* ve *Bizim Koğuş* kitapları güçlü birer kanıttırlar. Tıpkı Çapek'in çocukluğuna karışan makine ve tabiatın, eserlerinde bol bol ortaya konuşu gibi. Çapek'de de Rıfat gibi bir sanat gayreti ve eserleri görebilirsiniz. (Ancak benzerlikleri de bu kadardır.)

Rıfat Ilgaz şiiri bıraktı. Fakat bu geçmişi şimdi yazdığı hikâyelerde ayrı bir önem taşımaktadır. Orhan Veli dönemine kadar uzayan şiir anlayışına önemli örnekler sunabilen Rıfat Ilgaz'ın bu şiirlerinde toplum dertleri, bozuk yanları yalın bir anlatımla verilmek isteniliyordu. Şiir yazdığı günlerin etkisi öylesine uzun boylu oldu ki, mizah hikâyelerinde de bir sanatçı gayreti şimdi bile ortada.

Rıfat'ın kitabını gülmek, hoşça vakit geçirmek niyetiyle elinize alırsanız, onunla istenildiği gibi tanışmamış olacaksınız. Rıfat tebessüm ettiren bir mizah yazarıdır. Bazı hikâyelerinde mizahla ilgisiz yazıların havası vardır. Hatta, birtakım hikâyeleri 'acı' kelimesiyle özetlenebilir duygular uyandıracaktır.

Rıfat Ilgaz siyah mizalı yapan bir yazar mıdır? Bunu söyleyebilecek gerekçeler bulmuş değilim. Ayrıca mizahı renklere göre ayrıştırmanın gereğini bir türlü benimseyemedim.

Rıfat bir özetle hicivcidir. Şiirlerinde süre gelen hicivci yanı gittikçe keskinleşmeye, güldürmekten çok, acı duyguların sokaklarına yaklaşmaya başladı. O her konuda insanları güldürmeyi, neşelendirmeyi değil, yaşantısının tatlı olmayan sonuçlarını anlatmayı denedi.

Belki bu yüzden, usta bir yazar olmasına rağmen, Rıfat Ilgaz, sanatçılara özgü ilgisizlik çerçevesi içinde, gücüyle oranlanmayacak bir ünü yeterli buldu.

Rıfat Ilgaz'ın hikâyelerinde bir fıkra çekirdeğini kolayca izleyebilirsiniz. Rıfat her hikâyede yalnız bir olay anlatmayı yazış kuralı bellemiş sanki. Mizahı hikâyelerinin bütünlüğünde vermek ister. Rıfat'ta kelime oyunlarına düşmek yoktur. Oysa halkımızın mizah anlayışı ilkin bu kelime oyunları ile beslenmiştir. Rıfat güzelce bu

yoldan yararlanabilir, kelime ve cümlelerle oynayarak kötü, yaygın bir mizah yapabilirdi. Özel durumlar bir yana, elinde Rıfat'ın kitabını görebileceğiniz kişilerin iyi mizah zevkine sahip olduğunu kabul edebilirsiniz.

Hababam Sınıfı, Rıfat'ın okul anılarıdır. Kahramanı bir ya da birkaç kişi yerine bir sınıf olan bir eser bu. Belki ilk özelliği burasında. Öğretmen ve öğrencileriyle belirli bir topluluk ele alınmakta, okuma problemi hiciv oklarıyla değerlendirilmektedir.

Bir öğretmen düşünün, kafasında yaramaz öğrencilerle dolu bir sınıf yaşatmaktadır. Bütün eğitim süresince devam eder bu tasarı, sonunda öğretmenlik hayatı bitince, öğrencilerine duyduğu özlemle kaleme alınmaktadır. Bence *Hababam Sınıfı* böyle doğdu. Aşağıda belirteceğim gibi Rıfat anılarını masa başında mizah biçimine sokan bir yazar değil, olayları mizahî bir gözle seyreden kişilerden...

Şimdiye değin üç kitap çıktı, *Hababam Sınıfı* üstüne. Her kitap sınıfın bir yıllık maceralarını anlatır, ikinci kitapta Hababam Sınıfı'nı bir sınıf daha atlamış görürüz. (...)

Rıfat Ilgaz akılda kalan tipler ortaya koyar. Bu ona ait ikinci bir özellik olabilir.

Rıfat hikâyelerinde üçüncü şahsın fiil kiplerini kullanıyor. Ayrıca, olay 'şimdiki zaman' içinde geçer. Konunun geçtiği yerde, olanları yalnızca gözleyen bir kişinin anlatım biçimini uyguluyor çoğunluk.

Olanı yalnızca anlatmak isteyen Rıfat Ilgaz okuyucuyu güldürmek, hele gıdıklamak eğilimine çok yabancıdır. Olaya hikâye kişilerinin kahkahalarla güldüğünü belirterek sonuca yaklaşır. Fakat okuyucuda bu denli bir gülme isteği uyanmaz. Nedeni bence, şöyle açıklamalı: Rıfat anlattığı mizah yüklü, fakat anlatışı mizahî değil, o mizahî bir olayı duru bir anlatımla vermeye çalışmaktadır. Bu özellik bizi önemli bir sonuca çıkarıyor; hikâyeleri masa başı gayretiyle mizah kılığına girmiş değildirler. Yaşamaya mizah penceresinden bakar gibidir. Bunu yabana atılmayacak bir erdem saymalıyız.» (Ferit Öngören/*Türk Mizah Hikâyeleri Antolojisi*, 1959)

«Gerçek mizah, doğası gereği güçsüzden yanadır. Benim de bulunduğum bir toplantıda Rıfat Ilgaz'ın şu sözlerle dile getirdiği gibi:

'Yan tutma niteliği vardır mizahın. Biri şu taraftandır, biri bu taraftandır. Birinin güldüğüne öbürü gülmez, ağzı kapanır, yüzü mahkeme duvarına döner. Biz sandalyesi çekilenden yana mıyız, sandalyeyi çekenden yana mıyız?'

Kimileri mizahı ciddiye almaz görünmeye çalışırsa da, topluma damgalarını vuran mizah yazarları, uğraşlarını hep çok ciddiye almışlardır. Rıfat Ilgaz bunların öncülerindendir. Onun, yukarıda değindiğim toplantıdaki şu sözlerini aktarmadan geçemeyeceğim:

'Mizah yazarı sözü, beni bir yerde bıktırdı da. Yahu ben mizah yazarı olmaktansa hikâyeci, romancı, şair, köşe yazarı olmak isterdim. Bir mizah yeteneğim varsa bu türlerin içinde göstereyim. Çünkü bir tavırdır, tutumdur, davranıştır mizah. Yani topluma, hatta doğaya bakma biçimidir. Benim eğer bir hünerim varsa iyi bir hikâyeci, iyi bir romancı, iyi bir köşe yazarı olmakla övünürüm. Mizahçı olmakla övünmek ayrı iş. (...) Eğer ben rahatça ömrü billah şiir yazabilseydim, kitaplarım toplatılmasaydı, belki mizah yazarı olarak çıkmayacaktım orta yere.' (...)

Ferit Öngören, Ilgaz'ın güldürme amacı gütmediğini, insanları neşelendirmekten çok onlara kendi tatsız deneyimlerini aktarmaya çalıştığını öne sürüyor. Ben bu genellemeye katılmıyorum. Rıfat Ilgaz toplumun acı deneyimlerine tanıklık eden, kişisel olarak güç koşullardan geçmiş bir yazardır. Ama bir mizah yazarıdır! Yazdıklarının kimileri insanı acı acı gülümsetir, kimileri de kahkahalar attırır. Çoğu düşündürür, ama hepsi, şöyle ya da böyle, değişen ölçülerde güldürür. Türk insanını en çok güldürmüş yapıtlarından biri olan *Hababam Sınıfı* Rıfat Ilgaz'ın değil mi? Ya da sözgelimi düpedüz eğlenceli birer öykü olan 'Attiiii!, Beğenmedin mi?' ve benzerlerinde acılar nereye gizlenmiş?

Rıfat Ilgaz, öykü ve romanlarıyla toplumumuzun kırk yıllık bir döneminin panoramasını vermiştir. Acı da, neşe de hayatın içinde bulundukları oranda yansımıştır bu panoramaya. Rıfat Ilgaz'a

sorunsuz bir toplum verilseydi, kendisinden başka türlü bir mizah beklenebilirdi. (Gerçi bu da şu günlerde ateşli ateşli tartışılan 'acısız arabesk' türünden bir tuhaflık olurdu ya, ayrı konu.)

Rıfat Ilgaz, çoğunlukla kişisel deneyim ve gözlemlerinden yola çıkar. Durum komiğini hayatın içinden, gerçekçi rastlantılardan ve çatışmalardan yakalar. Sözgelimi Aziz Nesin'in daha sık yaptığı gibi kurgusal, yapay ya da alegorik diyebileceğimiz durum ve konumları pek kullanmaz. Simgesel anlatıma hemen hiç başvurmaz. Söyleyeceğini dolaysız, kestirmeden, açık seçik söyler. Yazdıklarının hemen tümü özyaşamsaldır. Belki hemen altını çizmek gerek, hiçbiri de benmerkezci değildir.» (Sulhi Dölek/Varlık, Nisan 1989)

«Mizah bir tavırdır, tutumdur, davranıştır,» diyor *Rıfat Ilgaz*. 'Yani topluma, hatta doğaya bakma biçimidir. Eğer bir hünerse, iyi bir romancı, iyi bir şair olmakla övünürüm. Bir mizah yeteneğim varsa, bunu bu türlerin içinde gösteririm.'

Bu sözlerde gizli bir yakınma var. Bazılarımızın mizaha bakışındaki yanılgıya gönderme var. Mizah öğelerini kullanan yazarlar, yıllar yılı edebiyatımızın ayrıksı bir kolu, neredeyse onun dışında bir gelişmenin temsilcileri olarak görülmüştür. Bunda yoz mizah örneklerinin payı yok değildir ama, asıl yanlış yönlendirme doğrudan doğruya, mizahı bir tehlike olarak gören iktidar sahiplerinden kaynaklanır. Alay oklarından korkanlar, bunları ciddiye almaz görünerek etkisizleştirmeye çalışırlar.

Bir kitabevinin açılışında kitaplarını imzalamaktadır Rıfat Ilgaz. Açılışı *Celâl Bayar* yapmıştır. Şakacı bir okur, *Hababam Sınıfı*'nı alır, imzalasın diye *Rıfat Ilgaz* yerine *Celâl Bayar*'a götürür. 'Bari ciddi bir kitap olsaydı!' diye burun büker Bayar.

Oysa onun ve yandaşlarının mizahı gerçekte çok ciddiye aldıklarının açık bir kanıtı vardır: Kovuşturma ve yargılamalar.

Rıfat Ilgaz'ın yazar ve yazı işleri müdürü olarak Sabahattin Ali ve Aziz Nesin'le birlikte içinde bulunduğu, uğruna hapse girip çıktığı. *Marko Paşa* hareketi tek parti dönemindeki muhalif tutumuyla Demokrat Parti'nin iktidara gelişine katkıda bulunmuştur. Ama Demokrat Parti de iktidara gelir gelmez Marko Paşacıların ensesinde

boza pişirmeye başlar. Çarpıcı görünse de şaşırtıcı değildir bu: Çünkü iktidar değişmişti ama, Marko Paşa'nın muhalifliği değişmemiştir.

Gerçek mizah, doğası gereği muhaliftir. İcraat iktidarın elinde olduğuna göre, yanlış uygulamaların, gülünçlüğü vurgulanacak koşul ve tutumların sorumlusu da iktidardır. Her şeyin yolunda gittiği kusursuz bir toplumdan da mizahçı çıkmaz zaten. Cennette mizah yoktur ama, yeryüzünün cennete dönüşmesi olasılığı da pek güçlü değildir. Tarih kadar eski olan mizah, varlığını herhalde uygarlık yok olmadıkça sürdürecektir. (...)

Yine onun mizahçı yönüne dönersek... Çoğunlukla buruk bir bakış açısı olduğu söylenebilir. Bazen acı acı gülümsetir okurunu. Başlıca amacının güldürmek olmadığı da bellidir. Ama öyle anlar gelir ki, kahkahalarınızı tutamazsınız. (...)

Romanları gibi, mizah öykülerinde de kurgusal, simgesel, anakronik ve alegorik yaklaşımları pek sık kullanmaz Ilgaz. Söyleyeceğini dolaysız ve kestirmeden söyler. Gülünç durumları hayatın içinden, gerçekçi çatışmalardan yakalar, çoğu zaman parmak ısırtan bir ironi sergiler.

Kuşkusuz çok geniş bir yelpaze oluşturan öyküleri için bunlardan öteye genellemeler yapmak zor. Burada, daha önceki bir çalışma için çıkardığım bazı kısa notları aktaracağım. Ilgaz'ın öyküleriyle tanışık olanlar bazı bildik çizgiler yakalarlar, henüz tanışmayanlar da bir görüş edinebilir belki.

'Kefil Olur musun?'daki siyasî suçlu cezasını çekmiş, salıverilecektir. Ancak bir kefil gerekmektedir. Gözüne ilişen ve yüksek rütbeli bir polis sandığı iyi giyimli birinin yardımını ister. Oysa bu adam, genel gözetim altında tutulan azılı bir dolandırıcıdır.

'Para Bankada' öyküsünde, paranın gölgesinin bile para kazanmaya yettiğini, kâğıt zamlarıyla bir gecede zenginler yaratıldığını görürüz.

'Sosyal Kadınlar Partisi'nde, kuracakları örgütün bayrağına simge olarak oklava mı, yoksa sütyen mi koyacaklarında bile anlaşamayan «tuzu kuru» kadınlar sonunda saç saça, baş başa gelip kavgalarını ayırmaları için erkeklerden medet umarlar.

'İki Tanık'ta, büyük bir düzenbaza kazık atmayı başaran bir küçük düzenbaz anlatılır.

'Sucuk'ta, dönemin yetkilisinin aklına eser, denize bakan yasak bölgedeki çorak tarlada turistik tesis yapılmasını buyurur. Tarlanın sahibi kazançlıdır ama, aradaki uyanıklar çok daha kazançlıdır. (...)

'Paris'te Bir Sürgün', gönüllü kaçışlarını sürgün diye yutturmaya çalışan ve ülkeyi uzaktan yönetmeye kalkan sahte aydınların yergisidir.

'Yolda Giden'deki muhalif öğretmenin sürgünlüğü ise gerçektir ve ölümünden sonra bile bitmez; zavallının mezarı oradan oraya nakledilir.

'Kurtarın Beni!', küçük insanı sevecenlikle saran sıcak bir Rıfat Ilgaz öyküsüdür. Alınyazısı gibi kendisine yapışan eski pardösüsünden bir türlü kurtulamayan, ondan nefret eder hale gelen bir dar gelirliyi anlatır.

Kısacası mizahçı Rıfat Ilgaz, hayatına dokunan her şeye dokunmuştur yazdıklarıyla. Onun yaşadıkları, bir bakıma hepimizin yaşadıklarıdır. Elli yıla yaklaşan yazı serüveninde yerdiği ve iğnelediği çelişki ve çarpıklıkların bir bölümü ortadan kalkmıştır kuşkusuz. Çünkü insan toplumları sürekli değişir ve gelişir. Gelişme bazı sorunları ortadan kaldırır, bazı yeni sorunlar getirir.

Yeryüzündeki amacımız hep daha iyiyi aramaksa, mizahın da bu arayışta yeri ve payı vardır. Çözümü, yani nasıl olmamız gerektiğini anlatmaz ama; sorunu, yani nasıl olduğumuzu söyler. Kimliğimizi belki de en iyi gülerken keşfederiz. Gülmek temelde insanlara özgüdür. Kusursuz olmadığımızı görmenin burukluğuna karşılık insanlığımızın bilincine varmamız hiç de kötü bir alışveriş değildir.

Mizahçılar yüzümüze ayna tutup bize kim olduğumuzu gösterirler; Rıfat Ilgaz gibi ender yazarlarsa, en karanlık anlarımızda bile bir gülümsemeyle aydınlatabilirler içimizi.» (Sulhi Dölek/-Varlık, Aralık 1991)

HİKÂYE KİTAPLARI

Rıfat Ilgaz'ın yayımlanmış hikâye kitapları şunlardır:

Radarın Anahtarı (1957), *Don Kişot İstanbul'da* (1957; *Palavra* adıyla, 1972), *Kesmeli Bıınları* (1962), *Nerde O Eski Usturalar* (1962), *Saksağanın Kuyruğu* (1962), *Şevket Ustanın Kedisi* (1965), *Geçmişe Mazi* (1965), *Garibin Horozu* (1969), *Altın Ekicisi* (1972), *Palavra* (1972), *Tuh Sana* (1972), *Çatal Matal Kaç Çatal* (1972), *Bunadı Bu Adam* (1972), *Keş* (1972), *Al Atını* (1972), *Hababam Sınıfı Baskında* (1972), *Hababam Sınıfı Uyanıyor* (1972), *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* (1975), *Rüşvetin Alamuncası* (1982), *Çalış Osman Çiftlik Senin* (1982), *Sosyal Kadınlar Partisi* (1983).

Bu kitaplarda 300'ü aşkın hikâye bulunur.

1965'ten başlayarak basılan kitaplar daha önce yayımlanmış eserlerindeki hikâyelerden de seçmeleri kapsar. Örneğin, *Şevket Ustanın Kedisi* (1965), birkaç yeni hikâye ile 1957-1962 yılları arasında çıkmış *Radarın Anahtarı, Kesmeli Bıınları, Nerde O Eski Usturalar, Saksağanın Kuyruğu*'ndan bazı aktarımalar içerir. *Garibin Horozu* (1969) da adı geçen kitaplardaki hikâyelerden bir kesimini kucaklar. 1972'de Sınıf Yayınları'nca çıkarılan kitaplar ise bu tarihe kadar basılmış eserlerdeki hikâyeleri yeni bir düzenlemeyle sunar. Daha sonra, 1982'de Yalçın Yayınları da *Radarın Anahtarı,*

Nerde O Eski Usturalar, Garibin Horozu, Palavra, Rüşvetin Alamancası adlı kitaplarda aynı karma düzenleme yöntemini uygular. 1983'te Çınar Yayınları *Çalış Osman Çiftlik Senin* ve *Sosyal Kadınlar Partisi* adlı derlemelerinde onu izler. Bu yüzden, söz konusu kitaplardan aynı adı taşıyanların bile –sonraki basımlarda– kapsamları çoğunlukla birbirinden ayrıdır.

Hikâyelerin yayın yerleri ile tarihlerini belirtmeyen ve onları buna göre sıralamayan bu karışık düzenleme, kitaplar arasındaki ayrımları ortaya çıkarmayı ve yazarın evrim çizgisini aydınlatmayı engeller. Bundan ötürü Rıfat Ilgaz'ın bütün hikâye kitaplarını teker teker çözümleyip değerlendirmek yerine, burada onlardan ancak *Geçmişe Mazi* ile 1982'de yayımlanan *Nerde O Eski Usturalar, Garibin Horozu, Sosyal Kadınlar Partisi* üzerinde durmak yeğ görülmüştür. (Asım Bezirci)

GEÇMİŞE MAZİ

«*Hababam Sınıfı* adındaki mizah romanı ile ünü geniş çevrelere yayılan Rıfat Ilgaz, hikâye kitaplarını birbiri peşine yayınlıyor. *Kesmeli Bunları, Nerde O Eski Usturalar* adlarındaki mizah hikâyeleri kitaplarından sonra, son günlerde *Geçmişe Mazi* adındaki yeni kitabını da yayınladı.

Aziz Nesin'den sonra bu alanda gittikçe genişleyen bir üne ulaşan Rıfat Ilgaz, ondan biraz farklı olarak gündelik olayların aktüel parlaklığına bağlanan, bu yüzden de çabuk eskiyen 'mizah unsurları'ndan uzak kalmaya çalışıyor. Bu hikâyelerinde, bizdeki mizah dergilerinde bol bol rastladığımız çalakalem 'şişirmecilikten' öteye geçebilen, kalıcı sanata yönelen bir değer iyice beliriyor. Hikâyelerini 'mizahlık olay'lardan değil de, 'kişilerinin çatışmalı' yaşantılarından alıyor. Bu çatışmaların sürekli özelliklerinden aldığı temaları, mizaha çok uygun düşen hareketli ve şakrak bir anlatımla kuruyor. Onda, Çehof, O'Henry, Esedal gibilerinde gördüğümüz, hikâyelerin yapısına oturmuş ölçülü, dengeli bir sağlam mizah anlayışı var. Bu mizah, aslında 'halkının yaşamasında beliren' değerlerden özü-

nü alıyor. Rıfat Ilgaz, nice yıldır yazarlığın çilesini çekmiş, yıllarla birlikte işlediği canlı halk Türkçesini evirip çevirerek, kendi gözlemlerini, görüşlerini ifade edebilecek güçlü bir seviyeye ulaştırmış. Onun kullandığı Türkçe'nin, gerçeği anlatışında, kıvrak, akıcı, dokunduğu temalara can getiren bir çizgiye ulaştığı görülüyor. Ahmet Rasim'in eski fıkralarına yerleşen, meddah ağzının o tatlı, kıvrak sohbet dilinden gelen anlatımını andıran bu hikâyeler, 'yerli mizah' anlayışının ölçülerine kavuşmuş, doğrudan 'öğreti'ye gitmeden etkili olabilen, belli belirsiz bir toplumcu satire de ulaşabiliyor. *Hababam Sınıfı* kitabında uyarıcı güldürü yoluyla etkileyici sağlam bir mizah temeline oturan Rıfat Ilgaz'ın, hikâye kitaplarıyla da aynı çizgiye ulaştığı açıkça görülmektedir.» (Tahir Alangu / *Varlık Yıllığı* 1966)

NERDE O ESKİ USTURALAR

Rıfat Ilgaz'ın bu kitabı, okurlarca sevilen eserlerinden. İkinci kez basılan birkaç hikâye kitabından biri olması bunun kanıtlarından sayılabilir. Fakat 1962'deki basımla 1982'deki basımın aynı olduğu söylenemez. Çünkü son basımdaki hikâyeler 1972'de yayımlanan *Tuh Sana, Palavra, Al Atını, Altın Ekicisi, Hababam Sınıfı Baskında, Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı, Hababam Sınıfı Uyanıyor* adlı eserlerden seçilmiştir.

Nerde O Eski Usturalar'daki hikâyelerin konuları gibi kişileri de yaşamdan alınma. Her gün çevremizde görüp konuştuğumuz insanlar: Berberler, kahveciler, garsonlar, bakkallar, balıkçılar, bekçiler, öğretmenler, öğrenciler, memurlar, emekliler, avukatlar, aktörler, mühendisler, işadamları, ev kadınları vb... Bunlar arasında orta katmanlardan gelenler de var, ama çoğu halktan kişiler...

Rıfat Ilgaz bu kişileri 'gülünçleştirmek' ya da onlardan 'gülünç tipler' çıkarmak için bir çaba göstermiyor. Fakat onların gülünç yanlarını yakalamayı ve birkaç çizgiyle ilginç tipler çizmeyi iyi biliyor. (Örneğin, «Volter Ne Demiş»teki emekli öğretmen, «Ünlü Bir Fabrikatör»deki işadamı, «Radyonun Ankara'sı»ndaki

mısır satıcısı bu çeşit tiplerdendir.) Üstelik, bunun için abartma, değiştirme, karşılaştırma gibi güldürü tekniklerini de pek kullanmıyor. Belki de bu yüzden, güldürmekten çok gülümseten bir mizah, hatta mizahtan da çok bir yergi havası var hikâyelerde. Nitekim, «Saygı Diye Bir Şey Vardır» hikâyesinde telefon kabininde çene çalarak kuyruktakileri bekleten genç kızın sorumsuz davranışını yergili bir anlatımla veriyor.

Gerçi bu yergi çoğunlukla kişilere yöneliyor, ama onların aracılığıyla toplumdaki bazı aksaklıklara ara sıra değinmekten de geri kalmıyor. Sözgelimi, «Ayakkabılar»da Sahipsiz Yavruları Kurtarma ve Koruma Derneği Başkanı Hamdi Yılmazer'in kişiliğinde sözde yardımsever derneklerin içyüzü ortaya konuyor; bu derneklerdeki savurganlık ve çıkarcılık ile kimsesiz çocukların düşkün yaşamları arasındaki çelişki sergileniyor. Böylece, kişisel mizahla başlayan hikâye bir yerde toplumsal yergiye dönüşüyor. Buna karşın, kişilerle ilgili yergilerin kitapta ağır bastığını söylemek gerekiyor.

Aslında, Rıfat Ilgaz ille de kişileri yermek gibi okurları güldürmeyi de amaçlamıyor. Nitekim, sululuğa uzak duruyor, güldürme uğruna hikâyenin yapısını ve konunun niteliğini zorlamıyor. Mizah onda yaratılışının bir özelliği olarak -kendiliğinden- beliriyor. Kişilere, olaylara ve gerçeklere bir çeşit özel bakış açısı, yorumlama eğilimi olarak ortaya çıkıyor. Başka bir deyişle, o, güldürürken düşündürüyor.

Hikâyeler olaydan çok konuşmaya dayanıyor. Hatta, bazı hikâyeler (örneğin, «Kazak Değil Apartıman») tekli konuşmayla, monologla yürüyor. Öyleyken, Rıfat Ilgaz sözü uzatıp yaymıyor. Sözcük oyunlarına, gülünçlü yansılamalara, tekrarlemelere başvurmuyor. Oyunsuz, süssüz, yalın, özlü bir anlatımı var. İşlek, akıcı, duru bir anlatım...

Bu anlatım, tatlı ve düzgün bir Türkçeyle besleniyor. Rıfat Ilgaz halk ağzına yakın bir dille yazıyor. Sık sık onun sözcüklerini, deyimlerini kullanıyor.

Bütün bu dil ve anlatım özellikleri hikâyelerin rahatça, su gibi okunmasını sağlıyor. (Asım Bezirci)

GARİBİN HOROZU

Garibin Horozu bir, 1969'da, öbürü 1982'de olmak üzere iki kez basılmıştır. İkinci basımındaki hikâyeler *Kesmeli Bunları* ve *Saksağanın Kuyruğu* ile 1972'de yayımlanan *Palavra, Keş, Altın Ekicisi, Bunadı Bu Adam, Hababam Sınıfı Baskında* adlı eserlerden seçilip derlenmiştir. Yalnızca «Garibin Horozu» başlıklı hikâye yeni yazılmıştır.

Bu derleme yönteminden olacak, *Nerde O Eski Usturalar*'ın temel özelliklerinden çoğu *Garibin Horozu*'nda da görülüyor. Nitekim, hikâyeler yine olaydan çok konuşmayla yürüyor. Hatta, sözün payı, öbürüne oranla, biraz artmışa benziyor. Örneğin, bazı hikâyeler hemen hemen hep konuşmaya yaslanıyor: «Kalkınmanın Yükü, Taksitle Kürk, Al Sana Yazı, İnebilirsen İn Trenden, Kızlardan Hangisi» vb. Bazı hikâyeler ise tekli konuşmayla, monologla kurulmuş: «Bir Yaz Delikanlısı, İzi Üzerinde, Saçlarım Dökülüyor». Buna karşın, hikâyeler söz kalabalığına boğulmuyor, şişmiyor, dağılmıyor. Sıkmadan, bıktırmadan, kolayca okunuyor. Çünkü açık, özlü, yalın ve yer yer söyleşiye kayan tatlı bir anlatımları var. Dilleri de oldukça temiz, kıvrak ve düzgün. Halk ağzına yakışan, onun argosu ve deyimleriyle beslenen canlı bir dil...

Garibin Horozu'ndaki kişiler de *Nerde O Eski Usturalar*'ın kişileri gibi halk arasından seçilmiş. Gerçi içlerinde diş doktoru, kaymakam, atölye sahibi, tiyatro oyuncusu, gazete sekreteri, polis memuru, kulüp yöneticisi gibi ara tabakalardan olanlar da yok değil, ama çoğu halktan: Kapıcılar, boyacılar, hastaneciler, mahpuslar, taksitçiler, basımevi işçileri, tarım emekçileri vb...

Birkaç çizgiyle ve ilginç özellikleriyle canlandırılan bu kişilerin aracılığıyla Rıfat Ilgaz, toplumdaki bazı bozukluk, dengesizlik ve çelişkileri ortaya koyuyor. Bunu da çokluk yergiye kaçan bir güldürüyle gerçekleştiriyor. Yine de, *Nerde O Eski Usturalar*'a oranla, *Garibin Horozu*'nda toplumsal yerginin azaldığı gözden kaçmıyor. Buna karşılık, güldürme öğesi artıyor. Düşünsel, siyasal bir amaç taşımayan, gülmece yanı ağır basan eğlendirici hikâyeler çoğalıyor. Bunlara bir çeşit «magazin hikâyesi» de denebilir. «Düzen İsterim

Ben, Biz Taponcular, Hava Dolmuşu, Yaşşa Ulan İnek, Suya Düşen Umutlar, Canın Sağolsun Ablacığım, Tanınmanın Yolu, Bir Yaz Delikanlısı» başlıklı hikâyeler bunun örnekleridir. Gelgelelim, bu örneklere bakarak, yazarın dünya görüşü ile sanat anlayışında bir değişme olduğu söylenemez. Olsa olsa bu, eskiden yayımlanmış hikâyeleri derlerken tutarlı bir seçme yapılmadığını gösterir. «Garibin Horozu» başta olmak üzere kitapta yer alan «Al Sana Yazı, Beş Kangal Sucuk, Hastaneciler, Senin İçin İyi Olur, İzi Üzerinde, Ver Şu Emanetleri» başlıklı, toplumsal içerikli öbür hikâyeler bunun kanıtlarıdır. Çünkü bunlar, güldürü ile yergiyi birlikte götüren, insanı bir yandan hafif hafif güldürürken, öbür yandan acı acı düşündüren ürünlerdir. Bunlarda toplumsal bazı gerçeklere dokunulur. Sözgelimi, iktidarı tutan bir gazetede yazıların nasıl hazırlandığı, han sahibi bir valinin –adamları aracılığıyla– kiracıları nasıl dize getirdiği, basımevi işçilerinin nasıl yaşadığını, tanınmak isteyen bir oyuncunun nasıl çırpındığı, takibe çıkan bir polis stajyerinin nasıl davrandığı, hastalanan yoksul mahkûmun ilgisizlikten nasıl öldüğü alaylı ve dolaylı bir anlatımla yansıtılır.

Rıfat Ilgaz gerek bunları anlatırken, gerek tiplerini canlandırırken, gerekse çevreyi belirtirken sözü dallandırıp budaklandırmaz, ölçüyü elden kaçırmaz. Bu tutum özellikle tasvirlerde kendini gösterir: Konuyu yayıp dağıtan, okuru yoran, ilgiyi ve gerilimi azaltan uzun tasvirlere başvurulmaz. (Asım Bezirci)

SOSYAL KADINLAR PARTİSİ

Kitaba adını veren hikâyenin dışında kalan örnekler Rıfat Ilgaz'ın 1972'de yayımlanmış *Al Atını, Keş, Altın Ekicisi, Bunadı Bu Adam, Hababam Sınıfı Uyanıyor* adlı eserlerinden seçilmiş. «Çatal Matal Kaç Çatal» başlıklı hikâye ise 1965'te çıkan *Şevket Ustanın Kedisi*'nden aktarılmış. Bundan ötürü, *Sosyal Kadınlar Partisi*'nin yukarıda sözü edilen *Nerde O Eski Usturalar* ile *Garibin Horozu*'ndan pek bir ayrımı yok. Onlardaki temel özelliklerden çoğu bu eserde de görülüyor: Hikâyeler yine çokluk olaylarla değil, konuşmalarla ilerliyor. Hatta, bazı hikâyeler neredeyse hep söze dayanıyor:

«Sosyal Kadınlar Partisi, Gelelim Kadının Yaşına, O Nasıl Söz, Monako Prensinin Düğününde, Bir Makam Pacard'ı Anlatıyor, Bir de Uyandım ki, Keçiboynuzu» gibi. Öyleyken, hikâyeler ne sözün altında eziliyor, ne de yayılıp dağılıyor. Ölçü ve denge bozulmuyor. Çünkü içerik yalın ve yoğun, açık ve kıvrak bir anlatımla iletiliyor. Halk ağzıyla beslenen düzgün bir dil bu anlatımın yatağını açıyor.

Kişiler de yine çokluk halk arasından seçilmiş: İşsiz bir memur, hastalıklı bir mahkûm, hizmetçi kız, bar işçisi, sinema oyuncusu, tapu evrak muhafızı, gazete fotoğrafçısı, kapıcı, tabelâcı ile mahalle kadınları, cezaevi çocukları, köylüler, garsonlar, balıkçılar vb. Bunların yanında üst ya da orta tabakalara bağlı kişiler: Paşa torunu, prens, ağa, apartman sahibi, bar işleticisi, gazete patronu, milletvekili adayı, başyazar, avukat, polis, kasap ve karısı... Birkaç hikâyenin kahramanı ise yazarın kendisi: «O Nasıl Söz, Barış İçinde Bir Arada Yaşama, Anneme Ne Diyeyim, Ben Avukat Değilim, Gelelim Kadının Yaşına.»

Rıfat Ilgaz bütün bu kişileri uzun yüz tasvirleri ve ruh çözümlemeleriyle değil, belirleyici, çarpıcı sözleri ve davranışlarıyla tanıtıyor. Hem de başarıyla...

Hikâyelerde işlenen başlıca konular da şunlar: Kadın erkek, karı koca, gelin kaynana, konu komşu atışmaları... Gazete patronu ile düzeltici, ev sahibi ile kiracı, bar işleticisi ile garson, ağa ile hizmetçi ilişkileri, daha doğrusu, çelişkileri... Piyango bileti alan bir işsiz yazarın hayalleri, keman çalmaya kalkan bir tapu memurunun serüvenleri, sık sık banyo yapan bir kadının kocasıyla tartışmaları, bir makam arabasının anlattıkları, fotoğraf çekerken düşüp ayağını kıran bir gazetecinin evinin arka penceresinden gördükleri, büyük sermayeyi tutan bir gazetenin keçiboynuzuna ilişkin düşünceleri...

Bu konular yergici, düşündürücü bir anlatışla işlenmek istenir. (Daha doğrusu, Rıfat Ilgaz'ın amacı budur.) Fakat bazı hikâyelerde güldürü yerginin önüne geçer. Hatta yukarıda sözü edilenlere oranla, *Sosyal Kadınlar Partisi*'nde güldürücü hikâyeler düşündürücü olanlardan daha çok yer kaplar. Gerçi kitapta toplumsal içerikli, yergili hikâyelerin («Barış İçinde Bir Arada Yaşama, Bir Makam Pacard'ı Anlatıyor, Köye gelen Okul, Kadillak Nedir, Keçiboynuzu,

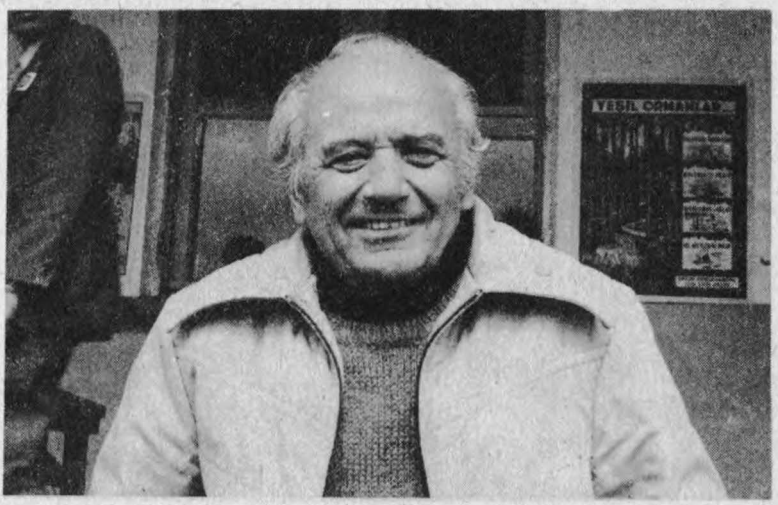
Ben Tavuk Değilim, Çatal Matal Kaç Çatal» vb.) bulunduğu yadsınamaz, ama bu nitelikte olmayanların çokluğu da gözden kaçmaz. Sözgelişi, «Arka Pencere, Anneme Ne Diyeyim, Yak Şu Banyoyu, Bir de Uyandım ki, Gelelim Kadının Yaşına, Do Haaa, Monako Prensinin Düğününde, Mutlu Kişi» başlıklı hikâyeler böyledir. Bunlar, -Rıfat Ilgaz salt güldürmeyi amaçlamamış da olsa- tam anlamıyla gülmece hikâyeleridir. (Sanıyorum bu, yazarın tutumunun değişmesinden değil, derleyenin/yayımcının seçme yönteminden kaynaklanıyor. Belki bunda 12 Eylül 1980 döneminin olağanüstü koşullarının da payı vardır.)

Sözü geçen hikâyeler usta bir yergi yazarı olan Rıfat Ilgaz'ın aynı zamanda güçlü bir gülmece yazarı olduğunu da göstermektedir. (Asım Bezirci)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜK

Rıfat Ilgaz 40'lı yıllarda askerliğini yedek subaylıktan çavuşluğu çıkarılarak yapmıştı. Ilgaz'ın askerliğini yaptığı yıllarda yine sıkıyönetim vardı ve yazar 'siyasi görüşleri' nedeniyle epeyce sıkıntı çekmişti. Rıfat Ilgaz terhis olduktan sonra anılarını mizah dergisi Dolmuş'ta kaleme almaya başladı. Ama sıkıyönetim yazılara sansür koyunca Ilgaz anılarına ara verdi. Yazar anılarına ara verdi ama, askerler onu unutmadılar. Her sıkıyönetim ilânında Rıfat Ilgaz gözaltına alındı. Serüven 1981 yılına dek sürdü. Bu anlamda Rıfat Ilgaz'ın 72 yaşına kadar olan yaşamı aynı zamanda onun askerlerle olan ilişkisinin serüvenidir. İşte bu serüveni belgeleyen ve bizlere postalı, tayını, palaskayı, matarayı ve en önemlisi karavanayı tanıtan yazıların bir araya geldiği *Dördüncü Bölük* geçen hafta içinde yayımlandı. *Dördüncü Bölük*, katırları, yedekçileri, tüfek çavuşları, erleriyle bir ağır makinalı tüfek bölüğüdür. Rıfat Ilgaz'ın rütbeler üstü çavuş olarak askerliğini yaptığı bu bölüğü tanırken Mehmetçiğin mizah gücüne de tanık olacaksınız. Kitapta biraz önce sözünü ettiğimiz askerlik anılarıyla birlikte Ilgaz'ın yine Dolmuş dergisinde çıkan başka yazıları da yer alıyor.» (Cumhuriyet, Kitap dergisi, 30.7.1992)

ROMANCILIĞI

YEŞİL ORMANLAR

ILGAZ'A GÖRE ROMAN

«Soru: Bu kaçıncı romanınız?

Cevap: Roman derken önce aklıma mizah romanlarım geliyor. *Hababam Sınıfı, Meşrutiyet Kıraathanesi, Pijamalılar (Bizim Koğuş).* Ama senin bu sorunu mizah romanları kavramından uzak tutarak yanıtlayayım. *Karartma Geceleri, Karadeniz'in Kıyıcığında ve Sarı Yazma*'dan sonra *Yıldız Karayel*'e dördüncü romanım diyebilirim. Hemen hemen bundan önceki eleştirmenler anı roman olarak nitelemişti. Daha çok Mutluay. Kimi soruşturmacılar da romanın bölümlere ayrılmasının yersiz olduğunu belirtmişti. Bir yapıt ya romandır, ya değildir. Bu yanıtım köy romanları olgusu için de geçerlidir. Emil Zola'ya *Döl Bereketi, Toprak* romanlarından ötürü köy romancısı mı diyeceğiz? Bu son romanımda Karadeniz kıyılarındaki son beş altı yıllık anılar birikiminden yararlanıyorum doğal olarak. Kişi olarak romanımın içinde görülmeyişim eleştirmenleri ve okurları şaşırtabilir. Bundan önceki romanlarımda benim adımla sanımla romanlarımda oluşum ve bu romanda hiç görülmeyişim bilmem onları nasıl düşünmeye götürecek? Dediğim gibi, öbürleri ne

kadar anı romanı değilse, bu romanım (*Yıldız Karayel*) da o kadar anı romanı değil. Şu koşulla, romanın içinde benim görülmeyişimden ötürü bu yargıya varmış değilim. Bu da öteki romanlar türünden bir roman.

Soru: Ben anı romanı derken biyografik ya da otobiyografik romanları tanımlamak istedim.

Cevap: Kanımca otobiyografide egemen olan zaman planı, yani kronolojidir. Bu bakımdan bu tür yapıtlara roman demek bile gerekmez. Oysa benim anı romanı olarak eleştirmenlerin inceledikleri romanlarımı kendimden soyutladığım halde; amacım, yaşamımı saptamak değil. Bu anıları malzeme olarak romana yakışır biçimde kullanmak. Şu halde, *Sarı Yazma*'yı. Bir anı romanı olarak ele almaktansa, roman olarak incelemek bence daha da uygun olacak.

Soru: Türkiye'de roman sosyal yaşantının önünde gitmekte midir sizce? Yaşadığımız karmaşanın romanı var mıdır görünürde?

Cevap: Bu soru ve bu yargı için zaman erken, ama bugünü yaşayanların içinden bugünün romanını sıcağı sıcağına istememem mümkün mü? Roman röportaj değildir. Yaşananın bir birikimi ve tortusudur. Günübirlik yazılan romanlar, romanın niteliğini zorlayıp coşku ürünü olmasına neden olurlar. Tekniği zorlayıp içeriğin abartılmasına yol açarlar. Romanın en karşısında olan şey abartmadır. 'Roman yaşamın ta kendisidir' savı da yanlıştır bence, 'Sanatın gerçeği yaşamın gerçeği değildir' savını da yabana atmamalıyız. İşi yalnız ceza kanunundaki birkaç maddeyi gözönünde tutarak cevaplandırdığım da sanılmasın. Romanın yaşamı geri itmeyen, ama yaşamı da bir şablon gibi yansıtmayan bir yanı vardır.» (Tanju Cılızoğlu-Rıfat Ilgaz/Sanat Edebiyat 81, Ağustos 1981)

«Doğru! Roman başka... Rauf Mutluay, romanlarıma 'anı romanları' dese de yaşamın gerçeğiyle romanın gerçeği ayrı ayrı şeyler... Roman, anıdan yararlanır, kompozisyonunun gerektirdiğince... Yerine göre anı, anılıktan da çıkar, yaşamın daha kendisi, daha dirisi olur. Olabilmesi için de romanın gerçeği olma aşamasından geçer. Neyse bunları bir incelemeye bırakalım.» (Rıfat Ilgaz/*Yokuş Yukarı*, 1987)

«– Roman denince –özellikle Rıfat Ilgaz için– mizah romanları geliyor akla. Böyle ayrımlara ne dersiniz? Bildiğim kadarıyla siz böyle ayrımlara, sınıflamalara karşısınız?

– Mizah romanlarım deyince akla, *Hababam Sınıfı, Bizim Koğuş, Meşrutiyet Kıraathanesi, Pijamalılar* gibi romanlarım geliyor. Oysa bu *Karadeniz'in Kıyıcığında, Karartma Geceleri, Sarı Yazma* türünden bir roman. Ben böylesi bölünmelere, sınıflandırmalara karşıyım. Köy Romanı, Kent Romanı, Mizah Romanı gibi bölünmeler eskimiştir. Roman, romanın kurallarına uygun olarak yazılmışsa romandır. Roman, bütün tekniği, ölçüleri içinde, kompozisyonuyla romansa romandır. Ama anı romanıdır, köy romanıdır, kent romandır, tarihsel romandır.

– Sizin için de anı romanı yazıyor dediler.

– Evet, beni anı romanı yazmakla suçladılar. Diyelim ki *Sarı Yazma* bir anı romanıydı, son romanım *Yıldız Karayel* de bir anı romanı olması gerek. Yetmiş yaşına gelmiş bir yazar ister istemez anılarını malzeme olarak kullanacaktır. Benim romanlarımda adı geçen kişiler, tipler 'gerçeğe uymuyor' sözünü kullanmamışlardır. 'Sen bu olayı öyle anlatmışsındır', deyip geçmişlerdir. *Hababam Sınıfı*'nın kahramanlarından Kel Mahmut (Nihat Dicleli), televizyonda bu diziyi izledikten sonra bana mektup yazdı, memnun olmuş. Ama Kel Mahmut tıpatıp aynı mıdır? Hayır. Anlattığım kişiler de böyle anlatılmaktan tedirgin değiller.» (Doğan Hızlan-Rıfat Ilgaz/Cumhuriyet, 26.8.1981)

«– Romanlarınızın dilini oluştururken nasıl bir çalışma içindeydiniz?

– Önce yazarın kendi dili, kendi sözlüğü, yazınsal sözlüğü olmalı. Hemen her yazınsal türün de ayrı bir sözlüğü, ayrı bir biçemi... Roman dilini sorduğunuza göre yanıtımı daraltayım. Romanda geçen her kişinin yetişip gelişmesi, dünya görüşü, insan anlayışı doğrultusunda bir anlatı biçimi geliştirilmeli. Öyle bir anlatı biçimi ki buna biçem de diyebiliriz. Başka dile çevrilse bile özelliğinden, özgünlüğünden çok şey yitirmesin...» (M.Ş. Onaran-Rıfat Ilgaz / Türk Dili, Haziran 1982)

ROMANLARI

Rıfat Ilgaz'ın romanları şunlardır: *Hababam Sınıfı* (1957), *Bizim Koğuş (1959; Pijamalılar* adıyla, 1973), *Karadenizin Kıyıcığında* (1969), *Meşrutiyet Kıraathanesi* (1974), *Karartma Geceleri* (1974), *Sarı Yazma* (1976), *Yıldız Karayel* (1981), *Hababam Sınıfı İcraatın İçinde* (1987).

Bunların dışında, Rıfat Ilgaz'ın çocuklar için yazdığı romanlar da vardır: *Halime Kaptan* (1972), *Kumdan Betona* (1976), *Bacaksız Kamyon Sürücüsü* (1977), *Öksüz Civciv* (1979), *Cankurtaran Yılmaz* (1979), *Bacaksız Okulda* (1980), *Bacaksız Tatil Köyünde* (1980), *Bacaksız Sigara Kaçakçısı* (1980), *Bacaksız Paralı Atlet* (1981), *Küçükçekmece Okyanusu*, (1983), *Apartıman Çocukları* (1984), *Hoca Nasrettin ve Çömezleri* (1984).

HABABAM SINIFI

Ilgaz'ın Açıklaması

«Ben bu eseri İlhan Selçuk'un sahibi olduğu Dolmuş adlı mizah dergisinde küçük hikâyeler şeklinde yazmaya başladım. 1950'li yıllarda... Turhan Selçuk da resimliyordu. Öyküler çok beğenilince, İlhan devam etmemi söyledi. Aslında, bu olaylar Kastamo-

nu Lisesi'nde ve Kastamonu Muallim Mektebi'nde başımdan geçen, çevremde cereyan eden gerçek olaylardır. Ben onları biraz süsledim, o kadar... Romanda İnek Şaban, Güdük Necmi, Kalem Şakir, Sidikli Turan, Erkek Sevim vb. tipler gerçek hayatta aynen yaşamıştır. Kel Mahmut öğretmenimizdi. Gerçek adını tabii değiştirdim, filimde Münir Özkul oynuyor. İnek Şaban'ın asıl ismi Ahmet'tir, hayattadır ve Safranbolu'da yaşıyor.

Hababam Sınıfı'ı 73 öyküden oluşmuş bir romandır. Yazdıkça gelişmiştir, güzelleşmiştir. 12. basımını Ak Yayınları yaptı; ama bundan sonraki basımlarını oğlum Aydın, Çınar Yayınları'nda yayımlayacak.» (Rıfat Ilgaz/TV'de 7 Gong, 8 Ocak 1986)

«– *Gerçekten* Hababam Sınıfı *isimli eserinizle büyük ün yaptınız. Bu ünü şair olarak yapmak ister miydiniz?...»*

– Halkın bizi ne şekilde seveceğine biz karar veremiyoruz. Beni şair olarak da sevmişlerdir. 1950'li yıllarda o devrin hükümeti tarafından yasaklanan, beni hapse düşüren şiirlerim bugün Kültür Bakanlığı'nın çıkardığı *Çocuk Şiirleri Antolojileri*'nde yer almaktadır. Ama sizin de dediğiniz gibi yaygınlığı mizah yolu ile olmuştur. Bugün büyük bir kesim beni bir şair olarak bilmez. Ama *Hababam Sınıfı*'nın yazarı olarak minibüs şoförlerine kadar herkes tanır...

– Hababam Sınıfı*'nın doğuşu nasıl oldu?...*

–*Hababam Sınıfı* bir zorunluktan doğdu. Yukarıda da belirttiğim yıllarda hüküm giydim ve öğretmenlikten ayrılmak zorunda kaldım. O devirde imzasız olarak mizah yazıları yazmaya başladım. Aziz Nesin, ben Sabahattin Ali birlikte bir mizah dergisi çıkarıyorduk. Daha sonra Dolmuş dergisine geçtim. Derginin sahibi İlhan Selçuk'tu. İlhan o devirde yazar olarak ün yapmamıştı daha. Dergi sahibi olarak kardeşi Turhan Selçuk'un mizah yeteneğine destek oluyordu. *Hababam Sınıfı*'nı imzasız olarak ilk bu dergide yayımlamaya başladım. Stepne takma adı ile yazıyordum yazıları. Hatta kitabın ilk baskısında bile benim ismim yerine Stepne imzası vardır. Bir gün İlhan Selçuk 'Rıfat Bey, artık adınızı koyalım' dedi. 'Değmez' dedim. 'Ben şairim. Böyle ipe sapa gelmez şeylere adımı koymayın' dedim.

– *Siz bile ciddiye almıyorsunuz demek* Hababam Sınıfı'nı...

– Tabii... Onu söylüyorum işte. Sonra o kendi kendine aldı başını gitti. Biz ona yetişemez olduk. İlk yıllarda yahu bu eser bizimdir dedik, kimseye inandıramadık.

– Hababam Sınıfı *defalarca sinemaya aktarıldı ve gişe rekorlarını kırarak büyük ilgi gördü. Siz bu sinema uyarlamalarından memnun musunuz?*

– İlk iki filmi gördüm, son dört filmi görmeye bile gitmedim. Artık gerisini siz düşünün...» (Arda Uskan-Rıfat Ilgaz/Nokta, 14-20 Nisan 1982)

«*Hababam Sınıfı*'nın beni önce şair olarak rahatsız etmesi gerekir. Ben şair olarak *Hababam Sınıfı*'nın ününe kavuşmak isterdim. Nedense ozan olarak toplumla uzlaşamadık, öyle geliyor. Gerçi dokuz şiir kitabım var, üstelik iki tanesi de ikinci baskıya ulaştı. Ben gene de uzlaşamadığım kanısındayım. Birçok kişi beni *Hababam Sınıfı*'ndan tanıyor ama nesi olduğumu pek çıkaramıyor. Sahneye koyan sen misin diye soranlara bile rastladım.

Hababam Sınıfı benim adımı aşarak bir folklor malzemesi oldu.

Hababam Sınıfı'nın tanıtıcıları oldu ama eleştirmenleri olmadı. Tanıtıcılar da bizim edebiyat eleştirmenleri arasından çıkmadı. İlhan Selçuk bizim *Hababam Sınıfı* için en az beş tane tanıtma yazısı yazdı. Yüz yüz elli bin satan gazetede bunu yaptınız mı eser tanıtılıyor. Milliyet, Hürriyet, Kelebek'te de tanıtıcı yazılar çıktı, bunlar eleştirici değildi, eserin içeriğini özetliyordu. Yoksa bir edebiyat eleştirmeni, bunu ele almış değil. Bizim klasik eleştirmenlerimiz var. Onlar böyle konulara yaklaşmazlar. Mizahı ciddiye almazlar. Onların kendi konuları var. Onları yazacaklar ki, hüner göstersinler, cambazlık yapabilsinler.» (Rıfat Ilgaz/Gösteri, Temmuz 1982)

«*Hababam Sınıfı*, kim ne derse desin (şükür kimsenin çıt çıkardığı yok) bir romandır. Ve yayınladığım en azdan iki yüz hikâye de birer mizah hikâyesidir. Hikâyenin ve romanın mizah türünden oluşu, onu değerden düşürmez, niteliğinden uzaklaştırmaz. Mizah türündendir, ciddi bir sanat ürünü değildir, yargısına götür-

memelidir eleştirmeni. Eğer bu güldürü çeşnisiyle yazılan hikâyeler, tam bir hikâye ise... Romanı da tam bir roman niteliği taşıyorsa... Yok eğer bir folklor ürünü ise, bir folklor ürünü olarak üzerinde durmaları gerekir, bu işe kendilerini atayan sayın eleştirmen ve çok daha sayın edebiyat memur ve kâtipleri ve kendilerini bu göreve atayanlar, *Hababam Sınıfı* baskıları birbirini izlerken hep sustular. Ne yerdiler, ne övdüler, ne de çıkış olaylarını okuyucuya tek cümleyle haber verdiler.

Bu romandan üç oyun çıkardım. İki milyondan fazla seyirci bu oyunları katıla katıla seyretti. İki milyon seyirci dediğim zaman bir iki profesyonel tiyatroyu ele alarak çıkarmıyorum bu toplamı. Benden izin alıp da oynayan, almadan oynayan yüzlerce okul, dernek, hatta askeri birlikleri düşünüyorum. Bu edebiyat olayı üzerinde başta İlhan Selçuk olmak üzere, yalnız gazete ve fıkra yazarları durmuştur. Edebiyatçı eleştirmenlere gelince: Bunlar belli nedenlerle övülmesi, tutulması gerekenlere ayırma zorunluluğu duymuşlardır kalemlerini. Belli nedenler mi dedik... Bu nedenler belli olmasına karşın, o kadar çok türlüdür ki... Şairden, hikâyeciden, romancıdan kişilik bekleyen bu övme ve yerme ustaları bu niteliği hiç kendilerinde aramazlar.» (Rıfat Ilgaz/*Cart Curt*, 1984)

«– *Bu öğretmenlerinizden,* Hababam Sınıfı*'nda hangilerini hangi tiplerde canlandırdınız?*

– *Hababam Sınıfı* Kastamonu Muallim Mektebi anılarımdır. Ben tipleri söyleyeyim: Güdük Necmi benim. Nihat Dicle Hocamız Müdür Yardımcısıydı ve Kel Mahmut tipinde canlandırdım. Safranbolulu Ahmet de İnek Şaban oldu. 120 kiloluk bir Tulum Fehmi'miz vardı. Fehmi'ye iki porsiyon yemek çıktığını 1984 yılındaki görüşmemizde Nihat Bey anımsattı. Fehmi de Tulum Hayri oldu. Hademe Şerife Hanım, Hafize Ana tipinde canlandı. Fransızcacı Sedat Bey gene aynı rolde; Piyale İhsan biraz Sabri Cemil, biraz da başkalarının karışımı. Vakvak Rıza Matematikçi Faik Bey'dir. Kastamonu ağzıyla konuşurdu. Badi Ekrem beden hocası Dadaylı Rehmicük'tür. Kel Mahmut ile Şakir Bey'i çok severim. Kopyayı yakalayan Maraton Raşit'ti. Hemen hepsi iyi öğretmenlerdi.

– *Sayın Ilgaz,* Hababam Sınıfı*'nı yazarken neyi işlemeyi hedeflediniz?*

– *Hababam Sınıfı* bir eğitim yergisidir. Mizah hep beyazdır, olumludur. Mizahta gülme ana öğe değildir. İsteyen ağlar, isteyen güler. Ben yergi yapıyorum, komedi bile düşünmüyorum. *Hababam Sınıfı*'nda üç şeyin yergisi yapılmıştır: Kopyanın, ezberin, uydurma saygının... Benim mizahım düşündürmeye dayanır. *Hababam Sınıfı*'nda bize yakışmayan eğitimsel şeylerin yergisini yapıyorum. Ezberleten hocayla alay edilmiştir. Bugün bunları yapan hesap makinaları var. Çocukların belleği makina değildir. Ezberin eğitim değeri de yoktur. Bellekten kopya çekmektir. Ezber, kopyayı körükler. Savunma mekanizması gibi... Ben şiirlerimden hiçbirini ezbere bilemem. Kopya çekmek ezberlemekten daha eğitseldir. Biraz yaşantı vardır, hiç olmazsa...» (Mehmet Saydur-Rıfat Ilgaz/Öğretmen Dünyası dergisi, Kasım 1988)

Değerlendirme

«*Hababam Sınıfı*, çeşitli engeli yıkarak gelmiş ve kitaplığımızdaki yerine zorla oturmuştur. Nedir *Hababam Sınıfı*?

Anlatmak pek kolay... Hepimizin sınıfıdır o... Öğretmeniyle ve öğrencisiyle... Kara tahtası, tebeşir kokusu, haytalarının gürültüsü, kâğıt hışırtısı, sıra gıcırtısı, yazılısı, sözlüsü, kopyası, karnesi, yoklaması ve bütünlemesiyle okul hayatının acı ve tatlı anıları... Türkiye'nin gerçeği içinde orta eğitim hayatını mizah edebiyatında klasikleştiren bir eserdir *Hababam Sınıfı*. Köy gerçeği, şehir gerçeği, Anadolu gerçeği, İstanbul gerçeği diye yürüyen edebiyatımız, görüyor ki bir de 'Hababam Sınıfı' gerçeği var. Ve Türk toplum hayatının çok önemli bir kesimidir o...

Hababam Sınıfı, herhangi bir okulun yatılı sınıfıdır... Alfabenin son harflerine düşen bir şube...

Etütlerinde şiirli, mânili nameler donatılır, memleketten para çekmek için kitap isimleriyle dolu mektuplar yazılır, liglerin puanları, averajları hesaplanır, patırtılı, kızdırmalı kulüp tartışmaları yapı-

lır, kopya ruloları hazırlanır. Hiçbir şey yapılmadığı saatlerde de roman okunur bol bol uyunur.

Derslerde hocanın gözünün içine baka baka dalga geçilir.

Palamut Recep, Tulum Hayri, sınıf mümessilleri... Kalem Şakir, Refüze Ekrem, Güdük Necmi, Domdom Ali, Yıkılmaz Hadi, Yamuk Osman, Hayta İsmail, Düdük İsmet, Karga Bekir, Çiyan Sadi, Küp Arif sınıfın kalburüstü elemeleri... İki de gülü var sınıfın: İnek Şaban ile Sidikli Turan...

Müdür bey, bütün müdürler gibi... Kel Mahmut onun tatlı sert yardımcısı... Domuzdan yana mı, çocuklardan yana mı belli değil. Her taşın altında o! Piyale İhsan, gülpembe edebiyat öğretmeni... Haşim der de başka şey demez. Maraton Raşit, tabiiyeci, olduğu kadar da sporcu. Vakvak Rıza'nın kendisi mi, ölüsü mü coğrafyaya gelir bilinmez. Sıfırcı Hamdi, bütün sıfırcı öğretmenlerin en cömerti...

Ve *Hababam Sınıfı*'nda hepimizin dirsek çürüttüğü sınıfların en sıcak, en tatlı havası dalgalanır, Rıfat Ilgaz'ın kadife gibi Türkçesiyle (...)

Bu kadar bizim içimizden, bu kadar bizden kitap yazılınadı sanırım. Batı edebiyatı örneklerine dikkatle özenen kalemlerimiz çoktur. Ama *Hababam Sınıfı*'nın korkunç bir sadelik içinde bizim çizgilerimizi rahatça yakalaması hepimizi düşündürmelidir. Bazen kolay gibi görünen edebiyatın en zor olduğunu anlamak için insanın çetin denemelerden geçmesi gerekiyor.» (İlhan Selçuk/Cumhuriyet, 24.5.1965)

«Gazetecilik çalışmaları onu mizah alanına itmiş, sert yergilerle süremediği eleştirilerini, mizahın geniş özgürlüğü içinde ortaya çıkarmasını mümkün kılmıştır. *Hababam Sınıfı* (1959) eğitim yasamızın abartmalı da olsa usta bir eleştirisidir. Bu yüzden hem 1972'de 10. baskıya erişecek, hem oyunlaşacak (1966), hem aranan bir konu ilginçliği, aynı kişilerle konuları işleyen başka eserlerin çıkışlarına fırsat hazırlayacaktır: *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* (1969)...» (Rauf Mutluay/*Çağdaş Türk Edebiyatı*, 1973)

«Rıfat Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı*, Ulvi Uraz Tiyatrosunda oynanıyor. (...)

Hababam Sınıfı olağanüstü bir ilgiyle seyrediliyor ve tutuluyor. Çünkü herkesin sınıfıdır *Hababam Sınıfı*... Piyale İhsan herkesin hocasıdır. Tulum Hayri, Kalem Şakir, Refüze Ekrem, Güdük Necmi, İnek Şaban, Sidikli Turan, Çengel Dursun herkesin arkadaşlarıdır. Türkiye'de orta öğretim hayatına bulaşmış herkes Hababam sınıflarında okumuştur. (...)

Hababam Sınıfı, Türkiye'de şimdiye kadar hiç el atılmamış bir dünyanın mizahını yapıyor. Bu çağın okullarını Rıfat Ilgaz'ın kalemiyle Türk edebiyatına tespit etmiştir *Hababam Sınıfı*... Parasız yatılıların, fakir çocuklarının sınıfıdır *Hababam Sınıfı*... Onlara iltimas edilmez, onlara iyi yemek çıkmaz, onlara öğretmen gönderilmez, onlara iyi muamele edilmez... Ve onlar da bunu pek iyi sezdikleri için kendiliklerinden silahlanmışlardır, hayat mücadelesini daha okul sıralarında yürütmeye başlamışlardır.» (İlhan Selçuk/Cumhuriyet, 31.1.1966)

«Rıfat Ilgaz'ın mizah romanları (*Hababam Sınıfı*, 1959. *Bizim Koğuş*, 1959, *Meşrutiyet Kıraathanesi*, 1974) disiplinli bir roman yapısı içinde işlenmekten çok, bir dizi skeç ya da mizah öyküsünün peşpeşe sıralanmasından oluşmuş gibidir. Hemen her bölüm, bağımsız bir öykü gibi açılıp gelişir ve çoğunlukla vurgulu bir sonla biter. Bütünlüğü sağlayan öğeler; kitaplarda anlatılan olayların geçtiği yer (birinde bir yatılı okul, birinde bir verem hastanesi, birinde bir kahvehane) ve demirbaş kişilerden (birinde öğretmen, öğrenci ve okul görevlileri; birinde hastalar, doktorlar ve hastane görevlileri; birinde kahvenin ilginç müdavimleri) oluşur. Söz konusu romanların yapısal özelliğinde, başlangıçta dergiler için bölüm bölüm yazılmış olmalarının payının bulunduğu düşünülebilir.

Rıfat Ilgaz'ın en ünlü yapıtı *Hababam Sınıfı* (sonradan birçok kez sahneye ve sinemaya da uygulanmıştır) yazarın kendi okul yıllarının bir izdüşümünü verir. Belki de en kaygısız yıllarının yansıması olduğu için, yapıtlarının arasında en az buruk olanı sayılabilir. Hicvin keskinleştiği pek yoktur burada; varsa bile, kahkaha ve hoşgörünün şalıyla yumuşatılmıştır. Toplum, ancak yatılı okul yaşantısına yansıyabildiği ölçüde yerilmiştir.» (Sulhi Dölek/Varlık, Nisan 1989)

«Rıfat Ilgaz'ın romanlarında iki ayrı yol izlediğini görüyoruz: Ortak kahramanları tek mekândan geçen, bağımsız öyküçüklerle oluşturulan romanlar: *Hababam Sınıfı, Bizim Koğuş (Pijamalılar), Meşrutiyet Kıraathanesi, Hababam Sınıfı İcraatın İçinde*. Bu romanlar, genellikle öykülerin geçtiği mekânların ortadan kalkışı ya da roman kahramanlarının hepsinin (*Hababam Sınıfı*) ya da birinin (*Bizim Koğuş*) roman mekânından ayrılışıyla son bulur.

Karadenizin Kıyıcığında, Karartma Geceleri, Sarı Yazma, Yıldız Karayel'de ise Ilgaz, klasik roman anlatımını kullanır.

Öyküçüklerden oluşan romanları, tefrika kolaylığı, çalışma koşullarının yetersizliği gibi 'pratik sorunlardan', zorunlu olarak bu biçimde yazılmışlardır. Bu romanlardan *Hababam Sınıfı*, eğitim sorunlarını irdelemesiyle olduğu kadar, ilk gençlik sorunlarını, yarı ironik yansıtışıyla da, özellikle genç okurların gözdesi olmuştur. Romanın ünü, *Rıfat Ilgaz*'ın tüm yazdıklarının ününü geçmiş, tiyatroda ve sinemada uyarlamaları, taklitleri türemiştir.» (Sennur Sezer/Varlık, Aralık 1991)

«30 yıldır süren bir gerçektir *Hababam Sınıfı*. 1956 yılında, İlhan Selçuk'un Dolmuş adlı dergisine kadar uzanır geçmişi. Rıfat Hoca 3-5 dizi hazırlar Dolmuş için, öğretmenlikten kalan anılardan. Tutulur. Derken, bir de bakar 70 öykü olmuş. 3 kitap halinde yayınlanır. Sonra Hoca'nın süzgecinden geçip tek kitap haline gelir 1962 yılında. Ardından tiyatroda Ulvi Uraz oynamaya başlar. Sonraki yıllarda İstanbul, Ankara, İzmir başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli illerinde yüzlerce amatör ve profesyonel topluluk tarafından oynanır oyun. Kimler tarafından oynandığını ve sayısını Rıfat Ilgaz da anımsayamıyor. Okur ve izleyici tarafından büyük ilgi ile karşılanan *Hababam Sınıfı*, daha sonra *Hababam Sınıfı Baskında, Hababam Sınıfı Uyanıyor, Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* isimli oyunlarla zenginleştirilir. Altı kez filme alınan, video kasetleri tüm dünyaya yayılan *Hababam Sınıfı*, emekli öğretmen, şair, romancı Rıfat Ilgaz'ı mizah yazarı olarak tanıtır kitlelere.

Halbuki bu mizahın altındaki yergi, eğitim sisteminin o dantel gibi örülmüş ince eleştirisi hep göz ardı edilmiş, zaman zaman sulu

bir komediye dönüştürülmüş. Oysa bir şair duyarlılığını, devrimci bir yüreğin eğitim sistemindeki aksaklıklara isyanını görebilmek için daha onlarca kez sinemalaştırılması, yüzlerce oyunlaştırılması mı gerek.

'Mahmut Beye Kel Mahmut denemez' gerekçesi ile geri çeviren sansür kurullarının, simitçilik, hammallık ve daha nicesi işlerde 'kaçamak' çalışan Kel Mahmut'ları algılayabilmesi için neler gerek?

Türk edebiyatının klasikleri arasındaki yerini almış olan *Hababam Sınıfı* dizisini tekrar okura kazandıran Çınar Yayınları'na sağol demek de okur borcumuzdur.» (Okan Dinç/Cumhuriyet Katalog, Mart 1986)

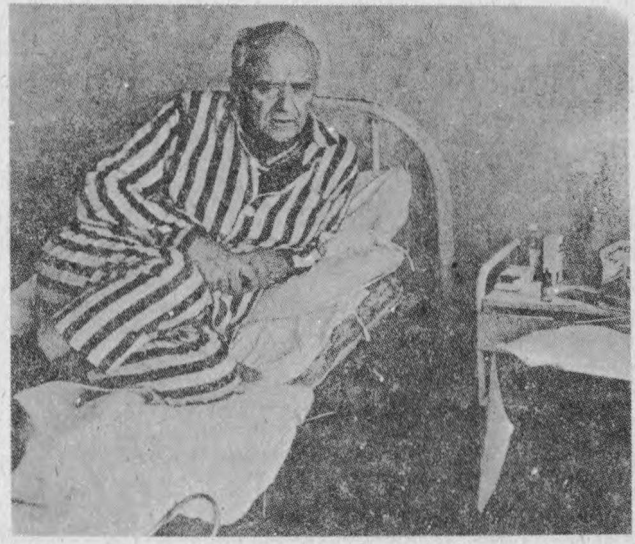
PİJAMALILAR (BİZİM KOĞUŞ)

İlkin 1957'de Dolmuş dergisinde yayımlanan *Bizim Koğuş* 1959'da kitaplaştırılmıştır. 1964 ve 1969 yıllarındaki basımları da *Bizim Koğuş* adıyla çıkmıştır. 1973 ve 1984 yıllarındaki basımları ise *Pijamalılar* adıyla sunulmuştur. Birbirini tamamlayan özerk hikâyelerden oluşan bir romandır. Bu yüzden, ilk basımının üzerinde 'hikâye-roman' yazısı vardır.

Pijamalılar'da bir yandan verem hastanelerinin üzücü durumu yansıtılırken, öbür yandan da ölüm-kalım kavgası içindeki hastaların acıları, sorunları güldürü öğelerini de içeren bir gerçekçilikle anlatılır. Eleştirmenlerin pek dikkatini çekmeyen romanın arka kapağında şu tanıtma yer alır:

«Rıfat Ilgaz'ın *Pijamalılar (Bizim Koğuş)* adıyla Selçuk Kardeşlerin çıkardığı Dolmuş'ta yayımlanan bu eseri, daha o günlerde gereken ilgiyi görmüştür. Bu eser, yaşamak için direnen yüzlerce hastanın yokluk, yoksulluk içinde verdikleri savaşın hem güldürüsü, hem dramıdır. Ve yazınsal bir tür olarak da dünya yazınında da az rastlanır bir niteliktedir. Toplumumuzca da çok beğenilen *Pijamalılar (Bizim Koğuş)* Rıfat Ilgaz'ın ünlü eseri *Hababam Sınıfı*'nı arat-

mayacaktır sizlere... Doktorlardan, hastanelerden çok çekmiş olanlara sevginin ve dostluğun en canlı belgelerini sunarken onları güldürmesini de başaracaktır.

Rıfat Ilgaz, 1981'de Ballıdağ Sanatoyumu'nda

Eleştirmenlerin toplumsal yergi türüne örnek olarak verdikleri bu roman, ölümün bile gülünecek bir yanı olduğunu göstermiş olacaktır.» (1984, Çınar Yayınları)

Ilgaz'ın Açıklaması

Rıfat Ilgaz kendisiyle yaptığım bir konuşmada *Bizim Koğuş*'la ilgili sorularımı şöyle cevaplandırmıştır:

«– *Bizim Koğuş* ya da sonraki adıyla *Pijamalılar*'ın hastane ve sanatoryumlardaki gözlemlerinizden, yaşantılarınızdan kaynaklandığını biliyoruz. Acaba, eserlerinizdeki olaylar ve kişiler hangi hastanelerle ilgilidir?

– Çeşitli hastanelerdeki gözlem ve yaşantılardan yararlanılmıştır. Heybeli Sanatoryumu'ndakiler de vardır içinde, Balıklı Rum Hastanesi'ndekiler de, başka hastanedekiler de. Diyelim, en çok da Yedikule Verem Hastanesi'ndekiler...

– Kendi yaşantınızı mı anlatıyorsunuz *Bizim Koğuş*'ta, yoksa öbür hastaların yaşantılarını mı?

– Kendi yaşantımdan yola girerek tüm çevremdeki hastaların ve hastanelerin durumunu, sorunlarını ele alıyorum. Bilindiği gibi, verem hastaları toplu halde bulunurlar, bir arada yaşarlar. Birbirlerinin yaşamlarını yakından izlerler. Hastane hastane dolaşırlar. Çoğunlukla birbirlerini tanırlar. Yattıkları koğuşa bir veremli geldi mi, mutlaka içlerinden onu bir tanıyan çıkar. Hoş geldin-hoş bulduk sözlerinden sonra başlarlar konuşmaya, dertleşmeye...

– *Bizim Koğuş*'ta yalnızca hastaların sorunları mı var? Yoksa ülkedeki sağlık kurumlarının sorunlarına da değiniyor musunuz? bu sorunların toplumsal düzenle ilişkilerine de dokunuyor musunuz?

– O yıllarda antibiyotikler çıkmamıştı daha, streptomisin bulunmamıştı. Hastalar uzun süreli tedavi görmek, hastanelerde yatmak zorundaydılar. İlâçtan çok beslenmeyle, dinlenmeyle, temiz havayla sağlıklarını kazanmaya çalışıyorlardı. Sonra antibiyotikler dönemi başladı. Fakat bu ilâçlardan da ancak paralılar yararlanıyor, parasızlar kıvranıp duruyorlardı. Hastalar arasında bir ayrım, bir çelişki belirmişti.

Aslında verem toplumsal bir derttir. Temelde ekonomik nedenlere bağlıdır. Açlığa, yoksulluğa bağlıdır daha çok. Bu hastalık dolayısıyla, ister istemez, memleketin ekonomik yapısı, çelişkisi ortaya çıkar.

Uzun süre yatabilmek üç aylık dönemleri uzatabilmek için hastalar bazı oyunlara başvururlardı. Bunlar doktorları da etkilerdi. Kimi doktorlar hastalara 'Muayenehaneme gel, konuşalım,' derlerdi. Hastaneye yatabilmek ancak onların onayıyla gerçekleşirdi. Bu da çoğu zaman özel muayenehanelerde sağlanırdı. Ancak kanama olaylarında hastanelerin kapısı hemen açılırdı.

İşte bütün bunlar *Bizim Koğuş*'taki hikâyelerin konularını oluştururlar.» (Asım Bezirci-Rıfat Ilgaz)

Değerlendirme

«*Hababam Sınıfı* hiciv edebiyatımızın değişik bir örneği olduğu gibi, yazın hayatımızın özel kitaplarından birisi. *Hababam Sınıfı* çekiciliğini kaybetmesi için ortaokul ve liselerin kaldırılması gerekiyor. Önemli bir yapıt *Hababam Sınıfı*.

Bizim Koğuş'ta verem hastaneleri anlatılır. Hastalıkların en onulmazına tutulmuş kişilerin bile mizah yapmadan duramadıklarını öğreniyoruz bu eserden.

Bu iki eser üstüne birden konuşulacak yanlar bulabiliriz. *Hababam Sınıfı*'nın her hikâyesinde muziplikler anlatılır. *Bizim Koğuş*'ta da aynı muzipliklerle karşı karşıya kalıyoruz. Okulda muziplik ister istemez kendisini gösteren bir motif diye düşünebilirsiniz. Aynı motifi *Bizim Koğuş*'ta da görünce, Rıfat Ilgaz'ın muzipliklere çok önem verdiği, hayatta hep muziplikleri aklında tuttuğunu söyleyebiliyoruz. Bu Rıfat için anılabilecek bir özellik. Ne var ki ancak iki kitap için anılabilecek bir özellik. Diğer hikâyelerinde muziplikler bu denli yoğun değil.» (Ferit Öngören/*Türk Mizah Hikâyeleri Antolojisi*, 1959)

«Bence öykücüklerden oluşan romanlarından, *Bizim Koğuş (Pijamalılar)* ölümle burun buruna yaşamanın ve ölümün mizahı olarak önemlidir. Ülkemizde Karadeniz gülmecesi diye de adlandırılabilecek, yok oluş ve ölüm karşısındaki yarı hüzünlü kahkahalardan biridir bu kitap.

Rıfat> Ilgaz, romanlarında, yaşadığı ve bildiği çevreyi, anılarından kaynaklanan olayları yazarken ayrıntılar üzerinde durmaz. Fotoğrafçıların kimi fotoğraflarında yaptıkları gibi, kimi zaman gereksiz saydığı kişileri, çevrenin ayrıntılarını silikleştirerek, ışığı önemli saydığı kişi ve yerlere tutar.» (Sennur Sezer/Varlık, Aralık 1991)

«*Bizim Koğuş* ya da öteki adıyla *Pijamalılar* da Rıfat Ilgaz, 1950'li yılların bir –ya da birkaç– verem hastanesine tanıklık etmektedir. Olayların içinde yaşayan, ama çok ön plana çıkmak istemeyen bir anlatıcıdır. Bu kitapta öncelikle, insanı 'hasta' eden sağ-

lık hizmetlerinin, çıkarcı doktorların, umursamaz görevlilerin, devletin ilgisizliğinin bir eleştirisini buluruz. Yine de Ilgaz, toplumun başka kesim ve alanlarını iğneleme fırsatını yakaladığında oku hedefe göndermekte bir an duraksamaz: 'Kapıya bir taksi çağırdı arkadaş. Giderdin, gidemezdin derken bir kan daha başladı. Elime bir gazete tutuşturdular. Tam içine tükürülecek bir gazeteydi. Hem gidiyor, hem tükürüyordum.'

Renkli kişilikleriyle ölümün eşiğinden hayata bakan hastalar, bize kara mizah için bir tanım gösterir gibidirler. Öyle ya, acıların arasından ışığı yakalama çabası olarak tanımlanamaz mı kara mizah? Ve acaba bütün çabalara karşın toplumun çok yavaş değiştiğini görmek mizahçının yazgısı mıdır ki, otuz yıl sonra hâlâ ülkemizde sağlık kurumları çok yetersizdir ve hala içine tükürülecek gazeteler az değildir?» (Sulhi Dölek/Varlık, Nisan 1989)

«*Bizim Koğuş*'ta Rıfat Ilgaz, pek de ön plana çıkmak istemeyen bir anlatıcı olarak, 1950'li yılların bir ya da birkaç verem hastanesini anlatmaktadır. Bu romanda, sağlıksız sağlık hizmetlerinin, çıkarcı doktorların, umursamaz görevlilerin eleştirisini buluruz ön planda. Ama genelde anlatılan, insan ve toplumdur. Renkli kişiliklerriyle ölümün eşiğinden hayata bakan hastalar, acılar arasından ışığı yakalamayı becerirler. Bununla da kalmaz, gülmeyi ve bizi güldürmeyi başarırlar.» (Sulhi Dölek/Varlık, Aralık 1991)

KARADENİZİN KIYICIĞINDA

Konu

Ahmet kardeşi Nuri ile köyün dışındaki değirmeni işletmektedir. O gün, arkadaşı Hamit, mısırlarını eşeğine yüklemiş, değirmenin yolunu tutmuştur. Karayel bütün hızıyla esmektedir. Ardından sağnak boşanır. Hamit hızlı hızlı yürürken gözü denize kayar. Dalgalarla birlikte kıyıya bir ceset gidip gelmektedir. Hemen aşağıya koşar. Güçlükle adamı kurtarır. Ahmet de yetişir, cesedi değirmene getirirler. Sayıklamasından yük motorlarında çalıştığını anlarlar. Adam o gece gözlerini açar. Adı Recep'tir.

Hamit açma yaparak toprak sahibi olmayı kurar. Ahmet'i de kandırır. Her şey planlanır. Günü gelince, kadınlarla açma yerine gidilir. Kestikleri dikmeleri açılan alana yığarak yakarlar. Yazık ki rüzgâr yön değiştirerek ormana doğru esmeye başlar, yangın büyür. Bu arada Hacı Dursun'un fidanlarından da bir bölüğü yanar.

Hacı, geniş toprakları olan, ama gözü doymayan bir adamdır. Açma işini fırsat bilip köylüleri jandarmaya şikâyet eder, fındıklığının yandığını söyler. Amacı, köylülerin gözünü korkutarak açılan fındıklıklara konmaktır. Harama bayılır. Nitekim, kasabadaki fındık fabrikasında kadın işçileri ucuza çalıştırır, paralarını ödemez. Buna karşılık, işçilerin kendi kumaş ve bakkal dükkânından alışverişte bulunmalarını ister.

Epeydir değirmende yatıp kalkan Recep kendini toparlamıştır. Ahmet'e fazla yüz olmak istemez. İş arar. Ama denize düştüğü gün nüfus kâğıdını yitirdiğinden bir yere giremez. Sonunda, Hacı'nın fabrikasında iş bulur. Fındıkları kıran makinanın kolunu çevirecektir. İş ağır ve yorucudur, ilk günler zor gelir, ama sonra alışır. Emeğine karşılık fabrikada yatacak, Hacı'nın hesabına ahçı Rüstem'den yemek yiyecektir.

Hacı'nın şımarık, çapkın, ahlâksız bir oğlu vardır: Şemsi. Fabrikada çalışan kızlar onu hiç sevmezler. İş bahanesiyle, onları ambara çağırarak sıkıştırır. Şimdi de kızların en güzeli Güllü'ye kancayı takmıştır.

Bir gün sabahın alaca karanlığında Güllü fabrikaya gelir. Recep şaşırır. Biraz ısındıktan sonra genç kız, kendisini sevdiğini açıklar. Recep de onu sevmektedir.

Bu arada Şemsi durumu sezer. Bir yandan Recep'e gözdağı verirken, öbür yandan Güllü'nün yolunu keser. Kız çok sinirlenir, Şemsi'yi önüne katarak kovalar. Hacı ise, oğlunun bu yolsuz davranışlarını destekler, hatta onu kışkırtır. Bir gün mahkeme kâtibi Raif Efendiyi çağırır, Güllü'nün yaşını büyütmek istediğini söyler. Güya kaymakamlık, 18 yaşından küçük işçi çalıştırmayı yasaklamıştır. Onun için Güllü'nün yaşı büyütülmüştür. Aslında, Hacı oğlunu düşünerek bu işi yapmaktadır. Güllü'nün başına yarın bir kaza gelirse, Şemsi'nin suçlu düşmemesini sağlamaya çalışmaktadır.

Şemsi gitgide işi uzatır. Bir gece yarısı Güllü'nün evini basar. Karanlıkta boğuşurlar. Güllü, güzel olduğu kadar zeki ve kuvvetlidir de... Şemsi'nin iki yardımcısını da karanlıkta tekmeleyerek yere serer. Koşarak odaya kapanır. Şemsi kapıdan yalvararak gönlünü yapmayı dener. Güllü, önce razı olmuş gibi konuşur. Sonra arka pencereyi açar, dut ağacına atlar. Oradan kayarak komşuya kaçar. Şemsi aptal yerine konulduğundan içerler, onu kirletmeye ant içer.

Ahmet'e gelince, o da, Hacıdan yana dertlidir. Çünkü, açmaların tapusunu hep kendi üstüne çıkarttırmış, hatta onları topraklarından da atmaya girişmiştir. Bu yüzden köylülerle çatışma başlar. Hacı, jandarmalar ve tuttuğu adamlarla gelir. Jandarmalar elebaşı olarak Ahmet'i götürmeye kalkışırlar. Köylüler bırakmazlar. Ahmet'in annesi bu kargaşada sıkışıp ölür. Bunun üzerine, Ahmet Hacıya ateş eder, ama vuramaz. Yakalanıp tutuklanır.

O gece Şemsi yine Güllü'nün evini basar. Bu kez çok planlı hareket eder, kızı yakalar ve zorla saldırır. Olanları duyan Recep, üzüntüsünden kahrolur. Fakat elinden bir şey gelmez. Sevmediği bu yerde artık kalamayacağını anlar. İstanbul'a yük götüren bir motora atlayarak oradan uzaklaşır. (Refika Taner-Asım Bezirci/-*Seçme Romanlar*, 1983)

Değerlendirme

«Evet, bu romanda *(Yıldız Karayel)* Karadeniz'in sol kanadını anlatıyorum. *Karadenizin Kıyıcığında* da oranın sol kanadını anlatmıştım. Genelde romanda fındık tarımı işleniyordu. Karadeniz'in kıyılarında yaşayan insanlarımızın yaşantıları romana gelmişti. Bolu'nun kıyı çevresinde halkımızın yaşamı, dağdan kazanılmış açmalar, burada yetiştirilen fındık tarlaları. Ve fındığın yaşamın üzerine yaptığı ekonomik etkiler.» (Rıfat Ilgaz/Cumhuriyet, 26.8.1981)

«1969'un sessizlikle karşılanan değerli kitaplarından biri Rıfat Ilgaz'ın eseri: *Karadeniz'in Kıyıcığında*. Hakkında hiçbir eleştiri ve

tanıtma yazısı çıkmadı; edebiyatçıların yakındıkları, edebiyatçıların tanıdıkları sessiz karşılama. (...) *Karadeniz'in Kıyıcığında* yalınlığı içinde güçlü, basit görünen dokusunda zengin, iyi gözlenmiş, iyi anlatılmış, iyi değerlendirilmiş bir roman çalışmasıdır. Romanda bir kasabanın bütün ilişki noktaları, gerekli bütün köşebaşıları vardır: Kahveler, aşçı dükkânları, fabrika kalabalığı, çarşı, karakol, mahkeme, düğün delikanlıları, ev dünyası... Hiçbir insan üzerinde gereksizce durulmaz. Birkaç renkli bu sade dokumada iplikler, olay zincirleri, günlük hayatın olabilirliği içinden kendiliğinden bağlanır birbirine. Doğrusu, vurucu bir etki, keskin bir sonuç, çok dramlı bir düğüm arar sanız yanılacaksınız. Bir küçük kesittir bu doğal yaşantıdan. Her şey kendi basitliği ve küçüklüğü içinde, kendi oranında yankı yaratarak sürecek öylece.» (Rauf Mutluay/Devrim, 9.12.1969)

«Yılın en güzel romanlarından biri. Başlangıcına aldanmayın; Akçakoca kasabasının dilim dilim tanıtımıyla gireceğiniz kitapta belki çok sürükleyici bir tempo göremeyip sabırsızlanacaksınız. (...) Ne var ki abartılmamış ölçülerde, bir kasaba hayatının ekseninde ona benzer nice toplum karakteristiğinin bütün ana çizgilerini yansıtarak; hem batmayan bir gerçekçilik yöntemi, hem umutsuzluğa düşürmeyen insan güveniyle. (...) Rıfat Ilgaz yaptığı işin bilincinde ve bütün hikâyelerin düşebileceği romantik iyimserlikten tam ölçüsünde uzakta.» (Rauf Mutluay/*Varlık Yıllığı* 1970)

«... Herhalde yazarın ilk romanı. Ne var ki, gerçekçi şiir ve gerçekçi mizahla pişmiş usta bir yazı yeteneği ve tekniği böyle bir yapıtın meydana gelmesini sağlamış. Küçük kasabanın sosyal ekonomik düzeni, saf, temiz bir aşk serüveni çevresinde gözlerimizin önüne serilmiş. (...) Roman canlı, sürükleyici. İnsan eline alınca bırakamıyor. Küçük halk kahramanları, kendi küçük dünyalarına öyle oturmuşlar ki buraya gelebilmek için bir şairin kafasındaki ışıklı yolu teptikleri hiç de sanılmaz. Roman daha çok bir aşk motifi çerçevesinde döndüğünden herkesin rahatça okuyabileceği bir sosyal roman niteliğine ulaşmış. Her şeyden önce üstün bir sanatçı titizliği romanın üzerine koruyucu ışıklı kanatlarını açmış.» (Hasan İzzettin Dinamo/Yeditepe, Ocak 1970)

«Romancılık alanında yerleşik değer yargılarının hemen tümüne saygı gösterircesine yalın bir söyleyiş, alabildiğine gerçekçi ve engin bir gözlemcilik saptanabilir.

Olay örgüsünün sağlam ilmeklendirilişi, ayrıntıların yerli yerine oturtuluşu, tip ve karakterlerin çizilişindeki ölçülülük, roman mimarisinin sağlam yapılandırılışının birer göstergesidir.

Romanda verilmeye çalışılan Batı Karadeniz bölgesindeki kır insanının 'varolma uğraşı', bu uğraşa denk düşen bir üslûpla kaleme alınmıştır. (...)

İçten içe bir onur mücadelesinin romanı olan *Karadeniz'in Kıyıcığında*, Rıfat Ilgaz'ın daha sonraki yapıtlarından *Karartma Geceleri, Sarı Yazma* ve *Yıldız Karayel*'e hazırlık gibidir.

Romandaki işlek dil, diyaloglardaki başarı, diğer romanlarda da sürer.» (Öner Kemal/*Sevgi Yazıları*, 1986)

KARARTMA GECELERİ

Konu (Ilgaz'ın Ağzından)

«Bizim (Yenigün'ün) yazı işleri müdürü; dizi olarak yayınlanacak olan *Karartma Geceleri* romanımızı okurlarımıza tanıtmak için ne hünerler gösteriyor bu günlerde. Eğer onun oyunlarını bozmazsam iki laf da ben edeyim, bu konuda:

Odunsuz kömürsüz geçen bir kıştan sonra ilkyazı iple çekiyoruz. Islak bir yelken gibi, makaralar, işlemediğinden mi nedir, asıl asıl bir türlü torbalayamıyoruz yelkeni. Üstelik de 'tüberküloz bakiyesi' bir ciğer, Ilgaz yolculuğu sonu vıcık vıcık su içinde... Raporluyum. Okul Nişantaşı Ortaokulu... Bir süre ateş içinde yattım. Son günlerde hava açıldı mı şöyle bir çıkıyorum Aksaray'a doğru... *Sınıf* adlı şiir kitabımı, beş on gün önce toplamışlar kitapçılardan. Ne çıkacak arkasından diye yarı açık bir gökyüzüne aldanarak çıktım sokağa... Yıl 1944, Martın dokuzu... Bizim oralarda oturan tarih öğretmeni Hilmi'yle buluştuk. Merkez Kahvesi'nde. Hilmi iki okuldan da sınıf arkadaşım... Eski günlerden, yeni günlerden konuştuk

bir süre. Karmakarışık bir bilgi çöplüğüne dönen kafası, iyi bir düzenleme görürse savaşları, sözleşmeleri, barışların nedenlerini bulup çıkarabilecek... Ama böyle bir eğilimi yok, rahatına düşkün biraz. Her şeyi oluruna bırakmaya hazır bir yaratılışta. Merkez kahvesinde iki ıhlamur karşılığında bir iki saat dertleştik. Steplerde sürüp giden savaşın hızı kırılmışa benziyor. Ama bizim Nazi yanlısı yazarlarımız her sabah Doğu cephesinden dönmüşçesine Alman ordularının borusunu öttürmekten fıtık olacaklar neredeyse...

Pertevniyal Lisesi'nin önünde ayrılıyoruz. Şimdi Emlâk Kredi Bankası'nın oturttuğu büyük apartmanların arsasından geçip eve doğru kestirmeden yürürken üst kattan bir el, ev sahibinin kızı, kapının önünü gösteriyor bana! Bakıyorum, aynı yaşlarda iki adam. Kim olabilir bunlar?

Hemen dönüyorum, kim olduklarını daha iyi düşünebilmek için. Olsa olsa... İyi ama... Ben sağlam bir insan değilim ki. İki ciğerim birden su toplamış. İlk insanca görevim, sağlığımı korumak... Bir yaratık olarak da bu. İçgüdümle kaçıyorum kapımı bekleyen, yolumu gözleyen iki kişiden. Kaçmak, bir ürkü, bir korku sonucu belki... Ama ben ne ürkek, ne korkak bir kişiyim. Ciğerlerimde toplanan sudan, bu suyun hücrelerde, taş odalarda beni boğmasından korkuyorum.

Kaçış, o kaçış! Yasalardan kaçılmaz biliyordum. En az bilmesi gereken kişiler kadar biliyorum. On dört yıldır bunu öğrettim okullarda... Ben yasalardan mı kaçıyordum acaba? 1960'lardan sonra dergilerde, kitaplarda, antolojilerde, yayınlanan önce 1944'lerde, 1948'lerde, hatta 1953'lerde toplatılan kitaplarımda çıkan şiirlerim, çok sonraları yayınlanmamışlar mıydı? Yazdıklarımın yasalarla hiçbir ilgisi olmadığını biliyordum. Veremden, pinemoniden, güneşsizlikten, havasızlıktan, aç kalmaktan kaçıyordum. Falakadan, işkenceden değil! Sağlığı yerinde olanlar için işkence ne korkulacak bir olaydır, ne de utanılacak.

1944, 19 Mayıs! İsmet Paşa'nın ünlü şu söylevi!... Solculuk kadar sağcılık da suçtur bugünden sonra! Sağcılığın, sağcılığın değil, ırkçılığın, buna bağlı Turancılığın suç olduğu anlaşılmıştı

artık. Aşırı sağcı, koyu ırkçı Hitler, ters yüz edip Berlin yolunu tutmuştu Rusya steplerinden. Yenilen sömürgeciler suçsuz olamazdı. Antifaşistler kazanıyordu. Diktatörler, silahlı sömürgecilik yenilmişti. Ham madde kaynaklarına, tüketim pazarlarına silahla girenler yıkılmak üzereydiler. Milli Şef'in demokrasiyi örnek olarak alması gerekiyordu. Cebime bir kâğıt yazıp koydum: Bugün 24 Mayıs 1944... Evden, müdüriyete teslim için çıktım. Yolda yakalayanlar bilsinler ki sırf bu iş için çıktım yola!

Kimseye yakalanmadan girdim Birinci Şubeye. (...)

Bütün bu yazdıklarım belki yok romanımda ama 1944'lerin türlü olayları var. Geceleri baskınlar için karartılmış. Belki bu yüzden olaylar gizli kapaklı, bir bakışta farkına varılamıyor...» (Rıfat Ilgaz/*Cart Curt*, 1984)

Ilgaz'ın Açıklaması

«Roman yazmaya 1968'lerde geçtim. O yıl *Karadenizin Kıyıcığında* adlı bir roman yazdım. Öğretmen olarak bulunduğum fındık bölgesinin ekonomik, sosyal sorunlarını dile getirmek için bir istek vardı içimde. Roman işçiliği yazarda biraz da genişçe zaman ve rahatlık ister. Uzun çalışma isteyen bir iş çünkü. Bu zaman ve rahatlık o zaman bende vardı. O dönemde iki roman birden yazdım. Bunlardan *Karadenizin Kıyıcığında* isimli romanım Cem Yayınevince basıldı. İkinci romanım *Karartma Geceleri* ise Gün Yayınları tarafından basılacaktı. Fakat çok sevdiğim yayıncı arkadaşım Mehmet Ali Ermiş'in ölümü buna engel oldu. Atilla Tokatlı Gün Yayınları'nda çalışmaya başladı. O da askere gidince müsveddeler onda kaldı. Mektupla geri istedim. Gelen müsveddeleri Ankara'da Kemal Bayram Çukurkavaklı'nın çıkardığı Yenigün gazetesinde dizi olarak çıkarmaya başladım. Ama düzgün yayınlanmadığı için gününden önce çektim romanımı ve kendi paramla bastırdım.

Sene 1973-74'leri bulmuştu. O yılın romanlarını Cumhuriyet gazetesinde değerlendiren Konur Ertop, sıra benim *Karartma Geceleri*'ne gelince geçiştirme kabilinde şöyle bir cümle ile değiniyor: 'İşte bu roman da şu günlerde 12 Marta özgü hapishane modasına

uyularak yazılmış romanlardan biri...' Bu üstünkörü geçiştirme öteden beri İstanbullu belli bir yazar grubunun bana karşı sürüp gelen davranışlarının en canlı belgelerinden biridir. Belli ki yazar 12 Mart dönemini anlatan romanlardan biri olarak görüyordu benim kitabımı. Oysa, az önce de belirttiğim gibi, bu romanı ben ta 1968'-lerde yazıp bitirmiştim. Ama işin aslını araştırmadan, romanı azıcık olsun okumadan bir iki cümlede insanı karalamanın kolay olduğu bir dönem işte. Yaşamım boyunca gördüm bunu. Ya yazılarımın altı kırmızı kalemle çizilmiştir ya da yapıtlarım ve ismim böylesine kömür kalemlerle karalanmıştır.

Karartma Geceleri, 1944'lerin İstanbul'unda, Alman faşizminin azgınlaştığı, dünyayı ateşe verdiği ve savaş tehlikesinin her an kapımızı çaldığı ağır koşullarda karartılmış İstanbul sokaklarında, hakkında iki tutuklama kararı bulunan bir devrimcinin, yani benim yaşamımdan kesitler veren bir anı romanıdır. Konur Ertop, benim romanımı nasıl sıradan bir 12 Mart romanı olarak nitelendirebilir? Ama belli ki romanım okunmaya bile gerek görülmeden üstürükörü bir değerlendirmeyle geçiştirilebiliyor, eleştirmenlik adına.» (Rıfat Ilgaz/Aydınlık, 22 Ocak 1980)

«Nedense eleştirmenler benim mizah hikâyeciliğime kadar gelirler de, romancılığım üzerinde fazla durmazlar. Benim değer verdiğim eserlerimin başında *Karartma Geceleri* gelir. *Sınıf* isimli kitabımın toplatılmasından sonra tutuklama emri çıktı. Hastayım o sıralar ve Nişantaşı Ortaokulu Türkçe öğretmeniyim. Tutuklanma emrimin çıkacağını da biliyorum. Kitap toplatılmış çünkü, sıkıyönetim dönemi. Onun için bir süre saklanmak gereğini duydum, kaçma değil. Hastayım, bir sorguya, sıkıntılı bir sorguya katlanmak zor. İki buçuk aylık bir saklanma dönemim oldu İstanbul içinde. Polis tarafından arandığımı biliyorum, eve gelmişler, ev aranmış falan. İşte *Karartma Geceleri* bu iki buçuk aylık dönemin romandır ve o günlerin sorunları da paralel olarak gelişir o romanda. Ama çok sonra yazılmıştır. Bu roman nedense Konur Ertop tarafından şöyle değerlendirilmiştir: 'Bu yılların romanları içinde modaya uygun olarak Rıfat Ilgaz'ın da hapishane romanları çıkmıştır.' (...)

Neyse uzatmayalım... *Karartma Geceleri* roman türü olarak da bizde az rastlanır türdendir. Biraz anı olabilir ama anı romanı değildir. Olaylar ayıklanmış, romanlaştırılmıştır.» (Rıfat Ilgaz/Günümüzde Kitaplar, Şubat 1985)

«Sonra, tartışılması ve gün ışığına çıkması gereken konulardan biri de 'anı romanı' olur mu, olmaz mı? Roman diye bir şey vardır. Bu türün kuralları vardır. İster anılarıma dayanırım, ister karımı anlatırım, ister işçiyi anlatırım, ortaya çıkan ürünün sanat değeri olup olmadığı tartışılır. Birçok hadımlar, yaratıcı güçleri kısırlaşmış kimseler sanatı da hadım etme eğilimlerini açığa vuruyorlar. (...) Aslında Tolstoy, Dostoyevski, Heminway, Gorki, Jack London, Orhan Kemal, Sait Faik, Sabahattin Ali anı ve yaşamlarına dayanarak yazmadılar mı? Sanatçı birikimlerinden, izlenimlerinden hammadde olarak yararlanır.» (Rıfat Ilgaz/Militan, Haziran 1976)

Değerlendirme

«Her romanda romancının özel yaşantılarına rastlayabiliriz; çünkü gözlemlerle, deneylerle, görgülerle yazılabilir roman. Ama bir anlatının roman olabilmesi için vazgeçilmez bir öğe daha vardır: 'Herhangi bir şeyi uydurmak değil, belki herhangi bir şeye hayatın sıcaklığını geçirmek, yalanı yaşar hale sokmak' yetisi olan muhayyile. Rıfat Ilgaz'la Mehmed Kemal'in pek başvurmak gereğini duymadıkları güç. Yaşamlarının bir dilimini gerçeğe çok bağlı olarak sundukları eserlerinde, otuz yıl öncenin şimdi bize inanılmaz gibi görünen dar çağını olduğu gibi yansıtabilmek için bu yolu tutmuş olmalılar. Ilgaz'ın eserinde küçük bir rastlantıyla açığa çıkan çok güçlü bir bitiş var; Mehmed Kemal onu da aramamış. Her ikisi de düşünmeyi suç sayan, her çeşit ülkücülüğü kovuşturan, yazıda ve sözde hiçbir özgürlük tanımayan tek parti ve savaş günlerinin (Fikret'in «Sis»de söylediği gibi: Ey savlet-i evhâmı ile bîtâb-ı tahassüs/Vicdanlara temdid edilen gûş-i tecessüs) baskı dönemini yaşamışlar, onu anlatmayı yeğliyorlar.

Evet, öyleydi İstanbul. Bütün pencerelerle kapılar ışık vermez biçimde erkenden kapatılır; sokaklarda devriye düdükleri öter, herkesten her zaman kimlik sorulur, ekmek karneyle satılır, şöyle ağız tadıyla bir çay kahve içilemez, her yanda korku ve kuşku gölgeleriyle yaşanırdı. Hemen bütün lise ve üniversite yıllarım geçti böyle, biliyorum. Onun için Rıfat Ilgaz'ın polisten kaçan hasta şairiyle dolaştım karartma sokaklarını. 'Ey şahsa masuniyyet ü hürriyete makrûn/Bir hakk-ı teneffüs veren efsâne-yi kaanun' diyerek hatırladım o karabasan yılları. Bir şiir kitabı çıkarıp adını *Sınıf* koydu diye, kapağını kırmızı yaptı diye, içinde öğretmenlik gözlemleriyle yoksulluktan ve yoksunluktan söz açtı diye –hukukçu bilirkişiler suç bulmasalar bile– askerî mahkeme bir şairi altı ay hapse atar, zincire vurabilirdi. Bu olayın ayrıntılarını daha önce anlatmış ve yazmıştı Rıfat Ilgaz. Dr. Çetin Yetkin'in *Siyasal İktidar Sanata Karşı* eserinde onun ve başkalarının bu ülkede en olmaz biçimde çektikleri çilelerin toplamını bulabilirsiniz.» (Rauf Mutluay/Cumhuriyet, 26.9.1974)

«Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri* (Toplumcu Yayın Birliği, 304 S. 20 L.) ile Mehmed Kemal'in *Sürgün Alayı* için (Soyut Y. Haziran 1974, 348 S. 25 L.) 'Anı Romanları' başlığını kullanmıştım (Cumhuriyet, 26 Eylül 1974); vazgeçmiş değilim. Kolay çalışma yöntemlerinden biridir bu. Kendinizin yerine o dersiniz, ya da takma bir ad koyarsınız, yaşadığınız izlenimleri anlatırsınız. Gerekli şeyler olabilir bunlar. Gerçekten askerlik yaşamı konusunda Mehmed Kemal'in anlattıkları başka hiçbir kitapta anlatılmamıştır. Rıfat Ilgaz'ın İstanbul'un, devriyeli sıkıyönetim sokaklarında yaşadığı karabasan da az şey değil. Ama bir şey var, roman değil hiçbirisi. Tür ve biçim sorunlarını abartıyor değilim. Okurun, yazılanları içinde bir sancı gibi duyması için, sanatsal biçime dönüşmesini beklediğini açıklamak dileğim. Bu bakımdan, harcanmış niyetlere yerinir, yazarlarımızın daha emek isteyen çalışmalara yönelmelerini beklerim hep. Ilgaz'ın da, Mehmed Kemal'in de yazarlık deneyleri buna fırsat verecek kadar zengindir. Yazık ki çalışma niyetleriyle kendilerini zorlama yöntemleri yeterli değil.» (Rauf Mutluay/*Varlık Yıllığı* 1975)

«Rıfat Ilgaz, *Sınıf* adlı şiir kitabı yüzünden, kovuşturmaya uğramış, bütün birinci şube polislerince harıl harıl aranmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı, bütün korkunçluğuyla sürüyor, Hitler canavarı, inine çekilirken bile cephelerde milyonlarca insanı yutuyordu. Türkiye, Almanya safında savaşa girmediği gibi müttefiklere de çokça güler yüz göstermemişti. İki cami arasında kalmış bir binamaza benziyordu.

Bu yüzden de her an iki yandan birinin saldırısına uğrayabilirdi. Ya da yollarını şaşırmış savaş uçakları kentleri bombalayabilirdi. Bu yüzden, Türkiye de savaşa katılmış bir ulusun yurdu gibi geceleri karanlığa gömülüyordu. Bütün ışıklar maskeleniyor, evler karartılıyordu. Ekmekler, korkunç bir kıtlık ülkesindeymişiz gibi ufalmış, bütün dirimcil yiyecekler ya ortadan çekilmiş ya da ateş pahasına çıkmıştı. Bütün değerli yiyecekler, Almanya'nın egemen olduğu Avrupa'ya kaçırılıyordu.

Tüberkülozun, ciğerlerine Alman haşaratı gibi sarıldığı *Sınıf* şairi, korkunç kış geceleri, sabahlara dek yufka giyneğiyle İstanbul sokaklarını arşınlamak zorundaydı. (...)

Rıfat Ilgaz, o korkunç gecelerin, günlerin romanını, kendi gerçek yaşayışından, serüveninden yararlanarak yazmış. Ancak, kahramanına Mustafa demiş. Sonra, o dönemde koğuşturmaya uğramış birçok toplumcu sanatçının siluetleri de karartma gecelerinin korkunç karanlığında üzgün yüzleriyle ışımaktadır. Bütün siyasal polis, bütün muhabirler, bütün yoksulluk, bütün aç, buzlu geceler, insancıl düşüncelerinden dolayı Türk toplumcu sanat adamlarını, kovalamaktadır. İdealist can kıvılcımları da benzer atiklik, tetiklikle onlardan köşe bucak kaçmaya, kurtulmaya çalışmaktadır. (...)

Rıfat Ilgaz, kitabının kapağında da söylediği gibi, kahramanı Mustafa'yı elden geldiğince öbür kişilerle olaylardan ayırarak izlemektedir. Bunda haksız değildir. Şundan ki, İkinci Dünya Savaşı'nın İstanbul'unda yaşayan bir Türk sanatçısının dört bir yanı, zengin, bol sayfalı romanlara konu olabilecek olaylarla dopdoludur. Yazarın şu sırada böyle büyük romanlarla uğraşacak vakti olmayabilir. Ya da kahramanı aracılığıyla düşün adamı denen avın o dönem-

de ne acılar çektiğini daha yoğun bir biçimde, daha derli toplu anlatmak uğruna kahramanını, dört bir yanındaki pek çok olaydan soymak zorunda kalmıştır.

Romanı, o günlerin acısını duyarak sonsuz bir heyecan içinde okudum. Şundan ki, ben de o dönemde Rıfat Ilgaz gibi uzun boylu kaçak yaşamıştım. Arkamda çok acı bir serüven sürükleyerek o yıllardan çıkmıştım, kurtuluşum bile unutulur gibi değildir.» (Hasan İzzettin Dinamo/Yeni Ortam, 24.8.1974)

«Bu roman, 1944 yılının bir aya yakın bir zamanını, o dönemin her türlü niteliklerini kapsayan belgesel diyebileceğimiz, anılar toplamı bir yapıt. (...)

Karartma Geceleri, otobiyografik niteliği aşan bir yapıt bana kalırsa. Akıldan çıkmayacak, unutulmayacak olan da dönemin zorluklarına katlanan insanlarımız, toplumcu yazarlarımızdır. Bir 12 Mart da böyle yazılacak inanıyorum.

1944 yılını aynı koşullarda yaşayan yazarlarımızın yapıtlarından öğrenebiliriz: Daha nesnel, daha doğru. Bu bir rapor niteliğinde değildir. Tarihin kuru sayfaları, uydurma ve tek yanlı yargıları da olmaz. Bu olsa olsa, o dönemi yaşayan yazarlarımızın yazdıkları şiirdi, hikâyeydi, romandı vb. edebiyatsal ürünler olacaktır. Rıfat Ilgaz'ın *Karartma Geceleri* bu açıdan da bakılınca okunmadan geçilemeyecek bir yapıt olacağı, su götürmez bir gerçektir kanısındayım.» (Hikmet Alkaynak/Yansıma, Temmuz 1974)

«Dünya, bir savaş yangınının içindedir o günlerde. Hitler faşizmi, benzinle buluşan ateş gibi yayılmaktadır dünya haritası üzerinde... Almanya'da doğan ve gittikçe güçlenen bu tek parti modeli, o günlerde birtakım çevrelerin gönlünü çekmekte; cazip bir yönetim biçimi olarak iştahlarını kabartmaktadır. O gönlü çelinenlerin bir bölüğü de Türkiye'nin yazgısını ellerinde tutmaktadırlar! Bir yandan sınırlarımıza kadar gelip dayanmış bu yangın ateşine karşı 'karartma' uygulanmakta, öte yandan Alman Nazi Partisi'nin dünya görüşüne sempatiyle bakılmaktadır... Kömürsüzlük, ekmeksizlik, sabunsuzluk, ilaçsızlık, pahalılık, karaborsacılık ve ırkçılık kol gezmektedir memlekette...

İşte bu ortamda, yazdığı şiirlerden ötürü, insana olan sevgisinden ötürü, kötülük ve haksızlıklara şair yüreğinde yer vermeyişinden ötürü mahkûm edilen Rıfat Ilgaz; kendisinden ve İkinci Dünya Savaşı'nın karartmalı koşullarından bir roman çıkarıp topluma armağan ediyor: *Karartma Geceleri*

Yanlış anlaşılmaları önlemek için, Rıfat Ilgaz, önce konuya bir açıklık getiriyor: '*Karartma Geceleri* öncelikle bir romandır', diyor. 'Bir anılar kitabı değildir. Romanla anı iki ayrı yazın türüdür. Anıda güdülen zamansal sıradır; roman ise buna bağlı kalmaz. Tıpatıp yaşamın kendisi değildir roman. Rıfat Ilgaz'ın yaşamına benzer yanları da vardır elbette, *Karartma Geceleri*'nin. Ama bu, Rıfat Ilgaz'ın yaşam öyküsü anlamına gelmez. Bir dönemin öyküsüdür. Genel anlamda, sorgunun, işkencenin öyküsüdür. Kimi olaylar başımdan geçti, evet; ama onları yazmadım. Çünkü romanlık malzeme olma niteliği yoktu.'

Karartma Geceleri'nin baş kişisi *Mustafa Ural*'dır. Simge bir kişi. Kimlerin simgesidir Mustafa Ural? İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşizmin duvarına çarpan aydınımızın simgesi! Mustafa Ural okumuş bir insan. Sözcüğün iki anlamıyla da... Okumakla da yetinmemiş; yazmalara kalkışmış. Yazmaksa suçların katmerlisi! Karartma geceleri içinde bir av olmuş... Dünya faşizmin pençesindeyken, Mustafa da sürekli kaçıyor. Kimden kaçıyor?

Mustafa Ural, 1914'lerin bir insanıydı. Faşizmin egemen olduğu bir dünyada, askerî mahkemelerde yargılanmış, sorgulardan işkencelerden geçmiş biriydi... O yıllardan bugüne, dünyanın koşullarında hızlı bir değişim yaşanmıştı. Köprülerin altından nice sular akmıştı, ama, Mustafa Ural'ların sayısı da gittikçe artmıştı Türkiye'de. Ne sıkıyönetimlerin, ne sorguların, ne işkencenin ardı kesilmemişti bir türlü...

Bugünün de romanı *Karartma Geceleri*. Bir çağın sorununu içeriyor. Tarihte kalmış, geçip gitmiş bir olayı anlatmıyor. Almanya'da faşizm yıkıldı ama, biz bunun izlerini toplum yaşamından silip atamadık bir türlü. Çeşitli zamanlarda, çeşitli kılıklarda yeniden hortlatılıyor. Babıâli'de gizli-açık Alman hayranlığı vardı o yıllarda. Okullar o terbiye üzerine yönetilirdi.

Hitler yenilmeseydi, Türkiye'nin yöneticileri ondan etkilenmeye devam edeceklerdi. 1944'ün 19 Mayısında, İsmet Paşa'nın bir demeci vardır. Arşivlerde bulunabilir. 'Örgütlü sağcılarla da uğraşmamız gerek' diyordu İsmet Paşa. Yani kafatasçılarla. Almanların savaşı yitirmesi üzerine bu tavır gündeme gelmişti. Yenilgi belirince İsmet Paşa Hitler'e tavır aldı, Almanya'ya karşı savaş ilân etti. Ondan önce karşı çıkmıyordu. Oysa Hitler'in Türkiye'ye saldırması kaçınılmazdı. Trakya ve Süveyş'i zorlamadı Hitler Türkiye'ye girmek için. Stalingrad'a girme çabasındaydı. Burayı alabilseydi, Türkiye'ye Kafkasya, İran ve Süveyş üzerinden rahatlıkla girerdi. Plan böyleydi. Ama tutmadı...

İşte, dışarıdan bizi tehdit eden bu faşizmin gölgesi, içeride aydın ve sanatçılarımızı ezmeye uğraşıyordu. 1939'dan 1946'ya kadar yedi yıllık bir sıkıyönetim hüküm sürdü memlekette. Gelmiş geçmiş en sert, en etkili sıkıyönetimdi. *Karartma Geceleri* o sıkıyönetimli yılların bir ürünüdür.

Yönetmen *Yusuf Kurçenli*'nin senaryolaştırdığı, *Tarık Akan*'ın da Mustafa Ural'ı canlandırdığı *Karartma Geceleri*, böylece bir kez de sinema yapıtı olarak gündemdeki yerini alıyor.» (Necati Güngör/Cumhuriyet Kitap, 9.3.1990)

«Rıfat Ilgaz'ın klasik anlatımı denediği romanlarından, *Karartma Geceleri* ve *Sarı Yazma* otobiyografik kaynaklı romanlardır. *Karartma Geceleri*, yayınlandığı dönemlerde kimi eleştirmenlerce '12 Mart romanları modasına uygun roman', 'muhayyeleden bir şey katılmamış anı anlatımı' gibi nitelemelerle yerilmiştir. Bu roman, aradan geçen yıllardan sonra bir dönemin panoramasıyla birlikte, Türk aydınının idealist ve sanık olarak portresini vermekte ne kadar sağlam olduğunu kanıtlamıştır. Bu romanı, yine aynı dönemin tanıklarından (ve ne yazık ki benzer eleştirilerle güme giden) *Tuz ve Ekmek* (Ömer Faruk Toprak)'le birlikte okumak, , hapishane romanı denen ve tanıklıktan öte fazla değer taşımayan romanlardan ayrılan yanlarını özellikle vurgulamak, yine meslekten eleştirmenlerin görevidir.» (Sennur Sezer/Varlık, Aralık 1991)

Ilgaz'ın Açıklaması

«– Sayın Ilgaz, Sarı Yazma'*yı da roman değil, anı sayanlar var. Onlara katılıyor musunuz?*

– *Sarı Yazma* bir romandır. Tekniği, kompozisyonuyla, biçimi ve biçemiyle anıyla ilgisi yoktur. Anı tür değil, roman türüdür. Anı daha çok duyguyla başlar. Öykü kompozisyonu değildir. Köşe yazısına yakındır. Ama *Sarı Yazma* adıyla romandır. Hatta tasarladığım üç romanın ilk cildidir. İkinci ve üçüncüye gerek görmedik. Altın Yayınları'yla anlaştık. Üç cilt. 1950'ye kadar olayları, anılarımın o bölümünü yayımladık. Yayınevi sahibi Turan Bozkurt; «İki cildi basmayalım. Okurlar 50'ye dek merak ediyorlar.» dedi. Nehir roman dediğimiz dizi roman da böylece gerçekleşmedi. Ve ben de adamı haklı gördüm. Yetindim onunla, gerekli görmedim. Anılar başka, anısal roman başkadır. Eğer anılardan başlamışsa romandır. En belgesel kaynak, anılardır. Ortaya çıkan eser, tekniğine, kompozisyonuna göre ancak adlanabilir.» (Asım Bezirci-Rıfat Ilgaz)

«– Peki, sayın Ilgaz, Sarı Yazma *otobiyografik bir romandı.* Yıldız Karayel *ise sizin Karadeniz romanlarından. Açıkçası bir ırmak roman çalışması diyebilir miyiz?*

– Karadeniz için yazdığım romanlar bulunduğum yere göre değişiyor ama bir panoramayı oluşturuyor. Benim çocukluğumun önemli bir bölümü Çarşamba, Terme ovasında geçti. Orada çok roman konuları vardı. *Sarı Yazma*'yı geliştirebilseydim, onu üç kitaba çıkaracaktım. Yayınevi yetkilileri gerisini istemediler. O zaman biz de ırmak romanı çektik bir kenara, Karadeniz romanını geliştirdik. Karadeniz romanları bağımsızdır. Öğretmenliğimin bir bölümü bu illerde geçmiştir. Sonradan da yedi yıl burada Cide'de yaşadım. Yedi yıl bir sanatçının yaşamında kısa bir süre değildir.» (Doğan Hızlan-Rıfat Ilgaz/Gösteri, Temmuz 1982)

«İkinci romanım *Karadeniz'in Kıyıcığında.* Bunu da aynı yıllarda, 1968'de yazdım. Akçakoca'da ilkokul öğretmenliği yaptığım yıllara dayanıyor. Romanda oradaki değişim anlatılıyor. *Sarı Yazma*

Cide'deki çocukluk yaşamımı konu alıyor, Kurtuluş Savaşından 1950'ye kadar. Üç roman olarak düşünülmüştür. Altın Kitaplar'la anlaşmıştık. Üçünü de basacaktık. Oysa *Sarı Yazma*'yı bastı. Ötekilerini basmayacaklarını söylediler. Böylece hevesim kırıldı.» (Rıfat Ilgaz/Günümüzde Kitaplar, Şubat 1985)

«– Sarı Yazma *anı romanı diye nitelendirildi... Bu konuda ne dersiniz?*

– Anı romanı olur mu, olmaz mı sorusuna gelince. Beni bir bakıma suçlar görünüyorlar. Oysa kişilerin adlarını değiştirmekle bu işi çözümleyemeyiz. Roman diye yazınsal bir tür var. Ortaya koyduğumuz yapıt da bu türe uygunsa ister yaşanmış olsun, ister yaşanabilir ürünler, romandır. Yazdığım roman mı değil mi, sorunun bu olması gerekir.

Bunun geliştirirsek mizah için de aynı sorunu ortaya koyabiliriz. Mizah ürünü diye soyut bir ürün yoktur. Mizah yazınsal türlerin içinde yerini bulursa o zaman edebiyatı ilgilendirir. Şunu demek istiyorum. Öykü vardır, roman vardır, şiir vardır, bunların dışında soyut olarak anı olmadığı gibi mizah da yoktur. Bence ustalık, yazınsal türleri başarmaktadır.» (Doğan Hızlan-Rıfat Ilgaz/Cumhuriyet, 20.8.1972)

Konu

«*Karadeniz'in Kıyıcığında* (1969) ve *Karartma Geceleri* (1974) adlı romanlarından sonra, bu kez otobiyografik bir romanla çıkıyor okurun karşısına Rıfat Ilgaz: *Sarı Yazma*'da – çocukluğundan başlayarak 1950'lere kadar – çileli yaşamından bir kesit sunuyor.

Sarı Yazma Rıfat Ilgaz'ın 'Bir gürültü, bir tedirginlik kaynağı olduğunu' anladığı evinden kaçarak tek işlevi yazarlığını sürdürebilmek için, 'doğduğum, eşsiz, benzersiz memleket' sözcükleriyle nitelediği Cide'ye gidişiyle başlıyor. On iki yaşındayken ayrıldığı, ama hiçbir zaman unutamadığı Cide'ye dönüş, çocukluk yıllarının geçtiği bu kıyı kasabası geçmişe götürüyor Ilgaz'ı.

Kurtuluş Savaşı dönemine rastlayan çocukluk yılları, ülkücü bir öğretmenin karşılaştığı güçlükler, koşulların zorlaması yetmezmiş gibi bir de yaşamak veremle savaşım, 1940'ların baskılı günleri...

Bütün bunlar 'salt Rıfat Ilgaz'ın değil, küçük değişikliklerle aslında bir kuşağın öyküsü. Günümüzde artık siyasal partilerin programlarına bile girmiş kimi düşünceleri savunanların uğradığı sıkıntıların, haksızlıkların, insanlık dışı baskıların...

Yeni bir yaşamın eşiğinde sanki geçmişi anımsayarak güç kazanmak istiyor Ilgaz. Ama anıların üst üste yığılmasından oluşmuyor *Sarı Yazma*. Kendisini merkez alarak, bir romanın bütünlüğü içinde direnen insanın öyküsünü ustaca veriyor Rıfat Ilgaz.» (Atilla Özkırımlı/*Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı* 1957)

«*Sarı Yazma*, Cide insanının ana özelliğidir Rıfat Ilgaz'a göre; şimdiki bilinciyle de kendisini o toprağın bileşkesi sayar. Böylece en küçük çocukluk anılarından başlayarak –ve özellikle ilkokul, ortaokul, öğretmen okulu sınıflarındaki öğrencilik dilimlerinde gereğinden çok eğlenerek– mesleğinin ilk yıllarına, hastalığına, İstanbul işsizliğine, yazarlarımızın yazgılı oldukları hapishane yaşamına, dergi çalışmalarına, sanat özlemine, aile yaşamına, İkinci Dünya Savaşı'nın karanlık günlerinde, Milli Şeflik döneminin faşist uygulamalarına, sanatoryum fırsatlarına, koğuş sıkıntılarına, yoksunluk günlerinin ardından gelen umut kapılarına kadar uzanır.» (Rauf Mutluay/Cumhuriyet, 5.8.1976)

Değerlendirme

«Şair kimliği çoğumuzda daha ağır basan Rıfat Ilgaz, mizah ve çocuk yazınında da ustalığını kanıtladı. *Sarı Yazma*'nın bu ay çıkan ikinci basımıyla da roman alanında okurların beğenisini kazandığını yineledi. Ilgaz, Karadeniz'in çalışkan kadınlarını anlatan şiirinde 'Al paçalıklı sırtı küfeli/Başı çifte çifte sarı yazmalı' diyor ve otobiyografik yapıtına da *Sarı Yazma* adını veriyor. Oysa bu yapıt Rıfat'ın öğrenci, öğretmen, şair, gazeteci ve sanatoryumlarda geçen yaşamının olgun bir anlatımı. Ne eksiği var ne fazlası... Ne abartmalı, acındırıcı yanı bir var, ne de kahramanlaştırma niye-

ti... Sanırım romanın akıcılığı, tutarlılığı ve okuru kavrayışı bu niteliğinden geliyor. 'İktidardan yana olmayan aydınların ezildiği işsiz bırakıldığı' baskı dönemi geçirmişti. (...)

Dili açık, anlatım başarılı, konular ilginç, gerçek bir otobiyografi...» (Kemal Sülker/Günaydın, 6.11.1984)

«*Sarı Yazma*'da Rıfat Ilgaz ise bambaşka bir yolda; kendi yaşamını, gelişimini, bir yaşama dönemecinin hesaplaşması içinde verme uğraşında. İçtenlik her zaman bir güç katar yazılanlara; eğer kişi kendini yontmuyorsa. Rıfat Ilgaz'ı bu yolda dengeli sayabiliriz. Yoksun çocuklar, güç yetişme koşulları hepimizin ortak yazgısı sanırım; değişen şey çevreyse eğer, bu kez Cide dolaylarındayız. Cumhuriyet'teki yazımda 'Anı ve İzlenimler' demişim nitelemek için (5 Ağustos 1976). 1950'lerden sonrasını getirecek öteki ciltlerini bekleten bir özgürlük ve anlatı başarısı. Severek okuduğum kitaplardan biriydi *Sarı Yazma*; hele yazarın kendi yöresine duyduğu candan sevgiyi gördükçe.» (Rauf Mutluay/*Varlık Yıllığı* 1977)

«Rıfat Ilgaz'ın *Sarı Yazma*'da yaşamanın eşsizliğine duyduğu saygıyla bütün yalınlıklara, bütün doğruluklara kucak açıp yalanları, abartmaları dışlayan içtenliğin sağlıklı yapısını ciddiyetle işlemesi, serüvenler kalabalığını kültürlü kültürsüz herkesin anlayabileceği –tıpkı Orhan Kemal gibi– edebiyatsız bir dille sergilemesi, 1940'tan önce ve 1940'lı yılların yaralı bereli bir portresini çizmesi; o yılların savaşa girmemek için çırpınan Türkiye'siyle, büyük çoğunluğun sömürdüğü Türkiye'sine eğilmesi önemlidir. Evet, yalnız kişilerin yaşantıları dolaylı dolaysız yollardan ortaya konmuyor, Türkiye'nin yönetim mekanizması, bu mekanizmaya sıkı sıkı bağlanan ve güdümlü diye nitelendirebileceğimiz bir yaşantılar toplamı da, insanlara toplumsal alışverişin getirip götürdükleri de, uygulananlarla uygulanmayanlar da, anlatılıyor.

Sarı Yazma'da gözümüze çarpan ilk parlak nokta, içtenliktir. Bu içtenliğin kullanılma biçimidir. İçtenlik, duygusal yapı ve davranışlarla ilişkisinden koparılıp bir yönteme, hatta bir ilkeye dönüştürülerek kullanılmaktadır. İçtenliğin varlığı, bütün satırlarda canlı nabız atışlarıyla hissedilmektedir. Hele Rıfat Ilgaz'ın kendi özel hayatıyla sınırlanan bölümlerde doruğa çıkmaktadır. (...)

Sarı Yazma nicedir yetenekleri, sanat güçleri edebiyatımızı zenginleştirip zenginleştirmediği tartışılan, kınanan, küçümsenen ve 1940 kuşağının olumlu olumsuz yanlarını hem de öğretmen, şair, gazeteci, hikâyeci, romancı, oyun yazarı ve mizahımızın büyük ustası Rıfat Ilgaz'ın toplumsal dalgalarla, bireysel dalgalarla ve kötülük dalgalarıyla dövülen, dövüle dövüle yıpratılan ama hiçbir vakit yok edilemeyen hayat hikâyesini öğreneceklerdir.» (Muzaffer Buyrukçu/Günümüzde Kitaplar, Mart 1985)

«*Sarı Yazma*'yı okurken Mahmut Yesari'nin *Yakacık Mektupları*'nı (1938), Hasan İzzettin Dinamo'nun özel roman dizisini (*Ateş Yılları*, 1968; *Savaş ve Açlar*, 1968; *Musa'nın Gecekondusu*, 1972...), Ömer Faruk Toprak'ın anı ve romanını hatırladım. Hepsi, aşağı yukarı aynı yazgının çizgisinde olduğu için. Ama *Sarı Yazma*'yı ötekilerden ayıran özellik, hem çıplak bir anılar -izlenimler içtenliğine dayanması; hem her şeye karşın sevinç ve mutluluk ışıklarıyla sonuçlanması 1950'lerde. Rıfat Ilgaz, 1950'den sonra da çok sıkıntı çekecek, çekecek ama yazarlığının, sanatçılığının zaferlerine de ulaşacak haklılıkla. Cide çalışmalarının, bu kitabın öteki önem dilimlerine de uzanmasını dileyerek...» (Rauf Mutluay/Cumhuriyet, 5.8.1976)

«Halikarnas Balıkçısı'nın *Mavi Sürgün*'üyle *Sarı Yazma* arasında bir bağ kurmak gerekirse, ikisinin de birleştiği iki nokta kuşkusuz iki yazarın da yaşamındaki acılar, çektikleri çileler ve bunları yakınmadan, sızlanmadan, doğal bir şeymiş gibi anlatmalarıdır. İki kitabın da başarısı büyük ölçüde o iki noktadan geliyor. Eğer başlarına gelenlere karşı filozof tavrı takınmayıp bağırsalar, çağırsalardı başarı ibresi görülmedik ölçüde düşer ve anlattıkları önemli de olsa gölgelenir, gürültüye giderdi. Yaşam ve yazarlık deneyinin içinde yoğrulmuş Rıfat Ilgaz hiç kuşku duymayalım bunu iyi biliyor. Anlatımı rasgele bir tutum değil. 'Ben suçsuzum, bana bunlar niye yapıldı?' diye çığlığı basmaktansa onu okura bırakıyor ve bunu onun yerine okur yapıyor.» (Behiç Duygulu/Edebiyat Cephesi, 16 Ekim-15 Kasım 1979)

«Rıfat Ilgaz'ın *San Yazma*'sı Çınar Yayınları'nda çıktı. Kitap, 'roman' diye tanıtılıyor; ama bu roman Rıfat Ilgaz'ın yaşam öyküsüdür. Çoğu kişi başından geçenleri anlatırken, 'Benim hayatım bir roman' demez mi?

Rıfat'ın hayatı gerçekten roman... Hastane, mahpushane, basımevleri arasında yaşanan bu roman, bir dönem Türkiye'sinin acı gerçeklerini ve gerçek kişilerini kapsayarak sürüyor.» (İlhan Selçuk/Cumhuriyet, 11 Ocak 1985)

«Cide'ye bir sabah, eski bir arkadaşın arabasıyla, iki bavul biraz kitap, yorulmuş bir yürek ve yeniden başlamak isteğiyle varış, *San Yazma* romanının başlangıcıdır. Bir kıyı otelinde, yazarın bugüne gelişinin kendi kendine anlatılışı da romanı oluşturur. Roman Rıfat Ilgaz'ın yaşam öyküsüdür. Ama bir yaşam öyküsünden, 1940 yılı ozanlarından birinin biyografisinden, bir dünya görüşüne inanan bir insanın, bu görüşü bırakmamak adına acıları göze alabilen bir insanın, portresini çıkarmayı başarır Rıfat Ilgaz. Bir başkasını anlatıyormuş gibi tarafsız, okuru ilgilendirmeyeceğine inandığı ayrıntılardan arınmış bir dil ve anlatıma ulaşmayı başarır. Pürüzsüz bir dil, 'dedikodu'dan uzak bir anlatım, bir hesaplaşmanın içtenliği...

Anılardan roman çıkarabilmesinin gizi de belki buradadır. İnsan yaşamı, roman yaşamından farklıdır. Gerçeğin rastlantıları da, anıların 'ben ben'ciliği de bir romanda sıritırdı... Anılarda yer alan, özel yaşamına girmiş kişilerde incinebilir ya da anıları düzeltmek gereğini duyarlardı. Ama *San Yazma*; objektifinde yalnızca gerekli yüzleri belirleyerek, geri kalanları sanatın sisiyle örtüp belirsizleyen bir fotoğrafçı ustalığıyla anlatıyor Rıfat Ilgaz'ın yaşamını. Yaşamın gerçeğini, romanın gerçeğiyle kesiştirerek.» (Sennur Sezer/Günümüzde Kitaplar, Mart 1985)

Ilgaz'ın Açıklaması

«– Sanıyorum, yaptığım ön plana göre, ortalama üç yüz elli sayfada düğümlenecek bir Karadeniz romanı oluyor *Yıldız Karayel.* Birinci Karadeniz romanım *Karadeniz'in Kıyıcığında*'ydı. Batı Karadeniz'in Bolu kesimini içine alıyordu. Bu romanım da Kastamonu kıyılarının insanını ve bu insanın doğa ile olan savaşı ve tüm sosyal yaşantısını. Biraz da kaçakçılığı. Batı Karadeniz yöresinin panoraması böylece bu iki romanda tamamlanmış oluyor. Birinin ağırlık merkezi 'acımay'dı (dağdan tarla kazanma). Bunun da mısır ekimi. Sellerle, yağmurlarla savaş. Motorlarla ulaşım sıkıntıları, taşımacılık, açıkçası kaçakçılığa bağlı taşımacılık. Emeği ile geçinen gemicilerin Karadeniz'le boğuşması. Hemen her romanımda olduğu gibi evlenme sorunları, olanaksızlıklar içinde sevişme. Romanın devinim noktası Cide önlerinde bir motorun kış ortasında batması. Birkaç kişinin boğulmasının etkilemesiyle bu romana yöneldim. Batan motorun direğinde sabahlayan bir makinistin dalgalar ve soğukla savaşımı. Tam savaşımı başarırken, insanca bir davranış sonucu yenik düşmesi. Konuyu aşağı yukarı özetledik.» (Tanju Cılızoğlu-Rıfat Ilgaz/Sanat Edebiyat 81, Ağustos 1981)

«– *Son çalışmanız duyduğumuza göre bir roman...*»

– Evet, *Yıldız Karayel* adını taşıyor...

– *Gene Karadeniz yöresini anlatıyorsunuz herhalde...*

– Evet bu romanda Karadeniz'in sol kanadını anlatıyordum. *Karadeniz'in Kıyıcığında* da oranın sol kanadını anlatmıştım.

– Karadeniz'in Kıyıcığında *fındık tarımını konu alıyordu.*

– Evet. Genelinde fındık tarımı işleniyordu. Karadeniz'in kıyılarında yaşayan insanlarımızın yaşantıları romana gelmişti. Bolu'nun kıyı çevresinde halkımızın yaşamı, dağdan kazanılmış açmalar, burada yetiştirilen fındıklar, oluşturulan fındık tarlaları. Ve fındığın yaşamları üzerinde yaptığı ekonomik etkiler.

– Yıldız Karayel'*de konu ne?*

– Konu, deniz taşımacılığı. Ufak oranda da olsa, Karadeniz'in bünyesine girmiş kaçakçılık da romanda var. Hiç kuşkusuz hepsinin ötesinde, olayların altında yatan insan ilişkileri, sevgiler, evlenme zorlukları, sevişme olanaksızlıkları, bunalımlar ve başlık parası karabasanı. Romanın son sayfalarını bitirmek üzereyim.» (Doğan Hızlan-Rıfat Ilgaz/Cumhuriyet, 26.8.1981)

«– Yıldız Karayel *iki ödül birden kazandı: Madaralı Roman Ödülü ile Orhan Kemal Roman Armağanı'nı. (...)*

Yıldız Karayel *bir ırmak romanın bölümü. Başka ciltleri de olacak mı? Bütün Karadeniz'i bir dizi romanda anlatacak mısınız?*

– Gelelim *Yıldız Karayel*'in bir ırmak roman olabileceğine. Bu romanım için değil de, *Sarı Yazma* için böyle bir tasarım vardı. Kitabı basan Altın Kitaplar beni desteklemedi.

Ne var ki bir Karadenizli olarak, bu kesimi ırmak roman yazılacak zenginlikte, kaynakları verimli bir yurt parçası olarak görmekteyim. Karadeniz, su ürünleri, balıkçıları, kıyı kesimin üreticileri olarak incelemeye değer niteliktedir.

Birikimim bir kaç roman yazmaya yeterlidir.» (Doğan Hızlan-Rıfat Ilgaz/Cumhuriyet, 10.6.1982)

Konu

Avcı Şaduman ile karısı Ümmüye ve kızı Emriye küçük tarlalarını sabanla sürüp mısır ekerler. Öğleye doğru büyük kızları Nazife onlara yemek getirir. Babasına muhtar Mecit Efendinin kendisini aradığını söyler. Şaduman «Yolu Aşağı Akpelit'ten değil de Yukarı Akpelit'ten geçirecekler.» der. Öfkelenir. Çünkü kendi toprağı da yukarıdadır. Hurşit Ağa ise yeni yapılacak yolun buradan geçirilmesini istemektedir. Muhtarınki gibi onun da tarlaları aşağıdadır.

Öğleden sonra Hurşit Ağa'nın oğlu Akif ile muhtar, bucak müdürü ve iki mühendis araziyi görmek için gelirler. Şaduman yolun aşağıdan, kıyıdan geçirilmesinin daha kestirme olacağını söyler onlara. Mühendisler de aynı görüştedirler, ama Hurşit Ağa onla-

rı etkilemeye çalışır. Ona karşı öteki ağa Hafız Esat ise yolun aşağıdan geçmesini sağlamaya uğraşır. Yukarı mahalle halkıyla işbirliği yapar. Öte yandan Hurşit Ağa ikide bir Ankara'ya gidip gelir. Yol ekip şefiyle ilişki kurar, ona viski, marlboro falan armağan eder.

Hurşit Ağa, Şaduman'ın güzel ve zeki kızı Nazife'yi beğenir, oğlu Akif'e almak ister. Nazife'nin Akif'te biraz gönlü vardır. Fakat Akif haylazın, çapkının tekidir. Üstelik, gözü muhtarın gelini Gülizar'dadır. Gülizar'ın kocası çalışmak için Almanya'ya gitmiştir.

Şaduman'ın askerden dönen oğlu Harun, Hurşit Ağa'nın motorunda çalışır. Motor, Karadeniz'de kaçakçılık yapar. Şaduman bu yüzden oğlunun başının belâya girmesinden çekinir.

Şaduman yol mühendisiyle görüşür, onu yumurta, süt götürür. Yolun aşağıdan geçmesi için yalvarıp yakarır, ama sonuç alamaz. Bir gün Yukarı Akpelitli kızlarla kadınlar toplanırlar. Kazının başladığı yere gelirler. Dozerlerin önünü keserler. Bağırarak yol istemediklerini söylerler. Hafız Esat'ın oğlu Selim de onlara arka çıkar. Mühendis karakola haber salar. Az sonra başçavuşla bir kamyon asker gelir. Tartışmalar sonunda kadınlar yolun tepedeki kaynaktan öteye geçmemesi koşuluyla dağılırlar.

Harun, Hurşit Ağa'nın motorundan ayrılır, Çapar Yusuf'un motoruna geçer. Arkadaşı ve motorun makinisti Hayri'nin de bunda etkisi olur. Hayri gönül koyduğu Nazife'yle evlenmek ister. Şaduman'ın arkadaşı balıkçı Rüstem'i aracı gönderir. Şaduman kararı kızı ile anasının onayına bırakır.

Akpelit biçki-dikiş sergisini açan kaymakam erken seçim yapılacağını bildirir. Yolun yapımı şimdilik askıya alınmıştır. Sergiye, öbür kadın ve kızlar gibi, Nazife ile Gülizar da katılırlar. Akif orada ikisini de görür. Sergiyi düzenleyen öğretmen Leman Hanım, Akif'in Nazife'yle konuşmasını sağlar. O gün kaymakama telefon gelir: Yıldız Karayel fırtınası patlamış, bazı köyleri yağmur basmış, toprakları sular götürmüştür...

Daha önce Selamet adlı motorla yola çıkan kaptan Ömer ile Hayri ve Harun güçlükle Köpekburnu'na varırlar. Durup birşeyler yerler. Sağnak başlar, onu rüzgâr izler, deniz dalgalanır. Çimento

yüklü motor kuma oturur, dümeni fırlar. Denizciler can yeleklerini giyip suya atlarlar. Hayri boğulur, Harun yarı ölü, yarı diri kurtulur. Hastaneye yatırılır.

Hafız'ın oğlu Selim, rakibi Akif'e kaptırmamak amacıyla, Nazife'yle evlenmeyi tasarlar. Bunun için halası Saliha Hanımı aracı gönderir. Hurşit Ağa bunu duyunca huylanır, o da muhtarı harekete geçirir. Nazife Selim'in görüşmecisinden kaçar. Ama Akif'e de güvenmez. Onun Gülizar'la ilgilendiğini bilir. Şaduman bankadan kredi almaya kalkışırsa da başaramaz. Nazife uzun uzadıya düşünür, Akif'in iyi bir koca olamayacağını anlar. Selim'le evlenmeyi uygun görür. Böylece, alınacak yüklü başlık parasıyla babasının para sorunu da çözülecektir. Kararını gidip Saliha Hanıma bildirir.

Bu arada seçim propaganda konuşmaları ve toplantıları da başlamıştır. Hafız Esat Çamalan Belediye Başkanı Yılmaz Bilgin'i, Hurşit Ağa da yol mühendisi Cengiz Topkaç'ı destekler. Akpelit ikiye bölünür. Sarı yazmalı kızlar başta olmak üzere Yukarı Akpelitliler Yılmaz Bilgin'den yana çıkarlar. O konuşurken gelip alkış tutarlar.

Yolun geçiş yerini seçim sonucunun belirleyeceği anlaşılmaktadır. (Asım Bezirci)

Değerlendirme

«*Yıldız Karayel*, Rıfat Ilgaz'ın çocukluğunun ve son dönemlerinin geçtiği Batı Karadeniz yöresinde bir bucak ve köyde gündelik ilişkileri, olayları dile getiriyor. Akpelit'te yapılacak yolun nerelerden, kimin tarlasından geçeceğinin açtığı tartışmalar. Genç, dullar, genç kızlar, onlarla çevre gençlerinin, yeni palazlanan zenginlerin yol açılmadan aldığı kamyonlar. Yolun kendi tarlasından geçebilmesi olasılığının insanlar üzerinde yarattığı korku. Yumurta ikram ederek mühendisin yolu başka yerden geçirebileceğine inanma gibi sonuçlar. İyisiyle/kötüsüyle, doğrusuyla/yanlışıyla bizim insanlarımızın yaşamı anlatılıyor...» (Osman S. Arolat/Nokta, 23-29 Nisan 1982)

«*Yıldız Karayel*'in temiz ve düzgün bir dili, açık ve akıcı bir anlatımı var. Konuşmalar arada bir uzasa da, genellikle başarılı. Ayrıntılar az, tasvirler ölçülü. Ancak bazı bölümler biraz uzuyor ve söz yer yer eylemi bastırıyor. Buna karşılık Karadeniz bölgesinin bir kesimi doğal renkleri, insanları, töreleri, toplumsal ve siyasal ilişkileriyle iyi canlandırılmış. Buna yazarın dil ve anlatımındaki olumlu özellikler de eklenince, roman ilgiyle, beğeniyle su gibi okunuyor.» (Asım Bezirci)

«Türkiye'de yazılan romanlar, bölge bölge Türkiye haritasını tamamlıyorlar. Roman gerçekliği ve roman sanatı açısından eleştirmenler ne derse desin, edebiyat sanatına olduğu kadar sosyoloji bilimine de katkılarını sürdürüyor yazarlarımız. Çevre koşullarının belirlediği insan tipleri, insan manzaralarımızı bütünlüyor.

Edebiyatımızda bugüne kadar anlatılan en geniş çevre, İstanbul dışında Çukurova oldu. Doğu ve Karadeniz daha çok hikâyelerde belirlendi. Karadeniz'i Birinci Dünya Savaşı yıllarıyla Hasan İzzettin Dinamo işledi benim hatırladığım kadarıyla. Oysa Karadeniz, değişen ürünlerin getirdiği ekonomik koşullarla da, nüfus yoğunluğuyla da, yurdumuzun geçirdiği değişimlerin ilginç bir aynası. Karadeniz kökenli bir eleştirmenimiz, geçenlerde yazdığı bir yol yazısında değişen Karadeniz'in görüntüsüne ancak alkolle dayanabildiğini yazmıştı. Çocukluğunun Karadeniz'ini ve insanlarını bulamayınca, tüm bağlarını kopardığını ilân etmişti. Karadeniz'i ve insanlarını *Karadeniz'in Kıyıcığında* ile başlattığı bir dizi romanla Rıfat Ilgaz anlatmaya başladı. (...)

Rıfat Ilgaz, *Karadeniz'in Kıyıcığında*'da sevdiğine evet deyip terkedilen Hacer'le, sevdasında direnen Güllü'yü anlatmış, ikisinin de çeşitli koşullarla yenilişini vermişti. Bu kez *Yıldız Karayel*'de üç ayrı kadın tipi anlatılıyor. Kocası gurbetteki Gülizar, yoksul gemicinin yolunu beklemeye razı Çiçek ve Nazife... Nazife, kendisini isteyen, seven yoksul gemicinin ölümüyle kendisini seven iki zengin çocuğu arasında kalır. Akif'i sever. Ama Akif Gülizar'ın peşindedir. Akif'in ailesi istemektedir kendisini, Akif değil... O yüzden Selim'e kaçar. Yalnız bu kaçışta evlilik kendi düşündüğünce yürü-

mezse direnme kararındadır. Kadın, yavaş yavaş değişmekte midir? Sevdiği adamı eliyle evlendirmeyi düşünebilen Bingüllerin dulu Raife düşünülürse, evet. (...)

Rıfat Ilgaz, Karadeniz'in anatomisini verdiği romanlarını sürdürürken koşulların biçimlendirdiği insana karşı olması gereken insanı da savunuyor. Bu savunu, Orhan Kemal'in yaşamının son yıllarında savunduğu 'aydınlık gerçekçilik'in bir başka aşaması. *Yıldız Karayel*'i hak ettiği ödüllerin örtmemesi, bir roman olarak gerekli yere konması gerekir.» (Sennur Sezer/Yazko Edebiyat, Mart 1983)

«*Karadeniz'in Kıyıcığında*'yı (1969) izleyen *Yıldız Karayel* (1981) de, bölgelerin değişimiyle birlikte kadındaki değişim vurgulanır. *Karadeniz'in Kıyıcığında*'da sevdiğine evet deyip terkedilen Hacer ile sevdasında direnen Güllü yenilgiye uğrarlarken, *Yıldız Karayel*'deki kadınlar (Gülizar, Çiçek, Nazife, Bingüllerin dulu Raife) kendi yazgılarını çizmekte, gerektiğinde bozmakta kararlıdırlar.

Yıldız Karayel, Karadeniz kıyılarının zaten dar olan toprak yapısından, bu topraklardan geçecek devlet yolunun, toprak ağalarının çıkarlarıyla ilintisinden, kaynaklanan bir entrikaya dayanır. Deniz bu ağalar için, kaçak içki ve sigaraları getirme yoludur. Yol deniz kıyısından geçerse birinin çıkarı bozulacaktır. Yukarıdan geçerse ötekinin. Yolun yukarıdan geçmesi, yoksul bir mahallenin tümüyle ortadan kalkmasıyla sonuçlanma ihtimali, bu mahallenin insanlarının yollara dökülmesine, kızların buldozerlerin önüne yatmasına yol açar. Romanın avcı kahramanlarından birinin tüfeği hep ortalarda dolaşmaktadır. Okur kan dökülmesiyle ilgili bir gerginliği duyar. Ama tüfek patlamaz. Roman, yıldız-karayel fırtınasının patlamasının yol açtığı kaza, yaklaşan seçimin gerginliğiyle son bulur.» (Sennur Sezer/Varlık, Aralık 1991)

«*Yıldız Karayel*, batı-kuzey Anadolu'nun bir kesimini, Cide kasabası çevrelerini, coğrafyası ile, toplumsal ve ekonomik yapısı ile, insanları ve insanlar arası ilişkileri, sorunları ile ortaya seren başarılı bir roman. Öyle ki, o yöreyi tanıyalım, tanımayalım, roma-

nı okurken gitmiş gibi oluyoruz, içinden tanıyoruz onları. Yetkin bir dil, coşkulu bir anlatıma kapılıp o yörenin yaşamına neredeyse katılıyoruz ve o insanlardan birisi olup çıkıyoruz.

Bu tür romanlara bazı aydınların yarı röportaj gözüyle baktıklarını biliyorum. Ama bence hayır, gerçek bir roman bu. Hem de toplumcu, memleketçi romanın ta kendisi. Rıfat Ilgaz o çevreyi ve insanları çok iyi tanıyor. Uzun betimlemelere ve gereksiz ayrıntılara girmeden o insanların iç dünyalarını, düşün ve duygu biçimlerini, davranışlarını başarıyla veriyor. Yerelden evrensele doğru açılıyor. (...)

Yıldız Karayel toplumcu romanımızın son güzel örneklerinden birisidir. Gözümüzü, gönlümüzü ve aklımızı ülkemize, insanımıza ve sorunlarımıza çevirmektedir. Güzel dilimizin anlatım gücünü ve tadını duyura duyura unutulmaz sayfalar vermektedir.» (Talip Apaydın)

ÇOCUK ROMANLARI

Rıfat Ilgaz'ın çocuklar için kaleme aldığı romanların sayısı on ikiyi bulur. Bir konuşmasında gerek bu romanları, gerekse çocuk edebiyatı konusunda şu açıklamayı yapar:

ILGAZ'A GÖRE ÇOCUK ROMANI

«70 yaşın bana kazandırdığı deneyimlerden en başta geleni, küçümsenmeyecek çocuk ve torun sayısıdır. Çocuklarımın, torunlarımın büyümeleri sırasında karşılaştığım küçük küçük sorunlar, bende onların da dünyasına girme isteği yaratmıştır. Ayrıca, deneyim için, 15 yılı bulan öğretmenliğimi de göz önünde tutarsak, çocuk yakından tanıdığım bir varlıktır. Çok küçük yaşta öğretmenliğe başlamam, ilkokulun ilk sınıflarında çocuklarla arkadaşlık kurmamı da sağlamıştır. Yani çocuklarla ilişkim genç yaşımda başlamıştır. Böy-

lece çocukların yaşamına karıştım. Onların, beğenilerini, özentilerini, serüvenci yanlarını yakından izledim. İlk ürünlerimi verirken bu deneylerimden yeterince yararlandığımı sanıyorum. On kadar çocuk kitabım var; daha çok roman. Çocuk şiirleri yazmadım değil, ama dergilerde kaldı. Kimisinin altında adım bile yok. Arkın Kitabevi'nin yayınladığı *Hayat Bilgisi* dergilerinde... İsterim ki bir yayınevi kitaplaştırsın bunları. Şunu demek istiyorum, çocuk şiirleri yazdığım halde bunlar kitap halinde derlenmedi. Bunlardan roman halinde çıkan beş tanesi, *Bacaksızın Başından Geçenler* dizisi. Gerekirse bu sayı arttırılabilir. Bu, çocukların ilgisine bağlı.» (Sanat Olayı, Ocak 1982)

ILGAZ'IN ÇOCUK ROMANLARI

«Çocuklar, Rıfat Ilgaz'ın her zaman duyarlık kaynaklarından biri olmuştur. Belki de en duyarlı olduğu konulardan biri. Bunda yazarın öğretmen oluşunun; işini, insanları, çocukları seven bir öğretmen oluşunun büyük bir etkisi var. Bu etki sanatçının şiirlerinde ve öteki yapıtlarında da kendini gösterir. (...)

Rıfat Ilgaz'ın çocuklarla doğrudan ilişkisi öğretmenlikle başlar. Öğretmenlik, çocukları yakından tanımasını, onlarla olumlu ilişkiler kurmasını sağlar. Duyarlığını çocukların yaşam koşullarına, çocukça düşlerine, isteklerine yöneltir. Onları önemser, küçücük mutluluklarını yakalar dizelerinde:

«Çocuklarımız neleri sevmiyorlar ki.../Uçurtmayı seviyorlar sözgelişi,/Bir havalandı mı uçurtmalan/Daha da güzelleşiyorlar./Maviliklerde gözleri/özgürlüğü yaşıyorlar/uçurtmalarla birlikte.»

İçinde, büyük bir insan ve çocuk sevgisi vardır. Bu sevgi, toplumcu gerçekçi sanat anlayışıyla birleşince, ortaya Rıfat Ilgaz'ın yapıtlarının ortak özelliği çıkar. Yazarın bu özelliği, çocuk romanlarında da net biçimde görülebilmektedir. Bunu, çocuk romanlarında işlediği konuları ve kişileri inceleyerek daha iyi görebiliriz.

Rıfat Ilgaz'ın çocuk romanlarında da, öteki yapıtlarında olduğu gibi öz yaşamından, yakın çevresinden izlenimler, yaşanmışlıklar geniş ölçüde yer almaktadır. Yazar, doğum yeri olan Cide'ye, oradaki dostlarına, hemşehrilerine büyük bir değer biçmektedir. Bu değeri, hemen her romanında buranın adını anarak, roman kişilerini buradaki tanıdıkları arasından seçerek açıklıkla belirtir. Kanımca doğup büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı Cide'ye karşı duyduğu vefa borcunu ve sevgiyi bu biçimde dışa vurmaktadır. Tıpkı, çocuklar için yazdığı *Kumdan Betona* romanındaki mühendis Necat'ın, yıllar sonra gidip Cide'ye yerleşmesi ve oradaki insanlar için çalışması gibi. Necat tipi, son derece olumlu bir kişiliktir. Okuma hevesiyle yanıp tutuşan, bulunduğu koşulları zorlayan sabırlı, çalışkan ve azimli bir köy çocuğudur. Belirlediği amaca ulaşabilmek için hiçbir özveriden kaçınmaz (gündüz badanacılık yapar, gece okula gider). Amacına ulaşıp iyi bir mühendis olunca da, yetişme koşullarını unutmaz, geride bıraktığı insanlara sırt çevirmez. Oradaki çocuklar, kendi çektiği sıkıntıları çekmesin diye, iş yerini Cide'ye taşıyıp köy çocukları için pansiyonlar, okullar yapmayı görev bilir. Köyündeki geleneksel tören ve kutlamalara katılır; onların sevincini, coşkusunu paylaşır. Kuşkusuz, toplumumuzda bu nitelikleri taşıyan, böylesi kişilerin sayısı çok azdır. Rıfat Ilgaz'ın kahramanını bu çok az sayıdaki kişilerin arasından seçmesi bence rastlantısal değildir. Yazar, olumlama yöntemini kullanarak çocuklara olumlu örneği göstermekte, onları olmalarını istediği biçime yönlendirmeye çalışmaktadır. Ancak bunu yaparken bir zorlamaya da gitmemiştir. Yalnızca olumlu örneği ve olayı göstermekle yetinmiş, kararı çocuklara bırakmıştır. Yapıtlarında anılar ve yakın çevresindeki kişilerin yaşanmışlıklarından yola çıkması onu biyografik roman ya da anı roman çizgisine düşürmez kanımca. Yazar, özelden yola çıkarak geneli yakalamaya çalışmıştır, olay ve kişileri anlatırken. «Kendimden söz açsam bile çevremi ön plana alırım. Hep çevreyle ilgiliyimdir. Çevremdeki insanları –sorunlarıyla birlikte– tanımak isterim.

Onların çelişkilerini, yaşama güçlüklerini, umutlarını, tasarılarını yansıtmaya çalışırım» diyor Rıfat Ilgaz sanat anlayışını anlatırken. Bu anlayışı, *Bacaksızın Başından Geçenler* dizisindeki romanlarında da kendini göstermektedir. Bu dizinin kahramanı. Bacaksız Bahri de mühendis Necat gibi Cidelidir. Ne var ki, yaşam koşulları onların Cide'den İstanbul'un bir kenar mahallesine göç etmelerine neden olmuştur.

«Cide'den yeni gelmişlerdi, evlerinde eşya adına hiç bir şey yoktu. Memlekette neleri varsa satmıştı babası. Parasıyla işte bu külüstürü almıştı. Kazandığı para onun onarımına yetmiyordu.»

Aile İstanbul'a göç etmiştir, ama yine güçlükle geçinebilmektedir. Yerleştikleri mahallede; kendileri gibi, çoğu köyden, kasabadan göç etmiş, yaşamını güçlükle sürdürebilen yoksul aileler bulunmaktadır. Ailelerin yaşam koşulları oldukça güçtür, evlerine suyu çeşmeden taşımaktadırlar.

Bu mahallenin bir parçası olan Fesleğen Sokağı'nın çocuklarıysa, yaşamın kendilerine sunduğu yoksunlukları da sevinçleri de aynı olgunlukla karşılamaktadırlar. Fesleğen Sokağı'nın çocukları, köyden yeni gelen Bahri'yi kısa sürede kabullenip ona Bacaksız lakabını takıverirler; kısa, çelimsiz, çarpık bacaklarına bakarak. Bacaksız Bahri kısa boyuna, çelimsiz bacaklarına ve bedence tüm gelişmemişliğine karşın cin gibi zeki ve sevgi dolu bir çocuktur. Zekidir, yaratıcıdır, yardımseverdir. Arkadaşı Hapşırık Gülten'i su taşırken görünce, çeşmeden evlerine kadar hortum takmayı akıl etmesi bu pratik zekâsının bir ürünüdür. Sevgi doludur. Bu sevgiyi, tabakçıdan almayı çok istediği kutuyu aldıktan sonra Gülten'e armağan ederek dışa vurur. Hatta, mahallenin bütün çocuklarına kaçak sigara sattırıp onların karakola düşmelerine yol açan Rasim Şenpazar'a bile kıyamaz. Dürüsttür Bacaksız, kendisinin olmayan paraya el sürmez. Dürüsttür; arkadaşlarına Boğaz Köprüsü'nü görmeden gördüm diye anlattığı için sıkıntı duyar, içten içe kendisiyle hesaplaşır.

Rıfat Ilgaz'ın çocuklara duyduğu sevgi, onlara kıymama özelliği, Bacaksız'ın serüvenlerini anlatırken kendini sık sık ele verir. Bacaksız, karpuzu elinden kaçırıp babasını kızdırdığı, kamyonu kul-

lanıp ortalığı ayağa kaldırdığı halde, yazar ne yapıp eder Bacaksız'ın dövülmesini önler. Bu durumda çocuklar, büyüklerinden genellikle dayak yerler, ama yazar çocukların dövülmesinden yana değildir. Bu tavrını da, sözde değil romanın kurgusu içinde olayların gelişimiyle belirtir. Ancak, gerçek yaşamda olaylar hep böyle olumlu bir biçimde sürüp gitmez, her işin sonu tatlıya bağlanmaz. Yaşam acımasızdır, özellikle yoksullara karşı. Bacaksız Bahri bu acımasızlıklarla okul yaşamında sık sık karşılaşır. Okul müdürü, zengin çocuğu Ferit Derler'i oturtmak için onu sırasından kaldırıp arka sıralara oturtur. Düşündüklerini açıkça söylediği için, ona kâğıt toplatıp tahta sildirir. Yeni gelen bayan öğretmense, Bozkurt sözcüğünü sol eliyle yazdığı için, Bozkurt rozetinin iğnesiyle elini kan içinde bırakır, soğukta bahçeye çıkma cezası verir.

Görüldüğü gibi Rıfat Ilgaz'ın çocuk romanlarında olumsuz tipler de vardır. Üstelik bu tipler eğitimcidir, öğretmendir. Bu yüzden onları hoş görmez, yaptıklarını bağışlamaz yazar. Bu kişilerin olumsuz tutum ve davranışlarını sergileyerek tepkisini açığa vurur. Okulda, çevrede, toplum içinde yaşanılan gerçekleri sergilerken, pek çok şeyden yoksun olan Bacaksız ve arkadaşlarının birbirlerine olan sevgi ve dayanışmalarını da göstererek umut ve güç verir çocuklara. Bacaksız'ın kasabın çocuğuyla yapacağı yarış öncesi, arkadaşlarının onu çalıştırması, sürekli onunla aynı kaygı ve coşkuyu paylaşması bu dayanışmanın en iyi örneğidir.

Dil ve Anlatım

Rıfat Ilgaz, çocuk romanlarında da, öteki yapıtlarında olduğu gibi son derece yalın bir dil kullanmıştır. Sıcak, insanı sarıveren akıcı bir anlatımı vardır. Özellikle *Bacaksız'ın Başından Geçenler* dizisinde; çocuklar arasındaki diyaloglar, kullanılan sözcükler, yakıştırmalar, takılan lakaplar son derece yerli yerine oturmuştur. Zorlama yoktur. Bunda yazarın çocuklara sevgiyle yaklaşması kadar, onları yakından gözlemleyip tanıması da etken olmuştur kanımca. Rıfat Ilgaz bunun şöyle açıklamaktadır:

«Çok küçük yaşta öğretmenliğe başlamam, ilkokulun ilk sınıflarında çocuklarla arkadaşlık kurmamı sağlamıştır. Yani çocuklarla ilişkim genç yaşımda başlamıştır. Böylece çocukların yaşamına karıştım. Onların beğenilerini, özentilerini, serüvenci yanlarını yakından izledim.»

Gerek bu izlenimler, gerek yazarın sanat anlayışı ve gerekse çocuklara duyduğu sevgi, ortaya birbirinden güzel on iki çocuk romanı çıkarmıştır. Özellikler *Bacaksız'ın Başından Geçenler* dizisinde ulaştığı anlatım ve diyalog güzelliği, sürekli yenilenme ve arayış içinde olduğunu göstermektedir. Dizinin sürdürülmesinin ya da benzer başka dizilerin oluşturulmasının çocuklar için bir kazanım olacağı düşüncesindeyim.» (Gülsüm Akyüz/Varlık, Nisan 1989)

BACAKSIZ SİGARA KAÇAKÇISI

«Çocuk edebiyatı bugün toplumda yerini almış bir edebiyat türü. Benim bir *Bacaksız* adlı dizim var. Beş kitaplık bir dizi, dördü yayınlandı, biri de yayınlanmak üzere. Okuyucusu hazır bir edebiyat türü. Elimde not halinde yazılmayı bekleyen çocuk romanları tasarıları var. Çocuk okurlarımın eleştirileri ayrıca beni yeni çalışmalara götürüyor.» (Rıfat Ilgaz/Cumhuriyet, 26.8.1981)

Rıfat Ilgaz'ın çocuklar için yazdığı Bacaksız'ın serüvenleri dizisinin ikincisi olan *Bacaksız Sigara Kaçakçısı* biri 1980'de, öbürü 1983'te olmak üzere iki kez basılmıştır. (Asım Bezirci)

«Rıfat Ilgaz'ın yarattığı ele avuca sığmaz, cin gibi, zeki mi zeki bir tip Bacaksız. Bu tipin başından geçenleri beş kitapta anlatmayı tasarlamış: *Bacaksız Kamyon Sürücüsü, Bacaksız Sigara Kaçakçısı, Bacaksız Okulda, Bacaksız Paralı Atlet, Bacaksız Tatil Köyünde*... Bu dizinin ikinci kitabında Bahri'nin (Bacaksız'ın) önce mahalledeki günlük yaşamı içinde yer alan etkinlikleri görüyoruz. Her taşın altından çıkar Bacaksız, girişkendir, hiçbir şeyden çekinmez. Rıfat Ilgaz onun bu yönlerini düz betimleme ya da öykülemeyle değil, eylem içinde veriyor. Şöyle söyleyelim, çocukları ve çocuk

dilini çok iyi tanıyor. Bahri'nin arkadaşlarıyla konuşmaları, öteki çocukların (Gülten, Paytak, Keriz Arif) sözcük ve düzeni somutluyor bunu. (...)

Bacaksız Sigara Kaçakçısı hem ilkokul, hem de ortaokul çağındaki çocukların beğenerek okuyacağı bir kitap.» (Emin Özdemir / *Varlık Yıllığı* 1981)

KÜÇÜKÇEKMECE OKYANUSU
CANKURTARAN YILMAZ

«*Küçük Çekmece Okyanusu – Cankurtaran Yılmaz* (Rıfat Ilgaz, Kültür Bakanlığı Yayınları, Çocuk Dizisi: 8)

Çocuk dilinin inceliklerini bilen bir yazar Rıfat Ilgaz. Eksiltili, kısa, yalın tümce düzenini içeren bir anlatımı var. Buna karşın olayları kurgulamada, zincirlemede kimi boşluklara yer veriyor. Sözgelimi, *Cankurtaran Yılmaz*'ın girişinde, Yılmaz'la Tural'ın birbirinden hoşlanmayışlarını göstermeye yönelik edimler bu türden boşluklar içeriyor. Bir de iyi-kötü dengesi tam kurulamıyor. Buna karşın öyle gerilimli, titreşimli yapılandırmalara gitmiyor Rıfat Ilgaz. Kısa oylumlu bu iki ayrı çevreyi, deniz kıyısı ve deniz yaşamını sergiliyor.» (Emin Özdemir/*Varlık Yıllığı* 1980)

KUMDAN BETONA

Kumdan Betona 1976, 1978, 1979 yıllarında üç kez basılmıştır. Kitabın başında roman şöyle tanıtılmaktadır:

«Sevgili çocuklar, ünlü yazarımız Rıfat Ilgaz'dan bir roman sunuyoruz size: *Kumdan Betona*. Rıfat Ilgaz, sizler için ilk kez yazmıyor. Daha önce birçok çocuk kitabı yazdı. Hepinizin sevgisini, övgüsünü kazandı. Rıfat Ilgaz, bu romanında bir köylü çocuğunun çok güç koşullar içinde nasıl okuduğunu, çalıştığını, meslek sahibi olduğunu anlatıyor. Daha önemlisi, romanın baş kişisi olan Necat'ın köyden çıkıp büyük kentlerde okumasına, Avrupa'ya gitmesine karşın yozlaşmadığını görüyoruz. Köyünü, köyden geldiğini

unutmayan Necat, örnek bir aydın, olumlu bir kişilik sahibi. Yazar, bilinen ustalığıyla, Necat'ı ve çevresini çok iyi gözlemlemiştir. *Kumdan Betona*'yı okuyunca, halk çocuklarındaki insan sevgisini, erdemleri, çalışma ve başarma tutkusunu daha iyi anlayacaksınız.»

Değerlendirme

«*San Yazma* adlı otobiyografik romanından tanıdığımız memleketi Cide'den yeni bir öykü getiriyor Rıfat Ilgaz. Cide'nin Abdülkadir köyünden Necat'ın öyküsü bu. Tepedeki köylerine deniz kıyısından teneke teneke kum çekerek yaptıkları okulda okuyan, boyacılıkla geçimini sağlayıp inşaat mühendisi olan Necat'ın.

Çocuklar için yazılmış şiir, öykü ve romanlarda olayın basitleştirildiği, daha açık ve yalın bir anlatımın seçildiği görülür. Amaç yarının büyüğünü eğitmektir bir bakıma.

İşte Rıfat Ilgaz'ın *Kumdan Betona*'sı da çocuklar için yazılmış bir roman. Necat'ın öyküsü, yetenekli, başarıyı salt kendi gücüyle söke söke elde eden, binlerce benzerine rastlanabilecek bir köylü çocuğunun öyküsü genellenirse. Üstelik, Necat köyünü, köylülüğünü de unutmuyor. Unutmuyor, ama köyünü kurtarma gibi bir savı yok. Çektiği güçlükleri düşünerek yapabileceğini, elinden geleni yapıyor memleketi için. Okul yapımını üstleniyor. Bir özveri değil bu, bir görev. Kitabı bitirdiğinizde şimdiki çocukları kıskanıyorsunuz, böylesi kitapları okuma olanağına kavuştukları için.» (Atilla Özkırımlı/Cumhuriyet, 23.10.1976)

OYUN YAZARLIĞI

TİYATRO ANLAYIŞI

ILGAZ'IN AÇIKLAMASI

«Çatal matal olmuş çözüm bekleyen çok sorunlarımız var; bunlardan biri de tiyatro sorunumuz. Devlet tiyatroları, şehir tiyatroları, hatta bazı özel tiyatrolar, tiyatro yazarının siyasal ve toplumsal kimliği üzerine kuşku ile eğilirken Türk tiyatrosunun kurulması, kalkınıp gelişmesi söz konusu olur mu, olamaz mı? Çatallardan biri de bu! Bir söz konusu olur deyip başlıyoruz konuşmamıza.

Tiyatro yapıtı, uygulanışı ve oynanışı bakımından ne kadar şiirden, romandan başka bir nitelikte görünürse görünsün, gene de roman kadar, hikâye ve şiir kadar toplumcu, halkçı, ulusçu, devrimci olmak zorunluğundadır, hele hele geri bırakılmış memleketlerde... Son yıllarda tiyatromuz, işte bu sağlam yerini almaya doğru gitmektedir son hızla.

Uyanık halkımızın, üniversitelimizin, memurumuzun, köylü ve işçimizin tutumsal (ekonomik) gelişiminin tam tersine, toplumsal bir ilerleme ve gelişme içinde olduğunu nasıl öne sürebilirsek, tiyatromuzun da aynı paralelde geliştiğini rahatça söyleyebiliriz.

Tutucu, gerici ve bir sürü belgeli cahil, diplomalarıyla şişine dursun, sanatçısını, yazarını, bilginini, politikacısını seçen aydın niteliğinde büyük sayılı yığınlara doğru gidiyoruz çoğala çoğala. Toplumsal kitaplar, öğreti ve sanat yapıtları, olumlu sanat ürünleri bol bol çevrilip yayınlanmakta, bu arada yeryüzündeki yerimizi gösteren, toplumsal ve tutumsal durumumuzu belirten yerli yapıtlar, bilimsel incelemeler de yayınlanıp bol bol okunmaktadır. Bu değerli, olumlu, güçlü yapıtlarla beslenen aydınımız, uyanık halkımız kendi sorunlarını ele alıp işleyen tiyatrolara gereken yeri ve değeri vermektedir. Bu yıl şu kadar tiyatronun kuruluşu, kimisinin repertuarını değiştirerek daha halkçı, gerçekçi konular seçmesi, kimisinin de tam tersine halkı yanıltarak avlama yollarına düşmesi, bir iki yıl içinde sayısı yüzleri aşkın oyunların yazılıp çevrilmesi tiyatroya gözle görülür bir eğilimin ve ilginin arttığını göstermez mi? Yazarlar arasındaki bu çabanın şiirin, hikâyenin, romanın zararına olup olmadığı ayrıca tartışılırsa da, şiir, hikâye ve roman yazanların özel uğraşılarını bırakıp oyun yazmaya yönelmeleri öbür türlerin zararına bir işaret sayılamaz mı?

Kendimden pay biçeyim:

Toplum koşulları insanı nereden alıp nereye götürüyor, diyeceğim geliyor, yazarlıktaki geçmişimi düşündükçe. Elverir ki sanatçı toplumum ne istediğini, neyi beğenip, neyi sevdiğini ve halkın beğenisi, kurtuluşu, kalkınması, özgürlüğü, bağımsızlığı, atılımı için hangi koşulların altında, ne gibi zorluklarla savaşacağını bulup çıkarsın. Böylece çağının yeni gerçeklerini ortaya koyarak yapıtını sağlam temellere oturtabilsin.

Kurtuluş Savaşımızın güçlü ocaklarından biri olan Kastamonu'da yazdım ilk şiirimi. Uzun süre de bırakmadık şiiri, İkinci Dünya Savaşında bileğime bu yüzden kelepçe takılıp prangaya vurulduğum halde bile... O günlerde şiirden başka bir yazınsal türe atlayacağımı hiç düşünmemiştim. Ama bir gün, 1950 öncesinin demokratik oluşumu içinde politik mizahın görev aldığı yıllarda kendimi bir mizah dergisinin içinde buldum. Politik kaynaşmanın bilinçli bir belgesi olan Markopaşa mizahı, beni en sonunda namuslu şiirin varacağı yere götürmüştü: Cezaevine!

Cezaevine gire çıka mizah dergilerinin gününe göre sahibi, gününe göre sorumlu müdürü ve yazarı olmuştum o yıllarda. Boy boy hikâyeler, romanlar verdim, mizah türüne uygun. Daha doğrusu hikâye, roman türüne uygun mizahî yazılar yazdım. Bunları ilk önceleri şair Rıfat Ilgaz'a yakıştıramadığımdan, siyasal nedenler bir yana, adımı kullanmadan, ya da takma adlarla yayınlıyordum. *Hababam Sınıfı*'nın bile yazarı Stepne'ydi ilk basılışında. Mizah beni öylesine kendi malı etmişti ki, sonraları ben mizaha sahip çıkmaya çaba gösterip adımı kabul ettirmeye çalışmıştım. (...)

Tiyatromuzu geliştirirken yeryüzü uygarlığından, halk olarak, insan olarak payımıza düşeni de almaktan vazgeçmeyeceğiz. Uygarlık bizim özdeğerlerimize, kaynaklarımıza sırt çevirmemizi gerektirmez. Amfiteatr kalıntılarıyla birlikte oralarda oynanan oyunların kalıntılarını dilimizde, yaşantılarımızda, ilkel köy tiyatromuzda bulma olanağımız yok değildir. Şamanizmden kalan töreler, şölenler, ilkel oyunlar bile biçim bakımından birşeyler düşündürecek niteliktedir. İlkel köy tiyatrosunun benimsediği oyuncudan atı, oyuncudan eşeği biz de rahatça kullandık bu oyunumuzda. Bu cesaretimiz Batının denediği bazı buluşları bilinçsiz tekrarlamalardan değildi, köy gerçeklerimizi içtenlikle ve daha sağlamca verebilme zorunluğundan doğdu.» (Rıfat Ilgaz/Tiyatro 70, Nisan 1970, sayı 3)

OYUNLARI

Rıfat Ilgaz'ın yayımlanmış oyunları şunlardır: *Karadeniz'in Kıyıcığında* (1965), *Hababam Sınıfı* (1967), *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* (1971), *Hababam Sınıfı Baskında* (1972), *Hababam Sınıfı Uyanıyor* (1972).

HABABAM SINIFI

1957'de ilk basımı yapılan ve 1980 yılına değin on iki kez basılan *Hababam Sınıfı* romanını Rıfat Ilgaz sonradan oyunlaştırdı. 1967 ve 1982 yıllarında yayımlanan oyunu 1966'da Ulvi Uraz Tiyatrosu sahneye koydu. Oyun, daha sonra, 1969'da İstanbul Tiyatrosu'nda, 1982'de İstanbul Bakırköy Tiyatrosu'nda oynandı.

Ilgaz'ın Açıklaması

«Bir koyundan iki post çıkarıyorum sanılmasın. 'Arzuyu umumî' üzerine damgasıyla elde kalmış çürük malımızı da sürmeye kalkışmıyoruz piyasaya.

Yetmiş üç hikâyelik dört yüz sayfalık kocaman bir roman. On beş bin üzerinden dokuzuncu baskıya hazır *Hababam Sınıfı*. Bu oyunu yazmakla bir koyundan iki deri çıkarmaya kalkışmış değilim, bir sürüden iki deri seçtim o kadar. İki koyundan birinin postu sahneye serdiğimiz.

Müdürümüz gene eski müdür, Kel Mahmut'umuz gene eski Kel Mahmut. Bunlarsız okul olur mu? Tulum Hayri, Refüze Ekrem, Kalem Şakir, Güdük Necmi, İnek Şaban, bir de Çıyan Sadi. Bunlar da *Hababam Sınıfı*'nın yolda görürseniz tanıyacağınız ölümsüzleri. *Hababam Sınıfı* ancak bunlarla *Hababam Sınıfı*. Ama serüvenleri yeni, yepyeni. *Hababam Sınıfı*'nın gerçeklerine sırt çevirmeden gelişen yeni olaylar. Kitapta çekirdek halinde kalmış bir kırıntı olan tiyatronun niteliğinden yararlanarak gelişe gelişe bir tabloluk oyun oluvermiş yerine göre. Fransızca öğretmeni Pariziyen Sedat Bey karakterini bozmadan Müzik hocası niteliğine bürünüvermiş. Kitaptaki Dezdemona, Ofelya olduysa, *Hababam Sınıfı* romanı bile ne yitirir özelliğinden?... Göreceğiniz hiçbir olay için 'bunlar kitapta yoktu' diyemeyeceksiniz. Müdürün gösteriş budalalığından gelen tiyatro ilgisi, başına bir tiyatro skandalı getiriyorsa bu da *Hababam Sınıfı*'nın gerçeğine aykırı sayılmamalı...

Olayların yeri bal gibi değişebilir oyun haline getirmek isteyince...

Anfide geçmesi gereken bir kopya işi ister istemez sınıfa getirilecek, anfinin altına girecek olan kopyacı da sobanın içinde alacaktır yerini. Sigara dumanı soba dumanı ile uzlaşarak daha da anlam kazanacaktır. *Hababam Sınıfı*'nın yeni sahneye koyucusunun elinde espri ve hareket bakımından daha da canlılık kazandığını söyleyebilirim. Roman olarak yayınladığım yıllarda aynı dergide yakından tanıdığım usta karikatürist Oğuz Aral'ın *Hababam Sınıfı*'nı hemen ilk sevenler arasında oluşu, yazar ve rejisör olarak yeniden karşılaştırdı bizi. Onun lejant aratmayan çizgi esprisinin *Hababam Sınıfı*'nı sahneye koyarken de ustalığı göstermesinde büyük rolü olduğunu siz de gösterecek, beğeneceksiniz.

Oyuncular mı?... Hemen hepsi de *Hababam Sınıfı* sıralarında yerini almış, Kel Mahmut'un azarını yemiş, Müdürü zıvanadan çıkarmış, Piyale İhsan'ı uyutmuş tecrübeli sanatçılar. Yeni işlerinde daha da başarılı olacaklarından hiç kuşkum yok.

Hababam Sınıfı hepimizin oyunu. Kendi gerçeğimizle yüz yüze getirecek zaman zaman sizi. Yalnız benim okul anılarım değil bunlar, ortaklaşa yaşantılarımız. Sadece raportörlüğünü yaptım bu ortak anıların. Büyücek bir romanda topladım. Ama bugün anlıyorum ki romanı yazmakla da kurtulmuş değilim, oyun isteniyor benden. Buyurun size bir yeni oyun daha. Ellisinden sonra sahneye çıkıp oynatmayın da istediğiniz oyun olsun...

Eğer kendinizi oyuncuların arasında bulursanız benim ustalığımdan değil, gerçeğin sağlamlığındandır. Olaylar sizi anılarınızın denizinden geçirip, sorumsuz yıllarınızın başıboşluğunda katıla katıla güldürürken içinizde bir burukluk beliriyorsa bize kızmayın. Nedenlerini her birimizin başka türlü acısını çektiğimiz eğitim düzenimizin bozukluğunda arayın. Kızmayın tiyatroya. Bu kadarcık görevi de olmasın mı tiyatronun?» (Rıfat Ilgaz/İstanbul Tiyatrosu bülteni, 1969-1970)

Değerlendirme

«Konu: Rıfat Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı* adındaki romanından sahneye uyguladığı oyun, muhayyel bir yatılı okuldaki bir sınıfı ele almış... Bu sınıfın hemen hepsi parasız yatılı olan öğrencileri hep enteresan tipler... Tulum Hayri'ler, Refüze Ekrem'ler, Kalem Şakir'ler, Güdük Necmi'ler, İnek Şaban'lar... Günün birinde, polis emeklisi müdürleri, sınıfa bir öğrenci daha getirir. Sidikli Turhan adındaki bu öğrenci müdürün casusudur; sınıfta olup bitenleri ona haber vermektedir. Edebiyat hocaları Piyale İhsan'ın dersinde türlü oyunlar yapan, Kalem'in sevgilisi Erkek Sevim'i okula yemeğe davet eden ve onu erkek elbisesi giydirerek gizlice yemekhaneye sokan «Hababam Sınıfı» mensupları, Sidikli Turhan'ın jurnalleriyle bir gün yakalanacak ve Anadolu'nun muhtelif okullarına sürüleceklerdir. Ama onlar gittikleri yerlerde yeni hababam sınıfları kurabilecek, öğretim ve eğitim düzensizlikleriyle savaşabilecek güçtedirler. Yazar, bu eseri ile «okullardaki zıtlıkları, yanlış öğretim ve eğitim düzensizliklerini» işlediğini söylemektedir.

Beğendiğim: Küçük Sahne'nin genç oyuncularının tümü, bu hareketli oyunun altından başarıyla kalkıyorlar. İnek Şaban rolünde Suzan Ustan, Kalem Şakir'de Ercan Yazgan, Refüze Ekrem'de -bilhassa edebiyat hocasının dersinde değişik tipleri canlandırmasıyla- Metin Akpınar, Güdük Necmi'de Ahmet Gülhan, Tulum Hayri'de Zeki Alasya... Hepsi birbirinden mükemmel... Ulvi Uraz'ın 'Ahmet Haşim hayranı edebiyat hocası' tipini kolay kolay unutamayız. Müdürde Zihni Küçümen; Kel Mahmut'da Ali Yalaz genç kuşakla yarışıyorlar. Kadın rolleri çok az, fakat bu rollerde Nur İnsel, Gül Akelli ve Alev Koral istenileni veriyorlar.

Beğenmediğim: Yavşak Şadi ve Müfettiş rollerinin aynı oyuncu tarafından oynanması... Dekorun perde açıkken değişmesi... Final sahnesinde Tulum Hayri'nin sözlerinin uzunluğu...

Sonuç: Ulvi Uraz, sezonun yarısında çok güzel bir oyun yakalamış. Sezonu *Hababam Sınıfı* ile bitirebilir.» (Melih Vassaf/Ses, 1966)

«*Hababam Sınıfı*, bir okul sınıfı görünüşü içinde toplum düzensizliklerine ve değer yargılarına ışık tutar.» (Özdemir Nutku/*Dünya Tiyatrosu Tarihi*, 1985)

«Rıfat Ilgaz şimdi günün adamıdır: Küçük Sahne iki aydır, geceli gündüzlü onun *Hababam Sınıfı*'nı alkışlayanlarla dolup taşıyor.

Hababam Sınıfı, roman olarak yazılmıştı. Bir şey söyleyeyim mi?... Yazık oldu bu güzel, bu çok güzel esere!... O, eski bir mizah dergisinde sayfa sayfa yayınlandı ilk önce. Pek az okur tadına vardı sanırım. Sonra, kötü bir kâğıt üstüne kötü bir baskı ile tel dikişli bir kitap yapıldı. Ona göz nuru vermişti, alın terini vermişti, canından bir parça vermişti Rıfat Ilgaz. Kitap ona ne verdi? Sormayın, kendisine bunu söylemek acısını duyurmayalım!

Bu, yazarların değişmez kaderi, mizah edebiyatımızın talihsizliğidir.

Hababam Sınıfı'nı sahnede gördüm. Tiyatro seyircisi olmayan bir büyük kalabalık, Küçük Sahne'yi, bir hafta önceden aldıkları biletlerle dolduruyor. Nedeni şu: Rıfat Ilgaz, her insanın başından geçmiş okul hayatını anlatıyor. Orada gençler, yaşadıkları günü seyredip gülüyorlar. Yaşlılar, geçmiş günleri yeniden tadıyorlar.

Bu başarıda Ulvi Uraz'ın yarattığı Ahmet Haşim tutkunu Piyale İhsan'la İnek Şaban'ın da başarı payları azımsanamaz. Eğer daha geniş bir sahnede daha geniş bir öğrenci kadrosu ile oynamak imkânı bulunabilseydi, hayranlığımız büsbütün artardı elbet.

Yine sevinerek söyleyeyim ki, bu gidişle de mevsim sonu perdesi, başka esere açılmadan bununla kapanacak, belki de yeni mevsim yine bununla açılacaktır: Hababam!...» (Yusuf Ziya Ortaç/*Bizim Yokuş*, 1966)

ÇATAL MATAL OYUNU

Rıfat Ilgaz'ın bu oyunu 1969'da İstanbul'da İhsan Yüce'nin yönetiminde Direklerarası Tiyatro'da ve 1972'de Uğur Gürsoy yönetiminde Ordu Belediyesi Karadeniz Tiyatrosu'nda sahneye konuldu.

Ilgaz'ın Açıklaması

«Değerli sanatçı İhsan Yüce ile karşı karşıya gelip de bana kendi tiyatro anlayışını açıkladıktan sonra, çok kısa zamanda bu *Çatal Matal Oyunu* ile isteğe cevap verebildimse, uzun süredir bu tür oyuna gerek bir Türkçe-Edebiyat öğretmeni olarak, gerekse şair ve mizah yazarı olarak hazır bulunuşumdur nedeni. Şiirin ve mizahın olduğu gibi tiyatronun da toplumun eğilimini değerlendirip halkını, çağının gerçekleriyle yüz yüze getirerek coşkulamak, atılıma hazırlamak gibi bir görevi olduğuna inandığımdan *Çatal Matal Oyunu* gibi bir çalışma biçimine geçmekte hiç zorluk çekmedim. Yaptığımız işin olumlu bir iş olduğuna inanmaktayım. Halkın kendi malı olan söz biçimlerinden, deyimlerden, tekerlemelerden, ses uyumlu konuşmalarından, masallardan, halk şiirinden başlayarak biçimsel bakımdan da ta gerilerde kalan ilkel köy tiyatrosundan, ortaoyunu ve gölge oyunundan, meddahtan yararlanarak bu oyunu yazıp koydum ortaya. İhsan Yüce'nin geleneksel tiyatromuzdan yararlanıp kendi yaratıcılığını da ekleyerek bu oyunumu uygulama-

sı, bende halk tiyatrosu, halka dönük tiyatro, Türk tiyatrosu için yeni yeni olanaklar yarattı. Halk tiyatrosunun gelişmesinde görev alıp karınca kararınca bir şeyler katabileceğime inandırdı beni.

'İyi ama, bu iş Batıda böyle değildir!' diye karşımıza çıkacak bilgiçler çok olacaktır. Onlara söylenecek sözlerimden biri de şu:

'Şu bizi sömüre sömüre bu hale getiren Batıda mı?'

Eğer gerçekten bu iş Batıda böyle değilse, hiç kuşkumuz olmasın doğru yoldayız. Ne var ki bizim toplum koşullarımızın hüküm sürdüğü, gerçeklerimizle gerçeklerinin, sorunlarımızla sorunlarının çakıştığı çağların Batısında da böyle tiyatrolar kurulmuş, böyle oyunlar yazılmış, bu yollardan geçilmiştir. Avrupa'nın göbeğinde hâlâ saltanatını sürdüren Brecht Tiyatrosu ayakta duruyorsa, bu yargımızın elle tutulur bir kanıtıdır. Şunu da demek istemiyorum: Bu yollardan geçmiş bir tiyatroyu hemen alıp benimseyelim, halkımızın karşısına çıkararak, halka dönük tiyatronun en olgun örneği budur diye biçimsel tanımlamalara doğru gidelim! Brecht Tiyatrosu faşizme geçmek üzere olan bir dönemin tutumsal ve toplumsal bunalımlarını tutucu, ilerici akım çatışmalarını ele alarak, yola çıkmıştır. Bizim koşullarımıza benzer gibi görünmesi, halk tiyatromuzu ona benzetme zorunluluğu çıkarmaz ortaya. Söz konusu olan ve istenen herhangi bir ulusun halka dönük tiyatrosu değil, geleneksel, yerel, etnik, kültürel, toplumsal ve kendi öz kaynaklarından yararlanan diri bir Türk halk tiyatrosudur.

«*Çatal Matal Oyunu*'nun bence en önemli yanı, yazarla uygulayıcının sanat ve kültür sorunlarında olduğu gibi, memleket sorunlarında da anlaşıp kaynaşmasının gerektiği, böylece belli bir konuda işbirliğine varabilmesi gerçeği oldu. Yazarla uygulayıcı, tek kimlikte birleştirecek güçlü yaratıcılar gelecektir bir gün. Önemli olan, böyle az rastlanır kişilerin çıkmasından çok, uygulayıcının, yazarla yalnız yapıt üzerinde değil, belli konularda bir görüş birliğine varabilmesi zorunluğudur. Bu işbirliğinin başarılı olup olmadığının tanığı siz olacaksınız.» (Rıfat Ilgaz/Tiyatro 70, Nisan 1970)

«Bu mevsime kadar Oraloğlu Tiyatrosu'nda alkışladığımız değerli aktör İhsan Yüce'nin, mevsim başında bazı sanatçı arkadaşlarıyla birlikte kurduğu ve yönettiği Tiyatro Direklerarası'nın amacı: Bir taraftan geleneksel unsurlardan yararlanarak günümüzün bir nevi kabare türünde oyunlar vermek; öte yandan gene modern sahne biçimleri içinde evrensel repertuarlardan örnekler sunmak. (Oyunlaştırdığı '*Hiroşima Sevgilim*' gibi).

İşte geleneksel (orta oyunu, meddahlar, çengi kolları, köy oyunları gibi) türlerden yararlanarak sahneye konulmak amacıyla düzenlenen repertuarın ilk eseri olan Rıfat Ilgaz'ın *Çatal Matal Oyunu* seçilmiş. Eser, taşıdığı güldürü, taşlama ve mizah nitelikleri içinde gene Rıfat Ilgaz'ın olumlu yolda bir şeyler söylediğini ortaya koyuyor. Perde arkası taşıdığı bir anlamı var. Bu anlamı seyirciye ulaştıran araç ise, bol bol güldürmek, neşelendirmek markasını taşımak istiyor. Evet istiyor, diyeceğim. Çünkü Rıfat Ilgaz'ın haklı olan bu isteği, başta İhsan Yüce, İ. Hakkı Şen, Müjgân Ağralı, Hikmet Karagöz ve diğer oyuncuların gayretine rağmen tüm olarak gerçekleşmiş sayılamıyor. Bunun nedenini *Çatal Matal Oyunu*'nun bu biçimde (yani ne tam kabare ve ne de asıl müzikli güldürü) olarak sahnelenmesinde aramak gerekir. Kanımca, içinde gerek güldürüye, gerekse müzikale uygun unsurlar taşıyan *Çatal Matal Oyunu* başka bir biçimde sahneye konsaydı, seyirciye daha direkt ulaşır ve etkili olurdu. Bu boşluklarına rağmen, oyun, Direklerarası Tiyatrosu'nda İhsan Yüce, İ. Hakkı Şen ve arkadaşlarından seyredilmeye değer.» (Selmi Andak/Cumhuriyet, 17 Kasım 1969)

«Sıraselviler'deki Blow-Up'ta (Eski Kulüp Onay) bu yıl Direklerarası Tiyatrosu adını taşıyan yeni bir topluluk var. Bu topluluk ilk oyun olarak Rıfat Ilgaz'ın *Çatal Matal Oyunu* adlı müzikli güldürüsünü oynuyor.

Bir tiyatro eseri olarak nedir *Çatal Matal Oyunu*? Oyunun davullu, zurnalı girişine, kıyafetlerin genel karakterine bakarak ona 'Orta Oyunu'diyebilir miyiz? Piyeste yer yer kendini hissettiren 'ka-

bare' özelliklerine bakarak '*Çatal Matal* bir kabare oyunudur' deyip sıyrılabilir miyiz işin içinden? Ya da oyunda bolca yer alan politik esprilere prim verip, 'Bu oyun, bir politik hicivdir' mi demeliyiz? İki perdesinden birbirinin uzantısı olan iki ayrı hikâyenin anlatıldığı *Çatal Matal Oyunu* ne yazık ki bunların hiçbiri değil. Piyesin yazarı anlaşılmaz bir nedenle oyununda Pişekâr'ı kullanmış, ama onun görevini ilk tablolarda ondan alıp Deli Bekir adlı başka bir tipe vermiş. Geleneksel Türk tiyatrosu türlerinde rastlanan ortak özellikler (dans, müzik, espri, şarkı) bu piyeste de var. Üstelik oyunun sık sık 'Bekri Kolu' tarafından oynandığı da duyuruluyor seyirciye. Bunlara kanıp tam ortaoyunu diyeceksiniz, ama diyemiyorsunuz ki. Yazar, orta oyununun –ya da bunun sahneye uygulanmış şekli olan– tulûat komedisinin 'muhavere' kısmını kaldırmış, yerine Deli Bekir'in seyirciye hitaben yaptığı bir monologu ikame etmiş. Neler demiyor Bekri Mustafa? Düzenden bahsediyor; düzgün kafiyeli taşlamalar, meşrebine göre eleştiriler yapıyor. Bu şekilde açılan tablolarda Deli Bekir'in işini oyunçular devralıyorlar, böylece oyun bir 'kıssadan hisse çıkarma' yarışına dönüyor. Ilgaz bununla da kalmıyor, çok yerde kıssadan hisseyi de kendi çıkarıyor. (...)

Olsa olsa yeni bir türün denenişi olan *Çatal Matal Oyunu*'nu İhsan Yüce sade bir yorumla sahneye koymuş, motif olarak araya gösterişli mizansenler eklemiş. Osman Çağlar, Hikmet Karagöz, İhsan Yüce, Hasan Taşdelenler, Müjgan Ağralı, Hacer Demirel, Zerrin Acuner, Yıldırım Yanılmaz, Türkân Ağralı, Zeki Sarıuç, Güner Ümit, Atilla Türköz ve Akkı Şen'den kurulu oyuncu kadrosu içinde İbiş'i oynayan Hikmet Karagöz'le, Ağa rolündeki Atilla Türköz ön plana çıkıyorlar. Çiğdem ve Ana'yı oynayan Müjgan Ağralı da geçen yıllarla kıyaslanmayacak derecede olgunlaşmış, başarılı bir oyun veriyor. Diğer oyuncuların tempoyu aksatmama gayretleri belki kendilerini kurtarıyor, ama maalesef oyunun bütününü kurtarmaya yetmiyor. Mahmut Demir'in sade dekoru ve Ayşe Bilge'nin gerçekten başarılı koreografisi de, o hay-huy içinde güme gidiyor.» (Erman Şener/Ses, 15.11.1969)

«Yıllarca Ordumuzun sanat olma olayı niteliğini bütün güç ve gerekleriyle omuzlarında taşıyan Ordu Belediyesi Karadeniz Tiyatro bu sezona Rıfat Ilgaz'ın iki bölümlük müzikal *Çatal Matal Oyunu* ile girdi. (...) Bu temsilde değerli rejisör Gürsoy başarısını öncelikle rol dağıtımında göstermekte, sesle, müzikle, ışıklarla, dekor ve oyun atmosferiyle seyredenleri oyunun konusu içine perdenin açılmasıyla sokmaktadır. Bu temsilin bir başka özelliği de rollerin gereği olan kostümlerin seçilmesindeki isabettir. Seyirci, sanatçıların koro olarak söylediği öykü ile konuya hemen girmektedir. (...) Bütün sanatçılar eseri duyarak, coşarak oynuyorlar. Müzikle katkıda bulunan Uğur Yiğit'in hizmeti küçümsenecek bir yardım değildir. Bilakis esere olumlu bir hava vermektedir.» (Alaeddin Benal/Ordu Milli Eğitim Bülteni, Aralık 1972)

HABABAM SINIFI SINIFTA KALDI

Rıfat Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* oyunu 1971, 1973, 1975 ve 1986 yıllarında dört kez basıldı. Kitap olarak yayımlanmazdan önce, 1969'da karikatürist Oğuz Aral'ın yönetiminde İstanbul Tiyatrosu'nda sahneye konuldu. Daha sonra, 1971'de Ulvi Uraz Tiyatrosu'nda ve 1977'de İstanbul Bakırköy Tiyatrosu'nda oynandı.

Oyunla ilgili olarak gazetelerde şu değerlendirmeler yapıldı:

«Rıfat Ilgaz tam havasını, seyirciyle kurmak istediği bağlantıyı İstanbul Tiyatrosu'nun saat altı matinesinde oynadığı *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* komedisiyle buluyor. Yazar ve oyunu, bu sahnede yerine oturuyor. İstanbul Tiyatrosu da, yazarın değerini verebilmek için gerek sahneye koyuş ve gerekse oyuncu kadrosu bakımından ayrı bir çaba ve fedakârlık yapmaktan geri kalmamış. Eseri sahneye ünlü karikatüristlerimizden Oğuz Aral koymuş. Rolleri ise Toto Karaca, Tolga Tiğin, Ali Süruri, Erdinç Üstün, Ersun Kazançel, Şemsi İnkaya, Aykut Oray, Abdullah Yiğit, Savaş Taner, Münir Emrence, Binnaz Gürses, Hüseyin Salıcı ve Müjdat Gezen paylaşıyorlar. Böylece, yüklü bir kadroyla karşımızda bu oyun!

Rıfat Ilgaz'ın bir süre önce Ulvi Uraz topluluğu tarafından oynanan *Hababam Sınıfı*'nın tadı damağımızdan silinecek cinsten değil... Bu yeni *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* oyunu ise, üç yıl önce yazılanın bir devamı. Gene İnek Şaban, Kalem Şakir, Tulum Hayri, Refüze Ekrem, Güdük Necmi ve diğer tipler karşımızda. Amma bunlara yeni tipler de katılmış bu sefer: Coğrafyacı Vakvak Rıza, hademe Hafize Ana, jimnastik öğretmeni Badi Ekrem, Ofelya Oya, Çiyan Sadi gibileri...

Rıfat Ilgaz bu oyunu dolayısıyla şöyle diyor: 'Halkımızın gülmeye çok ihtiyacı var. Bundan sonra daha çok gülmeyi özleyecek sanırım. Seyirci kendi ağlanacak halimize güldükçe mutlu oluyorum.'

Evet Rıfat'ın bu isteğini yerine getiriyor İstanbul Tiyatrosu... Ve bol bol gülüyor insan *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* oyununa...» (Selmi Andak/Cumhuriyet, 17.11.1969)

«Elhamra Sinemasındaki İstanbul Tiyatrosu, Rıfat Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* adlı eseriyle saat 18 oyunlarına başlamış bulunmaktadır. Bu maksatla topluluğa yeni elemanlar katılmıştır.

Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı, yazarın daha önce meydana getirdiği *Hababam Sınıfı*'nın devamıdır. Böylece, tiyatro oyunları da tefrika romanı haline gelmiş olacaktır. Yazar, oyununun ikincisini hazırlarken zaruri bazı tekrarlara düşeceğini herhalde hesaba katmış olmalı, ya da, öncekini görmeyenler için bir çeşit takdim vazifesi görecek olan aynı olayların, aynı trüklerin eseri için mahzur teşkil etmediğine inanmış bulunmalı. Bir şeyin aslı güzel olabilir, ama taklidinin, kopyasının güzel olduğu pek ender görülmüştür. Aksi halde orjinalin değeri kalmazdı. Rıfat Ilgaz, Kalem Şakir'lerin, Güdük Necmi'lerin, Kel Mahmut'ların daha önceki ekip tarafından sağladığı başarıya güvenmiş ve aynı konuyu yeniden 'işletmeye yatırmış' ama, maalesef evdeki hesap her zaman çarşıya uymuyor...

İstanbul Tiyatrosu'nun yeni elemanlarla beslediği saat 18 temsilleri şanssız bir eserle başladı. Ama daha kuvvetli bir komedi de

olsaydı acaba bu ekip ne dereceye kadar başarılı olabilirdi? Bir Suzan Ustan'ın kişilik kazandırdığı İnek Şaban, Tolga Tiğin'le silik bir figüran oluyor. Bir Ali Yalaz'ın son derece sıcak ve sevimli hale getirdiği Kel Mahmut, burada hoyrat bir insan olup çıkıyor. Kişiliklerin yorumundan çok oyuncuların alışkanlıklarına bağlı kalan bir temsil tarzı, tabii 'alaturka Hamlet'i dengesiz bir kargaşalık halinden kurtaramıyor ve yazarın öğretmenlik mesleği üzerine adeta bilhassa nefret çeken tutumunu sırıtır hale getiriyor. (Zahir Güvemli/Dünya, 18.11.1969)

«Mizah dergilerinde zevkle izlediğimiz *Hababam Sınıfı* çok akıcı, ilgi çekici bir oyun olmuş. Oyunu seyrederken geçmişimizde küllenmiş olan öğrencilik yıllarımızın anılarıyla karşılaşıyoruz. Biraz eksik, biraz fazlasıyla çoğumuzun başından buna benzer olaylar geçmiştir. Bundan dolayı da eser bize daha sıcak geliyor. Sanki eski bir arkadaşla karşılaşmış gibi oluyoruz.

Eseri sahneye şimdiye kadar yöneticiliğini hiç bilmediğimiz Oğuz Aral koymuş. Genç bir kadroyla, pratik bir şekilde, modern tiyatronun en önemli faktörü tempoyu dikkat nazarına alarak başarılı olmuş. Rejisör olarak kusuru Hamlet sahnesinin lüzumundan fazla uzun olmasına göz yummuş olması. (...)

Oynayanlara gelince: Aykut Oray, arkadaşlarına hakim, hem onları, hem öğretmenleri idareyi bilen gerçekten başarılı bir sınıf mümessili Tulum Hayri'ydi.

Terbiyeli görünüşü altında öğretmenlerine özel deyimiyle yağ yakan, iki yüzlü Çiyan Sadi'yi Savaş Taner başarıyla yansıttı.

Sınıfın en ele avuca sığmaz, yaramaz ama mert öğrencileri Güdük Necmi (Abdullah Şahin), Refüze Ekrem (Şemsi İnkaya), Kalem Şakir (Erdinç Üstün) tempolu civa gibi oyunlarıyla çok başarılıydılar.

İnek gibi çalışan, arkadaşlarından geri kalmamak için tatlı külhan İnek Şaban'ı oynayan Tolga Tiğin'in bir hanım olarak tavırlarını bu kadar değiştirebilmesi başarılıdır.

Kel Mahmut'ta Hüseyin Salıcı, Badi Ekrem'de Ersun Kazançel, Oya Oylum'da Binnaz Gürses, Bodur Sedat'ta İsmail Biret vazifelerini yaptılar.

Timuçin Caymaz, emniyetten gelen Müdürde pek çok başarılıydı. Gerekli türükleri çok iyi bir şekilde tesbit etmiş.

Vakvak Rıza'da, Müjdat Gezen unutulmayacak bir tip çizdi. Büyük sanatçı niteliğine sahip olan Müjdat Gezen rayına oturmuşa benziyor. Raydan çıkmazsa çok yükseklere ulaşacağından şüphemiz yok.

Alışılmamış ufak rolü Hafize Ana'da Toto Karaca, büyük sanatçı olduğunu bir kere daha gösterdi. Gerektiği yerde seyirciyi güldürdü, gerektiği yerde gözlerimizi yaşarttı.

Sonuç olarak, *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* tatlı, akıcı, seyredeni memnun edecek bir oyun.» (Dünya, 6.1.1970)

HABABAM SINIFI BASKINDA

1972, 1976 ve 1985 yıllarında üç kez yayımlanan bu oyun 1972'de Ulvi Uraz Tiyatrosu'nda sahneye konuldu.

Yayınevi, gerek bu oyunu, gerekse *Hababam Sınıfı* dizisini kitabın başına koyduğu önsözde şöyle tanıtıyor:

«Eğitim sistemimizin dününden söz ederken, geçmiş zaman kipini, salt dilbilgisel bir zorunluluk olarak değil, içimizde bugünün övüncünü de duyarak kullanabilmeyi ne kadar isterdik. Oysa bu övüncün çok uzağındayız. Hele orta eğitimimizin, yani çocuklarımızı en karmaşık, en duyarlı, öğrenmeye ve etkilenmeye en açık yaşlarındayken emanet ettiğimiz kurumlarımızın halini gördükçe, payımıza yalnızca kaygı düşüyor.

Çocuklarımız, üç beş sayfasını bile okumaya dayanamayacağımız ve içerdikleri yanlışlar eleştirile eleştirile bitirilemeyen kitapları ezberlemeye; ezberlemeyince zayıf almaya; zayıf alma korkusuyla kopyaya, kaçamağa mahkûm ediliyor. Çoğu 'başarısız' damgasının yükünü taşıyor incecik omuzlarında. Bütünleme sınavları yetersiz kaldığından alelacele yeni sınavlar düzenleniyor. Öğretmenler ve öğrenciler bıkkınlığın, savrukluğun, bunalımın kucağına atılıyor. Yaşanan kargaşa özel dershanelere ve özel öğretmenlere kazanç

aracı oluyor. Bir saatlik dersin birkaç günlük asgari ücret tutarına verilebildiği gizli bir gerçek değil. Veliler umutsuzca 'iyi bir lise' peşinde koşuyor. 'İyi bir lise' uğruna oyun çocukları delice birbirleriyle yarıştırılarak bambaşka 'oyun'larla tanışıyorlar. 'İyi bir lise'ye kayıt yaptırmak için 'iyi' semtlerden ikametgâhlar ediniliyor. Kayıt sırasında toplanan paralardan, yaşanan sinir bozukluklarından, gülünçlük sınırını aşan 'ciddi' işlemlerden ise söz etmeye bile gerek yok.

Peki sınıflar içinde neler yaşanıyor? Acı, tatlı, güzel, çirkin, üzücü, gülünç, sayısız olay. *Hababam Sınıfı* bu olaylarla örülü ve ilk yayınlandığı günden beri insanları güldürüyor. Okul yaşamı içinde, ergenliğin, gençliğin doğal taşkınlıklarıyla yapılan hınzırlıklardan oluşmuş, gülücük dolu bir demet hangimizin belleğinde yoktur ki? Ama *Hababam Sınıfı*'nda tüm bunların ötesinde bir gerçek var. Dikkatli okuyunca görülüyor bu. Bir yanlışlığın varlığı ince ince batıyor içimize. Ortaya çıkan komikliklerin yalnızca masum okul olayları olmadığını seziyorsunuz. 'Okul bu olmamalı, öğrencilik bu olmamalı, öğretmenlik bu olmamalı' demeye başlıyorsunuz. Olmaması gerektiği halde olup bitmeyi sürdüren bir şeyler ardarda seriliyor önümüze. Ve *Hababam Sınıfı*, 'düşsel bir lisenin düşsel bir sınıfı' olmaktan çıkıyor. Her lisede kazara bir hababam sınıfı bulunabileceğini kabul etmekle de kurtulamıyoruz. Artık anlamak zorundayız: Tüm liseler hababam sınıflarıyla doluyor ve suç kesinlikle çocuklarımızda değil, öğretmenlerimizde değil.

Üzüntüyle görüyoruz ki, eğitim sistemimiz çağdaş koşullarla donatılmadıkça, hababam sınıfları varlıklarını, *Hababam Sınıfı* dizileri güncelliklerini koruyacaktır.

Oysa biz Türkiye'de bir tek hababam sınıfı kalsın isterdik: Rıfat Ilgaz'ın *Hababam Sınıfı*.» (Çınar Yaymları/1985)

KÖŞE YAZARLIĞI

Rıfat Ilgaz, Necati Cumalı ve Şükran Kurdakul ile

ILGAZ'A GÖRE FIKRA

Rıfat Ilgaz fıkra/köşe yazarlığına ilişkin düşüncelerini *Cart Curt* adlı kitabına yazdığı «Önsöz»de şöyle özetler:

«Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır demiş atalarımız. Her yiğit canının çektiği biçimde yoğurt yemeli ama, yüzüne gözüne bulaştırmamalı. Sanatın hemen her dalı, canının çektiği gibi, tadını çıkara çıkara yoğurt yiyen sanatçılar ister. Hele köşe yazarlığında.

Kendine özgü bir yoğurt yeme sanatıdır fıkracılık, her edebiyat dalından çok. Sanatçının günlük haberleri, aktüalite dediğimiz taze olayları, yüzüne gözüne bulaştırmadan herkesten ayrı biçimde, kendi deneylerine göre gene kendi temel görüşlerine, kültürüne, ustalığına göre yorumlama, eleştirme, inceleme, toparlayıp yeni bir bileşime ulaşma sanatıdır köşe yazarlığı.

Fıkra, kişisel, öznel olduğu kertede yazarını okuyucuya yaklaştırır. Çoğu zaman yerinde kullanmadığımız 'yaşantı'lar fıkra yazarı için hemen elinin altında bulundurması gereken canlı arşivdir. Yazar eğer sık sık bu arşive başvuruyorsa bu, bencilliğinden kendi-

ni beğenmişliğinden ileri gelmez. O günlük olayları, bu yaşantılarla uzlaştırıp pekiştirerek yorumlamak, incelemek, okuyanların sağduyusunu zorlamadan gerçeği ortaya çıkarmak içindir.

Dağarcığında azığı, sepetinde pamuğu olmayanlar, olaylar karşısında belgesiz, yeteneksiz, güçsüz kalacak, kuru sözcüklerin müziğine sığınacaktır. Fıkracılık, olayların ötesini görme, çevremizde olup bitenleri izleyip değerlendirme, herkesin aynada zor gördüğünü duvarda görüp olayların, eylemlerin, söylentilerin gizli nedenlerini çözümleme işidir. Bu, çoğu zaman yürek ister, sanatçıya yakışır davranış ve içtenlik, gazeteciye yakışır beceri, ustalık ister.

Fıkra yazarlığı, haber alma, haber yayma araçlarından yararlanarak olayların arkalarında gizlenen gerçeklerin gün ışığına çıkarılması sanatıdır. Televizyonun, radyonun, günün hemen her saatinde yayınlanıp dağıtılan bültenlerin, ajansların ortaya çıkardığı geniş bir haber endüstrisi, halk yığınlarını şaşırtmakta, beyinlerini durmadan yıkamaktadır. Bu ustaca düzenlenmiş karmaşığın içinde yolunu şaşıran okurlar, güvendiği fıkra yazarlarına başvurmazsa yönünü yöntemini yitirir, farkında olmadan geldiği toplum katmanlarının çıkarlarına karşı olur. Bu endüstri gelişip devletleştikçe, fıkra yazarının önemi de o kertede artacaktır. (...)

Halkın öz çıkarını düşünen belli bir sınıfın yazarı olmak görevini üzerine alan fıkracının, yazılarını yayımlayacak gazeteyi, dergiyi bulması da kolay değildir. Ofset tekniğinin göz boyama niteliğini benimseyen, haber endüstrisi ile işbirliği halinde olan yüksek tirajlı gazetelerin fıkra yazarlarına ihtiyacı yoktur. Radyolar, televizyonlar, bültenler, dışarıdan sokulan gazeteler, dergiler, ajanslar belli bir zümrenin çıkarlarını savunacak, böylece halkı şaşırtma görevini sürdürecektir.

Halkın çıkarını, kalkınıp gelişmesini, sömürücülere karşı direnmesini görev bilen gerçekçi, toplumcu, devrimci fıkra yazarının işi bu bakımdan çok zordur. Yedi başlı canavarla savaşması ve bağlı olduğu yığınların çıkarlarını gün ışığına çıkarması için uyanık olması, yürekli olması edindiği deneylerle okurunu da uyarması, yüreklendirmesi gerekmektedir.

Kimlerle çarpıştığını çok iyi bilen fıkra yazarının bireyci görünmesi sık sık kendinden, yaşamından söz etmesi okurunu şaşırtmamalıdır. Sürüp giden bu çatışmadaki bol deneyimler, gôrüp geçirdikleri olgular, anılar onun kolayca el attığı belgeler, tanıklarıdır. Gerçek yazarın, 'Ben' diye sözünü ettiği olayların içindeki kişi, yalnız kendisi değil, bir çevrenin, bir ortamın, bir memleketin çalışan direnen, sömürülen, acı çeken kişileridir.» (Rıfat Ilgaz/*Cart Curt*, 1984)

Rıfat Ilgaz Marko Paşa, Hür Marko Paşa, Adembaba, Tan, Demokrat İzmir, Vatan, Akşam, Yenigün, Yeni Gazete, Yeni Ulus, Cide Postası, Bartın gazetelerinde imzalı, imzasız birçok fıkra, köşe yazısı yayımlamıştır. Bunlarda daha çok halkın yaşama koşulları, toplumsal adalet, demokrasi, bağımsızlık, sağlık, hastane, hapishane, okul, eğitim, kültür, sanat konularına toplumcu/gerçekçi bir tutumla eğilmiştir. Ayrıca güncel olay ve sorunlar ile yurt ve toplum gerçekleri üzerinde de durmuştur. Bunu yaparken kendi anıları ile gözlemlerinden de epey yararlanmıştır. Şiir ve hikâyelerinde olduğu gibi, fıkralarında da güldürü ve özellikle yergi öğelerine yer vermiş, temiz, işlek ve düzgün bir dil ile açık, yalın ve içten bir anlatıma yaslanmıştır.

Rıfat Ilgaz çok sayıdaki fıkralarından/yazılarından küçük bir bölümünü iki kitapta toplamıştır: *Nerde Kalmıştık* (1984), *Cart Curt* (1984)

Ilgaz'ın Açıklaması

«Kastamonu'da çıkan Çalçene, İstanbul'da çıkan Marko Paşa'lardan, Akbaba'lardan, Dolmuş'lardan beri yazdığım yüzlerce, binlerce yazıdan seçtiğim gazete, dergi yazıları bunlar. Üç büyük kentimizde yayınlanan güncel yazılardan seçmeler... Güncel oluşları, eksikliklerinin, bayatlıklarının açıklanması sayılmasın. Yazı gerçekten güncelse o gün olduğu gibi bugün de günceldir. Geleceğe kalması düşünülmeyen bir yazı niçin yazılmış, dizilmiş, basılmış olsun? Kalıcılık tüm sanat ürünleri gibi güncel yazının da amaçlarından biri ve en önemlisidir.» (Rıfat Ilgaz/*Nerde Kalmıştık*)

Değerlendirme

«İlk aylığı 52 lira imiş, ilkokul öğretmeni Rıfat Ilgaz'ın. 1930'lar Gerede, Akçakoca, Düzce'de altı yıl, sonra Gazi Eğitim Enstitüsü, ardından Adapazarı ve İstanbul ortaokullarında Türkçe öğretmenliği... Daha daha sonra kovuşturmalar, tutuklanmalar, hastalıklar, yaşama savaşları...

Ilgaz'ı tanıtmaya gerek yok. Herkes biliyor, tanıyor şair ve yazar Rıfat Ilgaz'ı. Hele *Hababam Sınıfı*'nın kazandırdığı başarıdan sonra... Yeni kitabını okudum. Bir başlayınca elinizden bırakmak güç. Akıcı bir anlatımı var. Yaşadıklarını *Nerde Kalmıştık* başlıklı kitabında okurlara da yaşatarak veriyor. 1911 doğumlu şair, şimdi 74 yaşında. Yine de verimli bir çalışma içinde, yorgunluk bilmeyen bir çaba... Son Kitap Fuarında her gün okurlarına kitap imzaladı, gerçek bir maratondu bu! Nice genç insan dayanamazdı bu yorgunluğa, ama Ilgaz dayandı, rekorlar kırdı. Sanatçılar kolay kolay yaşlanmazlar. İçlerinde yanan bir gençlik ateşi vardır, onları gençliklerinden bir türlü koparamayan... (...)

Atatürk döneminde öğretmenlik, onurlu bir işte -bugün de öyle, ama bilen anlayan, öğretmenlere geçinecek kadar olanak sağ-

lamayı düşünen kim? – Ilgaz şöyle yazıyor: '*Bir meslek adamına gösterilen her türlü desteği görüyordum ilçede. Halk dershanelerine okul çağını aşmış olanlar akın akın geliyordu. Kimse öğretmeni lekelemiyor, suçlamıyordu. Hele, öğretmen kıyımı diye bir olaydan henüz haberimiz yoktu.*'

Atatürk döneminin öğretmeni onur yerindedir. Ulusal bayramlarda valinin, kaymakamın, parti başkanının yanındadır. Sözleri, konuşmaları saygıyla dinlenir, ama Atatürk'ten sonraki dönemlerde durum yavaş yavaş değişir: '*Atatürk'le birlikte devrimcilik, hatta laiklik de ölmüştü politikacılar arasında. Devrimlere sarılan aydınlar, öğretmenler yok değildi, ama devrimcilik ve laiklik anlayışı da anlam değiştiriyordu durmadan. İşte Hasan Âli böyle günlerde çıkmıştı ortaya.*' Ama çok sürmez bu da, idealistler, yani devrimlere, laikliğe bağlı olanlar, en başta da öğretmenler türlü bunalımlarla, zorluklarla karşı karşıya kalırlar... O gün bugün sürer gider bu işler...

Bir de 'anı' üstüne bir yazısı var Ilgaz'ın... Hep yazarım, anı dediğimiz uçucu, kaçıcı bir şeydir; bana göre öyledir, sana göre daha başka!... Ilgaz'ı sık sık çeşitli hastanelerde görmeye gitmişimdir. 1947'de Valdebağ Milli Eğitim Prevantoryumu'nda yatıyordu. Necatigil, Cumalı, Tirali ile gitmiştik, Onger daha önce gelmişti oraya. Rıfat Ilgaz bu anıyı yazıyor, Naim Tirali'nin bu konuyla ilgili bir yazısındaki yanlışı düzeltiyor, ama bu arada benim de orada olduğumu unutmuş!... Böyledir anılar, zaman zaman elden kaçarlar... Günü gününe günce tutmak gerekir geçmişin tam hesabını verebilmek için... Bir kez böyle yazmıştım da Ilgaz sık sık aramalarla karşılaşan bir yazar olarak 'hiç olur mu, yazdıklarımız onun bunun eline geçerse ne olur?' demişti. Kitapta da bu konuya değinmiş...

'Bellek defterin yerini tutar mı hiç?' diyor yine de... Tutmaz, ama anıların güzelliği de bu değişikliklerdedir kimi zaman!... Sen öyle anımsarsın, ben böyle!... Belirli bir zaman geçince varsın o anı biraz eksik, bu anı biraz fazla olsun; ne çıkar?» (Oktay Akbal/ Cumhuriyet, 5.1.1985)

ANI YAZARLIĞI

Rıfat Ilgaz, 1987'de, Beyazıt Meydanı'nda
bir açlık grevini destekleyenler arasında

ILGAZ'A GÖRE ANI YAZMA

«Bugünlerde kime rastlasam, kimisi 'Abi' diye başlıyor, kimi 'Rıfat!' diye... 'Rıfat Bey' diyenler olduğu gibi biraz da şakaya getirerek, 'Babacım' diyenler de var. 'Yaz' diyorlar, 'Anılarını yaz!'

Nedenmiş bu anı yazmamı istemeleri? Onu da öğrendim. Türk edebiyatında yer tutanların, yaşıma göre, hemen hepsiyle tanışıklığım varmış, onların yazılarından anlaşılıyormuş bu arkadaşlıklar...

Doğru! Demek benden söz edenleri de benim anılarımdan öğrenecekler. Bilgilerinin dışında kalan eksik yanları bu yazılardan tamamlayıp eksiksiz bir Sait Faik, Sabahattin Ali, Ahmet Kutsi, Orhan Kemal, Cahit Irgat, Ziya Osman, Muzaffer Tayip, Orhan Veli, Fahir Onger, Kemal Tahir, hatta sağ olduğu halde bir köşede avukatlık yapan, Hukuk Fakültesinde okuduğu sürece tek gününü benden ayrı geçirmeyen tam bir Niyazi Akıncıoğlu, Suphi Taşan, Esat Adil, Sabri Soran, Rüştü Onur bulup çıkaracaklar. Daha da birçoklarını. (...)

Anı yazmamı isteyenler bir bakıma haklı... Beni öğretmenlikten ayırdıkları yıl, sözcüğün tam anlamıyla Babıâli'ye düştüm. Gazeteciliğin uzun süre geri hizmetinde çalıştım. Ön saflarda çarpıştığım yıllar da olmadı değil ama, hep adsız, ya da uydurma adlarla... Nelerle karşılaşmadım; ayak kaydırmalar, çekememezlikler, çekişmeler, çekiştirmeler, sürtmeler, sürtüşmeler, olumlu olumsuz türlü olaylar, kovulmalar, yer değiştirmeler, paralı, parasız al baştanlar güçlenmeler, tutunmalar, dayanışmalı dayanışlar... Evet, her şeye karşın direnmeler... En kötüsü, bir baltaya sap olmuşken alınıp götürülmeler. (...) Elli yaşın üstüne çıkmak, hapishanelerde, hastanelerde, basımevlerinde, kurşun kokuları içinde, havasız, ışıksız, yerine göre susuz, ekmeksiz, selâmsız...

Demek bütün bunların yazılması, anlatılması gerekli öyle mi? Yalnız kendim için değil, selâmlaştığım, seviştiğim, tartıştığım dostlarım için... Ölüp giden, yaşamakta olan, çok yaşaması gereken kişiler, yakınlar, uzaklar için. (...)

Akbal, anı yazanlara günü gününe yazınalarını salık veriyor, Cumhuriyet'te. Şu memleket aydınının durumunu yakından bilmesi gereken kişi bunu nasıl rahatça söyleyebilir? Bir aydın kişi, bir sanatçı, günce yazacak, ertesi gün bir görevli alıp gidecek defteri. Bu deftere göre sorguya çekilecek, başkaları da... Altı kere evi aranan kişi olarak düşünüyorum, anı başka nasıl yazılabilir diye.

Dinamo İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki anılarını yazıyor. Eksikleri yok mu, var elbet. Bellek, defterin yerini tutar mı hiç? Bellek yanılabilir diye hiç mi anı yazmayalım? Unutmalar, yanılmalar olabilir. Elverir ki anının anılığına saygı göstermesini bilelim. Değer verdiğimiz, sığındığımız, avunduğumuz anıları, sıkıştığımız zaman, yalancı tanık olarak kullanmayalım, halkın, okurun önünde. Anılar bir yazarın, yazdıklarına dayanak olacak en yakın arşivdir.» (Rıfat Ilgaz, *Nerde Kalmıştık*, 1984)

Rıfat Ilgaz zengin anılarından bir bölümünü üç kitapta toplamıştır: *Yokuş Yukarı* (1982), *Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra* (1986), *Dördüncü Bölük* (1992)

YOKUŞ YUKARI

Ilgaz'ın Açıklaması

«Bu anılar, şunu da açıklayayım ki, yeni yazılmadı. Bir mizah dergisinde yayımlanmıştı. Darılan darıldı, kızan kızdı. Bu kitaba alırken gene de sözü geçen kişilerin gönüllerini almak, onlardan özür dilemek isterdim. Ama bu yazılarda birazcık gerçek payı varsa kızılmaması gerekir sanırım. Eğer fazla abartmaya kaçılmışsa, bunun da mizahın hoşgörüsüne verilmesi dileğiyle... Hoşça kalın!» (Rıfat Ilgaz/*Yokuş Yukarı*)

Değerlendirme

«Uzun yaşamının büyük bir bölümünü Babıâli'de düzeltmenlik, dizgicilik ve yazarlıkla geçiren Rıfat Ilgaz, bu eserlerinde adı geçen çevreyle ilgili acı/tatlı anılarını anlatıyor. Niyazi Akıncığlu,

Sabahattin Ali, Rüştü Şardağ, Orhan Veli, Orhan Şaik, Sait Faik, Orhan Kemal, Aziz Nesin, Cahit Külebi, Yaşar Kemal, Turhan Selçuk, İlhan Selçuk, Leyla Erbil, Can Yücel, Kemal Bayram, Bedri Koraman gibi şair, yazar ve ressamlar ile Halil Lütfü Dördüncü, Ali Naci Karacan ve Yusuf Ziya Ortaç gibi dergi/gazete sahipleriyle ilişkilerini, tanışmalarını, konuşmalarını dile getiriyor. Bu arada hem kendisinin, hem de Bâbıâli'nin yaşamından –toplumcu görüşle– ilginç kesitler sunuyor okurlara. Özellikle 1940'ların 'acılı kuşak'ına ilişkin düşündürücü kesitler veriyor.

Yokuş Yukarı tatlı, özlü, nükteli birer söyleşiyi andıran kısa yazılardan oluşuyor. Süssüz, oyunsuz, içten anlatımı yazılanların rahatça okunmasını sağlıyor.» (Asım Bezirci)

«Rıfat Ilgaz *Yokuş Yukarı*'da bir yazı emekçisinin basın dünyasındaki serüveni yer alıyor. Gazetelerde, sanat dergilerinde bazen dostluklar, bazen çekememezliklerle yürümüş ilişkiler sergileniyor. Geride kalan anılar acı bir yergicilikle sergileniyor.» (Konur Ertop/*Varlık Yıllığı* 1983)

KIRK YIL ÖNCE
KIRK YIL SONRA

«12 Eylül döneminde 29 Mayıs 1981 günü Cide'de mavi bereli askerler Rıfat Ilgaz'ı evinden alırlar. Gözlerini bağlayarak Kastamonu'da Mezbaha denilen cezaevine götürürler. Üç gün sorguya çekilir. Bir suçu olmadığı ortaya çıkar. Sorgudan dönünce, doktora muayenesini ister. Hasta olduğu görülür. Ballıdağ sanatoyumuna yatırılır. Kapısında ve odasında nöbetçiler bekler. 17 gün sonra gözaltının sona erdiği bildirilir. Tedavi için iki ay daha hastanede kalır. 1981 Ağustosunda oradan ayrılır, İstanbul'a gelir.

Rıfat Ilgaz, *Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra* adlı anı kitabında bu olayı anlatır. Olay, ona kırk yıl kadar önce, 1944'te *Sınıf* adlı şiir kitabı dolayısıyla başından geçenleri anımsatır: Bilirkişinin olumlu raporuna karşın kitabın toplatılması, sıkıyönetim askerî mahkemesinde yargılanma, altı aya hüküm giyme, hapislik, hastalık vb...

Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra, bir bakıma, söz konusu iki dönemin karşılaştırması sayılabilir. Aradan uzun zaman geçmiş, fakat düşünce özgürlüğü açısından ülkede pek bir şey değişmemiştir. Özellikle ilerici aydınlara, şair ve yazarlara karşı gösterilen olumsuz tavır hemen hemen aynı kalmıştır. Rıfat Ilgaz bu acı gerçeği öfkelenmeden, yakınmadan, baş eğmeden, insana inancını ve yaşama sevgisini yitirmeden ince bir yergi ve buruk bir anlatımla dile getiriyor.» (Asım Bezirci)

«Daha dün gibi hatırımda. Rıfat Ilgaz, oğlu Aydın Ilgaz'la birlikte gelmişlerdi gazeteye. Yeni çıkmıştı Rıfat hoca Ballıdağ sanatoryumundan. Gözaltı durumu kalkalı da çok az bir süre olmuştu. İlk kez olayı başından sonuna, sıcağı sıcağına kendi ağzından dinlemiştim: 'Kırk yıl sonra' bölümünü...

Başından geçenleri röportaj haline dönüştürmüştüm.

Bir sanatçının, üstelik, çok çok uzun yıllarını sanata ve ülkesi insanının mutlu, aydınlık geleceğine adamış bir sanatçının başına gelen ve 'insanım' diyeni utandırması gereken olaylardı söz konusu olan.

Rıfat hocayla yaptığım röportaj bir sanat dergisinin ödülünü kazandığında, ardından yapılan bir söyleşide şöyle demiştim:

'Röpotajın konu edindiği olaylar, anlattıklarının bir bölümünü kapsıyor ancak. Sanıyorum sayın Rıfat Ilgaz bunları o güzel kalemiyle yazacak ilerde. Yazması da iyi olacak kanımca. Hem sanata hem de sanatçıya ne denli değer verdiğimizin, yakın zamanlardan ilginç, ilginç olduğu denli de acı bir örneği olduğu için...'

Ve hoca yazdı:

Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra...

10 Ağustos 1944'te İstanbul 1 Nolu Örfi İdare Mahkemesi kararıyla başlayıp, 12 Eylül sonrası Cide'de sıkıyönetimce gözaltına alınmasıyla, 13 Ocak 1986'da oğlunun Florya'daki evine 'fiş' yenilemeye gelen polis memurunun karşısına dikilmesiyle sürüp giden bir öykü bu. Kırk yıllık bir öykü. Üstelik acı dolu. Ama umutsuzluğa tek satırında bir yer vermeyen bir öykü...

Rıfat Ilgaz, insanı yüceltmeye çalışan, insanı ve hayatı seven, ona alabildiğine saygı duyan bir sanatı gerçekleştiriyor bana göre. İnsanı ve doğayı değiştirmeye yönelik bir sanatı yeğliyor. Bu çizgi, *Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra*'da da değişmiyor.» (Reha Öz/ Çerçeve-Cumhuriyet, Ağustos 1986)

SEÇMELER

Rıfat Ilgaz oğlu Aydın Ilgaz ile

ŞİİRLER*

ALİŞİM

Kasnağından fırlayan kayışa
kaptırdın mı kolunu Alişim!
Daha dün öğle paydosundan önce
Zilelinin gitti ayakları,
Yazıldı onun da raporu:
«İhmalden!»
Gidenler gitti Alişim,
Boş kaldı ceketin sağ kolu...
Hadi köyüne döndün diyelim,
tek elle sabanı kavrasan bile
sarı öküz gün görmüştür,
Anlar işin içyüzünü!
Üzülme Alişim, sabana geçmezse hükmün
Ağanın davarlarına geçer...

* Bu bölümde yer alan şiirler Rıfat Ilgaz'ın **Bütün Şiirleri (1937-1983)** adlı kitabından seçilmiştir.

Kim görecek kepenek altında eksiğini
kapılanırsın boğazı tokluğuna.
Varsın duvarda asılı kalsın bağlaman
beklesin mızrabını.
Sağ yanın yastık ister Alişim
sol yanın sevdiğini.
Kızlar da emektar sazın gibi
çifte kol ister saracak!

(*Yarenlik*, 1943)

CENAZE

Omuzlanınca tabutun
ilk defa kurtuldu ayakların topraktan;
Muhteşem oldu medreseden çıkışın.
Bir dilim ekmeği çok görenler
yüzüne bakmayanlar sağlığında
dikildiler yol üstüne
bir selâmla ödediler bütün borçlarını...
Üzülme, gelmiyor diye çelenkler peşinden,
mevsimsiz oldu ölümün...
Ne olurdu, bir kış daha bekleseydin,
bahar gelir çiçekler açardı...
Ölümün kimseyi sevindirmedi,
atsız arabasız kalktı cenazen.
Zaten alçak gönüllü adamdın,
herkesten uzak yaşadın
cami avlusunda.
Ölümün de gürültüsüz olsun!

(*Yarenlik*, 1943)

YAZ GELİYOR

Hepimize geçmiş olsun,
atlattık bu kışı da burnumuz kanamadan.
Sıkıntımız kalmadı soğuktan yana.
oduna, bundan sonra
çamaşırdan çamaşıra iş düşecek,
kömüre misafirden misafire...
Lüzum kalmadı tencerenin kaynamasına
açtı gözlerini güneşe soğanlar,
su yürüdü domateslere...
Artık kömürlüğün önünden geçmek
ne beni korkutacak ne oğlumu.
Bir türlü gözü doymayan sobamızı
hapsedeceğiz merdiven altına.
Çoluk çocuk sokaklara dökülecek,
söğüt dalından atına atlayan oğlum
fethedecek Aksaray'ı baştan başa.
Nerde görürse asılacak kuyruğuna
bizi bütün bir kış unutan
sütçü beygirinin
İstediğimizi vermeyen mahalle bakkalının
korkarım indirecek camlarını.
Sonra arkasına düşecek
mahalleye şarkılarla giren
kiraz sepetlerinin!

(*Yarenlik*, 1943)

BABA

Küçük işler peşinde harcadın
altmış üç yılını;
mum sattın, kürek çektin,
kul oldun sonunda bir kapıya.
Çıkarı olduğu halde işinin
Kaplarını doldurmadın vaktinde,
sessiz sedasız göçtün aramızdan;
ne ölümün geçti gazeteye
ne dokuz göbek soyun.
Kötü mü olurdu,
beş on para ayırsaydın bir kenara
kara günler için,
hiç olmazsa başımızı sokacak
iki göz bir ev bıraksaydın.
Sokakta kalmış değiliz,
adını herkese hatırlatacak
bir dikili çöpün bile yok yeryüzünde
mezar taşından gayrı.
Büsbütün unutulup gideceksin
seni üç aydan üç aya hatırlatan
elimizdeki cüzdan da olmasa...
Bizi yukardan konuşturacak
Ne han bıraktın, ne hamam,
iki karışlık arsa da kalmadı
yangın yerinde;
borcun bile yoktu ödenmiyecek kadar,
neyinle övüneyim!
Şöyle böyle bir memurdun
kolculuktan yetişme
kimlerin yanında lâfını edeyim!

(*Yarenlik*, 1943)

KİTAPLAR

Üç odalı bir ev kiraladığım gün,
kurtulacak kitaplarım
merdiven altındaki şeker sandığından.
Belki de gün geçtikçe,
tabanında halı döşeli bir kütüphanem olacak.
Benden bahsedilirken
evvelâ kitaplarımın sayısı söylenecek
sonra Barem'deki derecem...
Bense her şeyden uzak
kitaplarımın ortasında kendimi unutacağım!
Evde bulunmadığım günler
«Meşgul!» diyecek beni soranlara
güler yüzlü hizmetçim.
Başka bir gün masamın başında
en kalın kitabımı okur görünürken
bastıracak misafirlerim...
En yakın dostumun bile
dalgın dalgın bakıp yüzüne
ismini soracağım!
Çıkarırken gözlüğümü
eski mahalle arkadaşıma
«Nerde tanıştıktı,
yabancı gelmiyor yüzünüz,» diyeceğim;
dalgınlığım onları güldürmeyecek.
Sorarlarsa dünyanın gidişini
duvardaki büyük adam resimlerine bakarak
Eflâtun'dan satırlar okuyacağım.

(*Yarenlik*, 1943)

KOMŞULUK

Derdimiz bize yeterken
komşulardaki de tuz, biber eker,
Kâtiplerde gürültü çıkar
çorap yüzündèn,
tasası bizim evdekilere...
Malmüdürüne nüzül iner
bir tahkikat sonunda
derdini bizimkiler çeker,
bozulur ağzımızın tadı...
Ev dediğin dırıltısız olmaz
hele böyle günde...
Bizim de kendimize göre
gürültümüz eksik değil;
küçük başın küçük derdi.
Hırlaştığımız olur
et yüzünden ekmek yüzünden,
bakarsın düşüvermişiz
komşuların diline...
Zaten saklayamadı içyüzümüzü
raptiye ile tutturduğumuz perdeler,
sırrımızı bilmeyen kalmadı...
Gördüler tencereye tavaya
fazlaca işimizin düşmediğini...
Çamaşır günlerinde öğrendiler
donuma gömleğime kadar.
Lâf oldu soğuk günlerde
yatakta roman okuduğum...
Hele sülâlemizdeki sadelik
gitmedi kimsenin hoşuna...
Ne olacaktı,
yedi atası devletli olmazdı ya
bodrum katındaki kiracının.

(*Yarenlik*, 1943)

ÇOCUKLARIM

Yoklama defterinden öğrenmedim sizi,
benim haylaz çocuklarım!
Sınıfın en devamsızını
bir sinema dönüşü tanıdım,
koltuğunda satılmamış gazeteler...
Dumanlı bir salonda
kendime göre karşılarken akşamı,
nane şekeri uzattı en tembeliniz...
Götürmek istedi küfesinde
elimdeki ıspanak demetini
en dalgını sınıfın!
İsterken adam olmanızı
çoğunuz semtine uğramaz oldu mektebin
palto, ayakkabı yüzünden.
Kiminiz limon satar Balıkpazarı'nda
kiminiz Tahtakalede çaycılık eder;
biz inceleye duralım aç tavuk hesabı,
tereyağındaki vitamini
ve kalorisini taze yumurtanın!
Karşılıklı neler öğrenmedik sınıfta,
çevresini ölçtük dünyanın,
hesapladık yıldızların uzaklığını,
Orta Asya'dan konuştuk lâf kıtlığında.
Neler düşünmedik beraberce
burnumuzun dibindekini görmeden
bulutlara mı karışmadık.
"Hazan rüzgârı"nda dökülmüş
"hasta yapraklar"a mı üzülmedik.
Serçelere mi acımadık, kış günlerinde
kendimizi unutarak!

(*Sınıf*, 1944)

UYUSUN DA BÜYÜSÜN!

Tüketme nefesimi, maviş kızım,
Bildiğin Türkçe kıt gelir masallarıma.
Sözden sazdan anlamazsın,
Kuştan, yapraktan haberin yok.
Biz yaşlılar neler de bilmeyiz,
Hele sen belle dilimizi.
Biliriz de güzel güzel laf etmesini,
Çekiniriz konuşmaktan;
Yazmasını bilir, yazamayız.
Üzme beni, yum gözlerini,
Uyutacak ninnilerim yok.
Türküler mi istersin benden,
Bağrı yanık memleket türküleri,
Ne arasın bizde o ses.
Islıkla söylenir
Kaçak şarkılar mı istersin;
Bunlar size gelmez
Uykusunu kaçırır çocukların.
Sana hazır ninniler söylesem
Bahçeye kurdum, desem salıncak,
İnanır mısın?
Ne bahçe var, ne beşik...
Bir arabacık da mı istemezdi şu asfalt,
Yorganın, yatağın iğreti,
Doğdu doğalı, ne oyun gördün,
Ne oyuncak!

(*Yaşadıkça*, 1948)

BİLSEM Kİ...

Bu ayaklar benden hesap soracak,
Bir düşüncenin peşinde dolaştırdım
Sokak sokak.
Bu baş, bu eğilmez baş da öyle...
Bazı sarhoş, bazı yorgun
Her zaman bir yastığa hasret!
Bu ciğer de hesap soracak,
Esirgedim, güneşini, havasını.
Bu ağız, bu dişler, bu mide...
Ne ikram edebildim ki bol keseden!
Bu bilekler de hesap soracak,
Göz yumdum çektikleri eziyete.
Bilsem ki kimsenin parmağı yok
Bu sürüp giden işkencede;
Kılım bile kıpırdamadan bir sabah
Çekerdim darağacına kendimi,
Bilsem ki suç bende!..

(*Devam*, 1953)

ŞİİRDE

A.Kadir'e

Önce şiirde sevdim kavgayı
Özgürlüğü kelime kelime şiirde.
Mısra mısra sevdim yaşamayı,
Öfkeyi de, sevinci de...
Senin ışıklı günlerin,
Benim iyimser dostlarını
Hepsi hepsi şiirde,
Ne varsa yitirdiğim...
Bütün bulduklarım şiirde.
Kafiyeden önce gelen
Sevgilerimiz mi sade,
Sürgün de var
Hapis de.

(*Devam*, 1953)

LEYLAKLARINI ANLATIYORUM

Leylak getiriyorsun bana güneşli bir gün
Onu saçlarından topladığın belli
Bir leylak bahçesisin karşımda

Böyle kucağında kalsa daha iyi
Bir vazoya bırakıp gidiyorsun
Sen gidiyorsun leylaklar kalıyor mu sanki
Önce renkleri gidiyor arkandan
Nesi varsa gidiyor soyunarak

Her vazoya baktıkça karşımdasın ne tuhaf
Her kokladıkça dönüp dönüp geliyorsun
Düşünceler gibi filizleniyorsun gün geçtikçe
Yaprak yaprak gelişiyorsun
Leylak leylak bakıyorsun gözlerimin içine
Ölümsüz bir mevsim oluyorsun.

(*Soluk Soluğa*, 1962)

İSTEKLERİMİ ANLATIYORUM

Hastanenin saçağına kuşlar konuyor
Güvercinler, gözleri umut yeşili

Gidemem ciğerlerim yetmiyor solumaya
Bu ayaklar benim değil ne zamandır
Kolum kanadım sensin anlamıyorsun
Özgürlüğüm, aydınlığım, inancım
Hepsi senden mutluluğum gibi anlasana

Yolumuzu düşman bakışlar çevirmiş
Dişli geceler inmiş çevremize

Gözlerindeki parıltı ışıtsın yolumu
Hızımızı yitirmeden öfkemizi tüketmeden
İnsanca bir şeyler katalım sevgimize
Gecelerden birlikte çıkalım ister misin
Işığı birlikte aramamız güzel olacak

Yataklarda sıramı beklemekten usandım
Al götür bırakma beni ölümle yüz yüze
Seni görmeliyim yanımda savaşırsak
Eksiksem bir şeyler kat sevginden
Yüreğindeki sıcaklıkla bütünle beni

Yorgunsam gücünden ekle dirileyim
Bitkinsem sağlığından ver cömertçe
Aşıla yaşama tutkundan
Büyük ülküler için elimden tut
Al götür beni gerçeklerin çağrısına

(*Soluk Soluğa*, 1962)

GİDENLERİ ANLATIYORUM

İştahımın gücünden arta kalan
Yarım dilim ekmekten utanıyorum
Açların boyun büktüğü memlekette
Kişi özgürlükten laf etmemeli

Sevince alabildiğine sevmeli
Yoksun sevgilerle değil böyle
Bir elmayı dişler gibi diri diri
Ama genç ama ak saçlısın
Evrene bir şey katmalı sevdin mi

İnsan içince tam içmeli
Sıyrılmalı bozuk düzenliğinden
Mutluluktan bir şeyler getirmeli

Sıra sıra yataklardan utanıyorum
Umutsuz sönüp gidenlerden
Gözler bakarken ateşböcekleri gibi
Mayıs gecelerinden ses vermeli

Kişi ölecekse insanca ölmeli
Böyle tutsak böyle utanç içinde değil
Bir sedyede boylu boyunca uzatılmış
İki eli iki yanında gitmemeli

(*Soluk Soluğa*, 1962)

AYDIN MISIN

Kilim gibi dokumada mutsuzluğu
Gidip gelen kara kuşlar havada
Saflar tutulmuş top sesleri gerilerden
Tabanında depremi kara güllelerin
Duymuyor musun

Kaldır başını kan uykulardan
Böyle yürek böyle atardamar
Atmaz olsun
Ses ol ışık ol yumruk ol
Karayeller başına indirmeden çatını
Sel suları bastığın toprağı dönüm dönüm
Alıp götürmeden büyük denizlere
Çabuk ol

Tam çağı işe başlamanın doğan günle
Bul içine tükürdüğün kitapları yeniden
Her satırında buram buram alın teri
Her sayfası günlük güneşlik
Utanma suçun tümü senin değil
Yırt otuzunda aldığın diplomayı
Alfabelik çocuk ol

Yollar kesilmiş alanlar sarılmış
Tel örgüler çevirmiş yöreni
Fırıl fırıl alıcı kuşlar tepende
Benden geçti mi demek istiyorsun
Aç iki kolunu iki yanına
Korkuluk ol

(*Karakılçık*, 1969)

GÜVERCİNİM UYUR MU?

«Güvercinim uyur mu,
Çağırsam uyanır mı?»

Sömürgen cami güvercinleri sizin olsun
O doyumsuz lapacı güvercinler
Kurşun buğusu güvercinleri severim ben
Kanat uçları çelik yeşili

Kuş dediğin piyerlotisiz yaşamalı
Adaksız avlusuz şadırvansız
Buluttan süzmeli suyunu
Kuşçular çarşısında tüy dökmemeli

Benim güvercinim tunç gagalı
Kimlerin bakışı kardeşçedir
Kimlerin bakışı düşmanca
Kendisi hangi kavganın güvercinidir bilir

Tüneyip acımanın saçaklarına
Miskin sevilerle bitlenmez
Kanadından çok pençesine güvenir

Barış taklaları süzülmeler
Gagalarda zeytin dalı
Perendeler maviliklerde
Tüm gösteriler resimlerde kalmalı

Güvercin dediğin uyanık olmalı
Tüyler duman duman öfkeden
Yanıp tutuşmalı gözbebekleri
Sevgiden tıpır tıpır bir yürek
Özgürlüğünce dövüşken

(*Güvercinim Uyur mu*, 1974)

SULARDA GÜNEŞ OLMAK

Kızım Defne'ye

I

Kıyıda kum çakıl yosun. Gidenlerden
Boşuna değil martıların hırçınlığı
Köprülerin altından geçen sular var ya
Kürsülerde lafını ettiğimiz
Biraz da köprülerin üstünden akmalı

II

Yeşilin sarıya dönüşü korkutmasın seni
Morarıp silinmesi maviliklerin
Kırmızının akıp gitmesi damarlarından
İşimiz kolay değil o denli
Kargaların içgüdüsel ölmezliğine inat
İnsanca ölebilmeli

III

Ne ilkyaz bulutlarında yıkanan
Bir mezar taşısın uzun ömürlü
Ne kış güneşinde silkinen selvisin
Bir mezarlık değilsin anıların gömüldüğü
Yeşilin bitkiselliğini sürdürmeye gelmedin

IV

En güzel sarılarda düşsel
Bir ayçiçeği güneşte tek başına
Bir de karanlık sularda güneş olmak
Bu daha güzel

(*Güvercinim Uyur mu*, 1974)

KULAĞIMIZ KİRİŞTE

Yaşlılar adına konuşmanın tam zamanı
Kütükte yaşı yetmişlerin arasındayım.
Bir tekerlemenin çağrışımında
İnanıvermeyin işimin bittiğine
Ne var ki dertlerimiz tasalarımız artıyor
Yaş ilerledikçe.

Biz yaşlılar türlü nedenlerden
Kuşlarla birlikte uyanmak zorundayız,
Saksıdaki karanfil bakım ister,
Tüm çiçekler, ağaçlar, parklar
Yollar, köprüler bakım ister,
Balıkçı barınağı, barınaktaki gemiler,
Gün doğmadan deniz fenerimiz,
Kıyılarımız, gökyüzü, bulutlar,
Bir uçtan bir uca esen rüzgar...
Bütün gün gözümüz üzerlerinde olmalı.

Bu arada torun torba, çocuklarımız,
Martılarla birlikte çoğalan...
Onlar da bakım ister kuşkusuz.
Erken de kalksak, alacakaranlıkta
Hangi birine yetişebiliriz ki...

Biz yaşlılar için en önemlisi
Kuzeyden esen nemli rüzgârlar,
Karayel de önemli, gündoğrusu da...

Raporlar yazılmalı hava raporları,
Soğuk, sıcak tüm dalgalar, akımlar
Alçak basınç, radyolarda, yüksek basınç
Güneyden esen yellerle birlikte
Sisli puslu havalar da duyurulmalı.

Yaşlandıkça azıyor romatizmalarımız
Bir günümüz bir günümüze uymuyor,
Artıyor ağrılarımız sızılarımız...
Kapıya kim vuracak belli olmaz,
Kulağımız kirişte olmalı.

(*Kulağımız Kirişte*, 1983)

ORMANIZ BİZ

Yaşayıp gidiyoruz bir arada
Meşe, çam, köknar, kayın...
Bırakın kirli kentlerinizi,
Biraz da aramızda yaşayın!

Varsın derinde olsun köklerimiz
Yükselmek için yarış bizde.
Görülmüş mü ağacın ağaca kıydığı,
Sevgiyle yaşamak, barış bizde!

Mutluyuz birlikte yaşamaktan
Meşe, çam, köknar, kayın...
Sarılın toprağınıza bir çınar gibi
Bize de kendinize de kıymayın.

Ne demiş en büyük ozanımız
Neden kulak vermiyorsunuz sesine
Bir ağaç gibi hür yaşayın dememiş mi,
Ve bir orman gibi kardeşçesine?

(*Kulağımız Kirişte*, 1983)

BİLMEYECEKLER

Geride kalanlara ne bırakacağım,
Çocuklarıma,
Onların da çocuklarına?

Olsa olsa Karadeniz'den payıma düşeni,
Beş on evlek yer gökyüzünden.
Ne verimek istedimse sağlığımda
Ne veremedimse,
Girilip kaçışlardan...

Biliyorum bu yüzden
Yaklaşımımı çekemeyecekler,
Hep yaşıyormuşum gibi gelecek onlara
Bitkin ötelerde, uzaklarda...

Bohemiz diyecekler, dedemiz,
Onu durak bilmezdi,
Dert nedir, tasa nedir bilmezdi...

Neyi bildiğimi bilmeyecekler.

Ruhi Su

BİLMEYECEKLER

Geride kalanlara ne bırakacağım,
Çocuklarıma,
Onların da çocuklarına?

Olsa olsa
Karadeniz'den payıma düşeni...
Beş on evlek yer gökyüzünden.

Ne vermek istedimse sağlığımda,
Ne veremedimse,
Gizlenip kaçışlardan.

Biliyorum bu yüzden
Yokluğumu çekmeyecekler,
Hep yaşıyormuşum gibi gelecek onlara
Biraz ötelerde, uzaklarda.

Babamız diyecekler, dedemiz,
Dur durak bilmezdi,
Dert nedir, tasa nedir bilmezdi...

Neyi bildiğimi bilmeyecekler.

(*Kulağımız Kirişte*, 1987)

SALTANAT

Aydın Ilgaz'a

Sen otellerde benim konuğum
Bense dar günlerde senin evinde...
Kim ne derse desin
Saltanatımız baba oğul
Sürüp gidiyor işte!

Ne saray, ne yalı, ne köşk,
Ne bir dairecik, kooperatiften...
Ne bebek sırtlarmda bir çadır,
Bir gecekondu da yok, memleket işi
Taşlıtarla'larda...

Diyelim ki, elden düşme bir Ford,
Kilometresi üç kez silinmiş...
Dört tekerim de olmadı bugüne kadar,
Ayaklarımı yerden kesecek!

Her saltanatın bir sonu var oğlum,
Buna musalla taşları şahit!

Son sözümü henüz söylemeden
İşte geldim, gidiyorum,
Altımda bir kuru tabut!

Tacım, tahtım sana emanet!

(*Ocak Katın Alagöz*, 1987)

TÜRKÇEMİZ

Annenden öğrendiğinle yetinme
Çocuğum, Türkçeni geliştir.
Dilimiz öylesine güzel ki
Durgun göllerimizce duru,
Akar sularımızca coşkulu...
Ne var ki çocuğum,
Güzellik de bakım ister!

Önce türkülerimizi öğren,
Seni büyüten ninnilerimizi belle,
Gidenlere yakılan ağıtları...
Her sözün en güzeli Türkçemizde,
Diline takılanları ayıkla,
Yabancı sözcükleri at!

Bak, devrim, ne güzel!
Barış, ne güzel!
Dayanışma, özgürlük...
Hele bağımsızlık!
En güzeli, sevgi!
Sev Türkçeni, çocuğum,
Dilini sevenleri sev!

(*Ocak Katın Alagöz*, 1987)

DÖRT MEVSİM

YÜZYIL'ımı dörde böldüm...
Her bölümü bir mevsim,
Biri kaldı, üçü gitti...
YAZ'ı gitti, GÜZ'ü gitti,
Karlı, tipili KIŞ'ı gitti,
Yemyeşil bir bahar kaldı!

(*Ocak Katın Alagöz*, 1987)

RADARIN ANAHTARI

Üsküdar'dan karşıya geçeceğiz. Biz araba vapuruna dolunca sis de büsbütün bastırdı. Göz gözü değil, göz koskoca İstanbul'u görmez oldu.

Vapur oldukça doldu. Millet aceleyle kahvaltısını yapmadan çıkmış olacak ki, çaycının bardağına yapışan yapışana.

Vapurun kalkma saati geldi geçti. Hâlâ palamarlar babalarda!..

Çaycı bir aşağı bir yukarı dolaşıyor. Keyifli keyifli de bağırıyor: «Hani ya çaydan içen!»

Millet çay içmesin de ne yapsın! Hava hem soğuk, hem nemli... Radyonun dediği gibi: «Sislendi hevâ tarf-ı çemenzârı nem aldı!»

Bir çaya da ben yapışıyorum. Adam rengini bile tutturamamış, değil çayını, şekerini... Kahvenin tadını çoktan unuttuk, şimdi sıra çayda demek...

Yarım saat... Bir saat biz hâlâ Üsküdar'dayız. Daireler, okullar çoktan başladı, biz hâlâ çay içiyoruz.

Bir ara:

«Bu vapurun radarı yok mu yahu?» dediler.

«Var, olmaz olur mu?»

Çok bilmiş, çok okumuş biri, ortaya bir soru atıyor:

«Eskiden de Boğaz'da sis olur muydu?»

Ne de çok, bilmiş okumuşlar var:

«Canım olmaz olur muydu hiç! Fikret sisi nasıl yazardı olmasaydı!»

Başka bir okumuş, açıklamaya başlıyor:

«Sisin olmasına ne lüzum var... Şair burada sisi mecâzi mânada kullanmış!..»

«Demek sis şiirini yazmanın tam zamanı!»

Çok bilmiş hak verdikten sonra:

«Ey köhne Bizans!» diye başlıyor okumaya.

Sis şiirinin arasına «Radar» da karışmaya başladı. Radar aşağı... Radar yukarı... Sonra:

«Taze demden... Hani ya çaydan içen!»

Bir ara radarın yanına çaycı kelimesi de eklendi. Ama çaycı yok ortalarda, çırağı var.

Biri dedi: «Şekeri bitti.»

Biri dedi: «Çay almaya gitti!»

Kaptan artık palamarı çözmeye karar veriyor. Radara güvenip çıkmak istiyor yola. Ama radarın anahtarı yok!

Gemicilerden biri:

«Radarın anahtarı çaycıda!..» diyor.

«Çaycı nerde?..»

«Yok!»

Çırak hâlâ bağırıyor:

«Hani ya çaydan içen!»

«Demli çay, taze çay!»

Çocuk okuluna gidecek, okuyacak adam olacak. Başkan olacak. Başbakan olacak ama, radarın anahtarı çaycıda... Çaycı orta-

larda yok!.. Memur dairesine geç kaldı. Bir ayak önce masasının başına geçip «âsiyab-ı devleti» döndürecek ama radarın anahtarı çaycıda! Daktilo bayan, makinesinin başına geçecek, gelgelelim anahtar yok, radarın anahtarı!..

«Kimde?»

«Çaycıda!»

«Çaycı nerde?»

«Ya çaya gitti, ya şekere... Ya da aldı başını gitti!»

Herkes çaycıyı soruyor da biri çıkıp da:

«Peki, şu radarın anahtarı çaycıda ne geziyor!» demiyor hiç!

Bütün işler böyle gidiyor bu günlerde. İtin önünde ot... Atın önünde et. Radarın anahtarı da çaycıda... Ne iştir bu!

Çocuk okula gidecek, memur dairesine, işçi işinin başına geçecek, kaptan bu sisli havada yola çıkacak ama, radarın anahtarı yok...

«Anahtar nerde?»

«Çaycıda!»

«Çaycı nerde?»

«Suya düştü.»

«Su nerde?»

«İnek içti!»

«İnek nerde?»

«Dağa kaçtı!»

«Dağ nerde, güvendiğimiz dağlar? Karlı dağlar, dumanlı dağlar, mor dağlar?»

«Yandı kül oldu!»

«Vay benim köse sakalım!»

(*Radarın Anahtarı*, 1957, 1982)

NERDE O ESKİ USTURALAR

Yüzümü, tüyü dökülmüş bir fırçayla sabunlarken:

«Nerde o eski tıraş fırçaları Bey'im!» dedi. «Ne fırçalardı onlar, kıl değil, samurdandı sanki... Sonra Bey'im, o tıraş sabunları...»

«Şimdi elektrikli tıraş makineleri çıktı.» dedim, «Ne fırçaya minnet, ne sabuna!»

«Sen boş ver sabunlamadan tıraşa. Diri diri tavuk yolmaya benzer. Sabunladın mı, hem deri beslenir, hem kıllar yumuşar, hem de usturaya iş düşmez!»

Sabunlama işi, yetkililerin kasıla kasıla verdikleri böyle ipe sapa gelmez nutuklar gibi sona erdi. Sıra geldi usturanın kayışa tutulmasına:

«Nerde Bey'im, o eski kayışlar...» dedi. «Usturayı iki kere çektim mi zehir gibi olurdu ustura! Bel kemeri gibi kayışlar, sürttükçe ekmek bıçağına dönüyor. Değil sakal, nerdeyse peyniri, ekmeği değil, suyu tokmakla kesecek!»

Usturayı başparmağının tırnağında denerken:

«Nerde Bey'im o eski usturalar!» dedi. «Benim bir çifte cambaz usturam vardı. Yüzü kıl gibi kalıncaya kadar kullandım. Alman malı. Ustura dedim de Bey'im... Geçenlerde bir ustura aldım. Bilerken düşmez mi elimden. Sırça mısın mübarek! Sapı tuzlan buz oldu. Usturanın demiri kaldı dımdızlak elimde. Tam otuz iki sene kullandığım Çiftecambaz'ın sapını aldım, doğru Tahtakale'ye... Göstermediğim dükkân kalmadı. Biri çıkıp da, «Ben yaparım!» diyemedi. Döndüm eve, aldım çekici elime. Nalın çivisini koydum usturanın perçin deliğine... Tık... Tık... Tık... Perçinledim taş gibi. Nah! Tanıyabilecek misin, işte şu elimdeki ustura!»

Usturayı tam burnumun ucuna dayadı:

«Bu sapa, başka usturanın nasıl diyebilirsin!»

«Nasıl derim! Usturayı dayadın burnuma!» dedim.

«Her iş gelir elimden!» dedi, keyifli keyifli güldü. «Geçen gün, söylemesi ayıp, yemekten kalktım. Tam elimi yıkayacağım.

Musluğu bir çevirdim olduğu gibi boşanıvermez mi! Nerde eski musluklar!... Bey'im, bir haftada yepyeni musluk yalama olur mu? Tam akşam üzeri musluk tamircisini nerde bulacaksın? Sıvadım kolları... Dayan, dedim, Berber İsmail! Musluk tamiri deyip de geçme Bey'im! Aşağıdan suyu kesmeden köseleyi kim değiştirebilir? Sen olsan musluğu söktün mü, göle çevirirsin mutfağı. Bir havlu attın mı musluğun üstüne, tamamdır. Elinin üstü bile ıslanmaz! Beş dakikada taktım köseleyi. Karı şaştı kaldı! Ya, Bey'im, her iş gelir elimden!»

Usturayı bir kere daha kayışa tuttu. Sonra kulağının memesinden kezliyerek yapıştırdı yüzüme. Tam saç bitimi çizgisinden çekti aşağı doğru. Kırmızı bir çizgi de, cetvelle çizilmiş gibi usturanın peşinden çekiliverdi. Usturayı öfkeyle kapattıktan sonra:

«Hay aksi şeytan!» dedi.

Çekmeceyi çekti, tebeşir gibi bir şey çıkardı. Kanlı çizgiye sürüştürmeye başladı. Kan, sürttükçe artıyordu:

«Nerde Bey'im, o eski kantaşları!» dedi. «Bir sürdün mü bıçak gibi keserdi!»

«Yani ustura gibi!» diye düzelttim. O hiç bozmadı:

«Evet, bir sürdüm mü ustura gibi keserdi, nerde o eski kantaşları!»

«Sakın taşlar değil de, kanlar bozulmuş olmasın!» dedim. «Et yok, peynir yok, yani protein dedikleri... Kanlar sulanmasın da ne yapsın! Nerdeyse beyinler sulanacak!»

Bu görüş, çok hoşuna gitmişti:

«Kan da süt gibi bir maddedir. Sütler sulanır da kanlar neden sulanmasın!» diye beni doğruladı. Kapağı kırık bir kavanozdan bir tutam pamuk çekti, yapıştırdı kanlı çizginin üzerine. Sonra usturayı açtı, yeniden kayışa tuttu:

«Eski kayışlar da kalmadı Bey'im!» dedi. «Usturanın ağzındaki kılağıyı bile almıyor!»

«Yoo!» dedim. «Şimdiki kayışlara bir şey diyemezsin. Eskilere taş çıkartıyorlar.»

Yaptığım ucuz espriye boş verdi:

«Herif radyoda skeç dinlemiş!» dedim içimden.

«Nerde o eski kayışlar» diye sözünü tazeledi. «Çarka tutacağına kayışa tut usturayı. Tükürüp de iki kere sürdün mü, adamı değil, domuzu tıraş et!»

Hafiften tırnağına bastırıp denedikten sonra besmeleyi çekti; pamuk bölgesinin altından dayadı usturayı. Bastırdı. Sakalla beraber, deriyi aldı götürdü. Olan olmuştu, ben kılımı bile kıpırdatmadım:

«Fazla biledin usturayı!» dedim. «Sakalı değil, deriyi bile götürüyor!»

Sanki onun yüzü kesilmiş gibi ters ters baktı bana:

«Eski sabunlar da yok ki... » dedi, »Pamuk gibi ederdi sakalı. Eskiden bu sabunu, değil tıraşta, bulaşıkta bile kullanmazdık!»

Önce kantaşını sürdü, sonra bir tutam da pamuk yapıştırdı. Tıraşa yeni başlarmış gibi, besmeleyi çekti, asıldı usturaya. Çenenin ucuna kadar kaydırdı. Bu kez bir kaza olmamıştı. Ama o, bu başarısına inanamadı, bir usturanın ağzına baktı, bir de suratımın derisine. Hayır, kan taşına iş düşmemişti. Daha yüreklenerek başladı suratımı kazımaya... Bu, tam tabakhane işi bir kazımaydı. Ben yüzümü usturadan kaçırdıkça, öbür eliyle sıkıca yakalıyor, işini zor kullanarak sürdürüyordu. Biraz da dikkatimi dağıtmak için başladı bıraktığı yerden konuşmaya:

«Dedim ya Bey'im, her iş gelir elimden. Geçen gün yengeniz küpten su alırken bakır maşrapayı vurmuş küpün kenarına... Küp ikiye bölünmez mi?»

«Bölünmez!» diye kestim, «Hiç koskoca küp bir maşrapa dokunmasıyla ikiye ayrılır mı?»

«Ayrılmış işte!» diye diretmeye başladı.

«Ayrılmaz!» dedim, «Mutlaka çarpıp devirmiştir Hanım!»

Aklı yatar gibi olmuştu:

«Diyelim ki, karı devirdi, sonunda küp ikiye bölündü ya! Benim anlatacağım şey, küpün yapıştırılması meselesi...»

«Yapıştırdın demek!»

Sigara sarısı uzun dişlerini göstere göstere güldü:

«Hem de nasıl! Aldım çimentoyu. Nerden buldun çimentoyu böyle günde, diyeceksin...»

«Demem, demem, anlat sen!...»

«Aldım bir avuç çimentoyu... Temiiiz bir sulandırdım. Üstten sıvaya sıvaya, yedire yedire... Sürte sürte...»

Sanki küp, benim suratımdı. Sıvazlayıp duruyordu. Küpü yeniden yapsa bu kadar uzun sürmezdi.

«Kayınpeder gördü de şaştı kaldı, sen olsan Bey'im, atardın küpü, işe yaramaz diye... Bu devirde her şeye para verirsen başa mı çıkar? Her iş gelir bereket versin elimden!»

Ustura tam çenemin kıvrımına gelmiş, dayanmıştı. Kolaylık olsun diye dilimle kabartayım dedim. O, bu yardımımdan alındı. Zanaatına bir dil uzatma saydı bunu:

«Çek dilini!» dedi.

Usturayı çene çizgisinden ters bir çekişle kaydırdı. Kaydırmasıyla canımın yanması bir oldu:

«Hay aksi şeytan! Ustura değil, tırnak çakısı... Bununla hıyar bile soyulmaz be! Ah, nerde o eski usturalar!»

«Neden soyulmasın!» dedim. «Bal gibi soyuluyor işte!»

Herifin, benim esprilerime hiç kulak astığı yoktu.

«Bey'im, seninki de çene değil ki... Çene dediğin...»

«Doğru...» dedim, «Çene dediğin, seninki gibi olmalı!»

Gene kantaşı çıktı, pamuk ekildi. Olanı biteni unutturmak için başladı hünerlerini ortaya dökmeye:

«Geçen gün asma saat zınk diye durdu. Hemen aldım elime tornavidayı. Saatçıya götürsem anasının nikâhını isteyecek... Saat tamirine de mi para vereceğiz. Her iş gelir elimden. Saat tamiri, radyo tamiri, ütü tamiri...»

Kilit tamirinde tıraş bitmişti. Doğrulduğumu görünce:

«Perdah?» diye sordu:

«Yaptın ya!» dedim.

Kesilmedik yerlerime kolonya sürdü. Kolonyasının alkolü düşük olduğu halde yüzüm şaplanmış gibi yanıyordu. Kafamı bir güzel ıslattı. Aldı tarağı eline:

«Nerde o eski taraklar!» dedi. «İki kat olur gene kırılmazdı. Bak şu tarağa. Ağzımın içine döndü, dişleri döküle döküle!... Nerde o fildişi taraklar...»

Beni idam mahkûmuna benzeten beyaz örtüyü boynumdan çözdü.

«Serbestsin!» der gibilerden:

«Sıhhatler olsun Bey'im!» dedi.

«Sağol!»

Dört yanına bakındı, birini arar gibi:

«Ah Bey'im,» dedi, «Nerde o eski çıraklar. Buluyorum mahalleden bir çocuk, bir gün duruyor, pırrr! Gözleri oyunda. Meslek ölüyor Bey'im. Geriden çırak yetişmezse... Kalfa yetişmezse, usta nasıl yetişir!»

«Bak!» dedim, «Bunda yerden göğe kadar haklısın!»

Biraz dalına basmak için:

«Ahhh!» dedim, «Nerde o eski berberler... Yenileri musluk tamir etmekten, kırık küpleri yapıştırmaktan, bozuk saatleri onarmaktan berberlik etmeye zaman bulamıyor ki... Şimdikiler usturanın yarığına jilet takıp da tıraşa geçiyor. Öldü berberlik! Nerde o eski berberler!...

(*Nerde O Eski Ustıralar*, 1962, 1982)

O NASIL SÖZ

Çalıştığım gazete kapandıktan sonra «Yokuş» ta kapılanacak yerler arıyordum.

Ev sahibi biçimsiz bir havada kapımı çalmıştı, «Kira!» diye. Oysa aybaşını geçe geçe yirmibeş gün geçmişti. Ceplerimi karıştırdım. İki lira kadar ufak parayla eski bir on liralık geçti elime.

«Bugün günlerden pazar.» dedim. «Nerden bulup da vereyim!»

Adam, o sinsi o içinden pazarlıklı hâliyle:

«Haklısın!» dedi, «Bugün bankalar kapalı!..»

Aldanmıyorsam herif alay ediyordu benimle. Şimdiye kadar bankalara hiç işim düşmemişti. Haklıydı bir bakıma. Bundan sonra on kazanırsam birini bankaya yatıracak, şu heriflerin alayından kurtulacaktım. Üç lira, beş lira da yatırsam, bankada param var, diyebilirdim. Şimdi ilk yapılacak şey, bir iş bulmak, ondan daha önemlisi de ne yapıp yapıp şu kirayı vermekti.

Ertesi gün tıraş bile olmadan çıktım evden. «Bizim yokuş»un üst başından başladım, alt başından çıktım. Ortalık kurumuştu. Kimseden bir on kâğıt bile koparamamıştım. Tam piyango müdürlüğünün önünde kara kara düşünüp kara sakallarımı kaşırken, bir bilet çığırtkanı kulağımın dibinde bağırdı:

«Yarın çekiliyor!»

En azından on yıldır bilet almamıştım, talihimi deneyecektim. Yapılacak başka da iş kalmamıştı.

«Tam bilet yirmi lira!»

Demek bir bilet de ben almak istesem, ancak biletin yarımını alabilecektim. Zaten neyin tamını elde edebilmiştim ki bugüne kadar?

«İyi ama...» diye düşündüm, «Cebimdeki parayı da bilete yatırırsam, ne yiyip, ne içeceğim sonra?»

Güldüm... Sanki her gün kuzu kızartması, baklava-börek yiyordum.

«Adaaam sende Necati!..» dedim, «Ha iki gün önce, ha iki gün sonra, nasıl olsa bitecek değil mi bu para!»

Bileti çığırtkandan da alabilirdim ama, almadım işte. Gişe de oturan memur bana daha güvenli göründü. Bir veznedar ağırbaşlılığıyla oturuyor, binlerce bilet sattığı, binlerce hayalsever vatandaşa bol bol hayal kurma fırsatı verdiği halde bir banka memuru soğukluğuyla bakıyordu yüzüme.

«Ver!» dedim, «Yarım bilet!»

Bu soğuk nevaleyi talihime ortak etmemek için elimi uzattım. Bir demet biletin içinden bana mutluluk getirecek bileti kendi elceğizimle arayıp buldum.

Bileti cebime koyar koymaz dünya bir anda değişiverdi. İlk önce ev sahibini getirdim gözümün önüne. Üç yüz elli lira gibi aşa-

ğılık bir para için beni nasıl bozduğunu düşündüm. Sonra vitrinlerin önünden güvenle yürümeye başladım. Şu gömlekler, paltolar, ceketler, kravatlar, dudaklarımın arasından çıkacak tek kelimeyi bekler gibi gözümün içine bakıyorlardı:

«Sar!» demem çok bile gelecekti birkaç gün sonra.

Bizim yokuşu aşağıdan yukarıya doğru geçmeye başladım. Şimdiye kadar böyle rahat, böyle kendime güvenir bir yürüyüşle geçmemiştim. Kitap vitrinlerinin önünden ellerim cebimde yürüdüm. Hazırladığım üç kitap için dört renkli kapaklar seçtim. Okuyamadığım kitaplardan, kitaplıklar düzdüm.

Kurduğum hayallerle yetinmeyerek tuttum Beyoğlu'nun yolunu. Çatı katındaki odam için perdeler, masalar, sandalyeler aradım. Önce sekiz lambalı bir radyo lâzımdı bana. Neden bir çamaşır makinası, bir gaz sobası, bir buzdolabım olmasındı! Ayakkabısından şapkasına kadar dipten doruğa bir donandım. Bu kılıkla, bu lüks konforla artık tavan arasındaki odama dönemezdim. En azdan üç odalı, kaloriferli bir daire tutmalıydım. Bir basın adamı, bir kalem işçisiydim. Şişli'den tutsam, uzak gelirdi bana. Boğaz'dan tutsam bronşitime iyi gelmezdi. En iyisi Cağaloğlu'nda aramalıydım dairemi.

Hepsi hoş, hepsi güzeldi ya. Bu üç odalı, döşenmiş, dayanmış dairemde tek başıma mı yaşayacaktım? Otuz beş yaş, evlenmek için en olgun çağ demek değil miydi? Fahriye'ye gidecek:

«Piyangodan para çıktı. Artık evlenebiliriz!» diyecektim.

«Ne kadar çıktı?» diye soracaktı. Ben on bin lira çıksa:

«Birinci ikramiye!» diyecektim.

Birden içime bir üzüntü çöktü:

«Tuh anasını!» dedim. «Tam porsiyon hayal kurmak bile yasaktı bana bu yarım biletle...»

Bütün gece yarım porsiyon da olsa zincirleme hayaller kurdum. Bir uçtan bir uca derinlemesine, genişlemesine Anadolumuz'u gezdim. Avrupa'yı, Amerika'yı karış karış dolaştım.

Ertesi gün numaraları yazan gazeteyi ele alır almaz bir ürkeklik gelmişti bana. Kurduklarının başıma yıkılmasından korkuyordum. Korka korka baktım birinci ikramiyeye. Altı numaradan biri-

ni olsun tutturamamıştım. Ne talihsizlikti bu! İki yüz binlikleri, yüz binlikleri bir hayal kırıklığı içinde geçtim. Göz ucuyla on binlikleri, binlikleri de okudum. Sıra amortilere gelmişti. Parmağım, yirmi liralık amortinin üzerinde durdu. Sonu sekizdi biletimin. Eh, dedim, buna da şükür. On liraydı bilete düşen... Verdiğim parayı kurtarmıştım hiç olmazsa. Yitirdiğim eşeği olsun bulmuştum. Gene de sevinemiyordum. Öylesine büyük düşlere dalmıştım ki...

Biletime çıkan amortiyi bayilerden alabilirim ya. Kendime inat Piyango Müdürlüğü'ne kadar yürüdüm.

Gişe açılmış, kazananlar sıradan parasını alıyorlardı. Uzattım biletimi. Memur ilgisiz bir davranışla aldı:«Amorti...» dedi, «On lira!»

«Evet!» dedim.

«Bilet vereyim mi yerine?

Bir an, yeni bir biletle eski düşlere dönmeyi düşündüm.

Tam bir ay geceli gündüzlü hayal kurmanın yoruculuğundan korktuğum için:

«Hayır!» dedim, «Bilet istemem! Yazacak yazılarım var!»

Bir demetten hışırtıyla bir onluk çekti, uzattı bana.

Cüzdanımı çıkardım, bu güneş görmemiş onluğu kırıştırmadan yerleştirdim. Tam iç cebime korken koluma biri yapıştı. Baktım, bizim foto muhabiri Turan.

«Ne o?» dedi. «Piyangodan para mı çıktı?»

İşin saklanacak yanı kalmamıştı.

«Çıktı!» dedim.

Gözleri birden parlayıverdi:

«Kaç lira çıktı?»

Kurduğu düşleri iki paralık etmemek için:

«Büyük bir para değil!» dedim.

«Yani ne kadar?»

«Önemsiz canım!»

Birden düşüncesini değiştirdi. Omuzundaki makinayı eline aldı:

«Anlaşıldı! dedi. «Büyük bir şey çıktı sana... Büyük bir balık yakalayanlar hep böyle derler. Şu gişenin önünde bir resmini çekeyim!»

Gitti gişedeki memura gazeteci olduğunu söyledi. O buz gibi adamın birden buzları çözülüvermişti. Bir gazetede resmini görmek isteyen her insan gibi uydurma bir sırıtış yayıldı yüzünde.

Bana bir demet birlik uzattı. Bir ucundan ben tutar gibi yaparken, öbür ucundan o, sıkı sıkıya yapışınıştı ki bir flâş yandı, söndü:

«Hadi!» dedi. «Şimdi doğru yemeğe.»

Çoktan beri kursağıma sıcak bir şey girmemişti.

«Yürü! Ne duruyorsun!»

Koluma girdi, beni bir lokantaya soktu.

Turan'ın yediklerini ucuza getirmek için etine karşı çorba, tatlısına karşı da bir kuru fasulye getirttim. Hesabı göreceğim sırada:

«Yooo!» dedi. «Ziyafet hakkımı bir öğün yemekle yitirmek istemem!»

«Yani?» dedim.

«Ben vereceğim parayı!»

«Olmaz! Piyangodan para aldım!»

«Biliyoruz!« dedi, «Kurtulamazsın ziyafetsiz!»

Cüzdanını çıkardı, parayı verdi.

Ertesi sabah, ev sahibi uyandırdı beni:

«Gene kira mı?» dedim.

«Hayır,» dedi. «Ne kirası? Kutlamaya geldim. Piyangodan para çıkmış sana!»

«Nerden duydun?»

«Gazetelerde resmin var!»

Elindeki gazeteyi soktu gözüme. Bizim Turan'ın işiydi bu. Bütün gün kutlamalar sürüp gitti. Beni bilen bilmeyen sarılıyordu boynuma. Daha üç gün önce kiramın elli lirası için baş vurduğum Nahit:

«Eh!..» dedi, «Artık plânlarını yaptığın dergiyi çıkarabilirsin!»

«Bir de yayınevi kuracağım!»

«Ortak ararsan, hazırım!»

«Var mı on bin liran?»

Amcasından büyük bir miras kaldığını biliyordum. Beni yıldırmak için:

«Var!» dedi. «Hemen çekebilirim bankadan!»

«İlk iş olarak piyasadan kâğıt alalım, yüz top, beş yüz top!»

Niğdeli Hüsnü, biz daha kendisine bir haber salmadan çıktı karşımıza:

«İstediğiniz kadar kâğıt!..» dedi.

«Ama bonolu!» dedim.

«Bonosuz alım-satım mı kaldı. Bonoyla helbet!.. Anlaşırsak!»

Anlaştık da... Top başına iki lira kâr koyunca bayıldı keyiften... Tuttuğumuz ardiyeye iki bin top kâğıdı attık. Aradan yirmi dört saat geçti, ya geçmedi. Sabah gazetelerinde şu haberi okuduk:

«Kâğıt fiyatlarına yüzde kırkdokuz zam!»

Top başına en azdan yirmi lira kâr... İki bin topta 40 bin lira...

Payıma düşen 20 bin lirayı hemen bankaya yatırdım. Geçen Pazar beni ziyarete gelen ev sahibine:

«Kiraya mı geldin?» dedim. «Biliyorsun, bugün Pazar! Yarın alır bankadan, veririm!»

«Çok rica ederim Necati Bey!» dedi, «O nasıl söz!»

(*Keş*, 1972/*Sosyal Kadınlar Partisi*, 1983)

HASTANECİLEEER!

Kısımların oralardan meydancıların sesi geliyordu:

«Mahkemecileeer!... Mahkemeciler!...»

İlk çağırışlardı bunlar. Kimsede kökten bir kıpırdanma yoktu. Ama ben tıraşımı çoktan olmuş, giyeceklerimi bayram çocukları gibi yatağımın üstüne sermiştim.

«Mahkemecileeer!... Kapı altına!»

«Ben mahkemeci değil, hastaneciyim.» Tam beş buçuk yılın altında çıkar yol arayan bağrı yanık bir göğüs hastası, umudunu, bir hava tebdiline bağlamış, öksürüklü, tıksırıklı, tıknefes bir hasta... Evelallah ciğerime güveniyordum. Hangi heyete girsem bu ciğer yüzümü kara çıkarmazdı benim. En azdan altı aylık hava tebdili vardı bu ciğerin.

«Hastanecileeer!...»

Koğuşta benden başka bir hastaneci daha vardı: İbrahim. Bir haftadır Cerrahpaşa'ya gidip geliyordu. Bugün birbirimize ayakdaşlık edecektik. Belki de bilekdaşlık... Gardiyanların keyfine kalmış. İster ikimizi bir çift palamut gibi aynı kelepçeye vururlar, ister tek tek takarlar bileğimize erkek bileziğini... Paşa gönülleri bilir.

«Hastanecileeer!... Kapı altına!»

Herifte ne ciğer vardı ya... İnsan bizim duruma düşünce anlıyor ciğerin değerini... Ama bugün bana ciğerin böylesi değil, tam benim ciğerim gibisi lâzımdı.

«Hastanecileeer!...»

Anladık be! Yavaş yavaş... Hadi ben hazırlandım, benimle iş bitmiyor ki... İbrahim'in de kalkması, giyinmesi gerek. Ateş 39... Bir hafta önce daha dirice idi, hastaneye gide gele, kelepçeyle polikliniklere gire çıka turşuya döndü İbrahim!

«İbrahim kalk aslanım! Kalk da bir yüzünü yıka, açılırsın!»

Açılacağı falan yok fakirin.

«İbrahim!»

Ses yok.

«İbrahim be!»

«Buyur!»

«Nasılsın İbrahim!...»

«Nafileyim!»

«Hele kalk!... Bi helâya git, gel!»

«Hastanecileeer! Geberdiniz mi be!»

O da nasıl söz... Çok şükür ben şöyle böyleyim ya... İbrahim'de iş yok... Sen bağırsan da çağırsan da boşuna... Kalkacak gücümüz varsa kalkarız. Kapıya, değil başgardiyan... Azrail gelip dikilse hiçbir şey değişmez...

Konyalı köşedeki yatağından sesleniyor:

«Kaldırın şu garibanı be! Hey İbrahim, hele bir silkelen!...»

Bugün ya bevleviyeye gidecek, ya asabiyeye... Ciğerleri sapır sapır dökülmüş bir hastanın bevleviyede işi ne? Nesi var ki, nesini gösterecek... Ama usul böyle. Pantalonu fora edeceksin ister istemez.

Şoför Cemil canı tez adamdır, dayanamadı bu uyuşukluğa. Fırladı yatağından. İbrahim'in başucundaki pantalona yapıştı:

«Sokun şunun ayaklarını içine!»

Arnavut Şemsi gözlerinin çapağını yumruğunu ıslatarak temizledikten sonra telâşla kapıya doğru gitti geldi. Numaradan:

«Gardiyan geliyor!» diye seslendi koğuşa. İbrahim'in başını yastıktan kaldırması içindi bu dümen:

«Hadi aslanım!» dedi, «Cerrahpaşa doktorları seni bekliyor. Hazırlamışlar raporunu!»

Üstünden parça parça olmuş battaniyesini sıyırdı... Ensesinden yapışıp kaldırdı. İbrahim'i güç belâ oturtmuştu kıçının üstüne. Başı önüne düşüvermişti. Çırpı gibi bacakları sallanıyordu karyoladan. Şoför Cemil bunları bir el çabukluğuyla pantalonun içine tıkıverdi. Arnavut Şemsi, yatağının altından postalları çekti, çıkardı, parmağını kıvırmış, tak tak vuruyordu tabanlarına:

«Asrî de kıyak postal veriyor haaa!» dedi.

Çözdü bağlarını. Teker teker geçirdi İbrahim'in ayaklarına.

Karabük'ten gelmişti İbrahim. Ağır iş altında ezmişlerdi fakiri. Bir deri, bir kemik kalmadan postalamamışlardı Sultanahmet Cezaevine.

Kasımpaşalı Enver erkenden kalkmış bir mektuba başlamıştı. Yazdığını yüksek sesle bir, bir daha okumazsa, içi rahat etmezdi:

«Nonoşum! Şurda ne kaldı. Bir gün bu lânetlenmiş zindan kapıları ardına kadar açılacak... Zeliha'sına kavuşan Hazreti Yusuf gibi koşacağım senin kollarına!»

Bir sigara yaktı. «Nasıl, kıyak mı?» der gibilerden yüzüme bakıyordu.

«Kime bu mektup?» dedim. «Üsküdarlıya mı?»

«Yok aaabi, Hasköylüye!»

«Yahu bu Hazreti Yusuf dalgasını yazmamış mıydın sen Hasköylüye?»

«Hem de kaç kere...»

«Olur mu temcit pilavı gibi?»

«Onlar pişkin kızlardır. Mektup olsun da onlara, içinde ne olursa olsun!»

Sonra düşünür gibi baktı gözlerimin içine:

«Dört sene bu aaabi... Er geç bitecekti yazdıklarım. Gene al baştan edecek değil miyim? Boş ver sen aaabi!... Hele bitireyim de... Atıver hastanenin kapısındaki kutuya!...»

Başladı bıraktığı yerden yazmaya... Her yazdığı sözcüğü yüksek sesle okuyordu:

«Ne kaldı şurda nonoşum! İki sene değil mi?... Çoğu gitti, azı kaldı.»

Şoför Cemil:

«Ulan tavuk gibi yedin bitirdin cezayı be! İki sene sağına yattın, iki sene soluna! Bir de baktın ki iki senecik kalmış geriye!...»

«Haydi hastaneciler! Kapı altına!»

Başgardiyanın sesiydi bu seferki.

«Haydi İbrahim bi davran!» dedim. «Koluma gir de gidelim!»

İbrahim işliklerinin içinde kaybolmuştu sanki... Yumruk kadar kalan yüzünü kasketi büsbütün kapatmıştı. Nalçalı, kabaralı postallarını sürüye sürüye yürüyordu.

Şemsi:

«Hey anam!» dedi, «Gemi gibi postallar... Asrî de postal veriyor haaa!...»

Sabah sabah bulmuştu kafayı. Köfte Mustafa malsız bırakmıyordu hastaneyi bugünlerde! Ufaktan ufaktan geçiyordu dalgasını:

«Haydi İbrahim, al hava tebdili raporunu da gel!»

Metin'in aklı yatmıyordu bu işe:

«Avucunu yalar İbrahim!» diyordu, «Doktorların zarına bakmazsa zor yapışır hava tebdiline! Bu garibanın ağzı var, dili yok... Rüşvet vermek de bir hüner. Hişşt!... Babasını asan Çingene geliyor... Bugün nöbetçi gardiyan o!»

Kapı altının meydancısı girdi İbrahim'in koluna... Nöbetçi gardiyan, göründü karşıdan. Bir bana baktı, bir de İbrahim'e... Teker teker mi vursun, yoksa ikimize birden mi kelepçeyi?...

«Yanaşın şöyle yan yana!» diye bağırdı.

Haklıydı gardiyan... Yürüyecek hâli yoktu İbrahim'in. Aynı kelepçeyi vurmalıydı ki faydam olsun yürümesine. Mahkemecilerden biri, dayanamadı. Duyulur duyulmaz:

«Sıkı vur gardiyan aaabi!» dedi, «Ne olur ne olmaz... Olur ki alır voltasını!»

Teslim etti kelepçenin anahtarını peşimizdeki jandarmalara. Tuttuk Cerrahpaşa'nın yolunu.

İbrahim daha on adım atar atmaz çöküverdi yolun kenarına. «Kalk!» diyordum, «Kaçıracağız doktorları!»

Hey anam... Her koyun kendi bacağından mı asılırmış, başkasının bacağından mı! Yürüyebilirsen yürü bakalım.

«Yürü aslanım! Köşeyi döndük mü tamam!... Yapıştık demektir, hava tebdiline! Akşama dışardasın! Ne kelepçe, ne demir parmaklık!... Dayan aslanım!...»

Doğrusu İbrahim de dayandı gerçekten. Soluk soluğa çıktık Cerrahpaşa yokuşunu. Onun bir bevliyesi vardı. Ben üç poliklinik bitirdim, İbrahim'i soktular heyete... Biz kapıda bekledik... İçerde ne olduysa oldu... Onbaşı ile çıktılar neden sonra dışarı:

«Yürü!» dedi, «Öğleden sonra yollayacaklarmış kâğıtları!»

Korka korka sordum onbaşıya:

«Nasıl?» dedim, «Koparabildi mi?»

«Hiç belli olmaz!» dedi, «Bir senedir adam sokarım heyete... Canavar gibileri alır hava tebdilini de, ölemediklere vermezler... Doktor işi bu... Akıl ermez!»

Otura kalka döndük Cezaevine. Birden kapının önüne çöküverdi İbrahim. Ben de birlikte. Bileklerimden bağlı olduğum için duramazdım ayakta... Jandarma kızdı:

«Sık dişini!» dedi, «Koğuşunda ne haltedersen et! Aha geldik!»

Bir mağaza kapısı açar gibi anahtarı çevirdi kelepçede. Sonra başından, bacağından tuttular İbrahim'i, geçirdiler demir kapıdan. Meydancılar kucakladıkları gibi attılar verem koğuşuna. Girer girmez sordular içerdekiler:

«Aldı mı?»

«Kâğıtları geriden gelecek!»

Metin:

«Var mısınız, beş kâğıdına!» dedi, «Hava tebdili yok.»

«Artık ona da vermezlerse!»

«Vermezler!»

«Canı burnunun ucunda be!»

«İyi ya, beş kâğıdına!»

Ama gene de cesaret edemedi.

Kasımpaşalı beni görünce:

«Nasıl?» dedi, «Zula ettin mi mektubu kutuya?»

«Attım!» dedim.

«Şimdi de Üsküdarlı'ya yazıyorum. Ne diyordum... Bu işler çok sürecek mi sanıyorsun nonoşum!... Bir gün bir de bakmışız ki ardına kadar açılmış zindanın kapıları. Ben gözlerim güneşten kamaşmış olduğu halde sana koşuyorum. Zeliha'sına kavuşan Hazreti Yusuf gibi!»

İbrahim'i üstündekileri çıkartmadan uzatmışlardı yatağın üstüne. Bir ara Çerkez Kâmil seslendi yattığı yerden:

«Hey İbrahim!» dedi, «Nasılsın, çay içer misin?»

Hiç ses yoktu İbrahim'de. Kalktı yatağından, elini İbrahim'in alnına getirdi:

«Yahu!» dedi, «Bu çoktan geçmiş dünyasından! Buz gibi olmuş yüzü!»

Başucunda toplanmış, elimizi sürmeden bekliyorduk. Yüzü kireç gibiydi: Gözleri aralıktı. Şoför Cemil, yapıştı bileklerine:

«Ölmüş fukara!» dedi.

«Ölmüş ha!» dedi Metin. «Gene de iyi dayandı!»

«Çağıralım gardiyanları!»

Birden kapı altından bir bağırtı. Bizim koğuşa doğru koşuşmalar:

«Tahliye! Tahliye!»

Kimdi bu tahliye edilen... Mahkemecilerden mi, hastanecilerden mi?... Her zaman olurdu böyle şakalar...

«Tahliye! Tahliye! Hastanecilerden tahliye var!»

İşte babasını asan Çingene gardiyan da göründü kapıda. Okuyor tuttuğu kâğıdı:

«Ahmet'ten olma... Fatma'dan doğma... İbrahim. Konu bir sene hava tebdili... Hazırlan çabuk!»

Kasımpaşalı mektubun sonunu bağlıyordu artık:

«Ben Zeliha'sına kavuşan Yusuf gibi, seni kollarımın arasına alacak dudaklarına bir veda busesi konduracağım!»

Kim bilir nerden duymuştu bu «veda busesi»ni! Bir ara gözleri bana ilişti:

«Aaabi!» dedi, «Mektubu boşuna atmışız bugün... İkinci kısımdaki Nuri'den duydum. Bizim Hasköylü evleniyormuş!»

Arnavut Şemsi yatağından kalkmış İbrahim'in postallarına sarılmıştı. Kendi partallarını yavaştan sürüvermişti İbrahim'in yatağının altına.

(*Saksağanın Kuyruğu*, 1962/*Garibin Horozu*, 1982)

KAZAK DEĞİL APARTMAN

«Roka salata, fasulye pilaki, bir duble de rakı!... Hadi aslanım, işim acele!...»

Çok iyi ettim de bu kazağı aldım! Katkısız yün! Yüz yetmiş beş lira da iyi para ama, kazak da kazak hani! Hele göğsündeki kilim deseni çam ağaçları... Konuşuyor sanki cıvıl cıvıl.

«Vehbi aslanım, şişe suyunu bırak, bir maden suyu getir! Üşütmüşüm gene mideyi.»

Havalar kötü gidiyor! Zaten iyi giden ne var ki! Ne yattığım yerde hayır var, ne kalktığım yerde... Biliyorum, yüz yetmiş beş lira verdim diye bu kazağa, dostlarım alay edecekler. «Senin yüz yetmiş beş liralık kazak neyine!» diyecekler. Hele Doğan, «Sen bir garip kişisin!»diye kişinin üstüne basa basa binecek dalıma. «Sen bir garip Çingenesin!» dese açıktan açığa, daha az koyacak. Evet, bir garip kişiyim, ne olmuş! Kendi halimde yaşayıp gidiyorum işte! Şu dinine yandığımın rakısından başka, bir savurganlığım da yok. Benim yüz yetmiş beş lira verip de, kazak alıp giymek hakkım değil mi? Sanki ben, bu yüz yetmiş beş lirayı türkü çağıra çağıra keyfimden mi verdim! Herife beş lirasını kırdırmak için, hiç mi dil dökmedim sanıyorsunuz! Bırakıp kazağı çıkar gibi yaptım da, peşimden başını bile çevirip bakmadı. Kös dinlemiş, namussuz! Her lirasını tıkır tıkır sayarken hiç mi içim sızlamadı?

Ulan Necati, eskiden kazağın, resmine bile bakamıyordun vitrinde. Şimdi yüz yetmiş beş lirayı tıkır tıkır saymış geçirmişsin sırtına. Alıp giydin ya şunu, ona bak sen! Var ki paran verdin! Beş lira, on lira kazıklandınsa ne çıkar. Alamadığın zamanları düşün! O zamanlar seni kim kazıklıyordu, çalıştıranlar değil mi? Ya da az paraya çalıştıranlar. Onları unutuyorsun da kazakçının beş on lirası üzerinde duruyorsun! Adaaam sen de!... Oğlum Necati, sen kazıklanmak için geldin dünyaya!...

«Bak aslanım, bir menemen söyler misin! Domates mi yok, peynirli olsun öyleyse! Peynir de yok ha? Yumurta bile yok öyle mi?»

Yumurta yoksa balık yumurtası var! Elin oğlu sigara alır gibi alıyor, bakkaldan. Senin ağzında dilin mi yok!

«Aslanım sen şu pilâkiyi tazele! Bir dilim de ekmek!...»

Şu Vehbi iyi çocuk, doğrusu! Güler yüzlü olmasa, namussuzum uğramam bu koltuk meyhanesine. Rakı dersin, Hooop!... Hazır!... Pilaki! Salata! Ateş gibi çocuk, aşkolsun! Ben bu kazağı almakla bir yandan değil, birkaç yandan kârdayım! Bir giydim mi, bir ay çıkarınam sırtımdan. Düşünün bir kez, kazak giymeyip de,

beyaz kolalı gömlek giysem!... Bir gömlek, taş çatlasa üç gün giyilir. Demek ayda on gömlek eder... Yani on kez gömlek değiştireceğim demektir. Her gömlek üç liraya yıkandığına göre, eder ayda otuz lira!... Gördün mü ya! Ayda otuz lira açıktan kâr. Taş attım da, kolum mu yoruldu. Demek ki altı ayda çıktı kazağın parası!...

Ayda açıktan otuz lira kazançlıyım haaa!...

«Vehbi aslanım, bir duble daha, tazele şu pilakiyi de!... Nasıl olsa ayda otuz lira kazaktan geliyor. Kazak değil apartman!»

Şu Vehbi'yi nasıl da lâfa tutuyorlar be! At nalı biçimi bankonun, geçmiş ortasına Vehbi... NATO konferansı yönetir gibi, bir onu dinliyor, bir bunu. Ulan, bırakın şu çocuğun yakasını, bizim de işimiz var onunla! Bahşişse, bahşiş! Her seferinde iki yirmi beşlik, çok keyifli günlerimde teklik!

Dırdır da dırdır! Ne anlatırlar bilmem ki! Hani gördüğü iş bir yana, bu sarhoş tıraşlarını dinlemek, bitirir adamı!... Bak herife! Toriğin fırına nasıl verileceğini anlatıyor Vehbi'ye... Bir buçuk kilo taze soğan... Beş limon... Bir bağ maydanoz... Sürdün mü fırına, pamuk gibi çıkarmış fırından, mis gibi... Üstüne de dilim dilim beyaz turp! Mecbur musun Vehbi, dinlemeye be! Garsonsan, köle de değilsin ya!...

«Bak buraya Vehbi, bana bir...»

Vehbi'yi kurtarmak için, bir şey istemeliyim:

Çocuğu tıraştan böyle kurtarırım işte,! Biliyorum, dönüşünde şu gözlüklü kıranta adam, gene yapışacak yakasına. Kaynanasından söz açacak, dinletecek de, dinletecek... Ulan, sarhoşluk bu mu be! İki kadeh rakı çekip kaynanadan, baldızdan dem vurmak mı sarhoşluk!...

«Yaşa sen Vehbi!... Yaratırsın vallaaa!...»

Tamam, dediğim çıktı işte! Herif yapıştı yakasına... Kaynanası değil de, konu baldızında, bugün... Pezevenk, sanki reklâmını yapıyor baldızının! Al adresini, çal kapısını... Bizden geçmiş yoksa... Sesi de güzelmiş baldızın. Opera aryaları da söylermiş... İyi ya... Sen dinle, Öyleyse! Garsonun kafasını ütüleyeceğine, erken-

den evine git, baldızını dinle! Kur çilingir sofrasını, evde zıkkımlan! Ne işin var senin koltuk meyhanesinde! Bu meyhaneler, bizim gibiler için... Bizim gibi baldızsız, gelinsiz yaşayanlar için... Garsonun suçu ne! Onunki de kafa be, onunki de can!

«Bak Vehbi, bak aslanım! Bana bir...»

Ne söylemeli? Bir pilaki daha desem... İçim dışım pilaki oldu artık... Midem, maden suyuyla duruyor ayakta! Bir yandan düzeltmek için maden suyu... Bir yandan da bozmak için fasulye pilakisi... Oğlum Necati, bu mide sana, çoook arkadaşlık edecek, böyle koltuk meyhanelerinde... Biraz kollaman gerekmez mi!

«Bana bir dilim kızarmış ekmek...»

Kurtardım ya, onu baldız öyküsü dinlemekten. Baldız Hanım'ın kolasından, Baldız Hanım'ın ütüsünden, Baldız Hanım'ın aryasından Vehbi'ye ne!...Kafa bu be!...

«Bak Vehbi! Tam yüz yetmiş beş lira verdim, şu kazağa... Şu yakaya bak, nasıl sarıyor boynumu, nasıl ısıtıyor... Sanki ikişer ayağımdan tutup Van kedisini oturtmuşum gibi enseme... Bizde ne karı, ne kaynana, ne baldız... Ayda bir, veririm çamaşıra, bu kazağı.., Tam bir ay, geceli gündüzlü çıkarmam sırtımdan... Eğer bu kazak olmasaydı, ayda tam on gömlek değiştirirdim... Üçer liradan eder mi otuz kâğıt... Yani açıktan otuz lira. Taş attım da kolum mu yoruldu?... Sen ne alıyorsun şurada?... Bahşişi, gündeliği, uç uca ekle, on, bilemedin on beş kâğıt değil mi... Ben otuz kâğıdı, durup dururken çamaşırdan çıkarıyorum. Altı ayda eder yüz seksen lira... Yani demem şu ki, altı ay sonra bu kazak bedavaya geliyor bana! Bizim gibiler, hesabını bilmezse, gider okkanın altına... Şimdi aslanım, sen bana güzel bir pilaki getir, bol da limon! Dur, gitme! Bizim basımevinde, biliyorum, benimle alay edecekler... Ulan diyecekler, sen bir garip şeysin, yani bir garip kişisin... Garipliğimi yüzüme vurmak için... Neyine gerek senin, çam ağacı desenli kazak! Desinler umurumdaydı sanki! Ben, kendi hesabımı bilirim. Gömleğimi, tutup evlerine göndersem, yıkatmak için... Hangi biri,

tutar da karısına yıkattırır... Ama ben bu kazağı bir ay... Kızarsam, iki ay, hiç çıkarmam sırtımdan. Neden koyu renklisini seçmişim, anlıyorsunuz değil mi?... Hadi, Vehbi'ciğim, bana bir duble rakı, bir dilim de kızarmış ekmek!»

Karşımdaki torikçi, geriye döndü işte! Baldızına koca arayan da öyle... Dinletir misiniz çocuğu alıp da karşınıza!... İnsanda sıkılma olmalı! Hangi birinizi dinlesin, gece on ikilere kadar... Senin baldızından, senin toriğinden, soğanından, maydanozundan Vehbi'ye ne?... Başında tam altı nüfus! Altı nüfusun yükü altında imanı gevrer böyle, gece yarılarına kadar! Sen şurda kurmuşsun tezgâhını, demleniyorsun ufaktan ufaktan...

«Bak aslanım, basımevinde çalışan adama, beyaz gömlek haram değil mi? Ortalık kurşun tozu, kurşun buğusu... Herkesin beş gün giydiği gömleği, biz iki günde meşine döndürürüz. Bizim için en uygunu, en pratiği, gene koyu renkli kazak. Böyle, kir tutan soyundan... Sen bakma yüz yetmiş beş lira verdiğime! Bir hesaplarsak sonunda gene beş lira kârlı çıkarım!

Kış ortasında bir giydim mi, istersem, ilkyaza kadar çıkarmam arkamdan! İki ay, üç ay bir tek beyaz gömlek giymem... Üç ayın çamaşır parası, eder doksan lira... Hangi patron, işçisine üç ayda doksan liralık zam yapar, doksan liralık prim verir!... Görüyorsunuz ya, şu sırtımdaki, kazak değil, banka!... Osmanbey'de bir apartman alacığına böyle bir kazağın olsun!... Bana bir duble rakı daha, bizim gibiler hesabını bilmeli!... Hadi aslanım, elini çabuk tut, işim acele! Tuh be!... Dur, gitme, şeyi unuttuk, şeyi canım, kravatı!... Düşünsene bir kere, üç ay kravat takmak yok!... Üç ayda en azdan iki kravat eskitir insan... Yirmi beşer liradan, elli lira da o... Koy doksanın üstüne, eder yüz kırk! Ama kravatımız yok diye, Hilton'a almayacaklarmış, almasınlar!... Hiç de hatırlatmasın be Vehbi!... Az kaldı unutacaktık, kravat parasını! Bu elli lira yok mu, bu elli lira... Yolda bulmuş gibi oldum, bu elli lirayı! Açıktan kâr!... Hadi aslanım, getir de rakıyı, kravatın şerefine içeyim!»

Siz ters ters gözümün içine baka durun! Vehbi'nin yakasını elinizden kurtarıp, işte böyle çekerim, çocuğu karşıma! Sizin kaynananız, baldızınız, balığınız, maydanozunuz varsa, benim de çam desenli, kir tutan bomba gibi kazağım var!... Onların her biri ayrı masraf kapısı. Benim kazağım; kazak değil apartman!

(*Tuh Sana*, 1972/*Nerde O Eski Usturalar*, 1982)

BİR TEMMUZUMUZ VAR, BİR AĞUSTOSUMUZ

Bu ayların adı, -Aman tüyleriniz diken diken olmasın- «mort sezon»dur. Türkçesi ölü mevsim!

Sorarsın bir kitapçıya:

«Yaprak kıpırdamıyor Aaabi!..» diyecektir.

Gazeteciden, kırtasiyeciden alacağın yanıt da budur:

«Yaprak kıpırdamıyor!»

Sanki millet üç mevsim okumuş, yazmış, çizmiştir de kitabı, defteri, gazeteyi, dergiyi fırlatıp atmak için böyle güzel bir mevsimi seçmiştir. Züppenin biri de, Yahudilerin kötü Fransızcasıyla bu hortlakları, mezarlıkları göz önüne getirten iki sözcüğü ad olarak seçmiştir: Mort sezon!

Boğaz'da sandalını kiraya veren kayıkçı yüz lira zam yapmıştır saat başına, durup dururken.

«İki yüz lira alıyordun. Neden iki katına çıkardın?» diye sordun mu da:

«Bir Temmuzumuz var, bir Ağustosumuz Aabi!» diyecektir, sırıtarak.

Karamürsel'de otelin girişinde Amasra'da pansiyonun eşiğinde önüne geçeceklerdir bu aylarda:

«Boş yer yok!»

«Aman deme! Kalktık geldik Ankara'lardan!»

«Var amma kapattılar... Onlar gelince çıkarsanız...»

«Zaten şurda kalacağımız bir hafta...»

«İki binden dört bin lira geceliği!...»

«Neden böyle?»

«Bu aylarda böyle veriyoruz! Bir Temmuzumuz var, bir Ağustosumuz!»

Lokantaya girersiniz, Abdullah Efendi'nin fiyatları haltetmiştir, gelen listede.

«Neden böyle?» diye soracak oldunuz mu garson saflığınıza gülecektir:

«Eee bu aylarda hep böyle beyim! Bir Temmuzumuz var, bir Ağustosumuz!...»

Nereye gitseniz öyledir. Plajlara, yalı kahvelerine, gazinolara, otellere, motellere. Bir Temmuzları vardır, bir Ağustosları... Bizim ölü mevsimin Temmuzu, Ağustosu buralarda hortlamış... Hortlamış değil, yeniden doğmuş, yeşermiş, boy atmış, gürbüzleşmiştir. Elini uzatırsın, nazlanır; gözünü kırparsın, yüzüne bakmaz; peşinden yürürsün kaçıp gider.

Bize gelince mort sezon! Otelcilere, motelcilere, pansiyoncılara, lokantacılara, plajcılara diri mevsim!... Vergi dairesinde, tapuda, belediyede, bilmem ne müdürlüğünde işin mi var, bir dosya mı açtıracaksın, masalar bomboştur. Diplerden uykulu bir bayan esneyerek kalkar, gelir. Elinizdeki makbuzu uzatırsınız:

«İki defa para istiyorlar benden!» dersiniz, «Şu tarih, şu numarayla, ödemiştim ben! Bakın!»

«O işlere bakan arkadaş izinde! Dip koçanlar da mahzende?»

«Şef de izinde, müdür de...»

Acırsınız bu bayancığın buralarda sürünmesine, herkes izin yaparken...

Cumartesileri koskoca kentte, açık bir toptancı mağazası bulamazsınız. Özel arabalarla, caddeleri yayalara bırakıp kaçmışlardır kentin sıcağından, tozundan.

Ne çok da ithalatçı, toptancı tüccar var şu memlekette, ne kadar çok da Yahudi vatandaş var... Geçenlerde Silivri Askerlik Şubesi Yahudi vatandaşların adlarını çıkarmış, yoklamaya çağırıyordu onları! Nerelerdeydiler acaba, bu yirmi ile otuz yaş arası gençler? Babaları, analarıyla mı çıkmışlardı sınır dışına, yoksa tek başlarına, çift başlarına mı dolaşıyorlardı?

Ölü mevsimin mezarcıları, tozlu kitaplarla gazete tomarlarını bekleyedursunlar... İç turizmin dış turizmle kucak kucağa gelişini saptayan yazılar, haberler de memleketin kıyılarından dağlarına, tepelerine doğru yükseliyor. Peşinden turizmle kalkınma masalları... Turizmle kalkınmak için bile önce tarımda, endüstride, kalkınmamızın gerektiğini yazacaklardır. Yanlış da değil! Uygarlıkta yol almamız gerektiğini de söyleyenler çıkacaktır, turizmle kalkınmamız için. Yolcu dökümüleriyle beslenip gelişenler, ancak hancı tavuklarıdır, bu da bir gerçek!

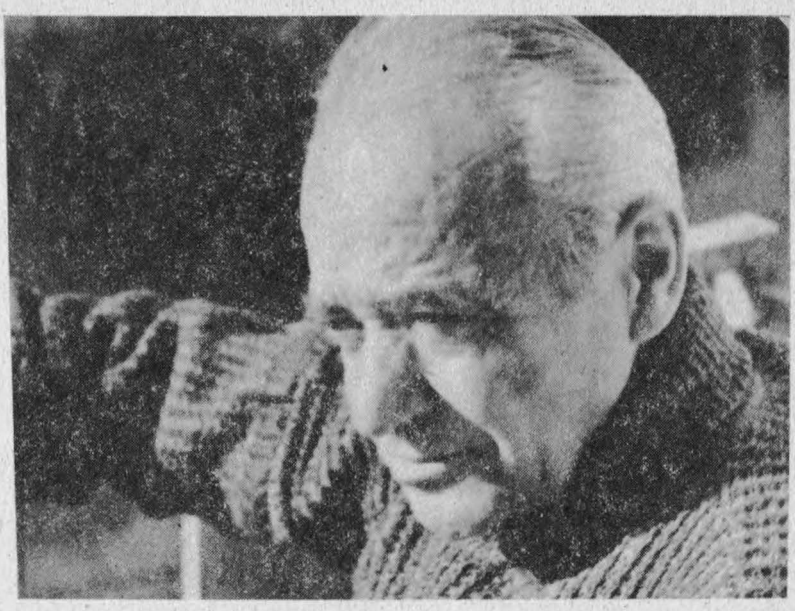
Bu sıcaklarda dairelerde, işiniz varsa aman canınızı sıkmayın. Elektriğiniz, suyunuz, havagazınız, iflahınız mı kesildi? Aman başkalarını rahatsız ederek kendiniz de rahatsız olmayın!

Şöyle bir gezintiye çıktığınızda otelci, lokantacı, plajcı, kahveci size ufaktan bir kazık ucu mu gösterdi, dişinizi sıkıverin de sorumluları uyarmaya kalkışmayın! Bir Temmuz, bir Ağustosları vardır onların! Senenin on ayında göz açtırmazlar esnafa... Esnaf da bu aylarda biraz rahatlasın!... Seçimlere kadar böyle gitse de aldırmayın! Temmuz, Ağustos, Eylül... Derken Ekim! Bu kadar kanun, yıldırım gibi nasıl çıktı Meclis'ten? Kimin için? Hep bu memleketin iyiliği, kalkınması, düzeni, disiplini için, değil mi? Şim-

di biraz şey mi var... Kör tuttuğunu mu çimdikliyor? Dolaşmayın efendim, ortalarda!... Hem ölü mevsimde ne işiniz var sizin ayak altında... Atlayın arabanıza... Şöyle, çıkın deniz kıyılarına... Memleket güneş memleketi, deniz memleketi... Bırakın kitapları, dergileri, gazeteleri, ne var ki, sayfalarında? Hep iç karartıcı haberler... Güneydoğuda kıtlık... Doğuda açlık! Çarşı pazarda pahalılık, resmî işlerde yolsuzluk, piyasada darlık, olanda varlık... Hep lık lık... Luk luk... Bizimki de lak lak!...

(*Nerde Kalmıştık*, 1984)

KAYNAKÇA

RIFAT ILGAZ'IN ESERLERİ

ŞİİR

- *Yarenlik*, İstanbul, 1943, Sebat Matbaası/İstanbul, 1946, Stad Matbaası/İstanbul, 1988, 1991, Çınar Yayınları
- *Sınıf*, İstanbul, 1944/İstanbul, 1989, 1991, Çınar Yayınları
- *Yaşadıkça*, İstanbul, 1948/İstanbul, 1989, 1991, Çınar Yayınları
- *Devam*, İstanbul, 1953, Kutulmuş Matbaası/İstanbul, 1991, Çınar Yayınları
- *Üsküdar'da Sabah Oldu*, İstanbul, 1954, Tan Matbaası/İstanbul, 1991, Çınar Yayınları
- *Soluk Soluğa*, İstanbul, 1962, Tan Matbaası/İstanbul, 1991, Çınar Yayınları
- *Karakalçık*, İstanbul, 1969, Öncü Kitabevi/İstanbul, 1991, Çınar Yayınları
- *Uzak Değil*, İstanbul, 1971, May Yayınları
- *Güvercinim Uyur mu?*, İstanbul, 1974, Doyuran Matbaası/İstanbul, 1974, 1991, Çınar Yayınları
- *Kulağımız Kirişte*, İstanbul, 1983, 1991, Çınar Yayınları
- *Bütün Şiirleri (1937-1983)*, İstanbul, 1983, Adam Yayıncılık
- *Ocak Katın Alagöz*, İstanbul, 1987, 1991, Çınar Yayınları

HİKÂYE

- *Radarın Anahtarı*, İstanbul, 1957, Düşün Yayınevi/İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları/İstanbul, 1990, 1991, Çınar Yayınları

- *Don Kişot İstanbul'da*, İstanbul, 1957/*«Palavra»* adıyla, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları/1982, Yalçın Yayınları/İstanbul, 1989, 1992 Çınar Yayınları
- *Kesmeli Bunları*, İstanbul, 1962, Tan Matbaası
- *Nerde O Eski Usturalar*, İstanbul, 1962, Tan Matbaası/İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları/İstanbul, 1988, 1992, Çınar Yayınları
- *Saksağanın Kuyruğu*, İstanbul, 1962, Tan Matbaası/İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları
- *Şevket Ustanın Kedisi*, İstanbul, 1965, Hüsnütabiat Matbaası
- *Geçmişe Mazi*, İstanbul, 1965, Tan Matbaası
- *Garibin Horozu*, İstanbul, 1969, Öncü Kitabevi/İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları/İstanbul, 1991, 1992, Çınar Yayınları
- *Altın Ekicisi*, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları
- *Palavra*, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları/İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları/*«Don Kişot İstanbul'da»* adıyla, İstanbul, 1957
- *Tuh Sana*, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları
- *Hababam Sınıfı Baskında*, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları/İstanbul, 1990, Çınar Yayınları
- *Hababam Sınıfı Uyanıyor*, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları/İstanbul 1990, 1991, Çınar Yayınları
- *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı*, İstanbul, 1975, Yeni Büyük Dağıtım Yayınevi/İstanbul, 1991, Çınar Yayınları
- *Rüşvetin Alamancası*, İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları/İstanbul, 1987, 1989, 1992, Çınar Yayınları
- *Çalış Osman Çiftlik Senin*, İstanbul, 1983, 1988, 1991 Çınar Yayınları
- *Sosyal Kadınlar Partisi*, İstanbul, 1983, 1986, 1990, 1992, Çınar Yayınları
- *Şeker Kutusu*, İstanbul, 1990, Çınar Yayınları
- *Dördüncü Bölük*, İstanbul, 1992, Çınar Yayınları

ROMAN

- *Hababam Sınıfı*, 1957, 1958, Dolmuş Mizah Yayınları/İstanbul, 1959, Gar Yayınları/İstanbul, 1962, 1964, 1965, 1966, 1968, 1971, 1972, 1976, 1980, Ak Kitabevi/İstanbul, 1987, 1988, 1990, 1992, Çınar Yayınları

- *Bizim Koğuş*, İstanbul, 1959, Nurgök Matbaası/İstanbul, 1964, Tekin Yayınevi/İstanbul, 1969, Ülkü Yayınları/«*Pijamalılar*» adıyla, İstanbul, 1973, Sınıf Yayınları/İstanbul, 1984, 1987, 1988, 1991, Çınar Yayınları
- *Karadeniz'in Kıyıcığında*, İstanbul, 1969, Cem Yayınevi/İstanbul, 1984, 1989, Çınar Yayınları
- *Meşrutiyet Kıraathanesi*, İstanbul, 1974, Doyuran Matbaası/İstanbul, 1988, 1992, Çınar Yayınları
- *Karartma Geceleri*, İstanbul, 1974, Yeni Gür Matbaası/İstanbul, 1983, Yazko Yayınları/İstanbul, 1983, 1990, 1991, 1992, Çınar Yayınları
- *Sarı Yazma*, İstanbul, 1976, Altın Kitaplar/İstanbul, 1984, 1990, 1992, Çınar Yayınları
- *Yıldız Karayel*, İstanbul, 1981, 1982, Yalçın Yayınları/İstanbul, 1987, 1991, Çınar Yayınları
- *Hababam Sınıfı İcraatın İçinde*, İstanbul, 1987, 1991, Çınar Yayınları

ÇOCUK ROMANLARI

- *Halime Kaptan*, İstanbul, 1972, Yeni Büyük Dağıtım Yayınları/İstanbul, 1982, Örgün Yayınları/İstanbul, 1990, Çınar Yayınları
- *Kumdan Betona*, İstanbul, 1976, 1978, 1979, Arkadaş Kitaplar, Cem Yayınevi/1982, Örgün Yayınları/İstanbul, 1990, Çınar Yayınları
- *Bacaksız Kamyon Sürücüsü*, İstanbul, 1977, 1980, Arkadaş Kitaplar, Cem Yayınevi/İstanbul, 1983, Can Yayınları/İstanbul, 1989, 1991, Çınar Yayınları
- *Öksüz Civciv*, İstanbul, 1979, 1980, Okul Sesi Yayınları/İstanbul, 1989, 1992, Çınar Yayınları
- *Cankurtaran Yılmaz*, Ankara, 1979, Kültür Bakanlığı Yayınları/İstanbul, 1983, 1988, 1990, Çınar Yayınları
- *Bacaksız Okulda*, İstanbul, 1980, Arkadaş Kitaplar, Cem Yayınevi/İstanbul, 1983, Can Yayınları/İstanbul, 1989, 1991, Çınar Yayınları
- *Bacaksız Tatil Köyünde*, İstanbul, 1980, Arkadaş Kitaplar, Cem Yayınevi/İstanbul, 1985, Can Yayınları/İstanbul, 1990, 1991, Çınar Yayınları
- *Bacaksız Sigara Kaçakçısı*, İstanbul, 1980, Arkadaş Kitaplar, Cem Yayınevi/İstanbul, 1983, Can Yayınları/İstanbul, 1989, 1991, Çınar Yayınları
- *Bacaksız Paralı Atlet*, İstanbul, 1980, Arkadaş Kitaplar, Cem Yayınevi/İstanbul, 1983, Can Yayınları/İstanbul, 1989, 1991, Çınar Yayınları

- *Küçükçekmece Okyanusu*, İstanbul, 1983, 1988, 1990, Çınar Yayınları
- *Apartıman Çocukları*, İstanbul, 1984, 1990, 1992, Çınar Yayınları
- *Hoca Nasrettin ve Çömezleri*, İstanbul, 1984, 1990, Çınar Yayınları

OYUN

- *Hababam Sınıfı*, İstanbul, 1967, Ak Kitabevi/İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları
- *Karadeniz'in Kıyıcığında*, İstanbul, 1965, Türkiye Basımevi
- *Hababam Sınıfı Uyanıyor*, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları/İstanbul, 1975, Yeni Büyük Dağıtım Yayınevi/İstanbul, 1991, Çınar Yayınları
- *Hababam Sınıfı Baskında*, İstanbul, 1972, Sınıf Yayınları/İstanbul, 1976, Yeni Büyük Dağıtım Yayınevi/İstanbul, 1985, 1990, 1992, Çınar Yayınları
- *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı*, İstanbul, 1971, Osmanbey Matbaası/İstanbul, 1973, Sınıf Yayınları/İstanbul, 1975, Yeni Büyük Dağıtım Yayınevi/İstanbul, 1986, 1990, 1992, Çınar Yayınları
- *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı, Hababam Sınıfı Baskında, Hababam Sınıfı Uyanıyor* (üç oyun), İstanbul, 1981, Sosyal Klasikler/İstanbul, 1982, Yalçın Yayınları

FIKRA

- *Nerde Kalmıştık*, İstanbul, 1984, Çınar Yayınları
- *Can Cun*, İstanbul, 1984, 1992, Çınar Yayınları

ANI

- *Yokuş Yukarı*, İstanbul, 1982, Adam Yayıncılık/İstanbul, 1987, 1991, Çınar Yayınları
- *Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra*, İstanbul, 1986, 1987, Çınar Yayınları

RIFAT ILGAZ'LA İLGİLİ YAYINLARI

KİTAPLAR *

Akbal, Oktay: *Geçmişin İçinden*, 1985, s. 77-78

Altınkaynak, Hikmet: *Edebiyatımızda 1940 Kuşağı*, 1977, s. 132-148

Balcıoğlu, Semih-Öngören, Ferit: *50 Yılın Türk Mizalı ve Karikatürü*, 1973, s. 185-195

Balcıoğlu, Şahap: *Görüşler-Görüşmeler*, 1991, s. 274-289

Bezirci, Asım: *On Şair On Şiir*, 1971, s. 41-52

Bezirci, Asım: *İkinci Yeni Olayı*, 1986, s. 144-145, 198, 206, 208, 213, 232

Bezirci, Asım: *Sabahattin Ali*, 1979, s. 42-43, 53

Bezirci, Asım: *Şairlerimizin Diliyle Barış*, 1987, s. 138-139

Bezirci, Asım: *Sosyalizme Doğru*, 1989, s. 131

Birsel, Salâh: *Ali Beyoğlu, Vah Beyoğlu*, 1976, s. 121-122, 138, 204

Boratav, Pertev Naili: *Folklor ve Edebiyat*, II, 1982, s. 426-429

Dinamo, Hasan İzzettin: *İkinci Dünya Savaşından Edebiyat Anıları*, 1984, s. 60-62, 115, 140

Ercan, Enver: *Şair Çünkü Onlar*, 1990, s. 17-24

* Antoloji, ansiklopedi, sözlük ve edebiyat tarihleri dışında kalan kitaplar.

Fethi Naci: *İnsan Tükenmez*, 1982, s. 12
Kabacalı, Alpay: *Türkiye'de Yazarın Kazancı*, 1981, s. 118
Köklügiller, Ahmet-Minnetoğlu, İbrahim: *Şair ve Yazarlarımız Nasıl Yazıyorlar*, 1975, s. 207-208
Mehmed Kemal: *Acılı Kuşak*, 1987, s. 118-125
Mutluay, Raûf: *Bende Yaşayanlar*, 1977, s. 139
Necatigil, Behçet: *Düzyazıları*, I-II, 1983, s. 178, 417, 430
Nesin, Aziz: *Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı*, 1973, s. 350, 357
Nevzad Sudi, *Küllük Anıları*, 1987, s. 87
Nutku, Özdemir: *Dünya Tiyatrosu Tarihi*, 1985, s. 306, 381
Ortaç, Yusuf Ziya: *Bizim Yokuş*, 1966, s. 294-297
Öner, Kemal: *Sevgi Yazıları*, 1986, s. 141-142
Önertoy, Olcay: *Cumhuriyet Dönemi, Türk Roman ve Öyküsü*, 1984, s. 176-179
Öngören, Ferit: *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi*, 1983, s. 240-252
Özdemir, Emin: *Türk ve Dünya Edebiyatı*, 1980, s. 146, 151-152
Özgen, Hilmi: *Tanımda Sosyalizm*, 1964, s. 79-80
Taner, Refika-Bezirci, Asım: *Seçme Romanlar*, 1990, s. 178-182
Taner, Refika-Bezirci, Asım: *Seçme Hikâyeler*, 1990, s. 108-112
Timuroğlu, Vecihi: *Yazınımızdan Portreler*, 1991, s. 118-135
Toprak, Ömer Faruk: *Duman ve Alev*, 1968, s. 84-86
Ünlü, Mahir-Özcan, Ömer: *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, IV, 1991, s. 63-87
Yetkin, Çetin: *Siyasal İktidar Sanata Karşı*, 1970, s. 128-142

YILLIKLAR

Alangu, Tahir: «1965'te Roman ve Hikâyemiz», (Geçmişe Mazi), *Varlık Yıllığı 1966*
Doğan, Hızlan: «1969'da Şiirimiz», (Karakılçık), *Varlık Yıllığı 1970*
Mutluay, Rauf: «1969'te Roman ve Hikâyemiz», (Karadeniz'in Kıyıcığında), *Varlık Yıllığı 1970*
Mutluay, Rauf: «1974'te Roman ve Hikâyemiz», (Karartma Geceleri), *Varlık Yıllığı 1975*
Mutluay, Rauf: «1976'te Roman ve Hikâyemiz», (Sarı Yazma), *Varlık Yıllığı 1977*
Özdemir, Emin: «1979'da Çocuk Edebiyatımız», (Küçükçekmece Okyanusu), *Varlık Yıllığı 1980*

Özdemir, Emin: «1980'de Çocuk Edebiyatımız», (Bacaksız Sigara Kaçakçısı), *Varlık Yıllığı 1981*
Özkırımlı, Atilla: «1976'da Öykü ve Roman», (Sarı Yazma), *Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı 1977*
Uyguner, Muzaffer: «1974 Yılında Şiirimiz», (Güvercinim Uyur mu?), *Varlık Yıllığı 1975*

DERGİLER

Ada, Ahmet: «Rıfat Ilgaz'ın Şiiri», Türkiye Yazıları, Mart, 1978
Akşar, Asım: «Yarenlik», Harman, 1.4.1943
Aktı, Erol: «Klâsiğe Evet, Ama Çağdaş Nerde?», TV'de 7 Gong, 8.1.1986
Akyüz, Gülsüm: «Rıfat Ilgaz'ın Çocuk Romanları», Varlık, Nisan 1989
Altınkaynak, Hikmet: «Karartma Geceleri», Yansıma, Temmuz 1974
Arolat, Osman Saffet: «Yıldız Karayel», Nokta, 23-29 Nisan 1982
Ay, Behzat: «Emekli Günlüğü», Türk Dili, Mart-Nisan 1992
Bayar, Zühtü: «Uzak Değil Önde», Gelecek, Haziran 1971
Benal, Alaattin: «Çatal Matal Oyunu Üzerine», Ordu İli Milli Eğitim Bülteni, Aralık 1972
Bezirci, Asım: «Rıfat Ilgaz», Papirüs, Aralık 1967
Bezirci, Asım: «Rıfat Ilgaz'ın Şiirine Genel Bir Bakış», Militan, Haziran 1976
Bezirci, Asım: «Akımlar, Eğilimler, Şairler», Gösteri, Mart 1985
Bezirci, Asım: «Rıfat Ilgaz İçin Kaynakça», Varlık, Nisan 1989
Bezirci, Asım: «Sınıf», Biçem(Bursa), Şubat 1992
Bilen, Mehmet Yaşar: «Rıfat Ilgaz», Kıyı, Aralık 1988
Boran, Behice: «Rıfat Ilgaz Üzerine», Adımlar, Mayıs 1943/Militan, Haziran 1976
Boratav, Pertev Naili: «Rıfat Ilgaz: Sınıf», Yurt ve Dünya, 15.3.1944
Buyrukçu, Muzaffer: «Sarı Yazma ya da Bir Hayattan Sayfalar», Günümüzde Kitaplar, Mart 1985
Büyükşekerci, Hilmi: «Rıfat Ilgaz», Adam Sanat, Ocak 1989
Büyükşekerci, Hilmi: «Karartma Geceleri», İnsancıl, Mayıs 1992
Çetin, Yalçın: «Kendi Kalemlerinden Yazarlarımız», Yeni Gün, 17.11.1970
Dermun, Hakan: «Rıfat Ilgaz», Düşün, Haziran 1986
Dinç, Okun: «Hababam Sınıfı», Cumhuriyet Kataloğ, Mart 1986

Dölek Suphi: «Rıfat Ilgaz: Mizahın ve Hayatın Ustası», Varlık, Nisan 1989
Dölek Suphi: «Çalış Usta, Yarınlar Senin!», Varlık, Aralık 1991
Durbaş, Refik: «Rıfat Baba Sen Çok Yaşa», Cumhuriyet Kitap, 12.12.1991
Duygulu, Behiç: «Sarı Yazma», Edebiyat Cephesi, 16 Ekim-15 Kasım 1979
Erdoğan, Fatih: «Merdivenaltı Yayıncılık Ltd, Rıfat Ilgaz», Cumhuriyet Kitap, 7.7.1992
Güngör, Necati: «Karartma Geceleri», Cumhuriyet Kitap, 9.3.1990
Hatipoğlu, Aydın: «Şair Rıfat Ilgaz», Varlık, Nisan 1989
H.D.: «Yarenlik», Yürüyüş, 25.3.1943
Kabacalı, Alpay: «Sabahattin Ali ve Rıfat Ilgaz», Milliyet Sanat, 1.6.1988
Karaahmet, İbrahim: «Yusuf Kurçenli ile Karartma Geceleri Üstüne», Gösteri, Mayıs 1990
Kaya, Z.: «Sarı Yazma», Cide Postası, 26.2.1982
Koparan, Ergin: «Karartma Geceleri», Günümüzde Kitaplar, Mart 1984
Kutlu, Nâzım: «Rıfat Ilgaz», Varlık, Mayıs 1988
Memet Fuat: «Başarısızlıktan Yana», Varlık, 15.2.1961
Onger, Fahir: «Kitaplar», İnsan, Mart 1943
Onger, Fahir: «Rıfat Ilgaz'ın Kişiliği», Eylem, 8.8.1965, 1.9.1965
Sabahattin Ali: «Rıfat Ilgaz ve Son Yirmi Yılın Türk Şiiri», Yurt ve Dünya, Mart 1943
Savaşçı, Fethi: «Rıfat Ilgaz», Tiyatro 77, 1977, sayı 41
Sevinç, Öner: «Karadeniz'in Kıyıcığında», Cumhuriyet Katalog, Eylül 1985
Sezer, Sennur: «Yıldız Karayel», Yozko Edebiyat, Mart 1983
Sezer, Sennur: «Gerçekçi Şiirler Yıldızlardan da Söz Açar», Gösteri, Eylül 1983
Sezer, Sennur: «Bir Ozanın Portresi», Günümüzde Kitaplar, Mart 1985
Sezer, Sennur: «Rıfat Ilgaz'ın Şiiri: Hüzün ve Alay», Varlık, Nisan 1989
Sezer, Sennur: «Rıfat Ilgaz'ın Şiiri ve Romanı», Varlık, Aralık 1991
Sülker, Kemal: «Cide'ye Çekilen Toplumcu Şair Rıfat Ilgaz», Edebiyat Cephesi, 16-29 Şubat 1980
Sülker, Kemal: «Rıfat Ilgaz», Sanat Edebiyat 81, Kasım 1981
Sülker, Kemal: «Rıfat Ilgaz'a Dair», Sanat Edebiyat 81, Şubat 1983
Sapaş, Neslihan: «Rıfat Ilgaz 80 Yaşında», Milliyet Sanat, Ocak 1992
Şener, Erman: «Çatal Matal Oyunu», Ses, 15.11.1969
Timuroğlu, Vecihi: «Rıfat Ilgaz», Sanat Edebiyat 81, Şubat 1983

Timuroğlu, Vecihi: «Direnen Bir Aileden gelen Şair: Rıfat Ilgaz», Varlık, Nisan 1989
Tokatlı, Atillâ: «Anlı Şanlı Unutulmaz Bir Yazar: Rıfat Ilgaz», May, 2.11.1967
Toprak, Bedirhan: «Kulağımız Kirişte», Varlık, Eylül 1983
Toprak, Ömer Faruk: «Rıfat Ilgaz», İnkılâpçı Gençlik, 14.2.1942
Uskan, Arda: «Hababam Sınıfı Müzikal Olunca Neler Oldu?», Nokta, 23-29 Nisan 1982
Y. Kenan: «Rıfat Ilgaz», Ses, 2.8.1943

GAZETELER

Akbay, Oktay: «Yarenlik», Vakit, 11.9.1945
Andak, Selmi: «Rıfat Ilgaz'dan İki Oyun», Cumhuriyet, 17.11.1969
Bezirci, Asım: «40 Kuşağı Deyince», Yazko Somut, 8.7.1983
Çotuksöken, Yusuf: «Rıfat Ilgaz», Güneş, 15.6.1988
Değer, M. Emin: «Bir Toplum Savaşçısı: Rıfat Ilgaz», I-II-III, Nasrullah-Kastanomu, 18-20 Aralık 1991
Dinamo, Hasan İzzettin: «Karartma Geceleri», Yeni Ortam, 24.8.1974
Dinamo, Hasan İzzettin: «Güvercinim Uyur mu?», Yeni Ortam, 8.10.1974
Durbaş, Refik: «Ocak Katırı Alagöz», Cumhuriyet, 14.1.1988
Ekmekçi, Mustafa: «Rıfat Ilgaz Günleri», Cumhuriyet, 12.3.1984
Ekmekçi, Mustafa: «Öğretmenler Üstüne», Cumhuriyet, 28.11.1977
Gerçek, Ahmet: «Rıfat Ilgaz Yazarlığının Ellinci Yılında», Akşam, 25.5.1977
Gök, Selâhattin: «Hemşehrimiz Rıfat Ilgaz», Nasrullah-Kastamonu, 19.12.1991
Güvemli, Zahir: «Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı», Dünya, 18.11.1969
Güngör, Necati: «80 Yıllık Bir Çınar: Rıfat Ilgaz», I-IV, Cumhuriyet, 24.4.1991-27.4.1991
Memet Fuat: «Hiçbir Yasaya Dayanmadan», Politika, 14.4.1976
Mehmed Kemal: «Pijamalılar», Cumhuriyet, 10.4.1984
Mehmed Kemal: «Nerde O Eski Dergiler», Cumhuriyet, 10.6.1984
Mutluay, Rauf: «Karartma Geceleri», Cumhuriyet, 26.9.1974
Mutluay, Rauf: «Sarı Yazma», Cumhuriyet, 5.8.1976
Muzaffer Tayip (Uslu): «Rıfat Ilgaz'ın Şiir Kitabı: Yarenlik», Karaelmas (Zonguldak), 15.2.1943

Orhan Selim: «Rıfat Ilgaz», Çorum Haber, 16.3.1988
Öz, Reha: «Kırk Yıl Sonra», Çerçeve (Cumhuriyet Kitap Kulübü), Ağustos 1986
Özbilgen, Füsun: «Hababam Sınıfı'nın Debabam Öyküsü», 1-4, Cumhuriyet, 29.7.1985-1.8.1985
Özdemirci, İlhan: «Dostla Konuşur Gibi, Rahat ve Ilık Şiirler», Cumhuriyet, 11.8.1983
Özel, Siyami: «Güvercinim Uyur mu?», Kastamonu, 8.9.1976
Özkırımlı, Atilla: «Onun Derdi İnsanlık», Cumhuriyet, 18.7.1988
Pulur, Hasan: «Rıfat Ilgaz», Milliyet, 14.12.1991
Sar, M. Ali: «Rıfat Ilgaz Günlerinden Kesitler», Cide Postası, 6.2.1985
Say, M. Kemal: «Tarihsel Bir Anı, Bir Şiir», Cide Postası, 30.11.1984
Saydur, Mehmet: «Biz ve Yıldız Karayel», Kastamonu, 9.8.1982
Saydur, Mehmet: «Hababam Sınıfı'nın Örnek Eğitimci Kel Mahmut'u: Nihat Dicle», Kastamonu, 12.11.1983
Saydur, Mehmet: «Rıfat Ilgaz 48 Yıl Sonra Hocası 'Kel Mahmut' Nihat Dicle ile Görüştü», Cide Postası, 30.3.1984
Saydur, Mehmet: «Rıfat Ilgaz ile Öğrencilik Günleri Üzerine», Kastamonu, 12.5.1990
Saydur, Mehmet: «Üç 'S' ile Rıfat Ilgaz ve Cadde Adı», Kastamonu, 25.11.1990
Saydur, Mehmet: «Rıfat Ilgaz'ın Şiir Anlayışı Üzerine», Kastamonu, I-II-III-IV, 11.1.1991, 12.1.1991, 14.1.1991, 15.1.1991
Saydur, Mehmet: «Bizim Ilgaz», Kastamonu, 19.12.1991
Saydur, Mehmet: «Rıfat Hoca'nın İlk Şiiri», Kastamonu, 20.12.1991
Selçuk, İlhan: «Hababam Sınıfı», Cumhuriyet, 24.5.1965
Selçuk, İlhan: «Hababam Sınıfı», Cumhuriyet, 31.1.1966
Selçuk, İlhan: «Rıfat Ilgaz'ın Kitapları», Cumhuriyet, 18.2.1984
Selçuk, İlhan: «İnce Hastalık», Cumhuriyet, 11.11985
Selçuk, İlhan: «Sınıf ve Dosyası», Cumhuriyet, 15.12.1989
Sezer, Sennur: «Yazarlar Dergilerde Kalmasın», Hürriyet, 26.4.1988
Sönmez, Tekin: «Ilgaz'ın Tipleri», Cumhuriyet, 10.9.1977
Sülker, Kemal: «Onurlu Yazarın Romanı», Günaydın, 6.11.1984
Turay, Anna: «Kitaplar Suç Ortağımız», Cumhuriyet, 17.11.1990
Tüfekçi, Remzi: «Ustaların Ustası Rıfat Ilgaz», Batı Karadeniz Ekspres, 8.10.1983

Ulunay, Refi Cevdet: «Yarenlik», Tan, 11.2.1943
(...): «Yine Hababam Sınıfı», Kelebek/Hürriyet, 2.6.1982

**KONUŞMALAR,
SORUŞTURMALAR**

Alakent, Fahri: «Ben Çalışandan Yanayım», Kitap Gazetesi, 15.3.1992
Altınkaynak, Hikmet: «Rıfat Ilgaz Yetmiş Yaşında», Sanat Olayı, Ocak 1982
Ay, Behzat: «Rıfat Ilgaz ile», Militan, Haziran 1976
Canberk, Eray: «Rıfat Ilgaz ile 80. Yaş Söyleşisi», Varlık, Aralık 1991
Cılızoğlu, Tanju: «Rıfat Ilgaz'la Daday Ballıdağ Sanatoryumu'nda Romanımız Üstüne», Sanat Edebiyat 81, Ağustos 1981
Derman, Hakan: «60. Sanat Yılı, Rıfat Ilgaz», Düşün, Haziran 1986
Demirtepe, Ülkü: «Nasıl Yazar Oldular?», Gösteri, Mart 1984
Erbil, Leylâ: «Rıfat Ilgaz'la Bir Konuşma», Dost, Şubat 1966
Ercan, Enver: «Rıfat Ilgaz ile Söyleşi», Düşün, Kasım 1984
Ercan, Özcan: «80. Yaşını Kutlayan Şair-Yazar Rıfat Ilgaz Başarısının Gizini Açıkladı», Milliyet, 15.12.1991
Fatih, Mehmet: «74 Yaşında Dipdiri Bir Dimağ ve Rıfat Ilgaz», Barış, 16.1.1985
Güner, Semih: «Rıfat Ilgaz ile Söyleşi», Günümüzde Kitaplar, Şubat 1984
Hızlan, Doğan: «Biz Sanatçının 24 Saati: Rıfat Ilgaz»; Cumhuriyet, 20.8.1977
Hızlan, Doğan: «Rıfat Ilgaz», Cumhuriyet, 26.8.1981
Hızlan, Doğan: «Rıfat Ilgaz ile Söyleşi», Gösteri, Temmuz 1982
Hızlan, Doğan: «Rıfat Ilgaz», Cumhuriyet, 10.6.1982
Hızlan, Doğan: «Rıfat Ilgaz ile», Cumhuriyet, 16.8.1982
İyem, Nuri: «Rıfat Ilgaz ile Konuşma», Türk Solu, 20.2.1968
Jülide Gülizar: «Rıfat Ilgaz», Cumhuriyet, 23.8.1983
Karadoğan, Yaşar: «Yazın Ustalarıyla Söyleşi», Kıbrıs Postası, 1986
Onaran, M.Ş.: «Konuşma, Rıfat Ilgaz'la», Türk Dili, Haziran 1982
Özel, Siyami: «Rıfat Ilgaz ile Hababam Sınıfı Üzerine Bir Söyleşi», Kastamonu, 27.4.1978
Özer, Çetin: «Cezaevinde Sanat, Sanatçıda Cezaevi: Rıfat Ilgaz», Sanat Olayı, Mart 1987

Pekşen, Yalçın: «Gördük Konuştuk», Cumhuriyet, 13.10.1984
Sefa, R.: «Rıfat Ilgaz'la Söyleşi», Yazko Somut, 11.11.1983
Süsoy, Yener: «Rıfat Ilgaz'la Tatil Sohbeti», Milliyet, 28.12.1986
Şahin, Osman: «Rıfat Ilgaz'la Söyleşi», Aydınlık, 22.1.1980
Uskan, Arda: «Rıfat Ilgaz Yeşilçam'a Ateş Püskürüyor», Nokta, 14-20 Mayıs 1982
Taner, Mustafa: «Rıfat Ilgaz'la Söyleşi», Dönemeç, Ekim 1982
Uçar, Yılmaz: «Rıfat Ilgaz'la Sanat ve Yaşamı Üstüne», Varlık, Nisan 1989
Yücel, Mehmet: «55. Sanat Yılında Rıfat Ilgaz», Görünüm, 1982
(...): «Rıfat Ilgaz'la Konuşma», Başdan, 14.9.1948
(...): «Rıfat Ilgaz Konuşuyor», Yelken, 1.9.1962
(...): «Şiir Soruşturmasına Katılan Sanatçılar: Rıfat Ilgaz», Akşam, 6.11.1968
(...): «Ilgaz Çifti Yoğun Çalışma İçinde», Yeni Gazete, 9.9.1970
(...): «Rıfat Ilgaz», Yansıma, Haziran 1972
(...): «Rıfat Ilgaz'a Sorular», Yansıma, Mart 1975
(...): «Rıfat Ilgaz'a Sorular», Vatan, 12-15 Eylül 1975
(...): «Soruşturma», Sanat Edebiyat 81, 1 Mayıs 1981
(...): «Adına Ödül Konan Rıfat Ilgaz», Cumhuriyet, 28.6.1984
(...): «Rıfat Ilgaz ile Geçmişten Günümüze», Günümüzde Kitaplar, Şubat 1985
(...): «Hababam Sınıfı'nın Yaratıcısı Rıfat Ilgaz», Haftanın Sesi, 26.7.1985
(...): «Çağdışı Kalmak Sanatın ve Sanatçının Ölümüdür», Broy, Mayıs 1986
(...): «Söyleşi, Hababam Sınıfı Hayatın İçindedir», Martı Yayın Tanıtım, Eylül 1987
(...): «Edebiyat ile Gülmecenin Sınır Savaşları», Varlık, Mart 1991
(...): «Söyleşi», Şiir Okulu, Ocak 1991

BASINDA YANKILAR

Son Yapıtı Üstüne

ASIM BEZİRCİ ile

Konuşma

NECLA IŞIK

– Sayın Bezirci bu yıl üst üste üç yapıtınız yayımlandı: «Sabahattin Ali», «İnceleme ve Şiirlerle Türk-Yunan Dostluk ve Barışı», «Rıfat Ilgaz».

Bunlardan sonuncusu, bazı bakımlardan, ötekilerden daha ilginç geldi bize. Ayrıca, bazı sorunların da açıklanmasını gerektirdi. Bunun için sizinle bir konuşma yapmak istedik.

Kitabınızın üst kapağında «Yaşayan Sanatçılar» yazısı yer alıyor. Yeni bir dizinin duyurusu olmalı. Bu dizi üstüne bize biraz bilgi verir misiniz?

– Gerçekten de yeni bir dizinin ilk kitabı bu. Fakat dizi tasarısı benim değil, Boyut Yayınları'nın güzel bir buluşu. Yayınevine *Nâzım Hikmet, Abdülhâk Hâmit, Ahmet Haşim, Sabahattin Ali, Metin Eloğlu* adlı tükenmiş kitaplarımın geliştirilmiş yeni basımlarını önermiştim. Yayımcı pek oralı olmadı. Ancak ben üsteleyince, «Asım Abi» dedi, «bunlar hep ölmüş sanatçılar. Neden yaşayanlar üzerinde durmuyorsun hiç?»

Gerçi sanatçıları değerlendirmede ölü/diri, yaşlı/genç gibi geçersiz ayrımlara karşıydım. Üstelik, yaşayan yazarlarla eserlerine yönelmiş epey de eleştirim vardı, ama bunlar –*«Edip Cansever»* ile *«Metin Eloğlu»* incelemelerimi saymazsam– çoğunlukla küçük oylumlu yazılardı. (Bir kesimini *Bilimden Yana* ile *On Şair On Şiir* ve *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz* adlı kitaplarımda toplamıştım.) Geniş oylumlular ise çoğunlukla ölmüş yazarlarla ilgiliydi.

Bunu düşününce, yayımcıya hak vermekten kendimi alamadım. Uzun boylu konuşarak sonunda birkaç ad üzerinde anlaştık.

Bildiğiniz gibi, şairler ile yazarlar ve sanatçılar bizde çoğunlukla «öldükten sonra» değerlendirilir. «Yaşarken» hak ettikleri değer ve lâyık oldukları yer pek verilmez onlara. Hele halktan yana, ilerici ya da devrimci iseler büsbütün gölgeye itilirler. Egemen çevrelerce dıştalanır, türlü sıkıntılara sokulur, kovuşturulur, tutuklanır, eserleri toplatılır, hatta ara sıra yakılır.

İşte Rıfat Ilgaz bunlardan biridir. 77 yaşına basmış, 60'a yakın eser vermiş, büyük acılar çekmiş, ama inancından sapmamış, direncini yitirmemiş, en ağır koşullarda bile yazmayı bırakmamış bir şairimiz/yazarımız...

– Rıfat Ilgaz'ın çilelere katlanması, yolundan dönmemesi, direnmesi ve sürekli çalışması mı 'temel etken' oldu kitabınızın yazılmasında?

– Hâlâ demokrasiye tam ulaşamamış bir ülkede bunlar, kuşkusuz, önemli özelliklerdir, ama kitabımın hazırlanmasında yalnızca bunların rol oynadığını söylemem yanlış olur. Çünkü olayda başka ve daha önemli etkenlerin de payı var. Sanatta ideolojik öğe estetik yetkinlikle bütünleşmedikçe yeterince etkili/yararlı olamaz. Onun için, öncelikle belirtmeliyim: Rıfat Ilgaz, sözü edilen erdemleriyle birlikte «nitelikli» bir sanatçıdır. Edebiyatımıza katkısı olan, ama gereğince değerlendirilmeyen bir sanatçı...

– Siz bu değerlendirmeyi yaparken nasıl bir yol izlediniz?

– Şimdiye değin öteki yazarlar için düzenlenmiş çalışmalara benzemeyen bir yöntem uygulamayı denedim. Rıfat Ilgaz'ın yaşamını, kişiliğini, sanat anlayışını, eserlerini bütün yönleriyle gerçeğe uygun bir biçimde tanıtıp değerlendirmek amacıyla şöyle bir yol tutmayı uygun buldum: Sözü geçen konularda Rıfat Ilgaz'ın açıklamalarına öncelik verdim. Uzun uzun konuşturdum onu. Böylece, hem bugüne dek yapılmış tanıtma ve eleştirmelerdeki eksikleri, yanlışları, haksızlıkları gidermeyi, hem de yazarın kendini savunmasını, görüşlerini, duyuşlarını ve gizli yanlarını dışa vurmasını sağlamayı düşündüm. Bu arada kendi çözümleme ve yargılamalarımı, araştırmalarımı da sergilemekten geri durmadım.

– Öteki eleştirmenlerin yazılarından da yararlanmışsınız...

– Evet, bilerek yaptım bunu. Kendi tanıtma ve eleştirmelerimle «sınırlı» kalmayı doğru bulmadım. Onları başkalarınınkiyle bütünlemek, genişletmek ve geliştirmek istedim. Bundan dolayı, yeri geldikçe başkalarının yazılarından da alıntılar yaptım.

– Bu, tutarsızlığa götürmedi mi sizi?

– Sanmıyorum. Bu tehlike ancak gelişigüzel kotarılmış 'derlemeler' için olasıdır. Bunu bildiğimden, kitabımın «sistematik ve organik bir bütün» oluşturmasına çaba gösterdim. Ana konuyu –Rıfat Ilgaz gerçeğini– tümüyle ortaya çıkarmak, aydınlatmak dileğiyle ona üç ayrı yönden ışık tuttum: Sanatçı ile benim ve öbür eleştirmenlerin bakış açılarını tek noktada toplayıp birleştirmeye uğraştım. (Hani, eskiden «üç boyutlu» filmlerde yapıldığı gibi.) Yoksa, kitabım bir yamalı bohçaya dönüşebilirdi.

– İzlediğiniz bu yöntem dolayısıyla yapıtınızı «özgün» bir çalışma sayabilir misiniz?

– «Değişik» bir çalışma yaptığımı biliyorum, ama onun «özgün» olup olmadığını bilemiyorum. Zaten böyle bir amacım da yoktu.

– Yapıtınızın biraz da amacından, içeriğinden söz eder misiniz?

– Galiba amacına yukarda değindim: Rıfat Ilgaz'ı bütün yönleriyle tanıtıp değerlendirmek... Gerçi içinde yer yer eleştiriler de var, ama genelde bir «tanıtma» kitabı bu. Bir çeşit kaynak/kılavuz kitap. Nitekim, birinci bölümü «Tanıtmalar» başlığını taşıyor. Bölümde Rıfat Ilgaz'ın yaşamı, kişiliği, şairliği, hikâyeciliği, romancılığı, oyun, anı ve köşe yazarlığı ele alınıyor. Bu türlerde çıkmış eserlerinin çoğu değişik açılardan tanıtılıp değerlendiriliyor. Bunun için sözü geçen üç boyutlu yönteme başvuruluyor.

«Seçmeler» başlıklı ikinci bölümde ise Rıfat Ilgaz'ın şiir, hikâye, anı ve fıkralarından güzel olduklarına inanılan örnekler sunuluyor.

Kitabın sonunda da Rıfat Ilgaz'ın eserlerinin ad ve basımları ile hem onlara, hem de sanatçıya ilişkin yazıların dökümünü kapsayan bir «Kaynakça» veriliyor.

– Rıfat Ilgaz'dan sonra aynı yöntem ve sistemle hangi yazarlara yönelmeyi tasarlıyorsunuz?

– Rıfat Ilgaz'la ilgili kitabım gerçi bu yıl yayımlandı, ama onu geçen yılın baharında yayınevine teslim etmiştim. Ondan sonra da Oktay Akbal ile Nezihe Meriç üstüne çalışmaya başlamıştım. Onları da tamamladım. Güzün basılacaklarını umuyorum.

– Açıklamalarınız için teşekkürler.

– İlginiz için asıl ben teşekkür ederim...

(İn Vivo, Temmuz 1988)

Rıfat Ilgaz ile Asım Bezirci Kastamonu Rıfat Ilgaz Sokağı'nda (1991)

BİRİNCİ BASIM İÇİN YAZILANLAR

OKTAY AKBAL

Rıfat Ilgaz'ı türlü yönleri ve yaşamının ayrıntılı öyküsüyle tanımak, anlamak isteyenler için bir güzel, yararlı başvuru kitabı var: Asım Bezirci'nin *'Rıfat Ilgaz'* (Çınar Yayınları) adlı yapıtı... Bunda şairin yazarlığı, yaşamı, şiirlerinden, öykülerinden örnekler yer almaktadır. 1989 Ferit Oğuz Bayır Ödülü'nü kazanan bu yararlı kitap şu yasaklama günlerinde ilgiyle okumaya değer...

(Cumhuriyet, 4.4.1990)

ALPAY KABACALI

Titiz çalışmalarıyla tanıdığımız Asım Bezirci'nin *Sabahattin Ali* adlı araştırma-incelemesi yeniden yayımlandı. (...)

Bezirci'nin bir başka çalışması «Yaşayan Sanatçılar» başlıklı yeni bir dizi için hazırladığı *Rıfat Ilgaz*.

Yayınevi sunuş yazısında 'bugüne değin boş kalmış bir alanı doldurmak ve sanatçıların kendileri hakkındaki tartışmalara katılabilmelerini sağlamak' amaçlarıyla bu dizinin açıldığını belirtiyor.

Kitabın ilk bölümünde Rıfat Ilgaz'ın yaşamı kendi ağzından veriliyor. Bezirci'nin yönettiği pek çok soruyu yanıtlayan Ilgaz, ailesinin kökeninden başlayıp bugüne değin uzanan 77 yıllık yaşam serüvenini anlatıyor (s. 7-52)

İkinci bölümde Ilgaz'ın şairliği ele alınıyor. Şiir anlayışı kendi kaleminden yansıtıldıktan sonra, şiirlerini konu alan bir inceleme ve şiir kitapları üzerine yazılanlardan seçmeler veriliyor (s. 53-96). Sonraki bölümlerde yine aynı yöntemle ve sırasıyla hikâyeciliği, romancılığı, oyun yazarlığı, köşe yazarlığı, anı yazarlığı üzerinde duruluyor (s. 97-205). Çeşitli yazarların birbirini tamamlayan, geliştiren yazılarından parçalar verme yöntemi, sözü edilen kitapların değişik açılardan aydınlanmasını, yargılanmasını sağlamak yönünden yararlı oluyor.

«Seçmeler» bölümüne 15 şiir, dört hikâye, bir fıkra alınmış (s. 207-252). Kitabın sonunda Rıfat Ilgaz Kaynakçası (s. 253-265) ile birkaç fotoğraf eklenmiş.

Yayınevi kutlanası bir değerbilirlilik örneği veriyor; Asım Bezirci de edebiyatımıza 60 yılı aşkın bir süreden beri emek veren ustanın ürünlerine sevecenlikle eğilirken, yöntemde nesnel olma kaygısını elden bırakmıyor.

(Milliyet Sanat, 1.6.1988)

MEHMET YAŞAR BİLEN

Asım Bezirci *Rıfat Ilgaz* adlı kitabıyla monografi türüne yeni boyutlar getiren, onu biyografiden belirli özelliklerle ayıran yeni, özgün, örnek bir yapıda çıkıyor karşımıza. Daha önceleri *Abdülhak Hâmit, Ahmet Haşim, Sabahattin Ali, Metin Eloğlu, Edip Cansever*... gibi tanıtma, inceleme ve eleştiri eserleriyle tanıdığımız Asım Bezirci, *Rıfat Ilgaz* adlı monografi yapıtında yepyeni bir yöntem izliyor. Burada bir yanılgıya düşmemek açısından hemen belirtelim: Monografi, bir eleştiri olmadığı gibi (Bezirci kimi eleştirilere yer verse de), *Rıfat Ilgaz* eleştiri türüne giren bir kitap değildir. Çünkü monografideki amaç tanıtma, daha geniş bir anlayışla incelemedir. Buna karşın Bezirci, yazarla ilgili kendisinin eleştirilerini ve diğer yazarların Ilgaz'a değgin yargılarını kitaba alarak, eleştiriyi de monografiye sokup tanıtma ve incelemesini boyutlandırarak daha da nesnelleştirmiştir. Diğer bir deyişle, kendi tanıtma ve ince-

lemesiyle sınırlı kalmamış, Rıfat Ilgaz'ı değişik yargıların bütünlüğünde üç boyutlu geniş bir perspektif içinde vermiştir. Kendisinin de belirttiği gibi: «Ana konuyu –Rıfat Ilgaz gerçeğini– tümüyle ortaya çıkarmak, aydınlatmak dileğiyle ona üç ayrı yönden ışık tuttum: Sanatçı ile benim ve öbür eleştirmenlerin bakış açılarını tek noktada toplayıp birleştirmeye uğraştım.»

Kitabın sistematik ve organik bir bütün oluşturmasında üç boyutlu diye nitelendirdiğimiz bu yöntemi izliyor. (...)

Rıfat Ilgaz'ı tüm yönleriyle tanıtıp değerlendiren Bezirci, izlediği yöntemle monografi türü adına özgün ve öncü bir çalışma sunduğu gibi, yaşayan sanatçımız Rıfat Ilgaz'ı yakından, derinden tanımak ve seçkin ürünlerini okumak isteyenler için bu kitabı 'kılavuz', 'kaynak' niteliğinde özgün bir monografi olduğunu Asım Bezirci'yi kutlayarak belirtelim.

(Kıyı, Aralık 1988)

SENNUR SEZER

Bilirsiniz, kimi günler sanat ve fikir yaşamımız bir yaprak dökümüne uğrar. Ozanlar, ressamlar, düşünce adamları ardı ardına ölür. Ardından ağıtlar, değerlendirmeler yazılır. Ve gerçek değerlendirmeler, o sanatçı yaşarken yazılanlara, genellikle ters düşer. Üstelik bu değerlendirmeler ne kadar dürüst yapılırsa yapılsın, artık o ozanın, o heykeltıraşın bunlara yanıt verme ya da katılma şansı da yoktur. Bu bakımdan Boyut Yayınevi'nin «Yaşayan Sanatçılar» dizisi bir özellik taşıyor. (...)

Asım Bezirci, Rıfat Ilgaz'la uzun bir söyleşi yapmış. Bu söyleşi, yazarın kendi ağzından soyunu, öğrenim yıllarını, eserlerindeki etkileri ve temaları verişi bakımından çok önemli. Kitabın öteki bölümlerinde yazarın sanat anlayışı (yazılarından alıntılarla), ozanlığı, mizah ve roman yazarlığı konusunda geniş bir inceleme, her kitabı için yazılanlardan oluşturulan bir değerlendirmeler bölümü yer alıyor. Kitabın en önemli bölümlerinden biri de 'seçmeler' bölümü. (...)

Rıfat Ilgaz, sanatı, kişiliği, yaşamı, eserlerinden seçmelere yanında kaynakça ve fotoğraflar bölümüyle de sanatçı için hem yeterli bir tanıtıcı, hem güvenli bir kaynak kitap.

(Hürriyet, 28.4.1988)

YUSUF ÇOTUKSÖKEN

Yazın dünyamızda bir sanatçı ölünce hemen bütün yayın organlarında bu sanatçıya ilişkin değerlendirmeler, izlenimler, anılar yayımlanmaya başlar. Çoğu duygusal olarak kaleme alınan bu yazılarda söz konusu sanatçının yaşarken pek görmediği ilgi ve saygının sıcaklığı dikkati çeker. Oysa her sanatçının yaşadığı süre içinde sıcak bir ilgi ve saygı görmesi hakkı değil mi?

İşte Boyut Yayınevi bu düşünceyle «Yaşayan Sanatçılar» dizisini tasarlamış ve ilk kitabı Asım Bezirci kılı kırk yaran titizliğiyle çıkarmış. (...) Bu yapıtla, 1940'lardan beri toplumcu-gerçekçi sanat anlayışına bağlı olan, yaşadığı çevreyi ön plana alan, onların sorunlarını, çelişkilerini, yaşama güçlüklerini, umutlarını, iki yüzlülüklerini, tasarılarını yakından tanıyıp yansıtmayı ilke edinen yazın emekçisi Rıfat Ilgaz, onu yapıtlarıyla tanıyan, tanımak isteyen geniş okuyucu kitlesine çok yönlü olarak tanıtılmaya çalışılıyor. Ayrıca, yapıt, alçakgönüllü bir tanıtma kitapçığı olmasına karşın, içeriği ve kaynakçası ile yazın tarihine de katkıda bulunacak bir belge değeri taşıyor.

(Güneş, 15.5.1988)

SÜLEYMAN EKİM

Rıfat Ilgaz ağabeyimiz hastalık, işsizlik, yoksulluk, açlık, baskı, işkence, hapis... cephesinde savaşmış. İşte bu kitap dimdik ayakta kalmanın öyküsüdür. Onca acıya, onca derde karşın yıkılmamak küçümsenmeyecek bir başarıdır.

Kitabın Rıfat Ilgaz'ı yakından tanıyan Asım Bezirci tarafından hazırlanmasına sevindim.

(Karaman'ın Sesi, 19.3.1988)

NÂZIM KUTLU

Eleştirmen Asım Bezirci'nin derleyip hazırladığı Rıfat Ilgaz'ı okumazdan önce kitaplığıma bir göz attım. Asım Bezirci'nin yapıtları birer edebiyat anıtı gibi yan yana duruyordu: *Edip Cansever, Abdülhak Hâmit, Ahmet Haşim, Orhan Veli, Pir Sultan, Sabahattin Ali, Nâzım Hikmet, Orhan Kemal, Nurullah Ataç, Metin Eloğlu...*

Edebiyatımızın değişik evrelerinde yer almış şairlerle yazarların ürünlerini çözümleyip değerlendiren bu kitaplar, dönemlerine ilişkin güvenilir birer kaynak oluşturuyor. Bunların her biri eleştiri tarihimizin kalıcı ürünleri. Nesnel/bilimsel eleştiri anlayışıyla ele alınmış, toplumcu görüşle değerlendirilmiş, araştırılıp derlenmiş olan bu kitaplar, edebiyatımızın tarihini öğrenmek isteyenlerin başvuracakları temel yapıtlar. (...)

Bitip tükenmez enerjisiyle, karınca gibi çalışkanlığıyla ve kılı kırk yaran titizliğiyle tanınan Asım Bezirci bu kez de Rıfat Ilgaz kitabıyla çıkıyor karşımıza. *Sabahattin Ali, Orhan Kemal* ve *Rıfat Ilgaz* kitaplarının yazınımızdaki yeri oldukça başka olsa gerek. Bu üç büyük ve ünlü yazarımızla ilgili çalışmaları Asım Bezirci'nin değerbilirliğini gösteriyor. Aynı zamanda toplumcu dünya görüşünün gereklerini yerine getirdiğini ortaya koyuyor. (...)

'İçindekiler'den de anlaşılacağı gibi, kitap Rıfat Ilgaz'ı bütün yönleriyle evrimi içinde tanıtmayı amaçlamaktadır. Onun şairliğinden köşe yazarlığına kadar uzanan özellikleri gelişimi içinde ortaya konuyor. Dolayısıyla Rıfat Ilgaz bütünsel açıdan yansıtılıyor. (...) Rıfat Ilgaz gerçeğine üç açıdan yaklaşılıyor: Hem Asım Bezirci'nin, hem yazarın, hem de başkalarının görüşleri bir arada veriliyor. Kuşkusuz, çok ve nesnel bir derleme olmuş.

Derleme niteliği taşıyan kitaplar belki daha çok nesnel yaklaşım taşıyor izlenimi verebilir. Nitekim, değişik anlayıştaki yazarların görüşlerinden alıntılar yapılması sanat ürününe nesnel bir yaklaşım olarak düşünülebilir. Fakat bizce yamalı bohça görünümünden öteye gidemiyorlar. Çünkü o sanatçının yapıtları bütünsel bir değerlendirmeden yoksun kalıyor. Kısa kısa alıntılar özlü bir yaklaşım sağlasa da o ürünün bazı yönleri gölgede kalıyor. (...)

Ayrıca, bizim görüşümüze göre, bu yöntemle hazırlanan kitaplar edebiyat tarihiyle, eleştirisiyle uğraşanlara pek bir şey vermez. (...) Olsa olsa yeni okurlara birtakım ilginç bilgiler verirler. Çünkü derleme yoluyla o sanatçının ürünlerine gerçek değerlerini verebilmek olanaksızdır. (...) Gerçi Asım Bezirci olanakları ölçüsünde Rıfat Ilgaz'ın ürünleriyle ilgili görüşlerini belirtiyor, yorumlarını ortaya koyuyor. Ama bunlar şiirler dışında istenilen yeterlikte olamıyor. Öğrendiğimize göre kitabın bu yöntemler hazırlanmasını yayınevi istemiş. (...)

Roman ve öykü kitapları daha geniş boyutlarda bütün yönleriyle eleştirilebilirdi. Örneğin, Asım Bezirci'nin *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz ile Sabahattin Ali*'sinde olduğu gibi.

Kitap sözü edilen eksikleri dışında yine de kendi alanının öncüsü durumunda. Üstelik, Rıfat Ilgaz üstüne yayımlanmış ilk kitap.

Toplumun her kesiminde tanınan Rıfat Ilgaz'ın daha yakından ve bilinçlice tanınması istenmiş. Ona saygı ve sevgiyle yaklaşılmış. İyi niyet, alçak gönüllülük, haktanırlık ve hoşgörü ile hazırlanan *Rıfat Ilgaz*, bu alanda atılan ilk adım. Rıfat Ilgaz'ı sevenler bu kitabı okuduktan sonra ona daha bilinçli ve kararlı biçimde sahip çıkacaklardır. (...)

Asım Bezirci'nin her yapıtında gördüğümüz sürükleyici anlatım bu kitabı da sürükleyici bir roman gibi okutuyor. Yalın ve açık bir anlatım. Özellikle edebiyat tarihi için gerekli bilgileri kalıcılaştıracak nitelikte düzenlenen sorular kitabın ilginçliğini ve önemini bir kat daha arttırıyor.

Dilinin arılığı ve temizliği kitabın anlaşılırlığını, sürükleyiciliğini oldukça güçlendiriyor. Onun dili ve anlatımındaki doğrudanlık ve yetkinlik Rıfat Ilgaz'ı toplumun her kesimindeki insanlara tanıtıp sevdiriyor. Onları Rıfat Ilgaz gerçeğine daha bilinçli yaklaşımlarını sağlıyor.

Kitabın, gerek toplumsal gerçeklerimizle sorunlarımızı, gerekse, Rıfat Ilgaz'ın görüşlerini, gözlem ve izlenimlerini genişçe içermesi; yazar olacaklara, edebiyatla uğraşanlara, gençlere öğütleri, uyarıları kapsaması herkesin okumasını zorunlu kılıyor.

(Varlık, Mayıs 1988)

İÇİNDEKİLER

SUNU

Ferit Öngören:

Asım Bezirci 5
Rıfat Ilgaz 9

TANITMALAR

YAŞAMI

Soy Sop 13
Doğum 14
Çocukluk ve Öğrencilik 17
Ortaöğrenim 18
Öğretmenlik 28
İlk Eserler 32
Marko Paşa 41
Gazetelerde 46
27 Mayıs'tan Sonra 48
12 Mart'tan Sonra 51
12 Eylül'den Sonra 54

ŞAİRLİĞİ

Şiir Anlayışı 63
Rıfat Ilgaz ve Şiiri 68
Şiir Kitapları 103

Çeşitli Değerlendirmeler:

Yarenlik 103
Sınıf 106
Yaşadıkça 108
Soluk Soluğa 110
Karakılçık 111
Güvercinim Uyur mu? 112
Kulağımız Kirişte 113
Ocak Katırı Alagöz 117

HİKÂYECİLİĞİ

Hikâye ve Mizah Anlayışı 121
Rıfat Ilgaz'ın Mizah Hikâyeciliği 126
Hikâye Kitapları:
Geçmişe Mazi 134
Nerde O Eski Usturalar 135
Garibin Horozu 137
Sosyal Kadınlar Partisi 138
Dördüncü Bölük 140

ROMANCILIĞI

Roman Anlayışı 143
Ilgaz'a Göre Roman 143

Romanları:
Hababam Sınıfı 147
Pijamalılar (Bizim Koğuş) 155
Karadenizin Kıyıcığında 159
Karartma Geceleri 163
Sarı Yazma 173
Yıldız Karayel 179

Çocuk Romanları:

Ilgaz'a Göre Çocuk Romanı 185
Çocuk Romanları:
Bacaksız Sigara Kaçakçısı 186
Küçükçekmece Okyanusu 191
Kumdan Betona 191

OYUN YAZARLIĞI

Tiyatro Anlayışı 195
Oyunları:
Hababam Sınıfı 198
Çatal Matal Oyunu 202
Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı 206
Hababam Sınıfı Baskında 209

KÖŞE YAZARLIĞI

Fıkra Anlayışı 213
Fıkraları:
Nerde Kalmıştık 217

ANI YAZARLIĞI

Rıfat Ilgaz'a Göre Anı Yazma 221
Anıları:
Yokuş Yukarı 223
Kırk Yıl Önce Kırk Yıl Sonra 224

SEÇMELER

ŞİİRLER

Alişim 229
Cenaze 230
Yaz Geliyor 231
Babam 232
Kitaplar 233

Komşuluk 234
Çocuklarım 235
Bilsem ki 236
Uyusun da Büyüsün 237
Şiirde 238
Leylaklarımı Anlatıyorum 239
İsteklerimi Anlatıyorum 240
Gidenleri Anlatıyorum 241
Aydın mısın 242
Güvercinim Uyur mu 243
Sularda Güneş Olmak 244
Kulağımız Kirişte 245
Ormanız Biz 247
Bilmeyecekler 248
Saltanat 250
Türkçemiz 251
Dört Mevsim 252

HİKÂYELER

Radarın Anahtarı 253
Nerde O Eski Usturalar 256
O Nasıl Söz 260
Hastaneciler 265
Kazak Değil Apartman 271

FIKRALAR:

Bir Temmuzumuz Var, Bir Ağustosumuz 277

KAYNAKÇA:

Rıfat Ilgaz'ın Eserleri
Şiir 283
Hikâye 284
Roman 285
Çocuk Romanları 285
Oyun 286

Fıkra 286
Anı 286

Rıfat Ilgaz'la İlgili Yayınlar:

Kitaplar 287
Yıllıklar 288
Dergiler 289
Gazeteler 291
Konuşmalar 293

BASINDA YANKILAR

Asım Bezirci ile Konuşma 297
Yazılar:
Oktay Akbal 301
Alpay Kabacalı 301
Mehmet Yaşar Bilen 302
Sennur Sezer 303
Yusuf Çatuksöken 304
Süleyman Ekün 305
Nâzım Kutlu 306

ASIM BEZİRCİ'NİN ESERLERİ

Çok Kapılı Oda (1961, 3. basım 1990)
Edip Cansever (1961)
Günlerin Götürdüğü Getirdiği (1962, H. Cöntürk'le)
Bilimden Yana (1963, 3. basım 1989)
Abdülhak Hâmit'in "Târık Yahut Endülüs Fethi" (1966)
Okudukça (1967)
Orhan Veli (1967, 8. basım 1991)
Ahmet Haşim (1967, 5. basım 1986)
Nurullah Ataç (1968, 2. basım 1983)
Dünden Bugüne Türk Şiirleri (1968, Antoloji)
On Şair On Şiir (1971)
Metin Eloğlu (1971)
Seçme Romanlar (R. Taner'le, 1973, 4. basım 1990)
İkinci Yeni Olayı (1974, 3. basım 1987)
Sabahattin Ali (1974, 4. basım 1992)
Nâzım Hikmet (1975, 3. basım 1992)
Bilimden Yana Sosyalizme Doğru (1976)
Orhan Kemal (1977, 3. basım 1992)
Halk ve Sosyalizm İçin, Kültür ve Edebiyat (1979, 2. basım 1992)
1950 Sonrasında, Hikâyecilerimiz (1980)
Seçme Hikâyeler (R. Taner'le, 1981, 3. basım 1990)
Abdülhak Hâmit (1982, 4. basım 1991)
Pir Sultan (1986, 2. basım 1992)
Halkımızın Diliyle Barış (1986, 2. basım 1987)
Şairlerimizin Diliyle Barış (1987)
Dost Türk - Yunan Şairlerinin Diliyle Barış (1987, 2. basım 1992)
Rıfat Ilgaz (1988, 3. basım 1992)
Sosyalizme Doğru (1975, 2. basım 1989)
Deyimlerimizin Sözlüğü (1990)
Oktay Akbal (1991)
Nezihe Meriç (çıkacak)
Türk Halk Şiiri (çıkacak)
Temele Gül Dikenler (çıkacak)
Güle Dil Verenler (çıkacak)

1963'de Otağ dergisinin, 1968'de Yeni Dergi'nin okurlarınca yaşayan eleştirmenlerin en beğenileni seçilen Asım Bezirci, **Rıfat Ilgaz** incelemesiyle 1989 ***Ferit Oğuz Bayır Kültür ve Sanat Ödülü***'nü kazandı. Yazdığı, çevirdiği, derleyip düzenlediği kitapların toplamı 69'a ulaştı.

Asım Bezirci'nin son olarak hazırladığı bu kitap iki ana bölümden oluşuyor:

"Tanıtmalar" bölümünde **Rıfat Ilgaz**'ın yaşamı, şairliği, hikâyeciliği, romancılığı ile oyun, anı, fıkra yazarlığı ayrıntılarıyla sergileniyor. Söz konusu türlerde çıkmış eserlerinin çoğu tanıtılıp değerlendiriliyor. Bunun için üç boyutlu ilginç bir yöntem izleniyor: **Rıfat Ilgaz**'ın açıklamaları ve Asım Bezirci'nin değerlendirmeleri ile çeşitli yazarların çözümleme ve eleştirilerinden birbirini tamamlayan, geliştiren parçalar aktarılıyor. Böylece, eserlerin değişik açılardan aydınlanması, yargılanması sağlanmış oluyor.

"Seçmeler" bölümünde ise, Rıfat Ilgaz'ın en güzel şiirleri ile hikâyeleri ve köşe yazılarından seçilmiş bir demet sunuluyor. En sonda da zengin bir "kaynakça" veriliyor.

Rıfat Ilgaz'ın sanatsal evrimi ve toplumsal çevresi içinde derinden incelemek, sıcak bir yaklaşımla renkli kişiliğini yakından tanımak ve seçkin ürünlerini zevkle okumak isteyenler için özgün bir "monografi" çalışması, belgesel bir "kaynak", bir "başvuru kitabı"... İlk iki basımı gibi, geliştirilmiş üçüncüsünün de ilgiyle karşılanacağını umuyoruz.

Fotoğraf ve kapak düzeni: İsa Çelik

ISBN 975-348-036-9

9 789753 480369